

DANMARKS TEGLVÆRKER

Horsens Kommune

Silkeborg

Sønder Vissing

Vovråsbro

Grædstrup

BRÆDSTRUP

Træden

Vestbirk

ØSTBIRK

Nørre

Ikast-Brande

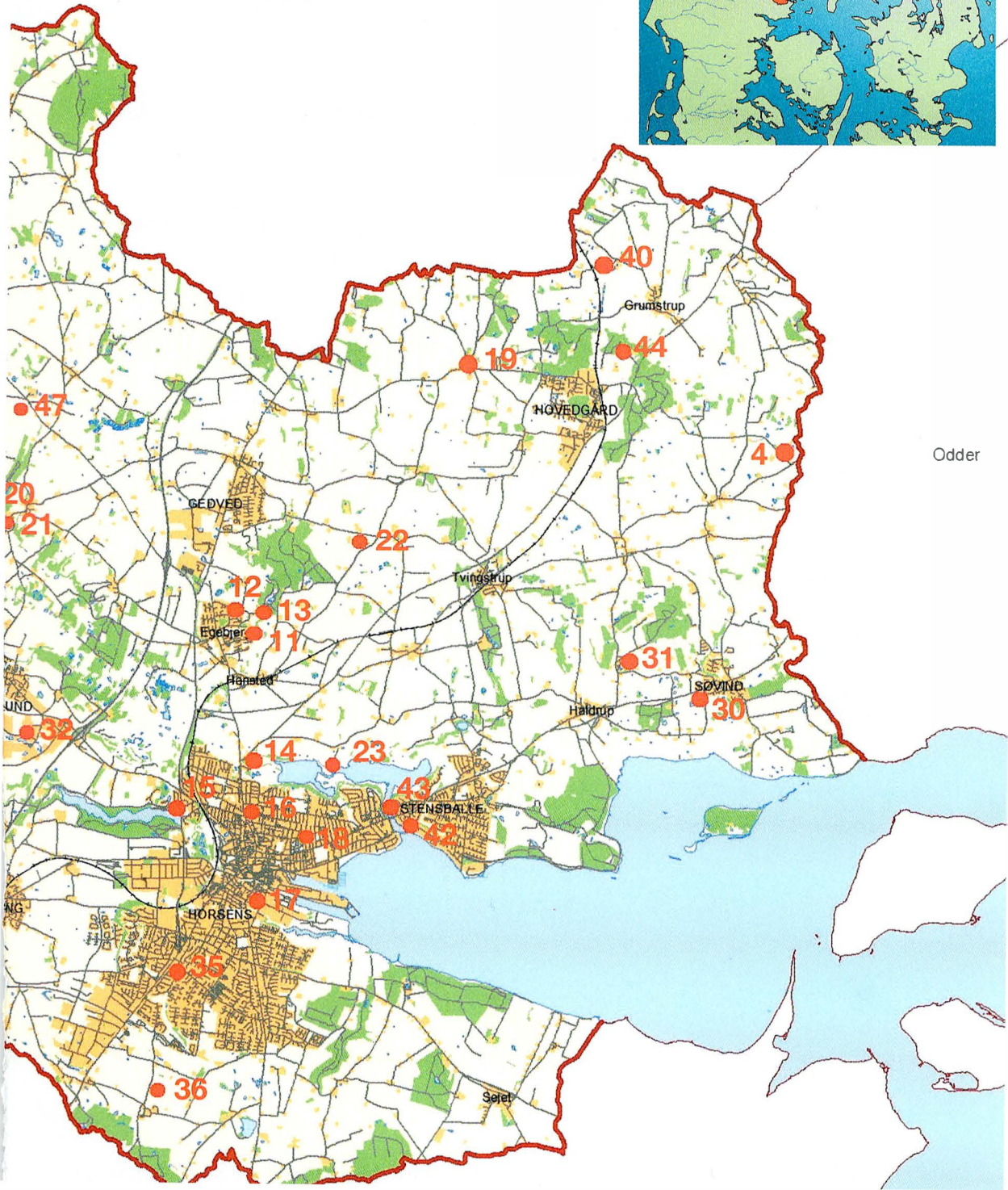
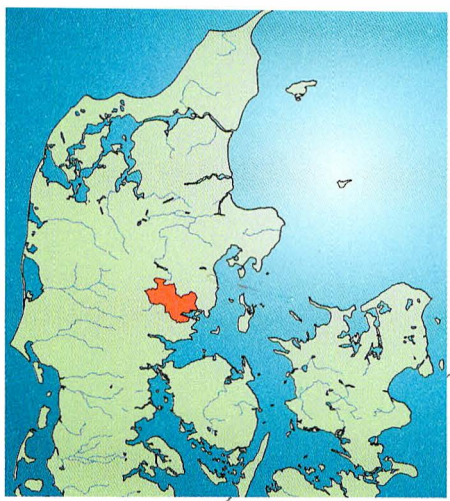
- 1 Åstrup Teglværk
- 2 Føvling Teglværk
- 3 Egelund Teglværk
- 4 Stenbjerggård Teglværk
- 5 Grædstrup Teglværk
- 6 Dauding Teglværk
- 7 Halle Teglværk
- 8 Nørholm Teglværk
- 9 Vingumgård Teglværk
- 10 Burgårde Teglværk
- 11 Egebjerg Teglværk
- 12 Vantebæk - Egebjerg
nordre Teglværk
- 13 Egebjerggård Teglværk
- 14 Hammersholm Teglværk
- 15 Bygholm Teglværk
- 16 Horsens Kalkværk
- 17 Spedalsø Teglværk
- 18 Sundmarkens Teglværk
- 19 Kattrup Teglværk

- 20 Lundum Teglværk
- 21 Dalsgård Teglværk
- 22 Christiansminde Teglværk
- 23 Engholm Teglværk
- 24 Nim Skov Teglværk
- 25 Petershøj Teglværk
- 26 Brædstrup Teglværk
- 27 Vissing Klosters Teglovn
- 28 Lervejddal Teglværk
- 29 Løndal Teglværk
- 30 Katrinehøj Teglværk
- 31 Tyrrestrup Teglværk
- 32 Lund Teglværk
- 33 Vinten Teglværk
- 34 Vinten mark Teglværk
- 35 Torsted Teglværk
- 36 Ørnstrup Teglværker
- 37 Tyrsting Teglværker
- 38 Gammelstrup Teglværk
- 39 Skovslund Teglværk

- 40 Keilstrupgård Teglværk
- 41 Kroggård Teglværk
- 42 Stensballe Teglværk
- 43 Hessellund Teglværk
- 44 Hovedgård Teglværk
- 45 Sandvad Teglværk
- 46 Vestbirk Teglværk
- 47 Urup Teglværk
- 48 Nydamsgård Teglovn

Skanderborg

Verner Bjerger og
Jacob Hanquist Petersen

DANMARKS
TEGLVÆRKER
– Horsens Kommune

Museum Sønderjylland Cathrinesminde Teglværk

Danmarks Teglværker – Horsens Kommune
Forfattere: Verner Bjerger og Jacob Hanquist Petersen
Serieredaktør: Torben A. Vestergaard
Udgivet af Museum Sønderjylland Cathrinesminde Teglværk
i samarbejde med Teglværksinitiativerne i Danmark

© Museum Sønderjylland Cathrinesminde Teglværk og forfatterne

Omslagslayout: Lene Brunsgård, Museum Sønderjylland
Layout: Finn Petersen, Museum Sønderjylland
Tryk: PE Offset, Varde
2014

Hvor ikke andet er angivet ved fotos, er disse optaget af forfatterne.
Alle vignetkort: Kort og Matrikelstyrelsen DTK 4 cm 1953-76.
Grundplaner er udarbejdet af Verner Bjerger og Lene Brunsgård.

ISBN: 978-87-89984-34-6

Udgivet med støtte fra:
Horsens Folkeblad
Bente Klercke Fonden
Kjems Fonden
Dansk Lokalhistorisk Forening
Cathrinesmindes Venner

*Omslagsbillede: Bygholm Teglværk, 1920'erne.
Maleri af Carlo Hornung-Jensen (1882-1960).
Bagsidevignet: Ringovnen på Horsens Ny Kalkværk, anvendt til kalk- og tegl-
brænding. Luftfoto 1956.*

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Indledning	11
Teglværkerne ordnet efter sogne:	
Føvling sogn:	
1 Åstrup Teglværk 2199-1*).....	31
2 Føvling Teglværk 2199-2.....	33
3 Egelund Teglværk 2199-3.....	34
Gangsted sogn:	
4 Stenbjerggård Teglværk 2235-1.....	36
Grædstrup sogn:	
5 Grædstrup Teglværk 2196-1.....	39
6 Dauding Teglværk 2196-2.....	43
7 Halle Teglværk 2196-3.....	45
8 Nørholm Teglværk 2196-4.....	49
9 Vingumgård Teglværk 2196-5.....	53
10 Burgårde Teglværk 2196-6.....	55
Hansted sogn:	
11 Egebjerg Teglværk 2232-1.....	57
12 Ventebæk - Egebjerg nordre Teglværk 2232-2.....	64
13 Egebjerggård Teglværk 2232-3.....	67
14 Hammersholm Teglværk 2232-4.....	69
Hatting sogn:	
15 Bygholm Teglværk 2281-1.....	78
Horsens, Vor Frelses + Kloster sogn:	
16 Horsens Kalkværk 2057-1.....	95
17 Spedalsø Teglværk 2057-2.....	101
18 Sundmarkens Teglværk 2057-3.....	104

Kattrup sogn:

19 Kattrup Teglværk 2227-1	111

Lundum sogn:

20 Lundum Teglværk 2231-1	113
21 Dalsgård Teglværk 2231-2	123

Nebel sogn:

22 Christiansminde Teglværk 2234-1	126
23 Engholm Teglværk 2234-2	129

Nim sogn:

24 Nim Skov Teglværk 2242-1	134

Ring sogn (Brædstrup sogn):

25 Petershøj Teglværk 2198-1	136
26 Brædstrup Teglværk 2198-2	138

Sønder Vissing sogn:

27 Vissing Klosters Teglovn 2192-1	141
28 Lervejdal Teglværk 2192-2	144
29 Løndal Teglværk 2192-3	147

Søvind sogn:

30 Katrinehøj Teglværk 2236-1	152
31 Tyrrestrup Teglværk 2236-2	159

Tamdrup sogn:

32 Lund Teglværk 2241-1	167
33 Vinten Teglværk 2241-2	172
34 Vinten mark Teglværk 2241-3	177

Torsted sogn:

35 Torsted Teglværk 2282-1	179
36 Ørnstrup Teglværker 2282-2	181

Tyrsting sogn:

37 Tyrsting Teglværker 2197-1	184

Tønning sogn:

38 Gammelstrup Teglværk 2201-1	188
39 Skovslund Teglværk 2201-2	193

Vedslet sogn:

40 Keilstrupgård Teglværk 2226-1	196

Voerladegård sogn:

41 Kroggård Teglværk 2193-1	202

Vær sogn:

42 Stensballe Teglværk 2233-1	206
43 Hessellund Teglværk 2233-2	210

Ørridslev sogn:

44 Hovedgård Teglværk 2228-1	220

Østbirk sogn:

45 Sandvad Teglværk 2221-1	233
46 Vestbirk Teglværk 2221-2	236
47 Urup Teglværk 2221-3	239
48 Nydamsgård Teglovn 2221-4	244

Register	246

*) Teglværkerne er identificeret ved Dansk Folkemindesamlings topografiske numre og et løbenummer.

Forord

Der er i Danmark 263 vejnavne, hvor "tegl" indgår. De dækker over 92 forekomster af "Teglværksvej", 51 tilfælde af "Teglgårdsvej" og en række varianter med "parken", "bakken" osv. Men sporene efter teglværkerne og teglgårdene er svære at finde. Der er i 2014 kun 15 teglværker tilbage i Danmark, som stadig brænder mursten eller tagsten. I 1997 var der 29, i 1960 225, i 1838 var der 984 i Kongeriget alene, og historisk har der været hen imod 3000 teglværker og teglgårde i Danmark inklusive hertugdømmet Slesvig. De små er lige så vel som de store en del af teglbranchens historie, idet mange af de små lokale teglgårde var forudsætningen for realistisk adgang til teglbyggeri i mange landdistrikter.

På Teglværksforeningen for Jyllands generalforsamling den 18. februar 1928 foreslog konsul Carl Nielsen, at man skulle skabe et værk om teglværksindustriens og teglværkernes historie. Generalforsamlingen blev refereret i tidsskriftet "Lerindustrien". Netop i de år var det populært at synliggøre erhvervene og deres udøvere i brancheopdelte oversigtsværker. Der udspandt sig en diskussion om, hvordan det kunne gøres. Skulle det være jyske eller danske teglværker, skulle det være som "Danske Herregaarde" eller "Danske Gaarde"? Ideerne kom hurtigt til at pege i mange retninger, og værket blev aldrig virkeliggjort. Hvis det var blevet til noget, så havde de tilstedeværende ved generalforsam-

lingen på Hotel Royal i Aarhus alene repræsenteret 90 teglværker.

Teglværkerne var den nødvendige forudsætning for det murede byggeri, der fra århundreder står som synlig kulturarv, men teglværkerne selv er med få undtagelser en næsten usynlig kulturarv. Dette vil Teglværksinitiativerne i Danmark råde bod på ved at udgive en serie bøger om Danmarks Teglværker. Teglværksinitiativerne er et samarbejde mellem en række foreninger og institutioner, som gennem 25 år har arbejdet for bevaring af teglværkernes kulturarv. De omfatter Cathrinesminde Teglværk ved Flensborg Fjord, Nivågårds Ringovn i Nordsjælland, Lilleskov Teglværk på Fyn, Skærum Mølle i Vemb og Teglværksgruppen i Horsens, som er forfatterne bag dette bind om Horsens Kommunes teglværker. Et komplet værk ville blive af meget stort omfang, men en realistisk begyndelse bliver en række bind om teglværkerne i de kommuner, som teglværksinitiativerne dækker og et nationalt oversigtsbind. Når begyndelsen er gjort, kan der bygges videre med hjælp fra lokalhistorikere i andre kommuner. Dette første bind handler om de teglværker, det er lykkedes at dokumentere inden for grænserne af den nuværende Horsens Kommune. Imidlertid er teglværksbranchen egensvis meget forskellig, og derfor er det ikke nok at lade teglværkerne på en egn repræsentere dem alle.

Teglbrænding har været et meget

stort erhverv i Danmark. Det kom til landet i 1100-tallet. Valdemarsmuren i grænsevolden Dannevirke blev et af de første teglstensbyggerier. I de følgende århundreder var det især til kirke- og slotsbyggerier, at der oprettedes teglbrænderier, helst tæt på byggepladserne. Siden vandt teglsten indpas i byggeriet i byerne. De fleste købstæder i Danmark er havnebyer og havde dermed mulighed for at få teglsten indskibet fra søsiden, ofte fra Lübeck, som man ser det i Horsens' tilfælde. I 15-1600-årene leveredes der også tegl til byerne fra danske teglværker med adgang til søtransport, bl.a. på Langeland og Sydøstfyn. Fra 1700 kom eksportteglværkerne ved Flensborg Fjord til at indtage en fremtrædende rolle. Efter landboreformerne omkring 1800 blev mange bøndergårde udflyttet og bygget i tegl. Det gav anledning til oprettelse af såvel små lokale bondeteglgårde som større godsteglværker. Med industrialiseringen og byernes vækst senere i det 19. århundrede blev der stor efterspørgsel efter tegl og tilsvarende vækst i teglværksindustrien i byernes oplande. Som led i industrisamfundets vækst blev der anlagt jernbaner, der gav nye muligheder for transport af sten fra teglværker uden skibsejlighed til byggepladser længere borte.

De lokale småovne på landet var oftest kortlivede. De større byteglværker og teglværker med let adgang til udskibning ad søvejen var mere permanente. De gamle ovne bestod i et udgravet eller opmuret rum, åbent for oven, uden skorsten, men evt. overdækket af et højt tegltag. De rå sten blev stablet i kammeret, og det øverste lag blev lukket med jord. Der blev fy-

ret med træ eller tørv, evt. kul, gennem åbninger i siden. Hele forløbet kunne vare op til 18 dage, før teglstenene var kølet af og kunne tages ud. De mindste ovne rummede blot få tusinde sten og blev måske kun benyttet, når ejeren kunne få tid mellem høbjergning og kornhøst. De største højovne til 50-85.000 sten, som der er eksempler på i Horsens, kunne med otte brændinger på en sæson producere 400.000 – 680.000 sten om året.

Med industrialiseringen kom en ny type ovne, der gradvis skulle komme til at fortrænge de gamle høj- eller kammerovne, nemlig ringovnen. Ringovnen blev patenteret af en tysk ingeniør F.E. Hoffmann i 1859 og allerede i løbet af 1860'erne fik en del sjællandske teglværker ovne af denne type, som var cirkelrund. Siden blev aflange ringovne det almindeligste. Overgangen til ringovne strakte sig over lang tid til ind i det 20. århundrede.

Ringovnen bestod i en kreds af kamre, hvor ildzonen kunne flyttes. Man fyrede, helst med kul, fra oven, og det pågældende afsnit af ovnen havde forbindelse gennem gulv eller side til skorstenen. Når teglet i et afsnit var brændt flyttede man indfyringen og aftrækket til skorstenen til næste afsnit, mens man i den modsatte side af ovnen kunne tage de afkølede sten ud og sætte ny rå sten ind. Ringovnen havde en langt bedre brændselsøkonomi og kunne på en sæson producere langt flere teglsten end de gamle ovne. En mellemstor ringovn med 18 kamre à f.eks. 7.000 sten kunne på en enkelt brændingsrunde producere 126.000 mursten og en til to millioner sten på en sæson fra april og ofte til efter jul. Store ringovne som Nivaagaards

kunne rumme 20.000 sten per kammer. Ringovnsens effektivitet satte ikke blot de gamle ovne ud af spillet, men gav hård indbyrdes konkurrence mellem ringovnsteglværkerne. De mindst effektive eller dårligst konsoliderede ringovnsteglværker måtte løbende give op, efterhånden som stadig færre teglværker kunne mætte markedet.

Fra 1960 begyndte endnu en ny ovntype at vinde frem, tunnelovnen, hvor de rå sten pakkes på vogne, der køres gennem en tunnel med en fast ildzone. Brændingen i tunnelovnen er i dag computerstyret, og både formning, tørring og pakning er automatiseret, så de 15 teglværker i dag med få hundrede medarbejdere er i stand til at fremstille en halv milliard mursten, mens tusind teglværker med flere tusinde medarbejdere for 150 år siden ikke kunne fremstille hundrede millioner teglsten.

Teglværkerne kan bidrage afgørende til belysning af den regionale variation i industriens og den økonomiske historie, fordi de er nært forbundne med samfundets og lokalområdernes karakter og forudsætninger. Der er store egensmæssige forskelle i teglbranchens profil og udvikling, som afspejler forskellige egnes bredere erhvervshistorie. Teglvrkerne er ideelle indikatorer for den helhed, de indgår i. Det skyldes, at produktet tegl er næsten tidløst, og teglfremstilling går på

tværs af skellet mellem forindustrielle og industrielle erhverv og mellem by og land. Samtidig er teglværkerne afhængige af landskab, infrastruktur, konjunktur, teknologi, demografi, sociale forhold, mode, som bestemmer, om de er mange eller få, store eller små, kortlivede eller bestandige, eksport- eller lokalorienterede, osv.

Dette bind om teglværkerne i Horsens Kommune og ideen til hele serien udsprang af en række artikler om enkelte teglværker, som forfatterne publicerede i Horsens Folkeblad. I bogen omtales alle hidtil identificerede teglværker og teglgårde inden for grænserne af Horsens kommune, store som små. De kommende bind bliver holdt i samme format og udstyr som dette, så de tilsammen fremtræder som en serie. Serien holdes i en nogenlunde populær form, hvor noter og henvisninger så vidt muligt placeres som en oversigt i slutningen af hvert kapitel. De enkelte bind forsynes med sted og personregister og links til teglværkshistoriske sider på internettet, ikke mindst Verner Bjerges Teglvrksdatabase, som rummer den største samlede oversigt over teglværker i Danmark.

Bogen er udgivet med støtte fra Horsens Folkeblad, Kjemsfonden, Bente Klercke Fonden, Dansk Lokalhistorisk Forening og Cathrinesmindes Venner.

Torben A. Vestergaard

Indledning

Horsens Kommune ligger i det bakkede østjyske morænelandskab, der strækker sig fra de sandede hedejorder mod vest over den jyske højderyg til de mere frodige egne omkring det inderste af Horsens Fjord. Kommunens område har uden for Horsens været domineret af landbrug og haft få og små bycentre og egentlig ret vanskelige transportveje ud over søtransporten til og fra Horsens. Gudenåen gennemskærer kommunens nordvestlige hjørne og har muligvis været benyttet til transport af tegl. I en del af 1800- og 1900-tallet gav lokale og gennemgående jernbaner nye fragtmuligheder, inden det moderne landevejsnet udviklede sig og konkurrerede de gamle transportformer. De ældre teglværker fordeler sig på små lokalt orienterede bondeteglværker (ikke mindst i kommunens vestlige del), de store byteglværker i og omkring Horsens, samt enkelte andre, der drog fordel af jernbanerne. Den tidligste teglproduktion i kommunens område gik til klostre, kirker og herregårde. Siden blev købstaden den store aftager, men også landbrugets udvikling efter landboreformerne i slutningen af 1700-tallet skabte lokal efterspørgsel til gårdbyggeri. Med jernbanerne fulgte ikke bare transportmuligheden, men også behov for mursten til stationsbyernes vækst. Den store aftager forblev dog Horsens, hvor industrialiseringen medførte omfattende byggeri af fabrikker, boliger og institutioner.

Kommunen i dens nuværende størrelse blev til i 2007 ved en sammenlægning af tre kommuner: Horsens Kommune med købstaden i centrum, mod nord Gedved Kommune og mod vest Brædstrup Kommune. Eneste undtagelse er, at det meste af Voerlagedgård sogn i Brædstrup Kommune valgte ved afstemning at blive en del af Skanderborg Kommune.

Den eneste købstad i kommunen er Horsens, der fik stadfæstet sine privilegier i 1442. Byens indbyggertal var i 2012 på 54.450. Af andre større byer i kommunen findes Brædstrup med 3.488 indbyggere, Hovedgård, Egebjerg, Gedved, Østbirk og Lund med hver ca. 2.000 indbyggere. Derudover består kommunen af en række større og mindre (lands-) byområder med Hatting, Søvind og Nim som de største af disse. Kommunen dækker et areal på 542 km².

I 1800-tallet udgjorde området en del af Skanderborg Amts sydlige del, og Horsens Kommune dækker tilnærmelsesvis hele Tyrsting, Nim og Voer Herreder. Enkelte sogne falder dog udenfor denne generalisering.

Undergrunden i kommunen har givet gode muligheder for drift af teglværker. Lerunderlaget har været udbredt mange steder – i størst grad i den østlige halvdel, hvor der længere mod vest findes mindre lommer af ler og mere sandet undergrund. I Gangsted Bjerge fandtes nogle særlig gode typer ler. Her hentede Bygholm Teglværk

og nogle Århus-værker ler i 1980'erne og 1990'erne. Men ofte blev lerdeponterne opbrugt, og det gjorde det svært at fortsætte driften. F.eks. måtte Hesselund Teglværk ved Stensballe anlægge en bro og med et tipvognsspor hente ler på den anden side af Sundet. Ved Gammelstrup Teglværk slap leret op i 1960'erne og var en medvirkende faktor til, at værket måtte lukke i 1967. Bygholm Teglværk måtte også se sit lergrundlag udtømt i 1960'erne.

I Hovedgård var leret af en mager morænelertype med enkelte lommer af noget federe issøler. Her blev der både taget blå- og rødler til produktionen på det nærliggende teglværk. Ved Søvind, hvor der lå to værker, rummede undergrunden også et andet råstof, som blev udvundet, nemlig mergel – en meget kalkholdig lerart, som ikke dur til teglfremstilling, men derimod til jordforbedring.

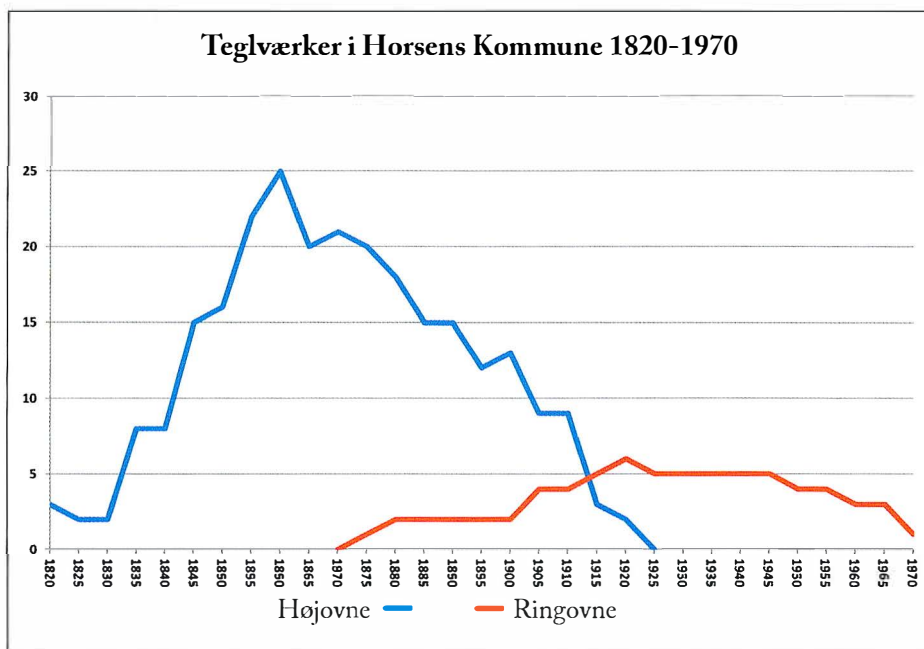
Lidt tættere på Horsens, omkring

Nørrestrand, består undergrunden af lagdelt ler og mergel. I 1909 beskriver teglværksejer M. Meyer på Hesselund det i et brev til statsgeolog dr.phil. Victor Madsen, Danmarks Geologiske Undersøgelser, Geologisk Rigsinstitut:

Lagdelingen består øverst af 2½ alen rødler, dernæst ca. 1 alen ren mager guller og dernæst ca. 4 alen uren hård gulmergel. Dernæst ca. 4 alen med rent hvidt sand og herunder rent sort ler.

1 alen er 63 cm, så det samlede lerlag ved Nørrestrands østlige side kan således sættes til ca. 2,5 meter. At der omkring Nørrestrand var placeret fire værker, er således ikke noget, der kan undre.

I kommunen har der været mindst 48 teglværker/tegløvnene jævnt fordelt. Det er næsten givet, at der har været flere, men ofte har de mindre værker ikke efterladt mange kilder til eftertiden – andet end tegl.

De første teglovne og teglbehovet frem til ca. 1750

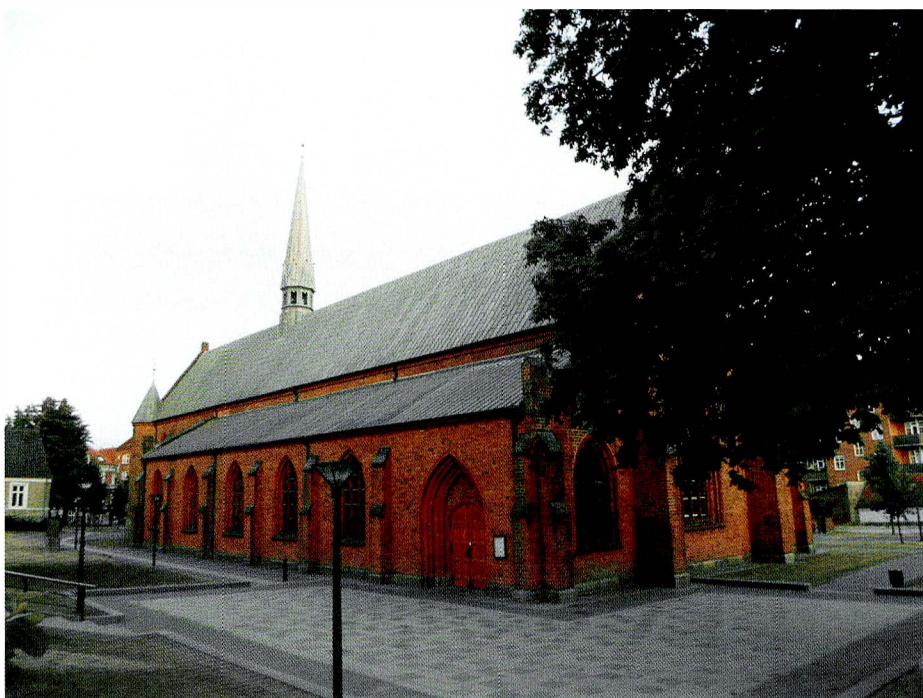
Den første kendte teglovn i kommunen lå ved Vissing Kloster ved Gudenåens bred. Benediktinerklosteret blev oprettet i første halvdel af 1200-tallet – måske lidt før. På denne tid var det typisk enten kongemagten eller et kloster, der magtede opgaven at anlægge og drive et teglværk. Det lader til, at i Horsens Kommune var klosteret først med anlæggelsen.

I den anden ende af kommunen, i Horsens, anlagde Franciskanerne et kloster omkring 1270. Der blev benyttet mørkerøde samt brun- og grønglaserede teglsten. I flere omgange blev der bygget om og til på klosteret – med brug af tegl. I dag står blot den ene af de fire fløje tilbage. Denne fløj, nordfløjen, er nu en meget markant bygning tæt ved Torvet og kendes som "Klosterkirken". Hvor materialet

til opførelsen kom fra vides ikke med sikkerhed. Men idet der er tale om en klosterorden, taler sandsynligheden for, at den selv har fremstillet materialerne. Der er dog ikke (endnu) lokaliseret en teglovn til dette store bygningsværk, som har krævet materialer over en lang årrække.

Mere sikkert er det dog, at der engang i 1300-1400-tallet blev anlagt en teglovn ved Bygholm, som kunne levere tegl til borganlægget. I 1313 befalede Erik Menved, at der skulle opføres en borg, Bygholm. Borgen fungerede frem til 1617, og på et tidspunkt stod det meste af borgen i tegl, men hvorvidt den blev opført sådan kan ikke afklares. Da teglovn blev udgravet i 1989, fandtes stykker af div. formsten, vingeteglsten og munkesten – hvilket passer ganske godt til en kongeborgs behov.

En lille kilometer nord for Bygholms gamle teglovn ved det nu for-

Klosterets nordfløj er i dag eneste rest af det store bygningskompleks, som Franciskanerne anlagde i Horsens.

svundne Lovby fandtes i 1950'erne noget, som kunne være en teglovn fra middelalderen eller tidlig renæssance. Måske har denne teglovn været brugt, da byen skulle på føde efter branden i 1540. Horsens fik skattefrihed i 4 år med den begrundelse, at borgerne kunne komme til *"deres rette Næring og Bjærgning"*, og at byen *"saa meget desbedre blive bygget og forbedret igen"*. Måske har byen derfor anlagt eller overtaget en allerede eksisterende ovn. Senere kom der endnu en brand og efterfølgende et pålæg om at tække husene med tegl.

Påbuddet om, at alle byens gårde og huse skulle tækkes med tegl, blev ikke taget til efterretning af alle. Men Københavns brand i 1728 blev anledningen til at følge påbuddet op. På dette tidspunkt var 53 bygninger stadig tækket med strå. Dette antal blev i løbet af kort tid nedbragt til 19.

I 14-1500-tallet voksede byens handel med byer som Lübeck og Hamburg. Det var steder, hvor der produceredes og udskibedes store mængder af tegl. Der er sikkert også kommet tegl ad denne vej. Det må antages, at behovet for tegl i Horsens på denne tid alligevel har været meget begrænset, og at det meste kom til byen via havnen.

Med svenskekrigene i 1600-tallet blev Horsens ramt. Mange gårde og huse var i meget dårlig stand, og skibene lå vrag eller var bortført. Indbyggertallet var i 1672 på 1584, et lavt tal, idet mange simpelthen var flygtet fra byen. Handelen og søfarten gik tilbage, og byen stod i stampe til op i 1700-tallet.

Med indgangen til den florissante periode ændres hele grundlaget for

teglhandlen og ikke mindst teglfremstillingen.

Den florissante periode og statsbankerot ca. 1750-1820

Teglfremstillingen på egnen var i midten af 1700-tallet så godt som ikke eksisterende, og det nødvendige tegl blev derfor stadig importeret via havnen i Horsens. Købstadens regnskaber viser, at der i 1730'erne ankom cirka 30-50.000 mursten og 12-13.000 tagsten til havnen årligt. Men nogle år var disse tal præget af udsving, f.eks. i 1735 og 1737-38. Til opførelsen af Helms Apotek i 1735 blev der bragt 131.900 mursten til byen. Men den største leverance på denne tid kom i 1743, hvor 135.500 mursten og 39.000 tagsten blev hentet til at opføre en stands-mæssig bolig for godsejer Gehrdt de Lichtenberg. Teglet kom fra værkerne ved Sønderborg, Flensborg, Haderslev og Lübeck. Men behovet var stadig ringe udenfor købstaden, og Horsens selv beskrives så sent som i 1769 som en lille by med blot 2584 indbyggere. Det var en stigning på kun 1000 indbyggere i løbet af 100 år. Men dette skulle hurtigt ændre sig.

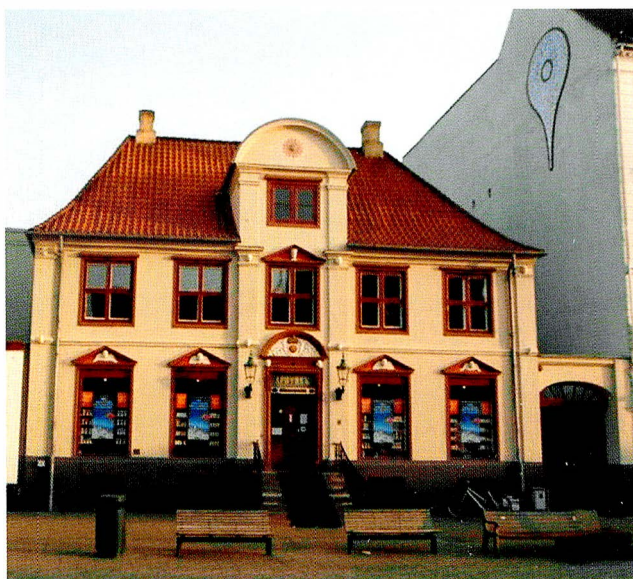
I 1780'erne blev Horsens udvalgt til at huse et mindre russisk hof (landsforviste medlemmer af zarfamilien). Til det formål blev der ombygget to købmandsgårde på byens torv. Den kgl. Bygningsinspektør C.F. Harsdorff fik denne opgave og skabte en klassicistisk palæbygning. To af Harsdorffs elever, Anders Kruuse, arkitekt, og Jens Hiernøe, billedhugger, var aktivt med i ombygningen. Kruuse og Hiernøe var i de efterfølgende årtier med til at sætte præg på husene i købstaden og

oplandet. De anvendte i stor grad tegl, og flere af byggerierne findes endnu, således våbenhuset ved Østbirk kirke med tegl fra herregården Urups værk og Hatting kirke og præstegård med sten fra værket på Bygholm.

I 1780-90'erne blev havnen udvidet og kunne nu klare mere og større handel. De gamle gavlvendte huse, som var udbredte i Horsens, blev nu bygget om. Bindingsværkskomplekser, store købmandsgårde med pakhus og kornmagasiner opstod ved havnen. De fleste af disse var grundmurede, og det gav en voldsom efterspørgsel på tegl.

En del af teglet kom stadig via købmændenes handel sydfra, men noget blev fremstillet lokalt. Her blev det nyoprettede teglværk ved Bygholm en stor leverandør. Teglværket blev påbegyndt omkring 1770 for at bygge et nyt herresæde, da det gamle Bygholm var nedlagt i starten af 1600-tallet.

Dette teglværk var et udpræget herregårdsteglværk, men en del af produktionen gik til købstadens udvikling. Teglværket kunne brænde ca. 500.000 mursten om året og var således allerede fra starten et stort værk.

Øverst ses Helms Apotek og nederst Det Lichtenbergske Palæ – i dag kendt som Jørgensens Hotel. To prægtige bygninger som endnu findes på byens centrale gågade, Søndergade.

flytning af gårde. Især det sidste punkt skabte et stort behov for byggematerialer, og bl.a. derfor findes der mange små gård- og landsbyteglværker. De ældste af disse har dog ikke efterladt sig mange kilder. Et af dem var teglværket i Katstrup. De små gårdteglværker vandt først frem efter krisen i forbindelse med Englandskrigene, men fænomenet var allerede så småt i gang ved 1800-tallets start.

Med statsbankerotten i 1813 og formentlig også konjunkturkrisen efter Napoleonskrigenes ophør fik teglværkerne afsætningsproblemer. Noget der særlig slog igennem i 1820'erne og skabte store vanskeligheder.

Der opstod et stort behov for tegl blandt bønderne. De store landbore-former i 1700-tallets slutning med-førte bl.a. driftsfællesskabets afvikling i landsbyerne samt udstykning og ud-

16

teglværk belyser dette. Kvaliteten af teglværkets produkter skulle have været fortrinlig, men afsætningen var ganske problematisk. Teglværket var en del af herregården, som også var i vanskeligheder. I flere år af 1820'erne var ovnen slukket, og det hele endte med en tvangsauktion i 1829. Teglværket blev formentlig ikke drevet i flere år herefter. Først med nye ejere kom produktionen rigtigt i gang i midten af 1830'erne.

I 1820'erne var der kun Halle og Bygholm værker i Horsens Kommune, og begge havde det formentlig svært med afsætningen. Billedet ændrede sig i 1830'erne, da antallet af teglværker steg til 8. Næsten alle de nye værker var små gårdteglværker, der lå placeret i kommunens vestlige del. De imødekom et lokalt behov for brændte sten til bl.a. nye gårde. Værkerne havde derfor også en begrænset årsproduktion, f.eks. Grædstrup 1833: 19.000 sten, Dauding 1834: 20.000 sten, Nørholm 1833: 48.000 sten, Vingum 1833: 21.000 sten og Petershøj 1834: 14.000 sten. Et af de nye skilte sig ud, nemlig Lervejsdal ved Addit, som i 1835 fremstillede hele 90.000 sten.

De fleste af teglværkerne benyttede tørv som brændsel, og brændeforholdet var almindeligvis to tørv til én mursten. Det krævede en stor arbejdsstyrke at skaffe dette brændsel frem. Således oplyser Bygholms Teglværk, at de i 1854 til *"tørvebjærgningen fra Marts til August har anvendt 20 Mand-folk og 15 Koner og Børn"*.

Muligheden for at bruge træ til brænding var ringe, idet kongerigets skove på denne tid var på et absolut minimum. Stenkul fra England var

begyndt at komme til landet, men var svære at få fat i for de små gårdteglværker. Bygholms teglværk kunne dog have gavn heraf, men meget tyder på, at det primære brændsel netop her var tørv.

Mens de små teglværker i det vestlige område dækkede behovet der, var ikke meget ændret i købstaden. Skulle der bruges tegl i Horsens, kom det enten via havnen eller fra Bygholms teglværk. Byens behov voksede, og de første industrianlæg var anlagt. C. Fr. Weiss oprettede i 1831 Jyllands første jernstøberi i byen, og smedemester Jochumsen fulgte hurtigt efter med endnu et støberi. I 1830 blev et større skibsværft anlagt nord for havnen, og nogle år forinden var der oprettet en oliemølle i byen. Indbyggertallet, der i 1769 var 2584, var i 1834 vokset til 4846. Byens vækst tog fart og dermed behovet for flere huse.

På tærsklen til 1840'erne var teglværksbranchen i rivende udvikling i kommunens område. I 1840 var der 8 fungerende teglværker og ved udgangen af årtiet var tallet fordoblet. Tilvæksten skal ses i lyset af, at nogle af de små gårdteglværker fra starten af 1830'erne allerede var lukket inden 1840. Antallet af nyanlagte teglværker var altså højere end 8. De fleste af de nye var stadig små landbrugsteglværker, som producerede til lokalområdet. De var nu ikke længere koncentreret i det vestlige område, men forekom også i købstadens nordlige og sydlige opland. Priserne var stigende, og der var god afsætning, hvilket gav et godt grundlag for anlæggelsen af flere nye værker.

Konkurrencen i Horsens skærpedes i starten af 1840'erne, idet Engholm

Teglværk (også kaldet Nebel Teglbrænderi) blev anlagt af Horsens-købmanden H.B. Momme. Teglværket lå på nordsiden af Nørrestrand, og der var ikke langt til købstaden. Herfra kunne Momme sælge tegl til byens bygmestre og blev dermed en konkurrent til Bygholm Teglværk. Overkrigskommissær Holst forsøgte noget lignende. Han boede i Horsens og ejede Halle Teglværk. Dette teglværk havde i nogen tid lavet gode varer, og planen var at lave oplag af disse i Horsens. Hvorvidt dette lykkedes vides ikke, men afstanden og tidens infrastruktur taget i betragtning må det formodes, at planen ikke blev til noget. En omstændighed i Horsens ændrede dog helt på markedet for teglprodukter. Bygholm Teglværk vandt en offentlig licitation på leverance af tegl til opførelsen af det store tugthus ved Horsens. Der skulle bruges millioner af mursten, og det meste af produktionen fra 1846 og nogle år frem gik til dette ene projekt. Bygholm kunne endda ikke klare hele leverancen, men måtte købe sten af værkerne ved Flensborg Fjord, som leverede via Horsens havn. Efterspørgslen har sikkert presset prisen på teglprodukter op. Samtidig har den også givet grundlag for, at nye værker kunne komme ind på teglmarkedet i Horsens.

Af herregårdsteglværker blev der i denne periode oprettet flere, nemlig på godset Tyrrestrup ved Søvind og ved Tyrsting, som formentlig var underlagt Matttrup Gods. Værket i Tyrsting solgte mursten, og måske har produktionen været anlagt både til eget behov og med mulighed for salg. Det samme gjorde sig gældende for Tyrrestrups teglværk.

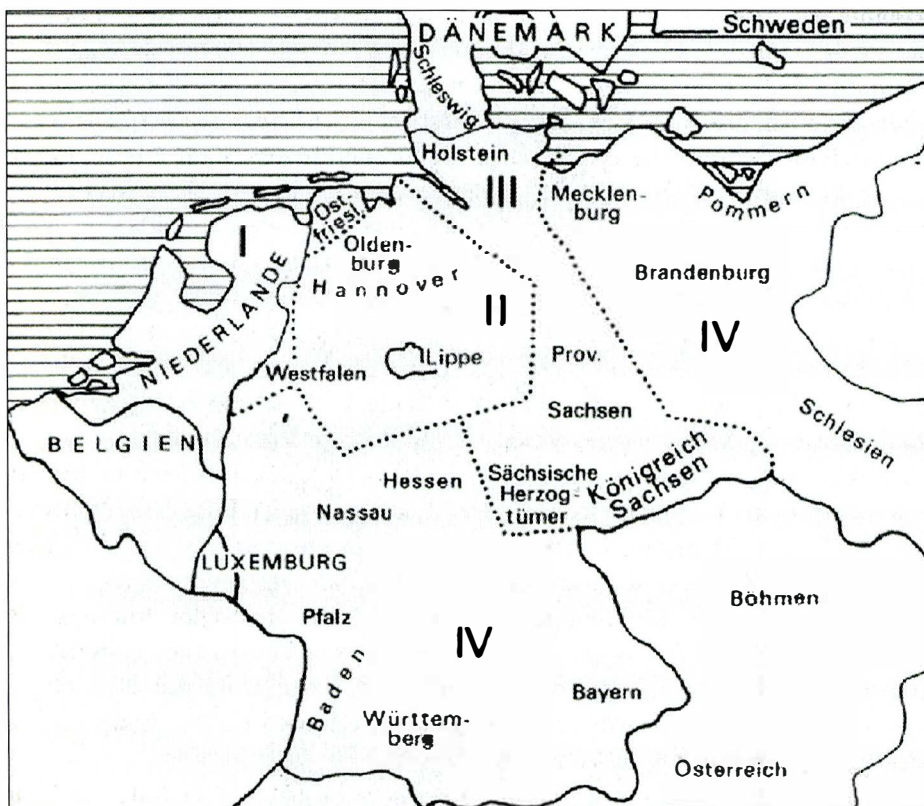
Ved Gudenäens bred i Vestbirk anlagde C.A.P. Fischer et teglværk i slutningen af 1840'erne for at skaffe byggemateriale til et industrianlæg til produktion af garn og trikotage. Da fabrikken var bygget, fortsatte teglværket nogle år endnu og har måske givet en biindtægt. Hvorvidt transport af tegl på Gudenäen herfra og til salg andetsteds har fundet sted vides ikke – men det er dog oplagt.

I folketællingen 1840 opgives der at have været 3 teglbrændere i hele den nuværende Horsens Kommune. Dette kan virke som et lavt antal i betragtning af, at der havde været 8 teglværker. Men forklaringen er, at mange af de små teglværker fungerede som bierhverv og var ikke hovednæringsvej for ejerne. Så selve teglværksindustrien bestod på Horsens-egnen af nogle få store og mange små værker.

1850'erne bød på nye teglværker næsten udelukkende i Horsens eller købstadens nære opland. To undtagelser herfra var teglværket ved godset Løndal, som blev stort anlagt set i forhold til bondeteglværkerne. Den årlige produktion de første år anslås til ca. 150.000 teglenheder. Det andet teglværk var Sandvad Teglværk vest for Østbirk, der må betragtes som et lille gårdteglværk med mulighed for afsætning til lokalområdet.

De mange Horsens-værker viser den tendens, at købstaden voksede og var blevet en industriby med flere fabrikker og et stigende indbyggertal, der i 1855 nåede 7.250 indbyggere. Tæt ved Horsens blev både Spedalsø, Sundmarkens, Hessellund og Stensballe Teglværker anlagt. De to sidste er et resultat af anlæggelsen af en bro over Sundet, således at transporten til

Fyrstendømmet Lippe Detmold havde agenter, der formidlede arbejdshold til teglværker i en stor del af Nordeuropa. Kortet viser agenternes distrikter. Rekonstruktion af situationen i 1868/69. Kort fra Lourens & Lucassen 1999.

Horsens blev meget lettere. Nogle få kilometer længere væk fra byen blev der anlagt teglværker på Egebjerggård samt i Vinten og Lund.

At fremstille tegl krævede et stort kendskab til styring af brændingen, hvis man skulle lave gode varer. Det var et speciale, som folk fra fyrstendømmet Lippe Detmold i Tyskland var kendte for. Derfor benyttede man sig i høj grad af denne arbejdskraft, som kom vandrende herop om foråret og hjem igen om efteråret. Takket været *International Institute of Social History* i Holland, kendes en del til udbredelsen her på egnen.

11 teglværker i Horsens Kommune benyttede i perioden 1851-1869 Lippe-Detmoldere. Blandt de første var Bygholm, Tyrrestrup og Tyrsting. Ar-

bejdskraften var ikke kun forbeholdt de store godser/gårde, men også mere alm. teglværker som Christiansminde Teglværk i Bleld og det lille teglværk i Stensballe. I 1857 kom 58 teglværksarbejdere fra Lippe Detmold til området fordelt på 7 arbejdshold, hvoraf alene 24 var i et sjak til Bygholm Teglværk. I krigsåret 1864 ophørte denne trafik og kom aldrig tilbage til samme høje niveau som før.

Tiden frem til 1860 blev også den tid, hvor antallet af teglværker toppede i Horsens Kommune for derefter at falde. Det samlede antal producerede mursten faldt dog ikke, men teglværkerne blev større, og med bedre teknikker kunne der brændes mere og i længere tid om året. Omkring 1860 begyndte man på bl.a. værkerne i

Horsens Sundmark og på Bygholm at benytte dampkraft til hjælp ved produktionen.

Udviklingen indenfor teglbranchen i Horsens Kommune i 1860'erne fortsatte som i årtiet forinden. Det var typisk små gårdteglværker, der lukkede, mens de nye var teglværker af en vis størrelse. I Egebjerg blev endnu et teglværk anlagt samt et i Torsted. Hammersholm Teglværk ved Nørrestrands vestlige ende var anlagt udelukkende med henblik på salg til Horsens. Teglværkets ovn kunne rumme ikke mindre end 80.000 sten, hvilket gjorde den til en af egnens største højovne. Bygholm var dog stadig den største enkeltproducent med en årsproduktion på ca. 1,8 millioner stk. tegl. Højovnen på Hessellund kunne rumme 85.000 sten, men ellers var teglovnene forholdsvis små.

Der kendes til nogle produktions-tal fra tre teglværker ved Horsens, og det typiske for disse er en tilbagegang i året 1864. For Hessellunds vedkommende var antallet af arbejdere i 1863 på 14, mod blot 6 året efter. Der blev i 1863 produceret 400.000 mursten og 120.000 drænrør, hvor det blot året efter var 50.000 mursten og 20.000 drænrør. For Bygholms vedkommende er tallene for 1863: 54 arbejdere og 1.135.000 stk. tegl. Året efter 30 arbejdere og 825.000 stk. tegl. For teglværket i Sundmarken opgives der slet ingen tal for 1864 – hvilket kunne indikere, at produktionen dette år måske helt var indstillet. Fælles for alle de tre værker er, at der i 1865 igen var godtgang i fremstillingen. Krigsurolighederne er således også slået igennem indenfor byggeriet og teglværkerne på Horsens-egnen.

Et teglværk, som blev oprettet i Hovedgård i slutningen af 1860'erne, har sin baggrund i anlæggelsen af den østjyske jernbane. Ved området Hoved lå to gårde, Store og Lille Hoved. Her blev anlagt en station, og langsomt voksede en by op. Hovedgård Teglværks eksistens hænger derfor tæt sammen med anlæggelsen af stationsbyen Hovedgård.

Antallet af teglværker i Horsens Kommune faldt i 1860'erne. Den igangværende forskydning fortsatte, så teglværkerne koncentreredes omkring Horsens. Resten af området var dækket af nogle få herregårds- og gårdteglværker.

Ved indgangen til 1870'erne var behovet for tegl i Horsens stort og stadig stigende. Indbyggertallet havde nu nået 10.501, og foruden endnu flere fabrikker skød hele arbejderkvarterer op. Begge dele krævede tegl.

Den første ringovn og den sidste højovn 1870-1925

Status på teglværkerne i 1870'erne var, at der fandtes ca. 20, hvoraf de seks var små og beliggende i det vestlige område, tre i det nordlige og østlige område, mens resten fandtes fordelt i Horsens eller i det nære opland. Forskydningen af værkerne, som var begyndt i 1850'erne, blev nu meget markant. Købstaden kunne aftage varerne, og det var her, de store værker lå. De teglovne, som tidligere kunne regnes for store med en ovnkapacitet på 40.000 sten, var nu små. Udviklingen gik i retning af en ny teknologi, nemlig ringovnen. Nord for købstaden lå tre kalkovne, og i 1872 besluttede nogle af egnens matadorer at gå

*Ringovnen
på Horsens
Nye Kalkværk.
Billedet er fra
1906.*

sammen om at fjerne disse kalkovne og tage den nye ovntype i brug, som både kunne brænde kalk og tegl i en helt ny skala. For at klare de store udgifter blev der dannet et aktieselskab med navnet "Horsens Nye Kalkværk". Den nye ovn med 14 kamre blev taget i brug i 1873 og producerede ca. 150.000 mursten, et beskedent antal pga. de store mængder kalk, der også blev brændt. Den helt store fordel var, at ringovnen brugte langt mindre brændsel end de gamle ovne. Aktieselskabet førte en aktiv konkurrencepolitik. De mange små gamle kalkovne blev opkøbt og nedlagt. I 1877 var turen kommet til bevidst at fjerne det første teglværk ved Horsens. Det gik ud over Sundmarkens teglværk, der også virkede som kalkværk, og som var sat til salg. Horsens Nye Kalkværk købte og fjernede det helt. Konkurrencen begyndte at stramme til i Horsens. H.P. Heide, der forpagtede Bygholm

Teglværk – og som også var hovedmanden bag og aktionær i det nye kalkværk – overdrog forpagtningen af Bygholms teglværk til sin søn i 1877. Det havde da tre store højovne, men kort efter overdragelsen påbegyndtes opførelsen af en *Hoffmannsk* ringovn efter samme princip som det nye kalkværks. Her skulle dog kun brændes tegl. Med de to ringovne var den nye og langt mere energieffektive fremstillingsproces kommet til egnen. Det betød også hård konkurrence for de øvrige teglværker.

Fra 1860 til 1900 faldt teglværkerne antal. De fleste var blevet umoderne og for små, enkelte var blevet for omkostningstunge i forhold til brændselsudgiften, og nogle værker fungerede blot i få år og producerede tegl af ringe kvalitet.

Men perioden bød også på nogle nye værker – foruden det nye kalkværk også to gårdteglværker. I 1876 blev der

anlagt endnu et teglværk i Egebjerg. Produkterne herfra blev solgt lokalt i Horsens' nordre opland. Bl.a. kendes en oplagsplads i Gedved ved høker Jens Pedersen omkring 1890. Men omkring år 1900 var dette teglværk også lukket.

Jernbanens anlæggelse fik, som i Hovedgård, betydning for teglbranchen andre steder i Horsens Kommune.

Alle teglværkerne i og ved Horsens havde jo siden slutningen af 1860'erne kunnet benytte jernbanen til at transportere teglet mod enten nord eller syd. I 1899 blev jernbanen anlagt fra Horsens til Bryrup (og senere helt til Silkeborg). Pludselig blev det lille teglværk i Brædstrup, der var blevet oprettet i 1893, bundet på jernbanenettet. Det var både godt og ondt – for det betød også, at andre teglværker kunne bringe tegl til den kraftigt voksende by – let og i store mængder.

*Et par private skilte der viser, at her var et tipvogns-
spor. Skiltene findes i dag på
Industrimuseet
i Horsens.*

Bl.a. reklamerede Bygholm Teglværk i 1904 med at levere "overalt paa Byggeplads saavel i Horsens som paa Landet samt paa Tørring og Bryrupbanernes Stationer" og det til laveste dagpriser.

Gammelstrup Teglværk fik særlig glæde af både den nye teknologi – ringovnen – og jernbanen. Værket blev anlagt i 1900 med en gammeldags højovn, men efter nogle få år blev der bygget en moderne ringovn med 16 kamre, som hver kunne rumme 7.000 sten. Det gav en anslået årsproduktion på en million mursten med direkte adgang til jernbanenettet. Dette teglværks produktion kunne dække hele det vestlige område af Horsens Kommune og blev da også dominerende på egnen i mere end et halvt århundrede.

I De Danske Statsbaners Beretning om driften fra april 1897 til maj 1898 opgives der at være fragtet 1.518 tons tegl- og kalkværksprodukter fra Horsens Banegård og et næsten tilsvarende antal – nemlig 1.501 tons – til banegården.

Det statslige jernbanenet og de private jernbaner kunne benyttes til transport af færdigvarer, men denne teknologi med skinner kunne også bruges til at bringe leret fra lergraven frem til teglværket. Flere af teglværkerne anlagde selv smalsporede tipvognsbaner fra lergrav til teglværk. De kendes fra bl.a. Kroggården tæt ved Voerladegård omkring 1. Verdenskrig, i Egebjerg, Hovedgård, Bygholm, Hessellund og mange andre steder.

At Horsens var en markant industriby med en stor teglproduktion ses af forskellige annoncer fra virksomheder som Stallknechts Fabrik, der i 1871 kunne tilbyde næsten alt i maskiner til teglværksdrift.

Teglværksmaskiner

leveres fra

Stallknechts Fabrik i Horsens,

saasom:

Leermøller og Leerrensere,

Muursteensmaskiner,

der ved Hestekraft levere over 7000 Stkr. daglig,

Tagsteensmaskiner,

der levere Steene heelt færdige, uden Efterarbejde,

Presser

for Muursteen, Fliser etc.,

Formplader

for Bue-, Krybbe- og Figursteen.

Særligt anbefales:

Drainrørsmaskiner,

der, betjente af 3 Mand, præstere 15 a 20 pCt. mere end andre Maskiner,
betjente af 4 Mand.

Disse Maskiner ere i Brug bl. a. paa følgende Teglværker: Hr. Boalths i Fredericia, Hr. Bjerrings paa Sophienlund og Poulsens paa Stærkjærsgaard ved Viborg, Bramminge Teglværk ved Ribe, Nørlund Teglværk ved Hobro, Høgholt Teglværk ved Grønaa, Tølløse Teglværk ved Roeskilde og Raarup Teglværk ved Horsens.

Annonce fra
Vejle Amts Avis
1871.

I 1930'erne
omtaler en an-
nonce en særlig
blødlersma-
skine fremstillet
i Horsens på
fabrikken for
teglværksma-
skiner.

Et eksempel på efterspørgslen af store murstensleverancer, der ledsagede den industrielle udvikling i Horsens, ses i forbindelse med opførelsen af det første andelsslagteri i 1887. Der blev indhentet tilbud fra flere af egnens teglværker, men det blev teglværket i Egebjerg, der fik opgaven at levere gule sten til projektet.

På denne tid var lokalbyggeriet præget af murermester Andreas Fussing, civilingeniør J.C. Clausen og arkitekt H.F.J. Estrup. Byggerierne var både beboelsesejendomme og fabriksanlæg. Clausen står således bag bygninger som trævarefabrikken Bastian, byens gasværk og arbejderboliger forskellige steder i byen. Hvor Fussing havde været mere tilbagetrukket i sin stil, var Estrup mere monumental. Et godt udtryk herfor er f.eks. Arentzens Minde, som blev opført i midten af

Undertegnede har overtaget Fabrikationen af Herr Jørgen Nymarks patentanmeldte Blødlersmaskine til Fremstilling af imiterede haandstrøgne Sten.

Maskinen vil — grundet paa den rette Løsning af Opgaven — blive meget billig.

Indbydelse til at se den i Arbejde vil blive udsendt om kort Tid.

J. Rasmussen

Fabrik for Teglværksmaskiner
Spedalsø - Horsens - Telefon 1785

BRUSCH ANDRSEN

Arentzens
Minde – opført
i slotsstil i
1890'erne.

1890'erne. Omkring år 1900 og frem til 1920'erne var det arkitekt Viggo Norn, som var tonegivende indenfor byggeriet på Horsens-egnen. Han mestrede mange forskellige stilarter. Et eksempel herpå er den store villa til ejerne af Hovedgård Teglværk. Norn byggede også meget andet, f.eks. langhuse til boligselskabet på Spedalsø, i

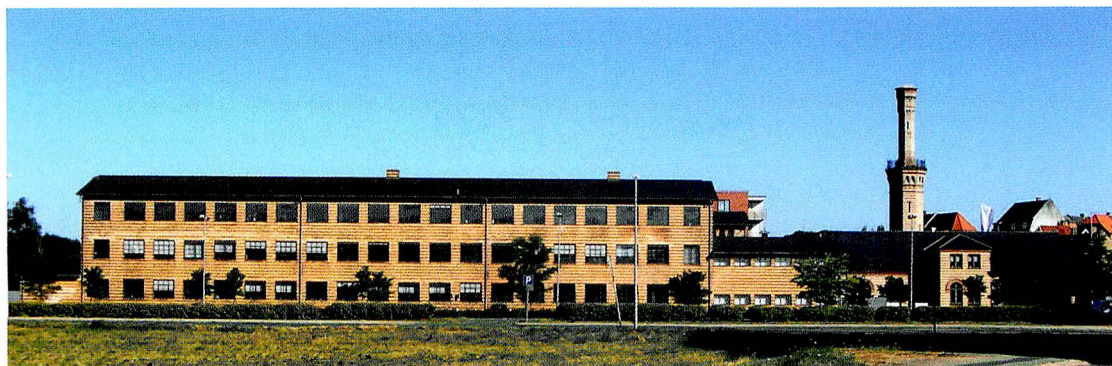
folkemunde kaldet Lille Amalienborg.

Teglværkerne fremstillede først og fremmest mursten. Få af værkerne har lavet tagsten, og kun Bygholm er kendt for at have haft en større produktion. To værker skiller sig ud, nemlig Bygholm og Hessellund, idet de også lavede mange specialprodukter.

Et nyt teglprodukt så dagens lys

"Lille Amalienborg" komplekset i Horsens består af 14 langhuse med 4 lejligheder i hver.

midt i 1800-tallet, nemlig drænrøret. Det blev præsenteret på Verdensudstillingen i London i 1851. Om forpagter Heide på Bygholm havde været i London vides ikke, men i hvert fald investerede han allerede samme år i en drænrørsmaskine. Han var således med helt fremme i den lille gruppe af fremsynede teglfabrikanter, der som de første i 1851 startede produktion af dette nye produkt, som der siden er lavet millioner og atter millioner af.

Også Hessellund var tidligt med på drænrørs-vognen og havde desuden en specialproduktion af mange forskellige teglvarer. Hessellund var repræsenteret på Den Jydske Industri- og Landbrugs-Udstilling i Horsens i 1905.

Konkurrencen i Horsens var stor, og i året 1900 gik 6 teglværker sammen om et fælles salgskontor i byen for at regulere salget. De 6 teglværker var Bygholm – det store, Hammersholm – det lille, Hessellund, samt tre teglværker (Stenderup, Løsning og Ølsted), der lå mellem Horsens og Vejle (udenfor Horsens Kommune). De tre teglværker var forbundet med Horsens af den østjyske jernbane, men også af lokalbaner, som gjorde, at de kunne være aktører på teglmarkedet i Horsens. Efter blot få år lukkede

Hammersholm Teglværk, og der var et medlem mindre i salgssammenslutningen.

Samarbejdet havde til hensigt at hæve prisniveauet. Det holdt dog ikke i længden, for stille og roligt voksede omfanget af tegl, som blev underbudt.

I de første år af 1900-tallet var leret ved at slippe op ved Hessellund Teglværk, og et forsøg på at sælge værket lykkedes ikke. Teglværket bestod af to gammeldags højovne. Et gammeldags teglværk uden ler – det så vanskeligt ud. Men nye ejere på teglværket anlagde en bro over sundet mellem Nørrestrand og fjorden, da her var ler at hente. Med råstofsituationen i orden kunne en moderne ringovn opføres ca.

Trævarefabrikken Bastian fra 1875 er i dag restaureret og fredet.

Annonce fra Skanderborg Amtsvejer 1907-09.

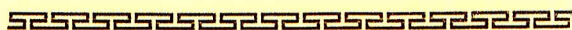

Hessellund Teglværk,

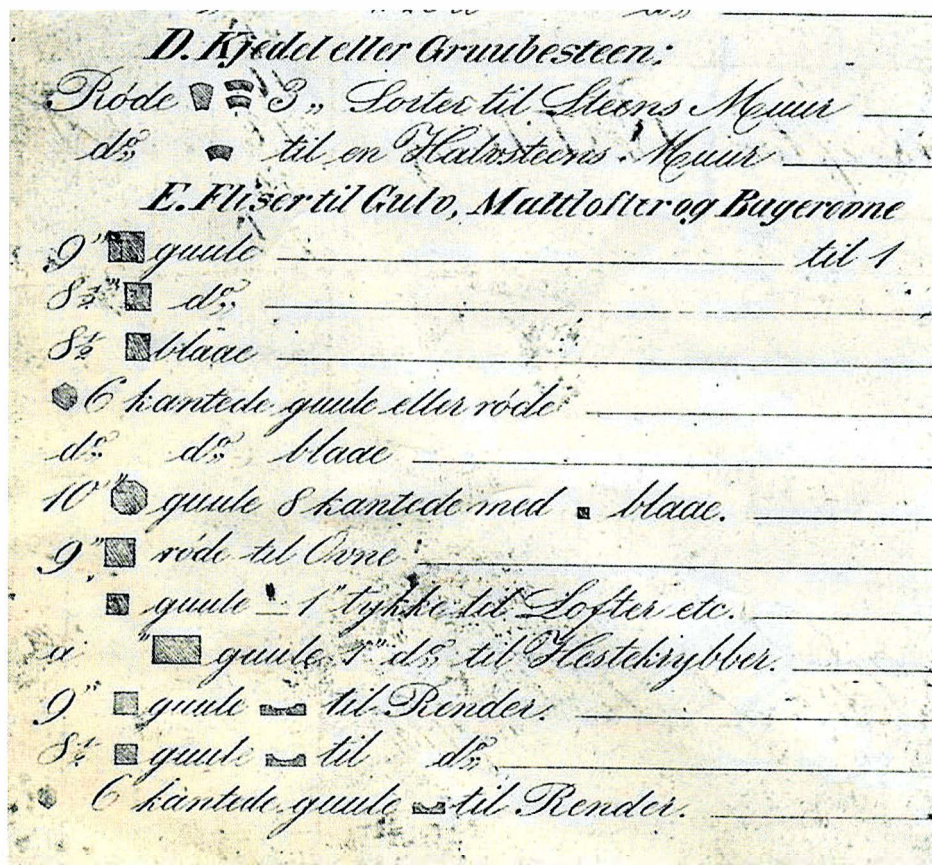
Telefon 188. Horsens Ø., Telefon 188.

anbefaler: Flammede 6" Skillemursten, gule og røde maskinstrøgne Facadesten, **gule og røde haandstrøgne** do., glacerede Sten, Brøndsten samt Drainrør.

Maltha Meyer.

1905. Dermed var der nu tre store og effektive ringovne ved Horsens.

Ved indgangen til 1. Verdenskrig var billedet af teglværkerne præget af Gammelstrup Teglværk, som havde overtaget Kathrinedal Teglværk ved Bryrup. De dækkede den vestlige del af Horsens Kommune, omend der lå endnu nogle små værker som Grædstrup frem til ca. 1914. I Lundum lå stadig en gammeldags højovn indtil 1918, hvor en moderne ringovn blev opført. Det samme var tilfældet i Hovedgård, hvor en gammel ovn omkring 1915 blev erstattet af en ringovn. Kalkværkets "moderne" ovn fra 1873 var i 1912 holdt op med at brænde tegl for helt at koncentrere sig om kalkbrænding. Hessellund og

Bygholm havde fortsat travlt med at brænde i deres ringovne – dog med en sideproduktion i de gamle ovne.

1. Verdenskrig medførte nedgang i byggeriet og stigende brændselspriser. Dette var medvirkende til lukningen af Grædstrup Teglværk. Yderligere medførte opførelsen af effektive ringovne som Hovedgård og Lundum, at 15 små og umoderne værker svandt ind til blot 7 fra 1900 til 1915: Egebjerg, Lundum, Kroggård, (højovnsværker), Bygholm, Gammelstrup, Hessellund, Hovedgård (ringovnsværker). Egebjerg Teglværk holdt som det sidste højovnsteglværk stand indtil 1920'erne. Bygningerne stod frem til 1930'erne. Det var dog ikke den sidste højovn, som blev fjernet i Horsens

Under 20de Februar 1900 har efternævnte Teglværker oprettet et Kontor for Salg af 'vore Teglvarlsprodukter under Firma:

Horsens Omegns Teglværkers Kontor

med Lokale Nørregade Nr. 13.

Kontoret er aaben hver Søndag fra KL 8 til 1 og fra 2 til 6 1/2 Eftn.

Prisen for vort Fabrikat og Kredittid som sædvanlig.

Bygholms Teglværk.

Gammersholm Teglværk.

Hessellund Teglværk.

Stenderup Teglværker.

Løsning og Ølsted Teglværker.

Salget til Horsens fra vore Teglværker sker udelukkende gennem Kontoret.

50

Avisannonce
fra Horsens Avis
d. 3. marts 1900
fortæller om
samarbejdet
teglværkerne
imellem.

Kommune. Ovnene på Løndal stod (ude af drift) til efter årtusindeskiftet, men det er en anden historie.

Fra 1920'erne var kun ringovns-teglværkerne i drift: Bygholm, Gammelstrup, Hessellund, Hovedgård og Lundum.

Mellemkrigstiden og det sidste teglværk

De fem tilbageværende værker havde deres problemer at kæmpe med i 1920'erne. Bygholm var tæt på at blive lukket af ejeren, Horsens Kommune, men teglværkets arbejdere kæmpede imod. Resultatet blev, at værket blev forpagtet til De Forenede Teglværker ved Århus, og der blev brugt kræfter på at forbedre det. I Hovedgård kan 1920'erne nærmest betegnes som en "stop-and-go" periode, der endte med, at værket i 1933 lå stille. Nye kræfter kom til og forbedrede det, så det blev rentabelt igen. Man kunne jo også bruge banen til at fragte tegl til Skanderborg og Århus og ikke kun se mod Horsens.

Men det var et vanskeligt marked. På flere af værkerne var produktionen

i begyndelsen af 1930'erne nede på 30-40 % af kapaciteten, et enkelt helt nede på 25 %. Teglværkerne underbød hinanden med underskud til følge. Situationen var ganske uholdbar for alle parter, så man besluttede at genoplive det gamle samarbejde fra år 1900.

I 1935 blev Teglværkernes Salgskontor S.m.b.A. (Selskab med begrænset Ansvar) oprettet i Horsens. Medlemmerne var Bygholm, Hovedgård, Hessellund, Stenderup, Juelsminde, Skovbankgård og Nørre Snede (de sidste 4 teglværker lå udenfor Horsens Kommune, men havde del i salget i Horsens). Lundum Teglværk blev i første omgang forpagtet af salgskontoret 1937-1942, for senere i 1950 at blive overtaget. Gammelstrup Teglværk i kommunens vestlige del synes kun perifert knyttet til forholdene i Horsens. Det producerede i 1935 1,5 million sten, som blev afsat lokalt eller fragtet væk med jernbanen.

1940'erne bød på nye udfordringer, særligt brændselsproblemer. Før krigen havde Gammelstrup Teglværk benyttet stenkul fra England, men under og efter krigen måtte man bruge brunkul.

Med De Forende Teglværker ved Århus' indtræden på markedet i Horsens i 1927 ved køb af værket på Bygholm blev netop dette værk sikret gode penge i ryggen – set i forhold til de lokale værker.

Hessellund gav op i 1948, og Bygholm købte ringovnen og nedbrød den. Dermed var der en mindre om markedet i Horsens. Bygholm var året forinden blevet solgt til forpagteren Sven Nymark, der straks satte ind med en udvidelse af produktionen, bl.a. ved at bygge endnu en ringovn. Der blev produceret 8 millioner sten om året til afsætning i det østjyske nærområde.

I 1959 var turen kommet til Lundum Teglværk, der blev lukket. Værket var dårligt vedligeholdt. Den sidste ejer, Salgskontoret i Horsens, valgte at lukke det. Kontorets andre teglværker kunne nemt dække efterspørgslen.

Ligesom ringovnen i sin tid udkonkurrerede de mange og gamle højovne, var der nu igen, et århundrede senere, kommet en ny teknik på markedet, nemlig "tunnelovnen". Denne består kort fortalt af en lang, lige tunnel,

hvor teglprodukterne på vogne køres igennem. Tørrede sten køres ind i den ene ende og kommer fuldbændte ud i den anden. Den første tunnelovn i Danmark blev etableret i 1969, og i dag har alle tilbageværende teglværker med en enkelt undtagelse denne ovn-type. I Hovedgård veg man tilbage for investeringen i ny, dyr teknik, og i 1969 blev der brændt for sidste gang. Værket gik i stedet over til at blive en handelsvirksomhed med salg fra andre teglværker. I Gammelstrup var udviklingen også en udfordring, men det mest centrale problem var leret, som var sluppet op. Derfor blev produktionen indstillet i 1967.

Salgskontoret i Horsens bestod efterhånden blot af nogle få medlemmer, og omkring 1974 lukkede det.

Tilbage var ét teglværk, nemlig Bygholm, der i flere århundreder havde været det største og mest dominerende teglværk på egnen. Men tiderne var også imod Bygholm. Problemet var grundlæggende værkets placering. Horsens by var vokset tæt på området, og leret var sluppet op i 1960'erne. Der var ikke grundlag for at anlægge en moderne tunnelovn. For at klare skærene begyndte Bygholm en specialproduktion i 1970'erne og frem. Det var fremstilling til restaureringsopgaver på kirker, herregårde mv. Især i Øst- og Vesttyskland var der afsætning for disse varer. Dermed kunne det sidste teglværk i kommunen fortsætte nogen tid endnu, men i 1997 blev ovnen slukket for sidste gang og efter få år fjernet for at give plads til byens udvikling.

Dermed var det slut med teglproduktionen på Horsenseggen. Man skal i dag, hvor der kun er 15 teglvær-

Sprængningen af skorstenen på Lundum Teglværk engang i 1960'erne. Foto udlånt af Birger Nielsen.

ker tilbage i Danmark, køre over 100 km for at støde på nærmeste. En flere hundrede år gammel æra er slut.

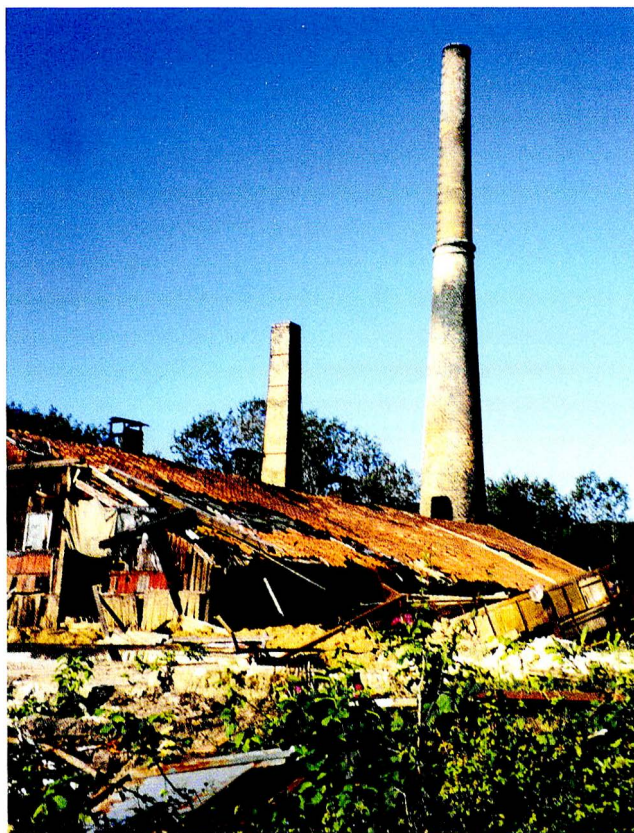
Men tegl var der jo stadig et stort behov for. Hvem overtog murstensmarkedet, og hvor kom stenene fra?

I 1960'erne begyndte markedsvilkårene at ændre sig. Tidligere skete salget, som var meget lokalpræget, direkte fra teglværk til murermester/forbruger. Men nu, hvor afstandene ikke betød så meget, fandt værkerne ud af, at det var en fordel at have en lokal kontakt, der kunne sælge deres varer. Intet var så mere oplagt end at lave et samarbejde med de lokale trælastere. Her kom murerne i forvejen og hentede deres øvrige byggematerialer.

Teglværkerne opnåede således de fordele, at trælasterne kunne vise og reklamere for deres varer og også lagreføre dem. En ting, som også spillede ind, var hele logistikken omkring de tunge teglprodukter. Tidligere blev mursten håndlæst, kørt til byggeplads og igen håndaf læst, hårdt fysisk arbejde. Denne arbejdsgang forsvandt nu, idet man begyndte at levere stenene på paller, som blev læst med truck, kørt ud og aflæst med kranvogn. De tomme paller skulle så tilbage til værkerne, og her var det jo praktisk med den lokale trælast.

Strukturen ændredes, således at alt salg fra teglværkerne foregik via forhandlere. Et lokalt eksempel herpå er opførelsen af det store boligbyggeri Beringsvænget i Horsens, der startede i 1972. Hertil blev anvendt 4 millioner mursten, 1 mio. facadesten og 3 mio. bagsten. Stenene blev leveret fra Egersund Tegl via Horsens Trælasthandel.

Omkring 1960 var der ca. 225 vær-

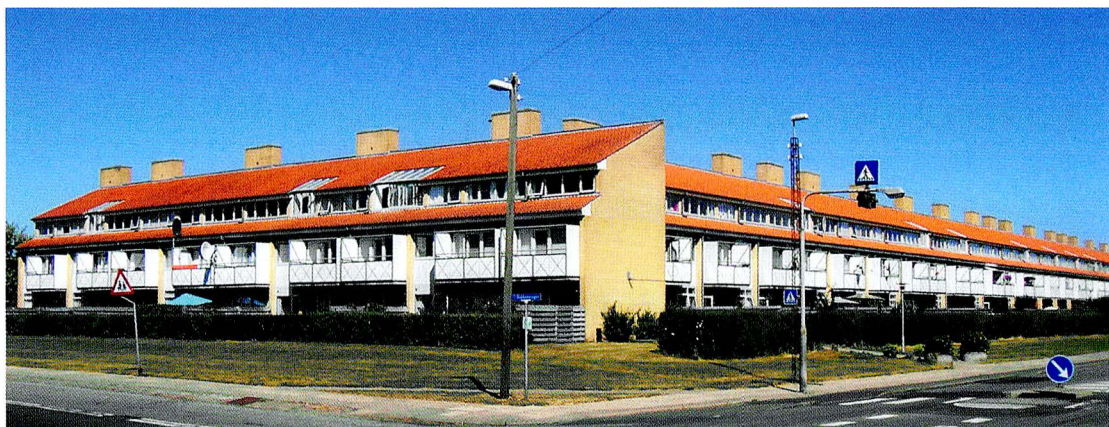

*Bygholm
Teglværk under
nedrivning.*

ker i Danmark, men de fleste var gamle og utidssvarende, og 10 år senere var deres antal da også faldet til ca. 125. Af disse lå de ca. 100 på Fyn og i Jylland. Det vil sige, at med den centrale beliggenhed, som Horsens har, kunne man indenfor et par timer godt og vel være fremme med tegl til egnens byggerier.

Der var således leverandører nok på markedet. Flere teglværker valgte at gå med i et salgskontor, der varetog lokale værkers interesse, som f.eks. "Egersund Tegl", der i mange år havde stået for salget af de sønderjyske værkers produkter. En af de andre store på markedet var "Randers Tegl", der repræsenterede nogle af de største værker. "Defra" stod for "De forenede Teglværker ved Århus". Et andet var "Jydsk Tegl" der varetog salget for tre

Beringsvænget består af 318 lejligheder, som er et stort boligkompleks.

mindre teglværker. Også i Thy valgte man at oprette et salgskontor for egens værker. Og endelig omkring 1975 oprettedes "Fyns Tegl", hvor de fleste af øens værker enedes om at gå sammen om en fælles salgsorganisation.

Foruden de her nævnte operatører på teglmarkedet var der stadig nogle værker, der valgte at være uafhængige af samarbejde med andre og alene stå for deres eget salg.

Der manglede således ikke leverandører til det murede byggeri på Horsens-egnen, og mange af deres

mursten er således blevet anvendt og kan ses i lokale byggerier.

Det skal for god ordens skyld nævnes, at de fleste af de nævnte teglkon-torer i dag er væk, og at antallet af teglværker i mange år har været i frit fald. Således er dette tal i dag 15, hvor-af de 2 er rene tagstensværker, og et enkelt udelukkende brænder special-produkter til renoveringsformål.

I dag dækkes behovet for mursten på egnen af de tilbageværende jyske og fynske teglværker. Hvad angår tagsten importeres en hel del fra Tyskland.

Kilder:

Baumgarten, Torkil: *Det gamle Horsens og Horsens Slægter*. Kjøbenhavn 1925.

Bay, Sv. Aage: *Bidrag til Horsens Historie*. Horsens 1979.

Betænkning vedrørende teglværksbranchens konkurrenceforhold. 1957.

Bruun Daniel: *Danmark Land og Folk*, Bind III. Kjøbenhavn 1900.

Clausen, Morten, m.fl.: *99 Huse i Horsens*. Horsens 1995.

Danmarks Kirker, Horsens Klosterkirke.

Danske Statsbaner: Beretning om driften. København, div årgange.

Fabricius, O.: *Horsens Kjøbstads Beskrivelse og historie*. Odense 1879.

Hoff, Annette: *Gehrdt de Lichtenberg*. Horsens 2007.

Horsens Kommune.

Jensen, J.K.: *Blade af Horsens Købstads Historie*. Horsens 1944.

Jessen, Else Vang (red): *Hovedgård – stationsby med vokseværk*. 2009.

Johansen, Hans Chr.: *Industriens vækst og vilkår 1870–1973*, bind 1, Odense 1988.

Jørgensen, Holger: *Horsens Nørrestrand* Horsens Museum 1997.

Lourens, P. and J. Lucassen: *Arbeitswanderung und berufliche Spezialisierung: die holländischen Ziegler im 18. und 19. Jahrhundert*. Osnabrück, Universitätsverlag Rasch 1999.

Salmonsens Konversationsleksikon, 2. udgave, Bd. 21, 1926: Skanderborg Amtsrads-kreds

Trap, J.P.: *Kongeriget Danmark*, Kjøbenhavn 1904.

Wikipedia, Horsens Kommune
www.horsensleksikon.dk

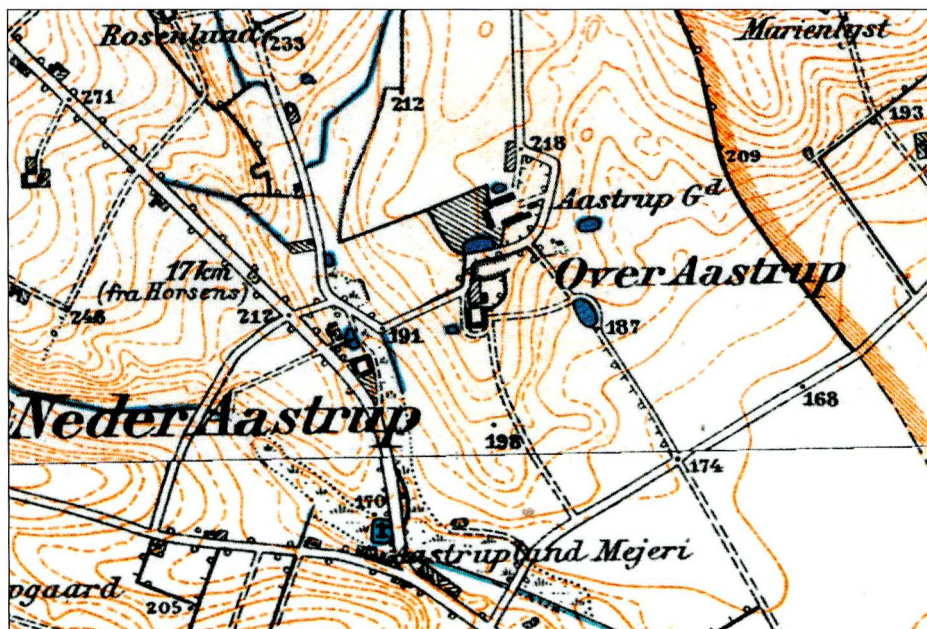

Det lille teglværk i Åstrup

Mange mindre teglværker har været så små, at de ingen spor har efterladt sig – overhovedet. Havde det ikke været for den senere chilenske guvernør Jørgen Christian Schythe, havde dette også gjort sig gældende for et lille teglværk i landsbyen Åstrup i Føvling sogn.

J.C. Schythe var en meget interessant person for sin samtid. Allerede to år efter han havde opnået kandidatgraden, forestod han – som blot 22-årig – private forelæsninger for prins Frederik VII. Hans store interesse for naturvidenskab bragte ham til både

Grønland og Island. I 1842 blev han ansat af Landhusholdningsselskabet til at rejse rundt i Skanderborg Amt og gøre studier i landøkonomien med henblik på at udgive en redegørelse herfor. Her gør den unge student Schythe mange grundige notater, som har fået stor værdi for hele denne bog om teglværkerne i den nuværende Horsens Kommune. Nogle af de notater Schythe gør sig om teglværket i Åstrup er, at teglovnen kunne rumme 18.000 sten og brændte 2-3 brændinger årligt. Denne kortfattede, men alligevel interessante oplysning er til-

På dette kort ses området ved Åstrup(lund) dateret ca. 1930. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

syneladende det eneste bevarede tegn. Hvor teglværket mere præcist lå, hvem der ejede det, samt hvor længe det virkede, vides ikke. Derfor må Schythes oplysninger her stå som eneste kilde til denne historie.

Faktaboks:

Sogn: Føvling

Start: før 1842

Slut: efter 1842

Ovntype: højojn.

Kilder:

Schythe, J. C., Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Skanderborg Amt, 1843

Bricka, C. F., Dansk Biografisk Leksikon, bind 15, 1901.

Teglværket i Føvling

I Føvling sogn har der været ikke mindre end tre teglværker. De har alle været små værker med en kort virketid, hvilket dog ikke gør dem mindre berettigede til at være med i denne bog.

Kilden til dette teglværks historie er igen Schythe (se Åstrup Teglværk), som i sin amtsbeskrivelse fra 1843 fortæller om et teglværk i Føvling by. Dette værks teglovn kunne rumme 18.000 sten ad gangen og brændte 2-3 brændinger årligt. En gennemgang af mange forskellige kilder vedr. Føvling på denne tid har ikke kunnet frembringe andre oplysninger, så dette teglværks historie fortaber sig i det uvisse.

Faktaboks:

Sogn: Føvling

Start: før 1842

Slut: efter 1842

Ovntype: højovn

Kilder:

Schythe, J. C., Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Skanderborg Amt, 1843

Egelund Teglværk

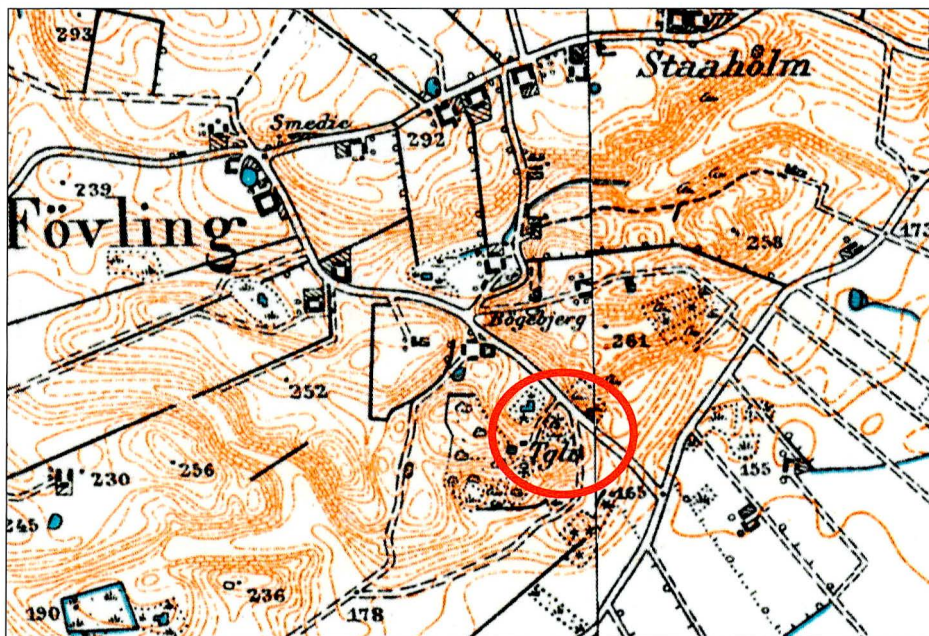
Jens Julius Hansen og hustru Marie Madsen

På gården Egelund i Føvling var der omkring år 1900 et lille teglværk til at dække gårdens eget behov. Ejeren hed Jens Julius Hansen. Han havde overtaget gården efter sine forældre og var således tredje generation på gården.

Med henblik på at forny gårdens bygninger havde J.J. Hansen oprettet det lille teglværk lige sydøst for gården.

På dette kort fra ca. 1930 ses teglværket markeret, selvom det reelt må have været nedlagt. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

I perioden 1904-1912 blev der opført forskellige bygninger på gården, som endnu står i dag. En af disse bygninger er stuehuset, på hvis gavl der står "Egelund 1912".

Det formodes, at teglværket blev nedlagt ca. 1912-14. J.J. Hansens bar-

nebarn, Laurs Kristensen Hansen, der i dag ejer gården, erindrer blot nogle få brokker efter teglværket i 1930'erne. Stedet, hvor teglværket lå, blev bebygget med en aftægtsbolig til gården i 1960'erne.

Faktaboks:

Sogn: Føvling

Matrikel nr.: 5a, Føvling

Adresse: Bøgebjergvej 12

Koordinat: N 55° 55.922', E 9° 37.248'

Start: ukendt

Slut: ca. 1913

Ovntype: højovn

Kilder:

www.vortsognshistorie.dk

Laurs Kristensen Hansen, Egelund

Ejere:

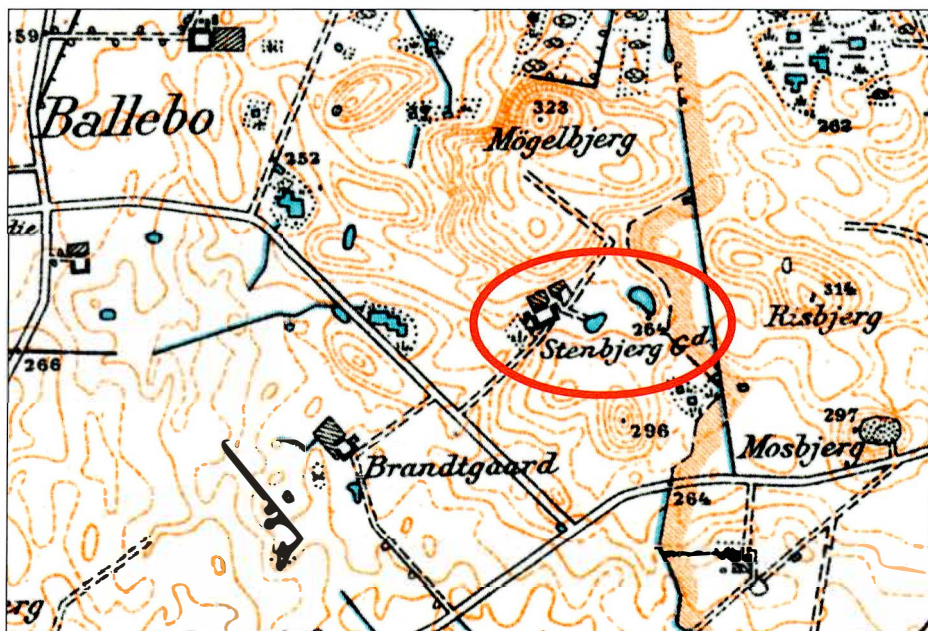
1904-1912: Jens Julius Hansen

GANGSTED SOGN

Teglværket på Stenbjerggård i Gangsted sogn

Kort over
Stenbjerggård
med nabo-
gårde/huse
fra ca. 1930.
Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

Ved gården Stenbjerggård i Gangsted sogn i det nordøstlige hjørne af Horsens Kommune lå der et lille teglværk i midten af 1800-tallet. Kilderne til dette teglværks historie er få og små, men giver alligevel et lille billede af dette værks historie.

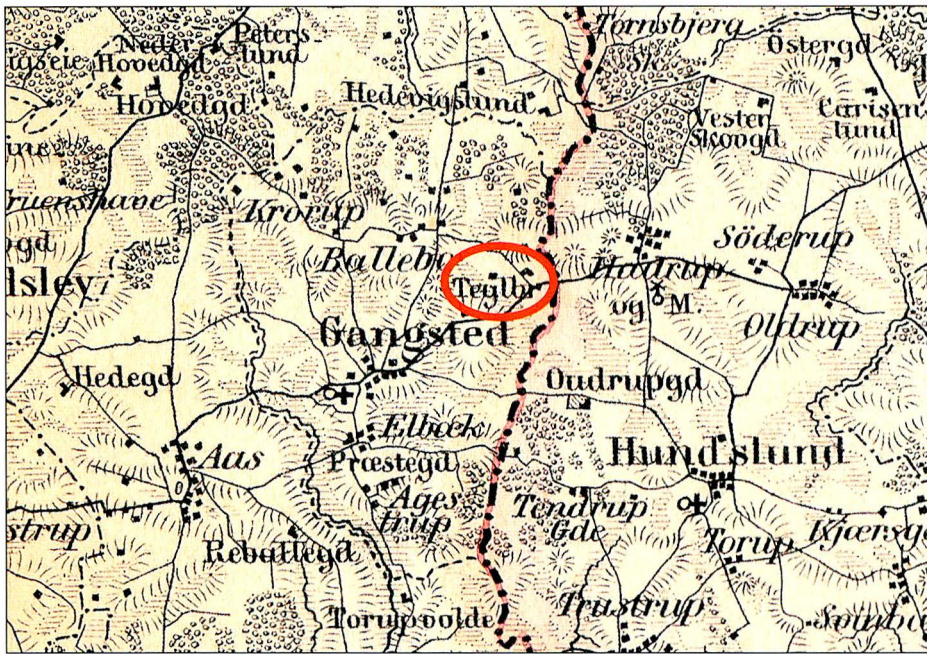
Historien starter med en vielse i 1835 i Gangsted kirke. Bruden, Marianne Folmersdatter, var 28 år og allerede enke. Gommen var et år yngre og hed Peder Jørgensen. Marianne Folmersdatter ejede Stenbjerggård, men måtte for at klare driften m.v. gifte sig

igen, og det blev Peder Jørgensens adgangsbillet til egen gård, som han kom til at drive i mere end 40 år.

På et tidspunkt i løbet af 1840'erne får Peder den idé at opføre et teglværk på gårdens jorder. Det er ikke noget helt ringe påfund, for i storværket "Danske Gårde" fra starten af 1900-tallet står følgende om Stenbjerggård: "Jordens Bonitet er dels Lerjord med Lerunderlag, dels Lermuld med Lerunderlag". Ikke et dårligt sted at anlægge et teglværk!

Hvornår teglværket startede vides

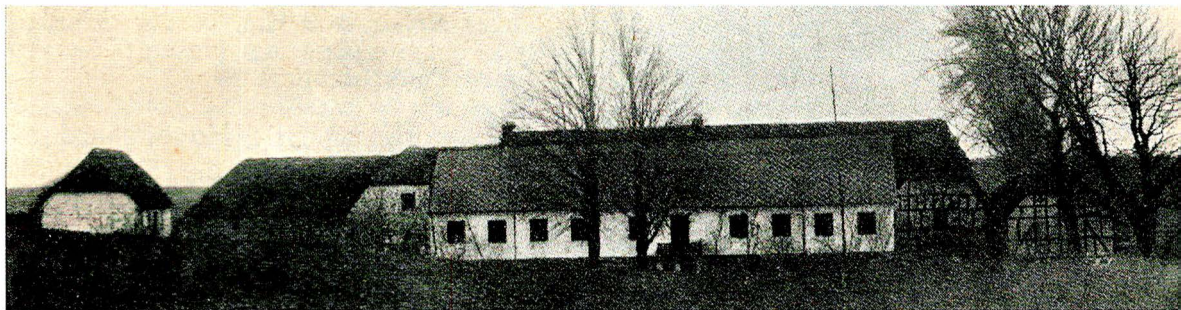

Oberstløjtnant Mansas kort over området mellem Horsens og Århus fra 1860-61 viser teglværket ved Stenbjerggård.

ikke nøjagtigt, men i 1847 forsikres en "teglovn på Gangsted mark, ejes af Peter Jørgensen". Gården, som Peder giftede sig til, var udflyttet fra landsbyen Gangsted omkring 1780'erne, og måske har disse bygninger trængt til at blive udskiftet med nyere og mere tidssvarende længer. Det vides med sikkerhed, at Peder Jørgensen i 1852 opførte et nyt stuehus til gården, så måske er resten af gården blevet ombygget omkring samme tid.

Både forsikrings- og kortmateriale bekræfter tilstedeværelsen af teglværket omkring 1860, men herefter forsvinder sporene af værket. Måske har det kun virket fra 1847 til 1860 og udelukkende været til eget brug – men måske har andre Gangstedgårde også fået bygget nyt stuehus m.v. af sten fra Stenbjerggårds teglværk.

Sådan så Stenbjerggård ud i starten af 1900-tallet.

Faktaboks:

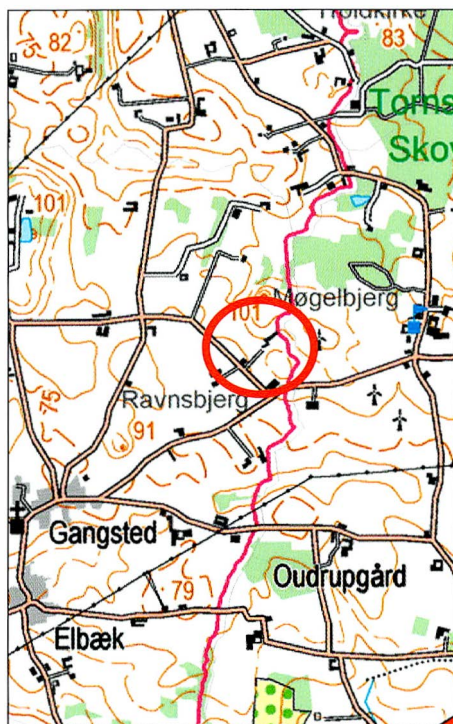
Sogn: Gangsted
Matrikel nr.: 15 m.fl. Gangsted by
Start: 1847 (måske før)
Slut: ca. 1860
Ovntype: højovn

Kilder:

Forsikringsprotokoller mv.,
Landsarkivet i Viborg.
Kirkebøger og Folketællinger,
Gangsted sogn
La Cour, J.C.B., Danske Gårde,
1912
Winther, Poul og Holger Hansen,
"At hige og søge 2, en historisk
rundtur i Gangsted – Søvind
sogne.", 2004

Ejere:

1847-1860: Peder Jørgensen

Grædstrup Teglværk

I 1830'erne hed kromanden på Grædstrup Kro Johan Christoffer Godtfredsen. Han drev i 1833 et teglværk tæt ved kroen med hjælp af to daglejere. Årsproduktionen var 19.000 sten, som blev produceret på 28 dage, hvilket giver en ovnstørrelse på ca. 9-10.000 sten. Hvor længe dette teglværk fungerede vides ikke, men på et tidspunkt ophørte driften, og først i 1870'erne blev produktionen igen taget op.

Fire kilometer øst for Grædstrup ligger Halle Sø, hvor der i mange år lå et teglværk. I 1851 ankom en ny

teglbrænder, Otto Peder Pedersen, til Halle Teglværk. Fra omkring 1860 til ca. 1868 var han forpagter af dette teglværk.

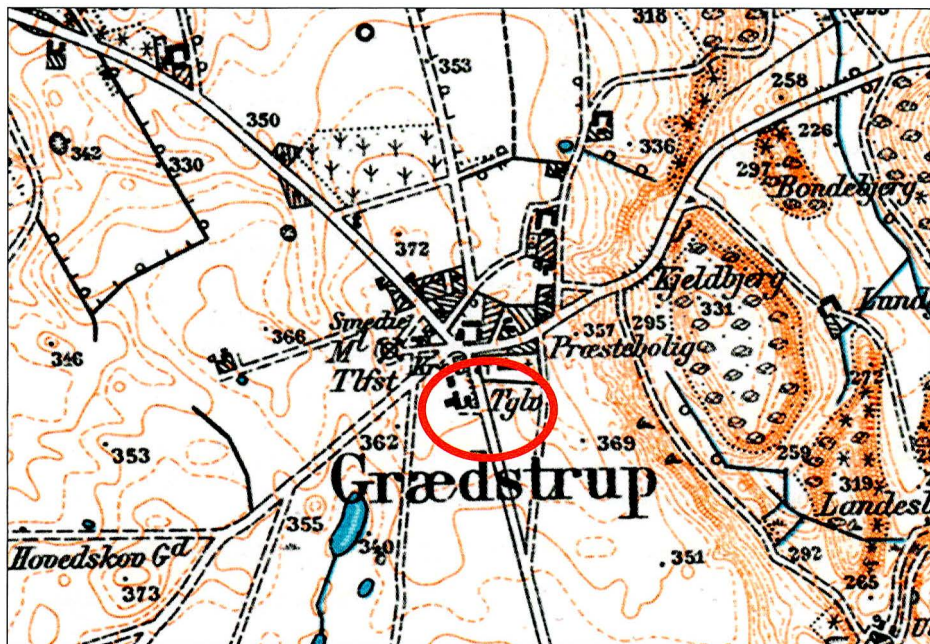
Herefter købte han kroen i Grædstrup, hvor hele familien flyttede ind. Kroen lå lige over for kirken og kendes i dag som Teglgården i Grædstrup. Med stort kendskab til teglproduktion anlagde Otto P. Pedersen et teglværk i Grædstrup efter nogle få år. Den gamle krogård blev helt eller delvist revet ned, og nye bygninger samt stuehus blev opført i 1874.

Teglgården i Grædstrup blev opført i 1874, årstallet findes endnu markeret i gavlen.

På dette kort fra ca. 1930 ses teglværket stadig indtegnet tæt ved kroen. Teglværket er markeret med rødt. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Niels Otto Pedersens gravsten, der er erklæret bevaringsværdig, på kirkegården i Grædstrup.

Nogle år senere blev der opført nogle nye krobygninger på den anden side af vejen, således at gården nu udelukkende bestod af gård- og teglværksdrift. Dog ejede og drev familien stadig kroen, som bibeskæftigelse.

I 1884 blev teglværket forsikret, og de enkelte bygninger blev kort beskrevet: a) teglovnsbygning, b) åbent skur til hestegang over æltemaskine, c) tørrelade, åbent skur. Det var ikke nogen større bygningsmasse, men dog nok til at drive et gårdteglværk på denne tid. Året efter, i 1885, solgte Otto P. Pedersen gården og teglværket til sønnen Niels Otto Pedersen, der 30 år tidligere var blevet født på teglgården ved Halle Sø. I 1888 leverede teglværket sten til opførelsen af Andelsmejeriet Åstruplund. Det var i øvrigt et byggeri, som fik byggematerialer fra hele fem forskellige teglværker.

Forskellige små handelskalendere og vejvisere fra slutningen af 1800-tallet og fra starten af 1900-tallet omtaler teglværket. Sidste spor stammer fra Skanderborg Amts Vejviser 1912, hvilket stemmer ganske godt overens med ældre lokale optegnelser, der angiver 1914 som året, hvor teglværket lukkede.

Til venstre ses grunden, hvor teglværket engang lå, og hvor Grædstrup Stål i dag driver virksomhed. Den røde gård i baggrunden er Teglgården, og bygningen imellem (med sort tag) var en del af kroen.

I dag ejes Teglgården af en efterkommer efter Niels Otto Pedersen.

Faktaboks:

Sogn: Grædstrup
Matrikel nr.: 6a, Grædstrup by
Adresse: Hamborgvej 4-6
Koordinat: N 55° 58.702', E 9° 32.579'
Start: ukendt
Slut: ca. 1914
Ovntype: højovn

Kilder:

Industritællingen 1833, Rigsarkivet
Forsikringsprotokoller, Landsarkivet i Viborg
Skøde og Panteprotokol for Thyrsting Herred, Skanderborg Amt, Landsarkivet i Viborg.
Kirkebøger og Folketællinger, Grædstrup sogn
Brædstrup Lokalhistoriske Arkiv
Skanderborg Amts Vejviser, 1912

Ejere:

1833: Johan Christopher Godtfredsen
Ca. 1872-1885: Otto Peder Pedersen
1885-1914: Niels Otto Pedersen

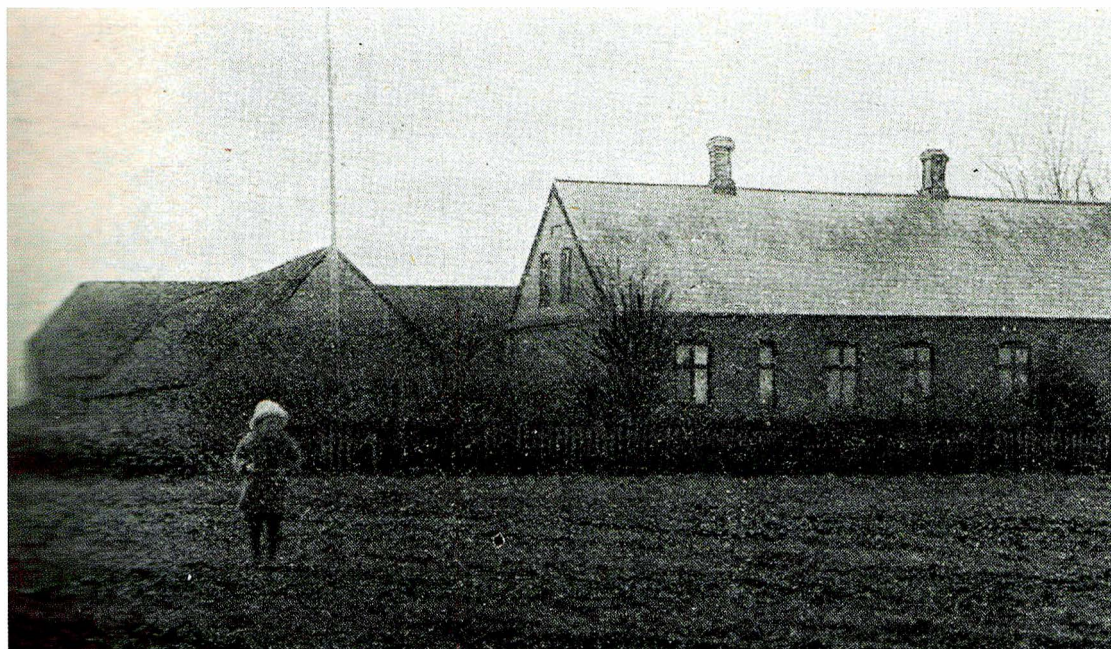
Teglværket i Dauding

De store landboreformer i 1700-tallet medførte stavnsbåndets ophævelse, hoveriets afslutning, driftsfællesskabets afvikling i landsbyerne samt udstykning og udflytning af gårde. Især det sidste punkt skabte et stort behov for byggematerialer, og bl.a. derfor findes der mange små gård- og landsbyteglværker, som ikke har efterladt sig mange kilder. Dette gælder også teglværket i Dauding.

Første gang det optræder i historien er i industritællingen fra 1834, hvor selvejergårdmand Niels Laursen brændte 20.000 sten dette år. Der havde været to daglejere beskæftiget i 24 dage med dette. Om Niels Laursen havde drevet værket længe vides

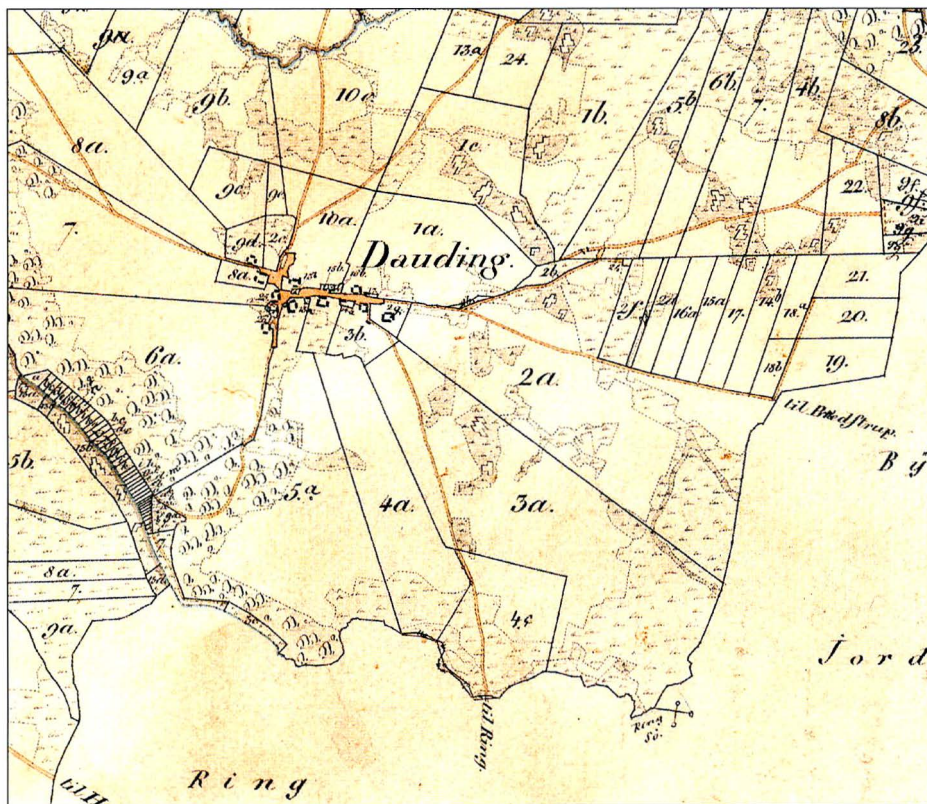
ikke. Hans navn optræder ikke sidenhen. I 1842 var husmand Søren Mikelsen i Dauding ejer af teglværket, som da producerede 18.000 sten. Igen optræder teglværksejeren blot en enkelt gang uden nogle andre kilder til at belyse historien. Den sidst kendte ejer er gårdmand og sognefoged Niels Nielsen Ballum, som cjede Dauding Nygaard fra 1845. Af industritællingen fra 1855 fremgår, at Ballum har ejet teglværket i tre år og beskæftigede seks mand i otte uger. På de to måneder blev der fremstillet 58.000 sten. Ud fra oplysningerne i industritællingerne kan ovnens størrelse nogenlunde fastslås til at kunne have rummet ca. 20.000 sten.

*Dauding
Nygaard i
starten af
1900-tallet.*

Dette sognekort fra 1859 viser Dauding by. Matr.nr. 3a tilhørte sognefoged Niels Nielsen Ballum og matr.nr. 5a Niels Laursen. Teglværket har ligget her i nærheden. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Sogn: Grædstrup
Matrikel nr.: ukendt (3a eller 5a?),
Dauding by
Start: før 1834
Slut: efter 1855
Ovntype: højovn.

Kilder:

Industritællinger, Rigsarkivet.
La Cour, J.B.C., Danske Gårde,
1915

Ejere:

1834: Niels Laursen
1842: Søren Mikkelsen
1852-55: Niels Nielsen Ballum

Halle Teglværk

Det vestligste, man omtrent kan komme i den nuværende Horsens Kommune, er til Halle Sø i Grædstrup sogn. Her lå, selv om det bestemt også er længe siden, ved vestenden af søen et teglbrænderi, nemlig Halle Teglværk.

At finde oplysninger om for længst

nedlagte teglværker, kan være endda meget svært, men i dette tilfælde får vi stor hjælp af Schythes amtsbeskrivelse (se Åstrup Teglværk) fra daværende Skanderborg Amt, som udkom i 1843. Det meste er en opremsning af værkerne i amtet, men netop hvad angår Halle, er der gjort en forskel. Læs bare:

“) Denne store Teglobn, der tilhører Overkrigscommissair Holst i Horsens, har længe leveret fortrintlige Varer, og det ikke blot Muursteen og Tagsteen, men ogsaa Gipsmøsten, Gulvfliser, Brøndsteen, Rendessteen og Krybbesteen. Tyrsting Kirke samt Ladebygningerne ved Pørdsgaardene Mattrup og Rask ere byggede af dens Muursteen, der leveres for 6 Rbd. 4 Mk. pr. Tusinde. For Fremtiden skal der gøres Oplag af dette Teglværks Producter i Horsens.

Tyrsting kirke er opført 1766-67, ladebygningerne ved Mattrup i 1764, og ved Rask omkring 1730. Der er altså her tale om et rigtig gammelt teglværk.

Det kan undre, at man havde planer om et oplag i Horsens - en køretur på godt 30 km - og vi ved da heller ikke, om planerne nogensinde blev realiseret. Værket lå i en meget kupe-ret egn, og selv i dag er det en meget lille og smal vej med store stigninger, der fører til stedet; prøv blot at se på højdekurverne på kortet. En tur til Horsens har været lang og et slæb for hestene med gamle, stive vogne ad sandede veje, og måske med kun 500 mursten af gangen. En forklaring på, hvorfor man havde planer om levering til Horsens, er muligvis, at det store

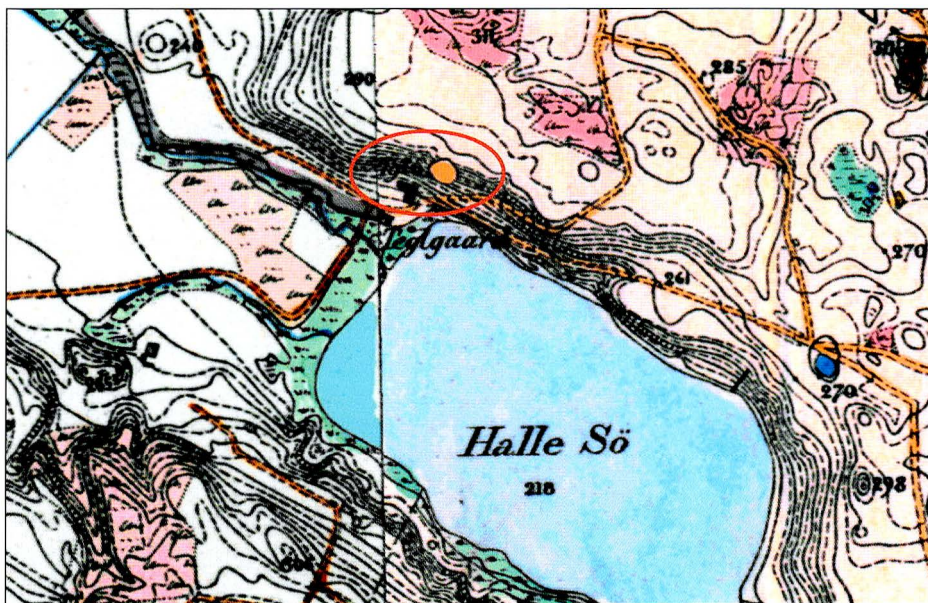
Bygholm Teglværk lige uden for byen var alene om markedet på den tid.

Ser man på beliggenheden af Halle Teglværk, kan man godt forbauses lidt. Det er et ret tyndt befolklet område uden større byområder i nærheden som aftagere af mursten. Men forudsætningerne for at brænde tegl har været til stede: tørv til ovnen, sand til magring af ler, vand som sikkert er taget i søen, og sidst selvfølgelig ler af god kvalitet.

Halle Teglgård med teglværk blev i 1831 overtaget af overkrigskommissær Jens Palle Christian Holst. Han var født nær Skanderborg, hvor hans far var prokurator og senere herredsfoged. Halle Teglgård var kun en del af hans store jordbesiddelser på egnen, idet han tidligere havde erhvervet Neden-

I cirklen ses
lergraven
markeret med
gult, og til ven-
stre herfor ses
"Tglv" skrevet.
Kort fra 1872.
Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

skov og Vilholt fæstegodser og deraf dannet en større gård. Desuden byggede han i 1846 gården Rodvigsballe i Grædstrup. Eget behov for byggematerialer kan altså være en af årsagerne til, at Holst køber et teglværk. Han var en overgang landstingsmand og også

medlem af byrådet i Horsens. I 1828 blev han udnævnt til overkrigskommissær og i 1834 til justitsråd, men hele livet havde han sit virke på Horsensegnen.

Fra de gamle industritællinger ved vi, at Holst har haft forpagtere til at drive værket. I 1837-38 hedder forpagteren Henrik Pedersen, og i 1840 er produktionen på 40.000 sten. Men ved den store tælling i 1855, får vi virkelig noget at vide: forpagterne er Otto Peder Pedersen og Frederik Christian Pedersen, der beskæftiges seks mand i tre måneder - maj, juni og juli - til tørveskæreri, hver på egen kost, og betalingen er to skilling pr. 1000 tørv. Endvidere er der ansat fire mand i fire uger om vinteren til lerkastning til tre skilling pr. dag, også på egen kost. Derudover er en dreng ansat, men med kost.

Man nøjes ikke kun med at lave mursten. Det fremgår af tællingen, at man det foregående år havde produceret 15.000 brøndsten, 4.400 fliser,

Overkrigskommissær Jens
Palle Christian
Holst. Foto:
Horsens Byar-
kiv.

Her kunne historien om Halle Teglværk godt slutte, men efter nedlæggelsen lever stedet en noget omtumlet tilværelse. Anders Laursen

Hvornår selve teglgården er nedbrudt vides ikke. I dag er grunden med teglværket, som lå på den nordlige side, såvel som teglgården, som lå på

Dyngen af skærver i skovbunden fortæller, at her lå Halle Teglværk.

den sydlige side af grusvejen, bevokset med træer. Man kan dog finde tydelige spor efter lergravene i terrænet, ligesom en bunke skærver i skovbunden fortæller om og gemmer på den længst forsvundne historie om Halle Teglværk.

Faktaboks:

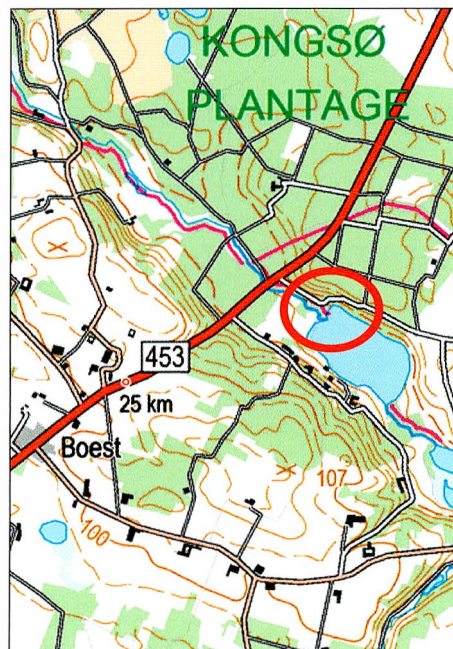
Sogn: Grædstrup
Matrikel nr.: 1a, Halle by
Koordinat: N 55° 59.466', E 9° 28.280'
Start: 1700-tallet
Slut: 1875
Ovntype: højovn

Kilder:

Skøde og Panteprotokol for Tyrsting Herred, Skanderborg amt, Landsarkivet Viborg
Bricka C.F., Dansk Biografisk Leksikon, bind 8, 1898.
Schythe, J. C., Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i økonomisk Henseende, 1843
Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, International Institute of social history, Amsterdam

Ejere:

(1817): Jens Laursen
1831-1875: J.P.C. Holst

Nørholm Teglværk

I 1830'erne drev selvejergårdmand Jens Sørensen i Nimdrup et brette teglværk på egnen. Han drev i 1833 værket 60 dage om året med hjælp fra to daglejere og producerede derved 48.000 sten. Dette svarer til ca. to brændinger som derved røber ovnsens størrelse til ca. 24.000 sten. De eneste to konkrete årstal, der kendes vedr. Jens Sørensen og teglværket, er 1833 og året efter, nemlig 1834, hvor produktionen dog var halveret. Til trods for de årlige industritællinger på denne tid, omtales teglværket først igen i 1840, hvor gårdmand og senere sognefoged Tho-

mas Eskesen ejer og driver teglværket. Han havde året forinden giftet sig til både kone og gård i Nimdrup. Industritællingen fra 1840 fortæller om en samlet årsproduktion på 22.000 sten, men med samme antal arbejdsdage og daglejere som tidligere.

Hvor længe sognefogeden drev teglværket vides ikke, men omkring 1854 kom en ung mand til, Johan Peter Clausen Berg hed han. Han var søn af sognefogeden i Ødis ved Kolding og blev senere gæstgiver på Fyn. Han drev i perioden 1855-1858 teglværk i Nimdrup. Om der her er tale om et

Gården Nørholm findes i dag, men lå tidligere på den modsatte side af vejen.

nyt, eller om det er samme teglværk, vides ikke med sikkerhed. Gården, han købte, og hvorfra teglværket blev drevet, hed Nørholm. Herfra blev der de følgende 45 år drevet et ikke helt ubetydeligt teglværk, som ifølge forsikringspapirerne bestod af en teglovn og en tørrelade. I 1858 solgte Berg gård og teglværk til Jens Sørensen og Chr. Larsen fra Rodvigsballe. Chr. Larsen var forvalter for overkrigskommisær Holst, som ejede teglværket ved Halle Sø. At teglværket er i drift på denne tid, vidner bl.a. oberstløjtnant Mansas militærkort fra 1860 om. Her ses teglværket for første gang placeret på et kort. Men også folketællingen fra 1860 vidner om, at Simon Friderich Barholdt Wessel fra Lippe Detmold boede i Nimdrup. På denne tid var Lippe Detmold'erne kendt viden om for deres store ekspertise inden for teglfremstilling.

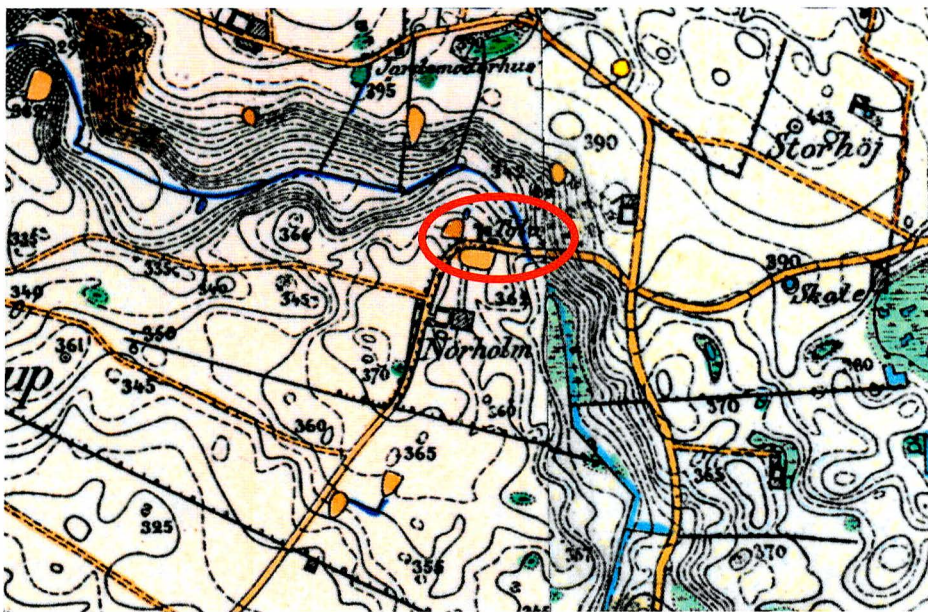
Jens Sørensen og forvalter Larsen drev sammen teglværket til 1861, hvor Larsen blev eneejer. Efter seks år solg-

te han i 1867 til Peter Iversen. Peter Iversens familie ejede teglværket frem til 1902, hvor det lukkede. Familien lader dog ikke til selv at have arbejdet med driften, for allerede fra 1872 kendes en teglværksbestyrer Peder Hansen, der stammede fra hertugdømmet Slesvig. Han var bestyrer til 1890'erne, hvor Peter Kristian Nielsen Svingelberg overtog bestyrerposten.

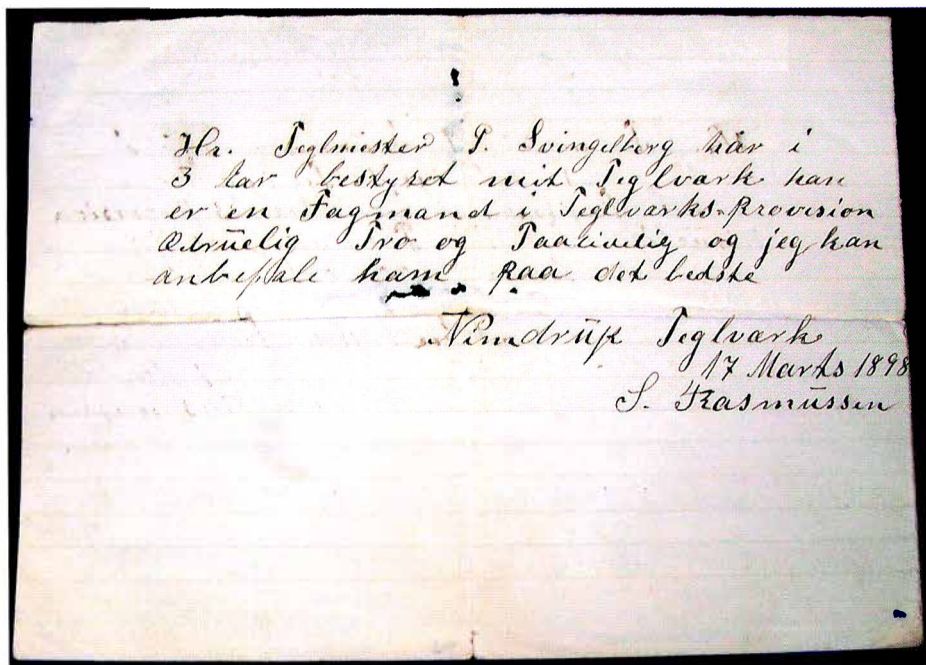
Selve teglværket blev kraftigt udvidet, første gang i 1870'erne, hvorefter bygningsmassen bestod af:

- teglavn, 8 meter lang, 7 meter bred og 5 meter høj. Ovnene var bygget af helbrændte sten med mure på ca. 1½ meters tykkelse. Selve ovnen var omgivet af et skur.
- tørrelade til tørring af mursten og drænrør, 15 fag bindingsværk, 35 meter lang og 7 meter bred, sammenbygget med selve ovnhuset. Tørreladen indeholdt 9 rækker hylde.

Området ved Nimdrup med teglværket og gården Nørholm indtegnet. Bemærk gården Nørholm i dag er beliggende på modsatte side af vejen. Kort fra 1872. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Denne anbefaling blev givet til teglmester P. Svingelberg i marts 1898 efter tre års godt arbejde på Nimdrup Teglværk. Fra Brædstrup lokalhistoriske Arkiv.

- c) lermøllen som var sammenbygget med tørreladen. Møllen var 9 meter i diameter og havde stråtag.
- d) tørrelade til drænrør, som stødte umiddelbart op til lermøllehuset. Laden var bygget som de andre bygninger, men havde dog spåntag og følgende mål: 21 meter lang og 6 meter bred. Denne bygning havde blot 2 rækker hylder.
- e) stublade med 12 fag bindingsværk. 22 meter lang og 7 meter bred.
- f) tørrelade med 12 fag bindingsværk. 15 meter lang og 8 meter bred. Denne bygning havde tegltag og indeholdt 12 rækker hylder.
- g) et stenhus til beboelse for teglværksarbejderne. 10 meter langt og 5 meter bredt. Huset, der indeholdt stue, sovekammer og køkken, var beregnet til beboelse for to familier. Der var stråtag og to skorstene.

Denne udvidelse af teglværket fik ejeren Peter Iversen ikke megen glæde af, idet han døde allerede i 1878. Det bliver således enken, Cathrine Marie Iversen, der sidder som ejer i fire år frem til 1882, hvor hun sælger det hele til svigersønnen Søren Rasmussen. Familien har dog ikke selv engageret sig i driften, som varetoges af bestyreren Peder Hansen, der også var teglbrænder. Men alt har en ende, for da Peder Hansen nærmede sig de 70 år, blev han afløst af Peder Kristian Svingelberg, som overtog arbejdet på teglværket.

I slutningen af 1890'erne lakker det mod enden for Nimdrup Teglværk. Teglbrænder Svingelberg stopper på værket i marts 1898, og i oktober 1902 bliver bygningerne udmeldt af forsikringen. Dermed sluttede en epoke i Nimdrup, som havde rødder mere end 69 år tilbage – til 1833.

Området som
det ser ud i dag.
Søen er gam-
mel lergrav,
og huset i
baggrunden
kendes blandt
den ældre
befolkning på
egnen som
teglbrænder-
huset.

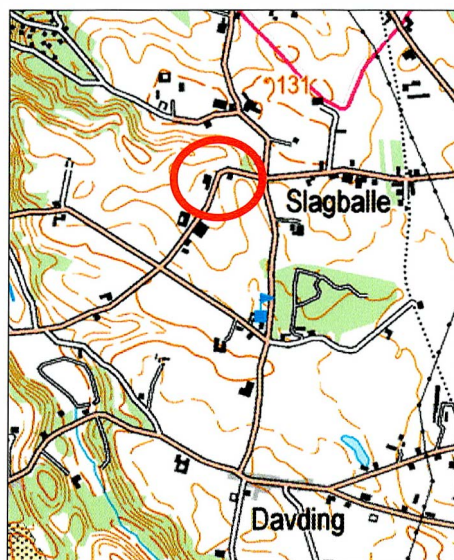

Kilder:

Skøde og panteprotokol for
Thyrsting Herred, Skanderborg
Amt samt Brandforsikringsproto-
koller mv., Landsarkivet, Viborg
Industritællinger, Rigsarkivet
Kirkebøger og Folketællinger,
Grædstrup sogn, Ødis sogn, Vejle
amt samt Odense sogn og amt.
Brædstrup Lokalhistoriske Arkiv
Murermeister Christian Nielsen,
Brædstrup

Ejere:

1833-39: Jens Sørensen
1840: Thomas Eskesen
1855-58: Johan Peder Clausen
Berg
1858-61: Jens Sørensen og
forvalter Chr. Larsen
1861-67: Forvalter Chr. Larsen
1867-78: Peter Iversen
1878-82: Enke Cathrine Marie
Iversen
1882-1902: Søren Rasmussen

Faktaboks:

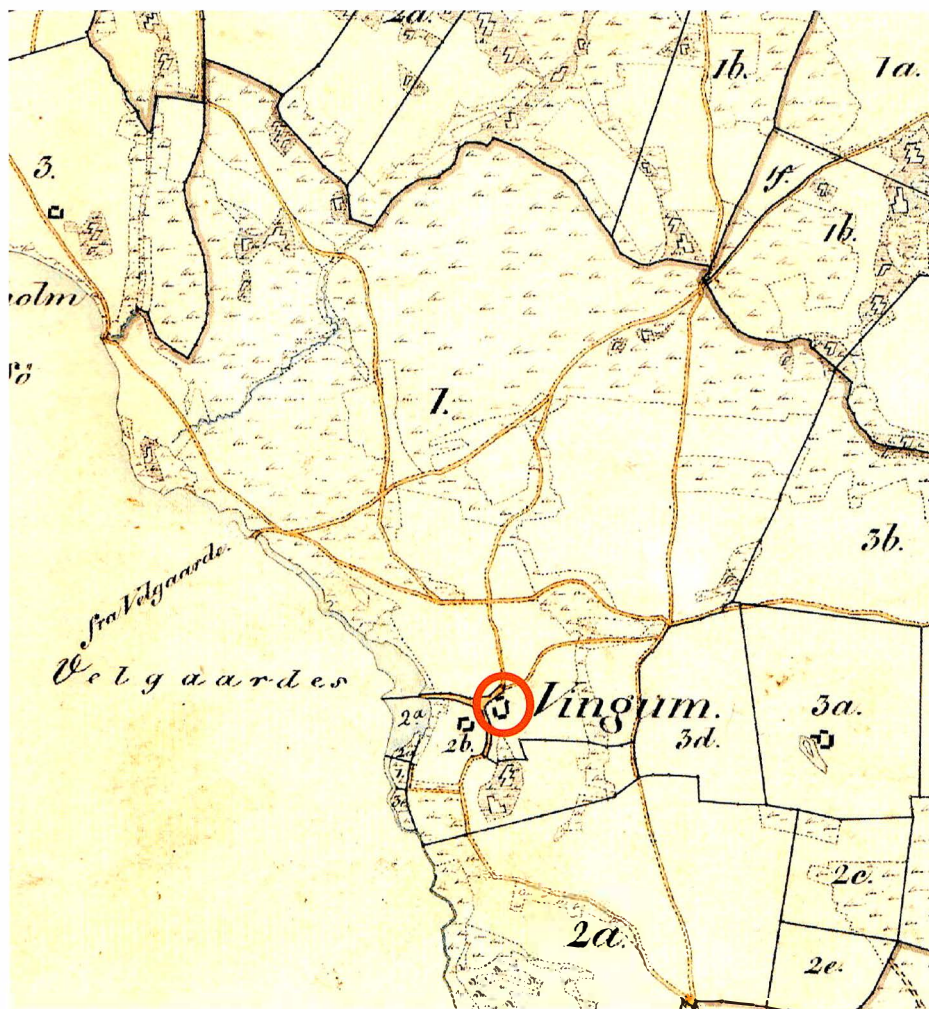
Sogn: Grædstrup
Matrikel nr.: 3b Nimdrup by
Koordinat: N 55° 59.466', E 9°
28.280'
Start: ca. 1833
Slut: 1902
Ovnstype: højovne

Teglværket på Vingumgård i Grædstrup sogn

I en periode på ca. fem år lå der et lille gårdteglværk ved Vingumgård i Grædstrup sogn. Historien bag dette lille værk ville være helt glemt, hvis det ikke havde været for Tabelkommissionen, der hørte under Generaltoldkammeret. Denne kommission forestod i perioden 1833-48 nogle forsøg på at

lave en landsdækkende industritælling af forskellige virksomheder. Det er i disse tællinger, man finder de eneste spor efter Vingumgårds teglværk.

Ved Tabelkommissionens industritælling i 1833 findes de første tegn på teglværkets eksistens, men derfor kan teglværket godt være ældre. Ejeren er

På dette sognekort fra 1859 ses Vingumgård placeret inden udflytningen. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Jens Nielsen, som havde købt gården i 1830. Det formodes derfor at være ham, der grundlagde det lille gårdteglværk ca. 1831-32.

Den årlige produktion i 1833 var 21.000 sten, som blev fremstillet af en teglbrænder og to daglejere på 28 dage. Det tyder på, at der blot har været tale om en enkelt brænding dette år, hvilket altså giver en ovnkapacitet på 21.000 sten. Året efter oplyses det, at der er brændt 40.000 sten i løbet af 56 dage.

De næste par år er der ikke opgivet nogen produktion. Enten har der slet ikke været nogen, eller også har produktionen ikke været opgivet til myndighederne. De sidste livstegn findes i industritællingerne fra 1837 og 1838, hvor der begge år har været arbejdet på teglværket i 24 dage. Det samlede – kendte – antal mursten, som dette teglværk har produceret, bliver således i nærheden af 100.000 sten.

Faktaboks:

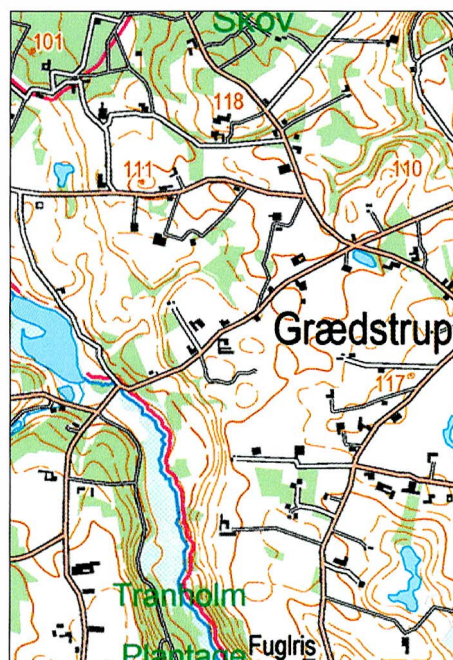
Sogn: Grædstrup
Matrikel nr.: 1, Vingum by
Start: ca. 1832
Slut: ca. 1838
Ovnstype: højovn

Kilder:

Industritællinger, Rigsarkivet
La Cour, J.B.C., Danske Gårde,
1912

Ejere:

1832-1838: Jens Nielsen

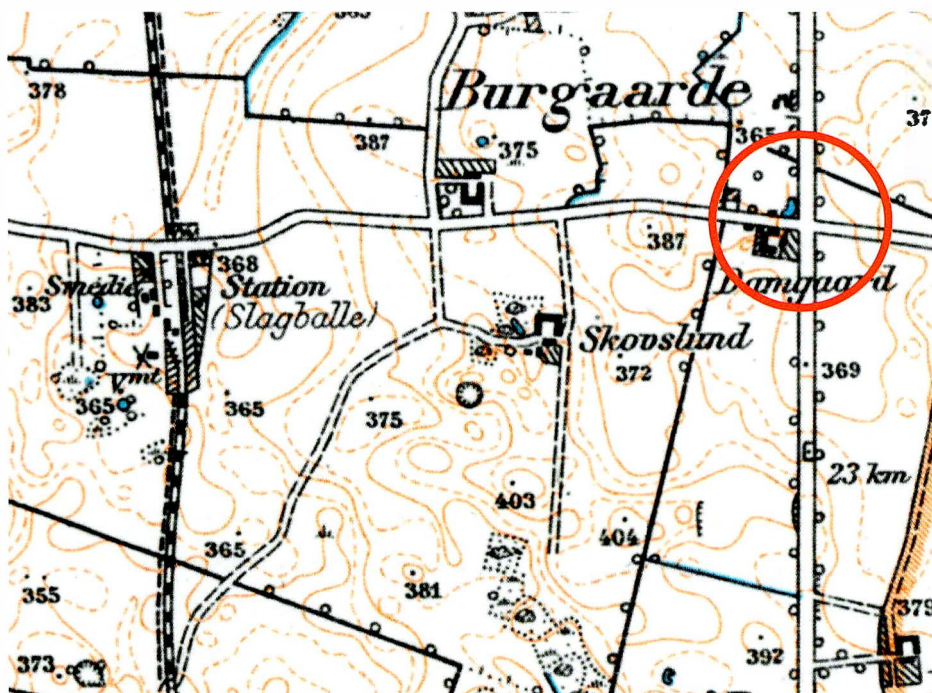

Burgårde Teglværk

I det lille landsbysamfund Burgårde ligger gården Damgaard, som i 1830'erne var ejet af Iver Pedersen. Industrieretningerne fra 1837 og 1838 fortæller, at Iver Pedersen i begge år drev et teglværk i 24 dage. Det er ikke

den store fortælling, men dette teglværk har tilsyneladende ikke efterladt andre spor til eftertiden, og derfor formodes det, at teglværket udelukkende har været i drift til eget behov i få år.

Kort fra ca. 1930. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

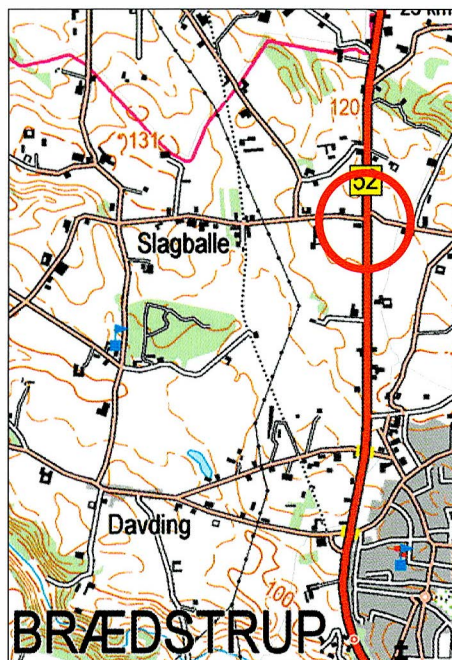
Sogn: Grædstrup
Matrikel nr.: 5a, Burgårde by
Start: før 1837
Slut: efter 1838
Ovnstype: højovn

Kilder:

Industriberetninger 1837 og 1838,
Rigsarkivet

Ejere:

1837-38: Iver Pedersen.

HANSTED SOGN

Egebjerg Teglværk

Når man vil fortælle om teglværker i Egebjerg, vil de fleste lokale nok sige: "Hvad er det for noget? Der har aldrig været teglværker her!" Men taler man med folk lidt oppe i årene, vil mange kunne huske, at de har hørt om et værk uden dog at have set det; der har endda været tre teglværker.

I mange andre byer, hvor der tidligere har ligget teglværker, har man opkaldt veje efter dem, således at man ofte finder navne som "Teglværksvej" og lign. - vejnavne som minder om det, der var engang. Det har man (endnu) ikke i Egebjerg. Det eneste tegn, der er/ses i dag og kan minde om det, er "Teglgården".

Teglgården
2007.

I 1866 havde Søren Thygesen købt matr.nr. 10a, hvorunder teglværket hørte, men han havde da allerede drevet teglværket i flere år, idet der i forsikringsprotokollen ved en opmåling foretaget den 22. februar 1864 under "Anmærkninger" er skrevet: *"har drevet næring med teglværket uforandret*

siden april 1860." Ligesom Jens Møller på Egebjerggård, anvendte også Søren Thygesen et enkelt år, nemlig 1868, teglværkskyndige Lippe Detmolde-re – hvis leder var K. Boekhof. Han havde 3 hjælpere med, de kom om foråret, og rejste hjem igen om efteråret.

Annonce i Horsens Avis den 21. juni 1875.
Fra købmand Ohlsen Horsens.

Drænrør og Mursten.
Fra førstkommande Juli sælges Drænrør og Mursten til nedsat Pris paa Teglværket i Egeberg.
C. Ohlsen.

Næste tegn er fra Horsens Avis den 21/6 1875, hvor C. Ohlsen, som var ankommet til sognet 1869, annoncerer med drænrør og mursten.

I 1880'erne og 90'erne er det dels Simon Laue og dels A. Skipper, der som teglbrændere annoncerer i dagspressen.

To annoncer fra Horsens Folkeblad. Øverst den 7. maj 1888. Nederst den 9. marts 1896.

En Murstensstrøger og en konfirmeret Dreng kan strax faa en vellønnet Plads paa Egebjerg Teglværk.
S. Laue.

Tre Teglværksarbejdere kan faa Plads paa Egebjerg Teglværk.
58,23 A. Skipper.

I 1880 har Søren Thygesen solgt til Rasmus Pedersen, som dør i 1883, hvorefter hans enke, Caroline Sørensen, overtager teglværket. Men i 1902 sælger hun til Rasmus Møller Rasmussen. Han dør efter få år, og nu er det hans enke, der sidder tilbage med værket, og ikke så mærkeligt vælger hun at sælge det. Det sker via denne annonce i Horsens Folkeblad den 2. april 1908, der fortæller en masse.

For det første er overskriften "Teglværk med Gaard til Salg" helt unik. Som regel annonceres der med "Gård

med teglværk til salg". Noget kunne tyde på, at teglværket er det væsentlige og gården mindre betydningsfuld.

Ejeren er død, og gården sat til salg. Den er selvforsynende med brændsel til ovnen, idet man har 3 tdr. land tørvejord, hvilket er meget vigtigt. Announcen fortæller også, at årsproduktionen er 600.000 sten. Sammenholdt med en senere annonce, som fortæller, at man har en højoyn til 60.000 sten, ved vi altså, at man brænder 10 ovnfulde på en sæson. Her skal man huske på, at sæsonen kun er ca. et halvt år,

Teglværk med Gaard til Salg,

begrundet paa Ejerens Død, $\frac{1}{2}$ Mil fra Købstad,
Areal 42 Tdr. Ld. Ager, 5 Tdr. Ld. Eng, 3 Tdr.
Ld. Tørvejord. Hørforn $3\frac{1}{2}$ Td. 3 Heste, 12
Malketøer, 6 Ungtreaturer. Maskiner og Avls-
redskaber tidssvarende. Udmærkede grundmurede
Bygninger. **Teglværk med 1. Kl. 8 Mate-
rialier**; alt kan sælges fra Pladsen. Sidste
Års Produktion 600,000 Mursten. 2 Døn-
fulde Sten af dem, der skal brændes i Som-
mer, er allerede solgte. 12 a 15,000 Kr. nød-
vendig. Nærmere ved **J. C. Israelsen,**
Sønderbrogade 6. 79,52

da man ikke kan starte om foråret, før nattefrosten er slut, og igen må holde, så snart der er udsigt til frost.

Det lykkedes åbenbart ikke umiddelbart at finde en køber, idet vi skal frem til 1911, hvor Rasmus Møller Rasmussens enke sælger Teglgården til Ole Pedersen, som har den indtil 1920.

At der er økonomiske problemer, er der visse tegn på. En notits i tidsskriftet "Lerindustrien" fra den 21. februar 1919 fortæller, at sagførerfirmaet Hagensen og Aen har bortforpagtet værket til Andreas Skipper, hvis bror, Thomas, er nævnt som forpagter i 1902. Andreas Skipper havde for øvrigt også været ejer af Hovedgård Teglværk fra 1899-1913.

Måske har der været for lidt kaptajn i Skipper, på en nok lidt synkende skude. I hvert fald søges der ifølge "Lerindustrien" den 19. marts 1920 allerede 13 måneder senere en ny forpagter.

Om det lykkedes at skaffe en ny forpagter vides ikke, men her slutter vore sidste spor af Egebjerg Teglværk.

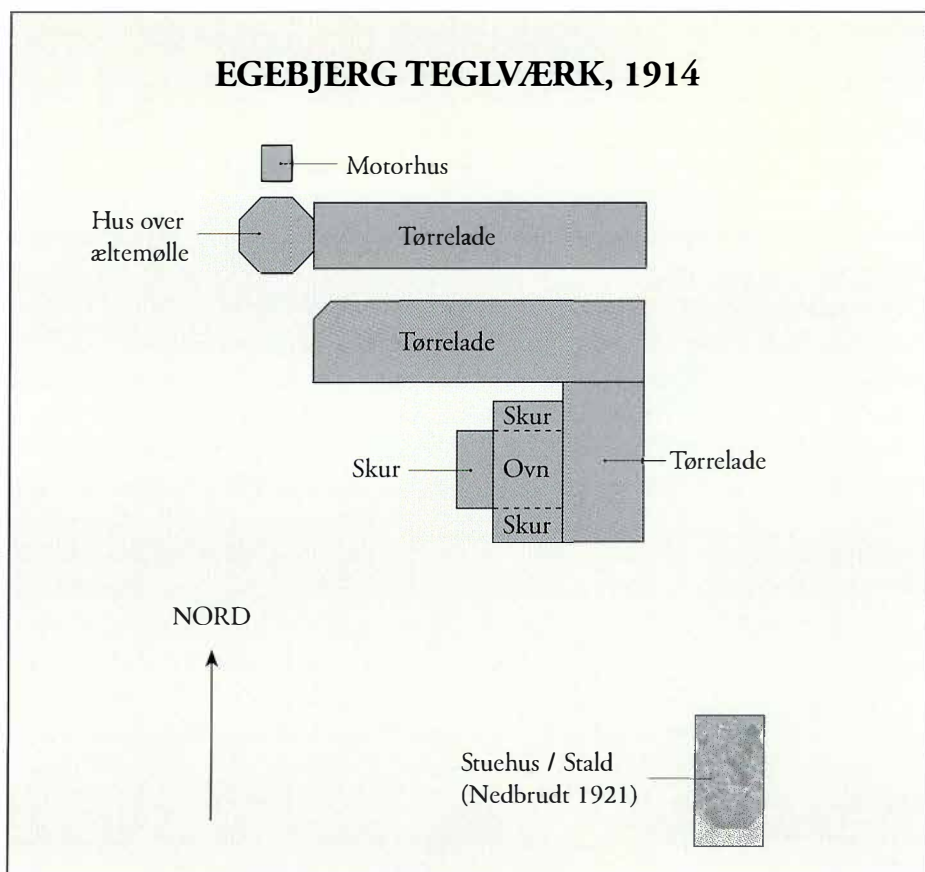
Værket kan dog godt have virket et par år endnu, men de økonomiske problemer har ikke været overstået. P. Hansen køber Teglgården i 1921, men tages under konkursbehandling den 28. juli 1922, hvor Ejnar Kronshage overtager den som ufyldstgjort pant-haver. I 1923 er det en Ingvar Iskø, der er nævnt som ejer. Det har måske også spillet ind, at selve Teglgården nedbrændte i foråret 1922.

Alle Slags Drænrør
samt Mursten haveß paa Lager
E. Laue, Egeberg Teglværk.

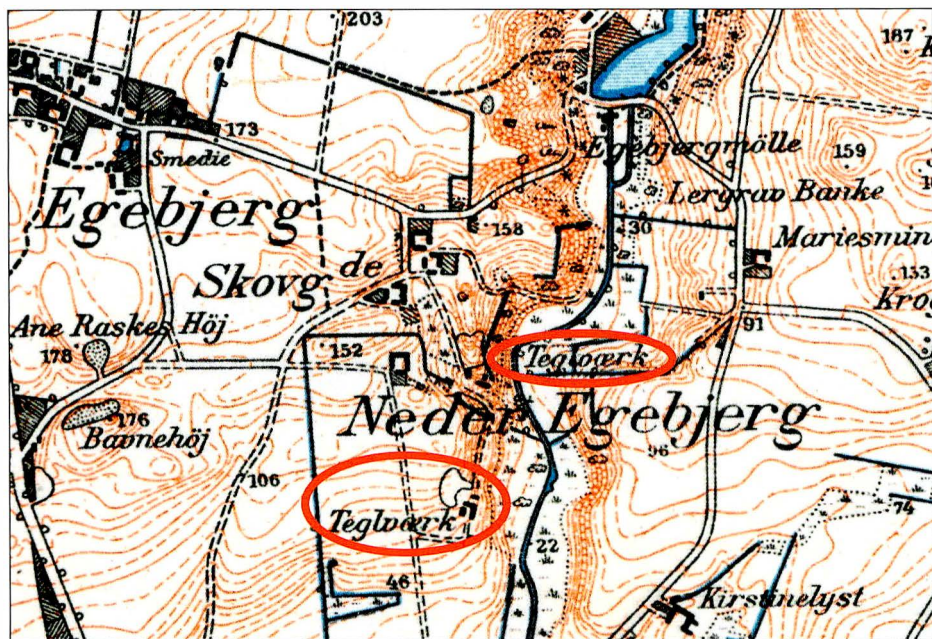
»Lerindustrien«
19. marts. 1920.

Egebjerg Teglværk
3 km fra Horsens kan faaes i Forpagtning straks af dyg-
tig Fagmand. Højoyn til 60 Tusinde Sten. Tørv paa
Gaarden.
Henvendelse paa **Egebjerg Teglværksgaard**, pr.
Horsens.

Plantegning
over Egebjerg
Teglværk 1914.
Tegning af
Verner Bjerge.

På dette kort fra ca. 1930 ses to af Egebjergs tre teglværker stadig markeret. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

(Ejnar Kronshage var ud af teglbrænderslægt; familien Kronshage ejede i ca. hundrede år Nyråd Teglværk ved Vordingborg).

Der er ingen tvivl om, at værket med sin gamle højovn i 1920 slet ikke var konkurrencedygtigt i forhold til de teglværker, der var blevet fornyet med de moderne ringovne, som kom til Danmark allerede før 1870. Tiden var helt løbet fra denne gamle type ovn, og der var i 1920 ikke mange tilbage.

Lokalhistorikeren i Egebjerg Peder Pedersen havde i 1987 en samtale med fhv. gdr. Marinus Nielsen Hansted, som fortalte om teglværket (Lokalbladet "Broen" 14. årgang nr. 1):

Teglværket på Teglgården i Egebjerg

"På Teglgården i Egebjerg lå der, som navnet siger, et teglværk. Det ejede min kusine og hendes mand. Der var god gang i produktionen af tegl-

sten, de havde ord for at være af god kvalitet. Teglværket lå der, hvor nu minkfarmen ligger. Leret, som skulle bruges, kunne man grave ud af bakken ved siden af teglværket, men det var blåler, som gav gule sten. Ville man hellere have røde sten, var det også muligt, men så skulle leret hentes omme i Hansted Skov, hvor der var en forekomst af rødler. Da Enggården blev bygget om, fik vi gule sten til udbygningerne, og røde til stuehuset.

På teglværket var der tre fastansatte teglbrændere og derforuden nogle løsarbejdere, som arbejdede med leret og de færdige produkter. Der blev solgt mange sten til muremestre i Horsens. Transporten foregik med hestevogn, 1000 sten var hvad et spand heste kunne trække. Vi hentede selv de sten, som skulle bruges til ombygningen af gården."

Også i bogen "Mennesker og steder, i Hansted og Egebjerg", er værket kort omtalt af gdr. Georg Lind:

”På Teglgården havde man tidligere udnyttet lerforekomsterne til teglbrænding. Endnu i begyndelsen af 1930’erne stod teglværket med bygninger og tipvogne, selv om produktionen for længst var ophørt.”

Fra forsikringspoliceen oplyses det, at bygningerne er nedbrudt i 1933.

Værkets historie er hermed en saga blot.

Plateauet hvor teglværket og senere minkhallerne lå. Grunden er i dag ryddet og udlagt til boligområde, men endnu ikke bebygget.

Faktaboks:

Teglværk: 2232-1

Sogn: Hansted

Matrikel nr. 10a, Egebjerg by

Koordinat: N 55° 54.142', E 9° 50.904'

Start: 1860

Slut: ca. 1922

Ovnstype: højovn

Kilder:

Horsens Folkeblad

Horsens Avis

Skøde og Panteprotokol for Voer

Herred, Skanderborg Amt, samt

Brandforsikringsprotokoller mv.,

Landsarkivet, Viborg

Egnsarkivet i Egebjerg

Tak til Peder Pedersen, Egebjerg
for mange oplysninger

Lucassen & Lourens Lippe

Detmold-database, International
Institute of social history, Amster-
dam

Ejere:

1866-80: Søren Thygesen

1880-83: Rasmus Petersen

1883-1902: Rasmus Petersens
enke, Caroline
Sørensen

1902-08: Rasmus Møller
Rasmussen

1908-10: Rasmus Møller
Rasmussens enke

1910-20: Ole Petersen

1920-22: Peter Hansen

1922-23: Ejnar Kronshage

1923-?: Ingvar Iskov

Ventebæk - Egebjerg nordre teglværk

Første livstegn på dette værk findes i tyendeprotokollen som i 1876 oplyser at Laurs Christian Christensen ankom i april 1876 til tjeneste ved "J. Vinthers Teglværk i Egebjerg". L.C. Christensen er teglbrænder og ankomsten i april passer godt med opstarten på en brændingssæson, som ganske givet er den første for dette værk.

Næste gang værket omtales er i en annonce fra Horsens Avis den 13. januar 1880. Her ses for første og eneste gang en fælles markedsføring af de to Egebjergværker trods forskelligt ejerskab. Sammen søger de nemlig fire strygere og seks arbejdsmænd. L. Christensen er ansat på det nordre værk, og T. Skipper på Egebjerg Teglværk.

*Horsens Avis
13. januar
1880.*

Arbejdskraft søges til Egebjerg Teglværker.

4 Strygere og 6 Arbejdsmænd kunne faa Arbejde til 1ste April d. Vi hos Teglbrænderne L. Christensen og T. Skipper.

Der er ingen tvivl om, at Jens Winther Jensen, som i 1866 havde købt grunden, hvor teglværket lå, også har startet det. Men af forsikringspapirer efter en opmåling den 4. juli 1882 fremgår det, at "Til Huset (stuehuset, red) hørte et Teglværk, Ventebæk kaldet" tilhørende Jens Winther

Jensen og Rasmus Beck Frederiksen. Dette er den eneste gang, man i de skriftlige kilder støder på denne Frederiksen og navnet "Ventebæk". Derimod findes der i dagspressen op igennem 1880'erne mange annoncer fra L. Christensen, hvis fulde navn var Laurs Christian Christensen.

*Annonce fra
Horsens Folkeblad den 19.
december 1890.*

Fredige Tjenester

En Murstensstryger

og flere Arbejdere kan til Foraaret faa en vel-lønnet Plads paa Egebjerg Teglværk.
L. Christensen.

I perioden 1890-1891 er det P. Jørgensen der annoncerer.

Hvornår værket lukkede vides ikke,

men sidste livstegn får vi fra Horsens Folkeblad den 28. april 1897.

Teglværkssvarer.

Unbertegnede anbefaler saa vel røde Façade-
sten som gule hel- og halvbrændte Mursten,
gule Klinker og Brøndsten; ligeledes anbefales
ovennævnte Varer fra min Oplagsplads i
Gjedved ved Højer Jens Pedersen.

Egebjerg Teglværk, den 5. Decbr. 1890.
P. Jørgensen.

Horsens Fol-
keblad den 9.
december 1890.

Ca. 140,000 Mursten

er mod kontant billig til Salg hos

98,22

Jens Vinther, Egebjerg.

Trænrør kan faas samme Sted.

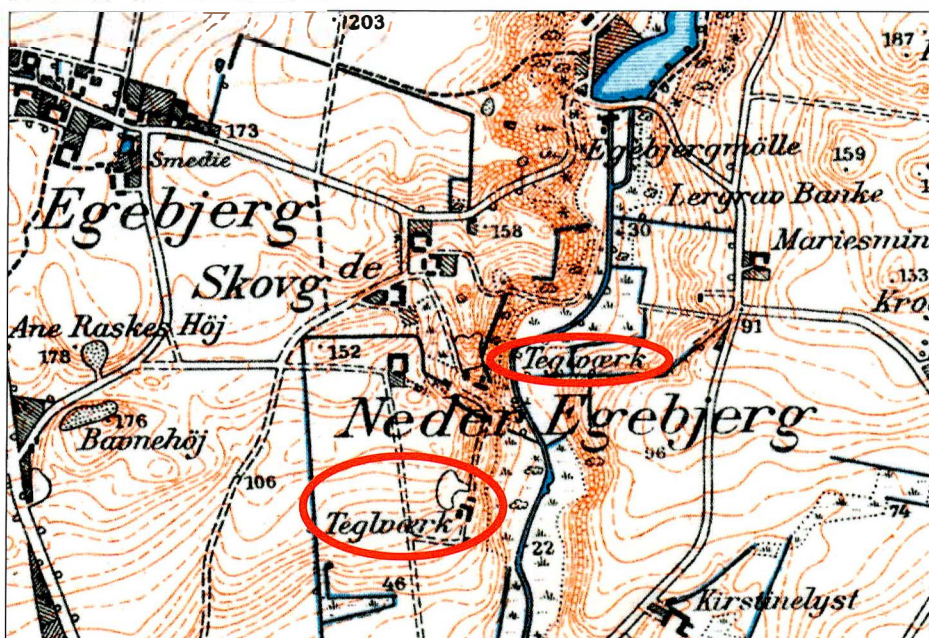
Horsens Fol-
keblad den 28.
april 1897.

Ser man på målebordsbladet fra starten af 1900-tallet, er begge værker vist. Med en indbyrdes afstand på ca. 200 m og en beliggenhed tæt på Teglgården er det nærliggende at tro, at begge værker har tilhørt gården. Det er imidlertid ikke tilfældet. Værket har ligget på matr.nr. 8q (Vandværksvej 34). Jorden hørte til gården Højvang, som lå på Vandværksvej ved siden af Skovgård indtil 1906, hvor den blev flyttet til Egebjergvej 150. Gården havde et stykke jord syd på, øst for Teglgården, og her lå altså værket.

Vandværksvej 34 ejedes i 2007 af Finn Groth, som har fortalt, at der på grunden er masser af murbrokker, og da han for nogle år siden satte ny mur i den ene langside i sit hus, kom han på et stort arbejde med at fjerne det gamle fundament, som bestod af store, sammenbrændte murstensklumper (også kaldt for "hund"), som var stillet på række som fundament.

Han fortalte også, at da en storm for nogle år siden væltede et stort træ, vippede roden en masse murbrokker op.

På dette kort over Egebjerg ses to af de tre teglværker stadig markeret. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2232-2
Sogn: Hansted
Matrikel nr. 8q, Egebjerg by
Adresse: Vandværksvej 34
Koordinat: N 55° 54.267', E 9° 50.915'
Start: 1876
Slut: ca. 1900
Ovnstype: højovn

Kilder:

Horsens Avis
Horsens Folkeblad
Skøde og Panteprotokol for Voer Herred, Skanderborg Amt samt Brandforsikringsprotokoller mv., Landsarkivet, Viborg

Ejere:

1876-1897: Jens Winther Jensen
1882: Rasmus Beck Frederiksen

Egebjerggård Teglværk

I Egebjerg var det - som så mange andre steder - de store gårde, der var først med at anlægge teglværker.

Således også på Egebjerggård med Egebjerg Mølle, hvor ejeren Jens Heegård Møller byggede et teglværk.

Oplysningerne om dette værk er få og små, og det havde kun en virkeperiode på 12 år. Foruden at være gårdejer optræder Jens Heegård Møller også som taksator, og i 1857 brandforsikrer han sit eget nye værk. Det er således det første år, hvor der brændes sten. Samme år ansætter han Hein-

rich Thielke som teglbrænder. Thielke kom, som så mange andre teglbrændere, fra det lille fyrstendømme Lippe Detmold i Tyskland, hvor man havde ekspertisen til at brænde tegl. Han nævnes hvert år fra 1857 til og med 1869 på Egebjerggårds teglværk, hvor han medbragte et arbejdssjak - svingene fra 2-5 mand. Eneste år hvor Thielke ikke kom, var i krigsåret 1864.

Der er ikke fundet andre kilder om værket, så 1869 er sikkert det sidste år, værket har været i brug, hvorefter det er nedlagt.

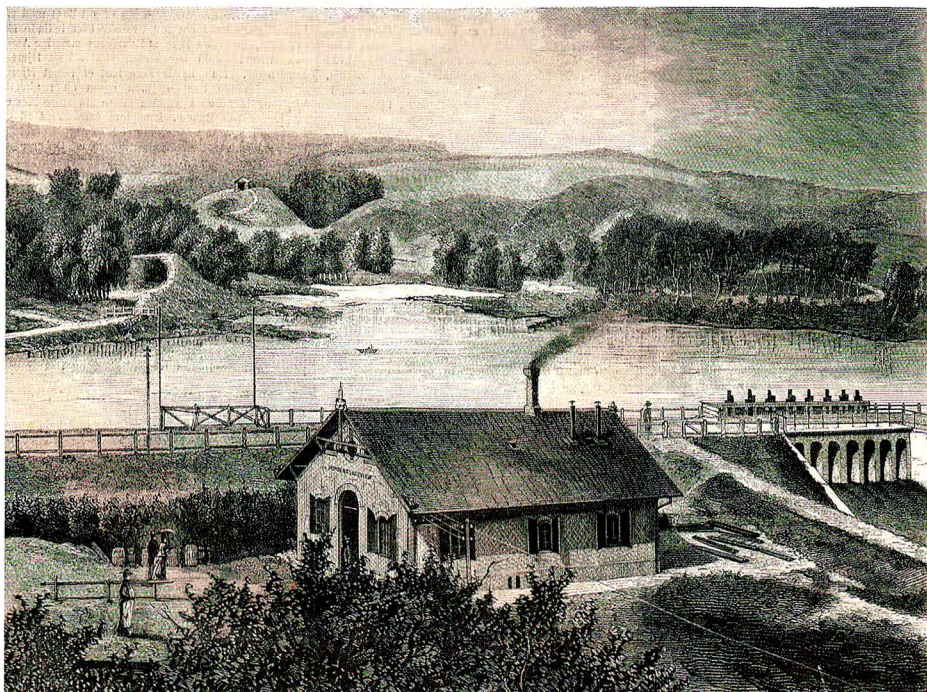
En annonce fra Horsens Avis den 8. september 1857 fortæller, at man har 100.000 sten til salg. Dette er klart ikke hele årsproduktionen, idet man givet har anvendt en hel del til gårdens eget brug.

100,000 Stkr. Mørstøen
af fortrinlig Dvalitet staaer til Salg ved mit Teglværk.
Egeberg Mølle, i September 1857.
J. Heegaard-Møller.

Egebjerggård Teglværk har ligget tæt på Egebjerg Mølle, som lå på dæmningen for sydenden af det, vi nu kender som Vandværkssøen. Møllen blev solgt til Horsens Kommune

i 1875 og nedrevet for at give plads til et stort vandværksprojekt. I forsikringspapirerne står der kort og godt om stedet: "ældre opmåling som teglværk".

Her i nærheden
lå vandmøllen
og teglværket.
Illustreret
Tidende 1876.

Faktaboks:

Teglværk: 2232-3

Sogn: Hansted

Matrikel nr. 16a/e?, Egebjerg by

Start: 1857

Slut: ca. 1869

Ovntype: højovn

Kilder:

Horsens Avis

Brandforsikringsprotokoller mv.,

Landsarkivet, Viborg

Lucassen & Lourens Lippe

Detmold-database, International

Institute of social history, Amsterdam

Ejere:

1857 – 69 Jens Heegård Møller

Hammersholm Teglværk

Her er rastepladsen og ved træerne i baggrunden findes spor efter lergravningen.

Ved vestenden af Nørrestrand er der en dejlig rasteplads, som hver dag besøges af en del mennesker, der nyder den gode udsigt.

Mange horsensianere kan stadig huske, at her lå gården Hammersholm, som for år tilbage blev revet ned. Men det er nok de færreste, der er klar over, at der ved siden af, langs Nordre Strandvej som tidligere var den gamle vej til Århus, har ligget en virksomhed, hvorfra der både blev drevet teglværk og kalkværk.

Vi skal da også mere end 100 år tilbage i tiden for at finde noget om disse virksomheder. Kalkværket blev nedlagt allerede i 1875 efter en aftale med

det nystartede Horsens Ny Kalkværk, mens teglværket fik en noget længere levetid.

Når man skal beskrive gamle, for længst nedlagte virksomheder, er det meget svært at finde brugbare kilder, men som det vil fremgå af denne artikel, er den lokale presse en endog meget stor hjælp.

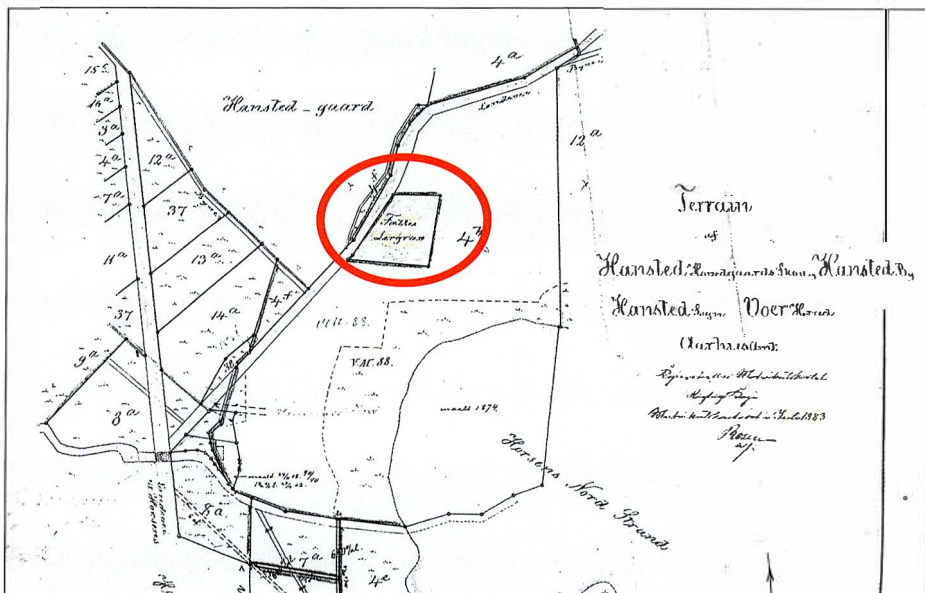
At man har bestemt sig for at bygge et teglværk netop her, er selvfølgelig ikke nogen tilfældighed.

Her er der nemlig gode lerforekomster, der egner sig fortrinligt til fremstilling af teglvarer.

På det viste kort kan man se, at der på matr.nr. 4b i forvejen findes

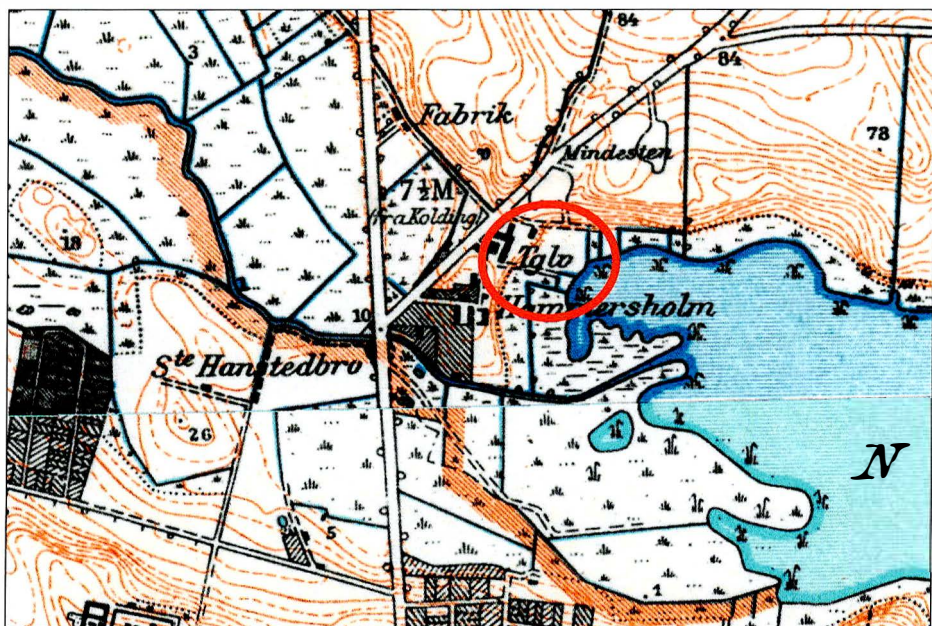
*Gammelt kort
over en del af
Hansted sogn
hvorpå den
fælles lergrav
er vist.*

en "Fælles Lergrav", hvor egnens folk kunne hente det ler, de havde brug for. Man må huske, at vi her er tilbage i tiden, hvor man havde mange bindingsværksbygninger, som hvert år skulle repareres med en lerklining. Man havde også lerstampede gulve. Og

ikke mindst var det ofte sådan, at man i husene imellem loftsbjælkerne havde et tæt lag brædder. Her på lagde man et lag ler, det såkaldte indskudsler, som var den tids varme- og brandisolering – noget man endnu i dag kan støde på under ombygning af gamle huse.

Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

Selve grunden ligger i Hansted Sogn lige nord for Hansted Å, som ikke bare danner sognegrænse, men også herredsgrænse mellem Hansted i Voer Herred og Horsens i Nim Herred.

Hvornår gamle og for længst forsvundne virksomheder er grundlagt, er ofte svært at spore, men i dette tilfælde er der styr på sagerne.

For her er det sådan, at den 17. juni 1867 køber Peter Christian Kratzius Juel matr.nr. 4b af Knud Jensen, og der bliver lavet en deklaration for den før- omtalte "Fælles Lergrav", hvor "samt-

lige Bymænd i Hansted" overdrager den til P.C.K. Juel.

Dette tyder på, at man også dengang var meget interesseret i at få en ny virksomhed med tilhørende arbejdspladser til egenen.

P.C.K. Juel var købmand i Horsens og havde, ifølge nedenfor viste annoncer fra midt i 1800-tallet, tidligere drevet forretning fra Mælketorvet, men var nu flyttet til Hestedamsgade gården nr. 61, hvorfra han åbenbart drev en alsidig forretning med især byggematerialer.

P.C.K.J. **Wildtskind**
 købes og betales med høieste Pri-
 ser af **P. C. K. Juel,**
 Mælketorvet Nr. 270.

Tømmehandel.
 Et stort Parti nyt Drammens Tømmer, saavel i
 svære som mindre Dimensioner, flere Sorter Bord og
 Lægter anbefales til billige Priser af
P. C. K. Juel (Hestedamsgade Nr. 61).

Mærk.
 Et Parti gode Glensborger Mauersteen sæl-
 ges meget billig og Bestillinger paa Tagsteen
 modtages af **P. C. K. Juel.**

Tagsteen.
 Røde Glensborger Tagsteen af prima Qua-
 litet kan erholdes hos **P. C. K. Juel.**

Mauersteen.
 Et Parti udmærket gode Glensborger Mauer-
 steen er allerede ankommet og sælges billigst af
P. C. K. Juel.

Annoncerne fra
 Horsens Avis
 fortæller meget
 om den for-
 retning P.C.K.
 Juel drev fra
 Mælketorvet,
 siden Heste-
 damsgade.

Annoncerne er, som det fremgår, fra tiden før han købte Hammersholm. Bemærk sidste annonce: ”Muursten er atter arriveret”. Juel var således godt i gang med salg af teglprodukter, og det er klart, at han nu øjner chancen for at øge sin indtjening betragteligt ved selv at producere og derfor bygger Hammersholm Teglværk.

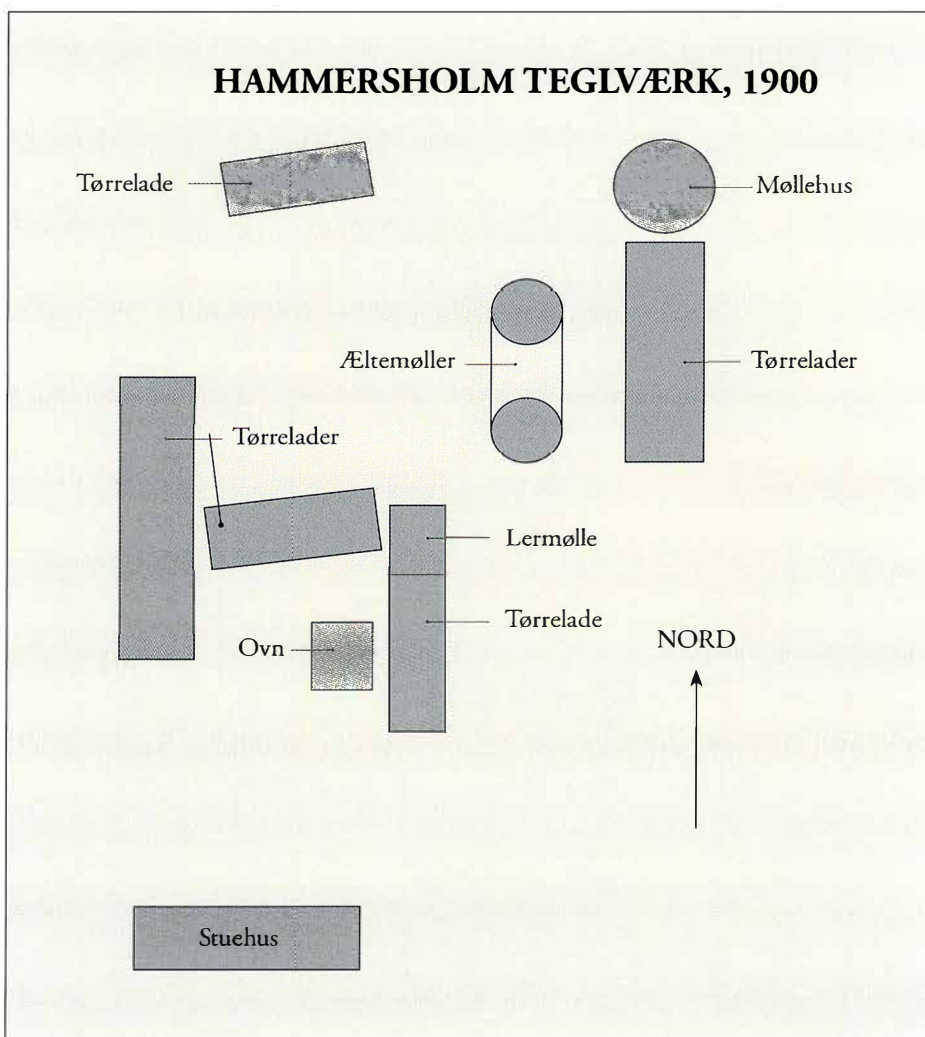
Fra brandtaksationerne ved vi, at der til værket hørte et stuehus, ikke mindre end 3 tørrelader, en lermølle, og allervigtigst: en teglovnsbygning med teglovn (se tegning).

Vi er nu lige før den tid, hvor det første eksemplar af den moderne opfindelse, ringovnen, bliver bygget, og der bygges derfor en almindelig højovn, som man har gjort det i flere hundrede år. Den er til gengæld stor, hele 80.000 sten kan den rumme ad gangen, hvor de største normalt kunne rumme ca. 40-50.000 sten.

På denne måde får vi også oplyst, hvor stor produktionen omtrent var.

De gamle teglværker var udelukkende sommerværker. Så snart frosten satte ind, måtte arbejdet indstil-

Grundplanen fra år 1900. Formentlig identisk med værkets grundplan ved oprettelsen.

les. Hver brænding tog lang tid. Først skulle ovnen fyldes ved en omhyggelig stabling af stenene. Så skulle der langsomt fyres op, for til sidst at sætte fuldt blus for at gennembrænde stenene. Først efter en uges tid var ovnen så afkølet, at man kunne tømme den. Det var meget almindeligt, at man i løbet af en sæson nåede maks. 10 brændinger, og man opnåede således på Hammersholm Teglværk, en årsproduktion på ca. 800.000 sten. Det var altså et

pænt stort værk efter den tids forhold.

Efter at have købt grunden i 1867 gik Juel straks i gang med at bygge sit teglværk (og kalkværk), og allerede i foråret 1868 er han klar med sin første brænding, idet han nu er leveringsdygtig i diverse teglprodukter, som det fremgår af denne annonce fra Horsens Folkeblad den 14. maj. Bemærk teksten: *"Fra det nye Teglværk, "Hammersholm", kaldet, beliggende på Hansted Mark ved Århuus gamle landevej".*

Teglværk.

Fra det nye Teglværk, „Hammersholm“, kaldet, beliggende paa Hansted Mark ved Århuus gamle Landevej, anbefales:

Drainrør, Stiser,
Krogstæen, Brøndstæen,
røde og blåa Tagstæen,
gule og røde Murstæen
og andre Teglværksfrembringelser,

Alt til Tidens billigste Priser. Bestillinger modtages snarest paa Teglværket som hos

P. C. K. Juel
i Horsens.

Nyt Kalkbrænderi.

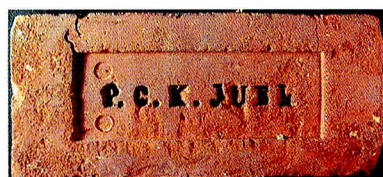
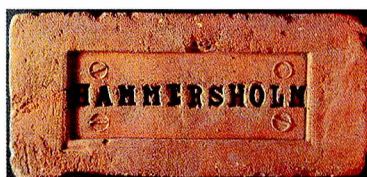
Hørr. Forbrugeres Opmærksomhed henledes til det nye Kalkbrænderi ved Hansted Bro. Nærmere Bekjendtgørelse stæer, naar Kalk kan faaes. Bestillinger modtages paa „Hammersholm“s Teglværk og hos

P. C. K. Juel
i Horsens.

Den første annonce om produkter fra Hammersholm Teglværk, indrykket i Horsens Folkeblad den 14. maj 1868. P.C.K. Juel lokker bl.a. med "tidens billigste Priser".

Juel driver nu sit teglværk, og som en del andre teglværksejere vælger også han at stemple nogle mursten med værkets navn og desuden også med sit eget navn. Det må vel siges at være den tids reklame, og i hvert

fald har han på denne måde efterladt et historisk visitkort. Vi har kendskab til to typer sten, nemlig som vist én, hvor kun den ene side er stemplet, og én, hvor henholdsvis for- og bagsiden bærer hans og teglværkets navn.

Chr. Lund
annoncer i Hor-
sens Folkeblad
for produkterne
fra Hammers-
holm teglværk,
her den 23.
oktober 1895.
Læg mærke
til parentes: "
tidligere Juels
Teglværk".
Sådan var
stedet stadig
kendt lokalt,
selv om P.C.K.
Juel døde seks
år tidligere.

Hammersholm Teglværk
(tidligere Juels Teglværk).
**Mursten,
Brændsten,
Gulvsten og
Drænrør i alle Dimensioner**
anbefales til Priser, som imødegaaer enhver
Konkurrence, og i prima Kvaliteter, fri for
Kalksten og Salpeter.
Hammersholm Teglværk.
Chr. Lund.

I 1889 dør Juel, og hans enke Ras-
mine sælger værket til Lauritz Chri-
stian August Lund, som den 14. de-
cember får skøde på teglværk, lergrav
mv.

L.C.A. Lund er i folketællingsli-
sten fra 1890 benævnt som "Teglvare-

fabrikant" og ikke som "teglværksejer",
som det ellers var sædvane. Han bor
på "Hammersholm Ny Teglværk", er
60 år gammel og født i Munkebjergby
på Sjælland, hvor faderen var præst.

L.C.A. Lund driver værket til 1895,
hvor han overdrager det til sin søn

Stuehuset på
Hammersholm
ca. år 1900.
Foto: Egebjerg
Lokalarkiv.

John Christian Vilhelm Lund, som tituleres "Forhenværende Boghandler".

Han overtager ejendommen kvit og frit og med de forpligtelser, der er pålagt den. En ting som fortæller, at vi altså er i anden tid end i dag med vores moderne hjælpemidler, er, at ejendommen hæfter for en lejekontrakt fra 1891. Lejekontrakten er til Horsens Bajersk- og Hvidtølsbryggeri angående eneretten til at bjerge og bortføre al den is, som bryggeriet ønsker at forsyne sig med.

Det er klart, at det aldrig har kunnet være nemmere for bryggeriet at skaffe sig is, både geografisk, og på grund af beliggenheden ved det lavvandede område ved Nørrestrand.

En anden forpligtelse drejer sig om en gammel hæftelse til Hansted Hospital på 3 tdr. byg pr. hartkorn årligt. Men hvad værre er: den tidligere ejer, enkefru Juel, har et pantebrev i ejendommen på ikke mindre end 32.000 kr. - et beløb, der i dagens valuta svarer til ca. 2 mio. kr.

Ved overdragelsen giver sønnen endvidere afkald på sin arveret.

Man kan så spørge, som det senere fremgår, om det ikke var en bjørne-

Avktioner.

Tvangsavgiftion.

Efter berom af en Panthaber fremsat Begæring bliver den **John Christian Vilhelm Lund** tilhørende **Ejendom "Hammersholm"**, der er styksat under Matr.-Nr. 4 b, 4 F og 38, **Hansted, Hantsed Sogn**, for Hartkorn 1 Td. 11 Eder. 2 Fdtr. 2 1/2 Alb., Gammelstat 9 Rdl. 8 St., og hvortil hører en paa nævnte Matr.-Nr. 4 b beliggende **Vergrav**, med paaftaende for 41,910 Kr. brandsforsikrede Bygninger, hvorunder et **Teglværk** samt Besætning, Driftsinventarium, Aul og Afgrøde m. v. stillet til Bortsalg ved **anden og sidste Tvangsavgiftion**, som afholdes paa selve Ejendommen **Mandagen den 14. Oktbr. d. Kl. 10. Form. Kl. 10.**

Ejendommen, der har et Areal af ca. 23 1/2 Td. Land og som er beliggende ca. 1/4 Mil fra **Horsens**, staar indtil Auktionen til Efterhyn for Kysthavende, naar man derom henvender sig paa samme, og Auktionsvillaaarene og øvrige Salget vedrørende Dokumenter henligger til Efterhyn her paa Kontoret.

Nærværende Bekendtgørelse tjener tilslige til Efterretning for Panthavere og andre beblommende i Genhold til Lov 9. April 1891 § 44.

Højeste Bud ved 1. Auktion var 25,000 Kroner.

Boer og Nim Herreders Kontor, Horsens, den 24. September 1901.

Mahlff.

Det lykkedes ikke at finde en ny køber, og værket går tilbage til enkefru Juel.

Horsens

Folkeblad, d. 3. oktober 1901.

teneste, Lund senior gjorde sin søn? En baggrund som boghandler har nok ikke været den bedste for at drive teglværk!

Kort og godt går værket på tvangs-

I år 1900 beslut-
ter en del af eg-
nens teglværker
at gå sammen i
et samarbejde,
helt klart for at
holde priserne
oppe og undgå
den store
indbyrdes konkurrence. De
opretter "Horsens Omegns
Teglværkers
Kontor" på Nørregade i Horsens. Med en
årlig produktion på 750.000
mursten til salg
i Horsens by
var Chr. Lund
den mindste
interessent i
sammenslutningen.

Under 20de Februar 1900 har efternævnte Teglværker oprettet et Kontor for Salg af vore Teglværksprodukter under Firma

Horsens Omegns Teglværkers Kontor

med Lokale Nørregade Nr. 13.

Kontoret er aaben hver Søndag fra Kl. 8 til 1 og fra 2 til 6 1/2 Eftm.

Prisen for bort Fabrikata og Kreditid som sædvanlig.

Bygholms Teglværk.

Hammersholm Teglværk.

Hessellund Teglværk.

Stenderup Teglværker.

Løsning og Østved Teglværker.

Salget til Horsens fra vore Teglværker sker udelukkende gennem Kontoret.

50

De to annon-
cer i Horsens
Folkeblad,
hvor enkefru
Juel efterlyser
forpagter til
Hammersholm
Teglværk – et
af de sidste
livstegn fra
værket.
Horsens Folke-
blad
19. november
1901.

Hammersholm Teglværk
kan erholdes i Forpagtning ved Henben-
delse til Enkefru Juul, Horsens, eller L.
Abildgaard, Aldumgaard. 269,4

Hammersholm Have
samt et Hus med Beboelse og Tiliggende
(ca. 4 Ekpr. Bd.) kan faas i Forpagtning
paa en længere Aarrælle ved Henvendelse til
Enkefru Juul, Horsens, eller L. Abild-
gaard, Aldumgaard. 269,5

auktion den 3. oktober 1901, hvorefter
enkefru Rasmine Juel overtager vær-
ket igen.

Sidste livstegn fra teglværket er
fra 1901, som er det sidste år, man
har brændt sten. Det er ikke lykkedes
enkefru Juel at finde en forpagter til
værket, som nu er helt umoderne. Som
så mange andre værker på egnen ned-
lægges det, udkonkurreret af de nye og
større ringovnsteglværker.

Til gengæld lykkedes det enkefru
Juel at bortforpagte selve gården med
landbrug til en Markus Jensen.

Til allersidst kan man se, at det
i 1905 er lykkedes at udleje nogle af
bygningerne til en murermester, der
har startet en produktion af cement-
mursten (som absolut intet har med
tegl at gøre). Efter hans opfattelse er
det åbenbart et rigtig godt produkt,
især for at få tørre huse, – en argumen-
tation som ikke er set siden.

H.C. Jensen an-
noncerer i 1905
med "Ekstra-
gode Cement-
mursten" fra
Hammersholm
Teglværk – et
rigtigt godt
produkt mener
han, "da Ste-
nene ikke er saa
modtagelige
for Vand som
almindelige
Mursten". Argu-
mentationen er
ikke set siden.

Fra Hammersholm Teglværk
anbefales **ekstragode Cementmursten.**
De, der sætter Pris paa at bo i tørre Huse,
bør absolu- bruge Cementmursten, da Stene-
ne er saa modtagelige for Vand som al-
mindelige Mursten.
P. C. Jensen,
935 Murermester.

Det skal for god ordens skyld nævnes, at gården Hammersholm også var hjemsted for den berømte hingst "Aldrup Munkedal", som er udødeliggjort ved en statue på Bygholm Landbrugsskole.

Faktaboks:

Teglværk: 2232-4

Sogn: Hansted

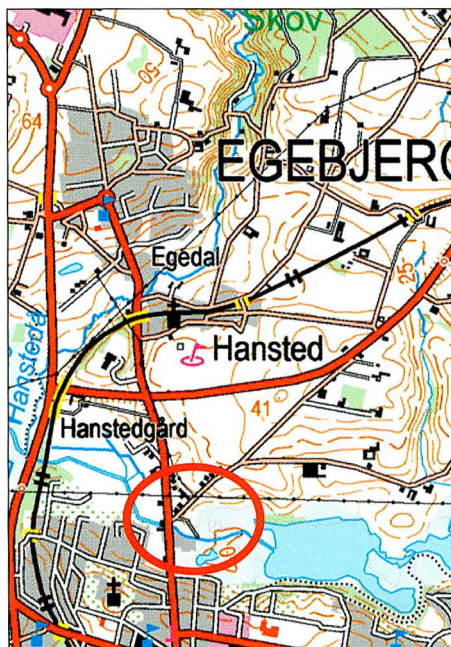
Matrikelnr.: 4b, Hansted by

Koordinat: N 55° 52.858', E 9° 50.783'

Start: 1868

Slut: 1901

Ovntype: højovn.

Kilder:

Skøde og panteprotokoller for Voer Herred, Skanderborg Amt samt Brandforsikringsprotokoller mv., Landsarkivet Viborg
Horsens Avis
Horsens Folkeblad
Egebjerg Lokalarxiv
Jørgensen, Holger: Horsens Nørrestrand, 1997.

Ejere:

1867-89	Peter Christian Kratzius Juel
1889-95	Lauritz Christian August Lund
1895-1901	John Christian Vilhelm Lund
1901-01	Rasmine Juel

Bygholm Teglværk

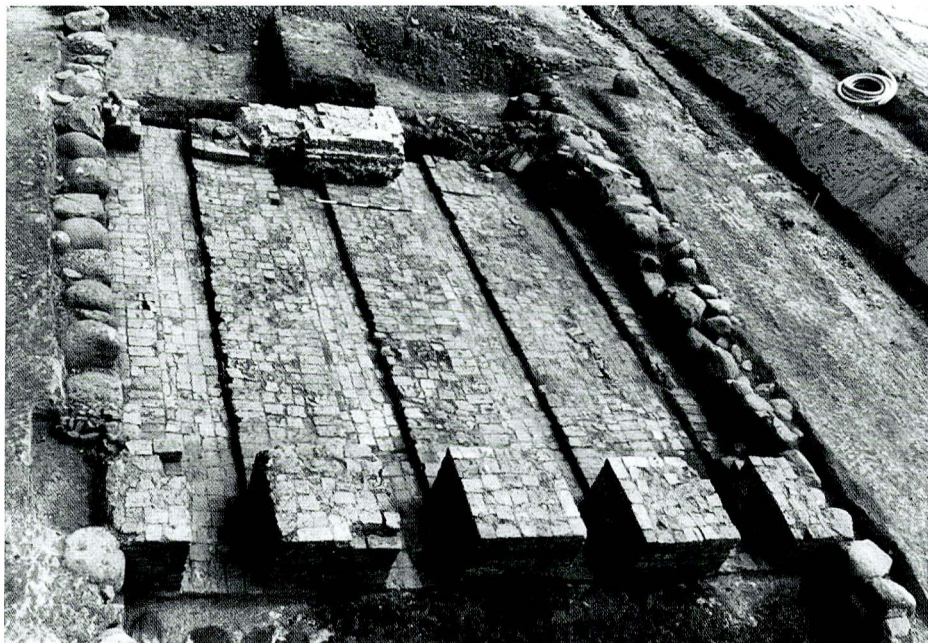
På Horsenseggen er det mest kendte teglværk Bygholm Teglværk. Det skyldes dels, at det fungerede helt indtil 1996, og dels, at det var et af landets største teglværker. Historien bag dette teglværk er lang og fyldt med mange interessante begivenheder.

Teglværket ved Bygholm er langt hen ad vejen knyttet til herregården af samme navn og dens ejere. Borgen Bygholm blev efter al sandsynlighed opført omkring 1313 efter befaling af kongen - Erik Menved. Om den første borg var bygget i tegl vides ikke

med sikkerhed. Det er dog sikkert, at på et tidspunkt er det meste af borgen (om)bygget i tegl, hvilket har krævet en større mængde brændte teglprodukter.

Indtil 1989 vidste man ikke helt præcist, hvorfra man havde fået byggematerialerne til borgen. Området omkring Bygholm er meget leret, så det var naturligt at antage, at der havde været et teglværk i nærheden. Ved udgravningen til en ny hal nær Bygholms gamle avlsgård i 1989 stødte man på en teglovn fra omkring 13- el-

Ovnens rummede fire indfyringskanaler, og rester af den sidste brænding kunne stadig ses ved udgravningen. Arkæologerne fandt diverse formsten, bl.a. buede formsten til dørparti, vingetegl og munkesten. Dette teglværk er formentlig ophørt inden år 1500. Foto: Horsens Museum.

*Herregården
Bygholms
hovedsæde er i
dag indrettet til
hotel.*

ler 1400-tallet. Det kan meget vel være herfra, der er leveret materialer til bygning af den gamle teglborg Bygholm.

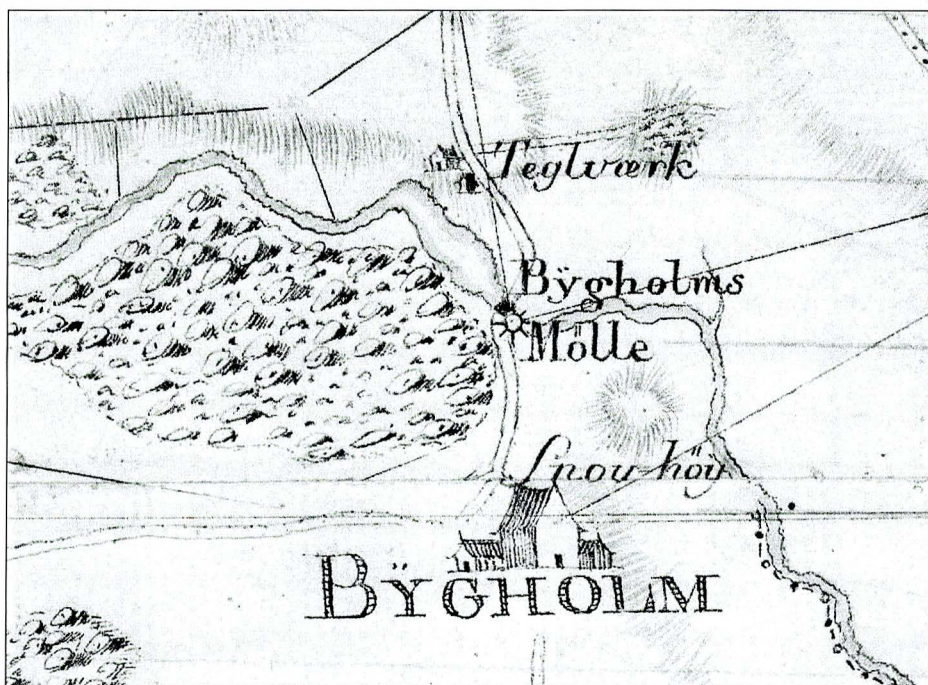
I 1950'erne blev der fundet nogle brokker og murstensrækker i jorden tæt ved, hvor Lovby engang lå (på den sydlige side af Silkeborgvej modsat Vestre Kirkegård). Disse rester blev privatudgravet, og de efterladte tegninger og noter er efterfølgende blevet tolket af Horsens Museum som mulige rester af en teglovn fra den sene middelalder eller tidlig renæssance. Hvorvidt tegloven har noget med Bygholm at gøre vides ikke. Måske har denne teglovn afløst tegloven fra 13-1400 tallet?

De næste spor af et teglværk ved Bygholm stammer fra de første årtier af 1600-tallet. Det er egentlig ikke spor af et teglværk, men indicier på, at et teglværk er nedlagt. Borgen Bygholm tilhørte stadig kronen og blev

benyttet fra 1551 som herresæde for lensmanden i Horsens. Bygholm blev givet til den danske adelsmand og alkymist Erik Lange i livsvarig forlening. Langes bestræbelser på at skabe guld førte til, at han brugte alle sine penge på denne idé, og i 1590 var det slut med pengene. Dette er sikkert også gået ud over vedligeholdelsen af Bygholms herresæde, for i 1610 beordrede Christian IV, at der skal brændes 100.000 sten i Skanderborg til Bygholms renovering. Havde der været et teglværk ved Bygholm, havde det ikke været nødvendigt at hente sten fra Skanderborg. Dette sammenholdt med en synsforretning fra 1615, hvori borgens faldefærdighed samt ladegårdens tilstand beskrives uden nævnelse af et teglværk, tyder alt sammen på, at teglværket for længst er væk.

I 1617 opgives Bygholm helt, og borgen rives ned. Det gamle herresæ-

På dette konceptkort fra Videnskabernes Selskab, dateret 1781, ses teglværket indtegnet.

de er væk, og det må antages, at teglværket som sagt også er borte.

Omkring 1765-70 sker der igen noget på Bygholm. Den nye ejer, Lars Thygeson (senere de Thygeson), er en meget driftig mand, som begynder at ændre driftsformen. Dels ved at sørge for udskiftningen og dels ved at oprette et hollænderi (mejeri). Mest kendt er nok hans opførelse af et nyt herresæde, hvis hovedbygning står endnu i dag. Alt dette krævede en masse byggemateriale, og det var givetvis også Thygeson, der genoprettede teglværket på Bygholm omkring 1770. I perioden 1770-1780'erne findes pludselig mange henvisninger til teglværksarbejdere m.v., som ikke fandtes 20 år før.

I perioden 1770-1800 var der et massivt forbrug af mursten og tegl både i Horsens og i oplandet. Særlig to større byggerier formodes at være opført/ombygget af materialer fra

Bygholm Teglværk på denne tid: Hattings kirke og præstegård (1786-90) samt Palæet på Torvet (ombygget ca. 1780).

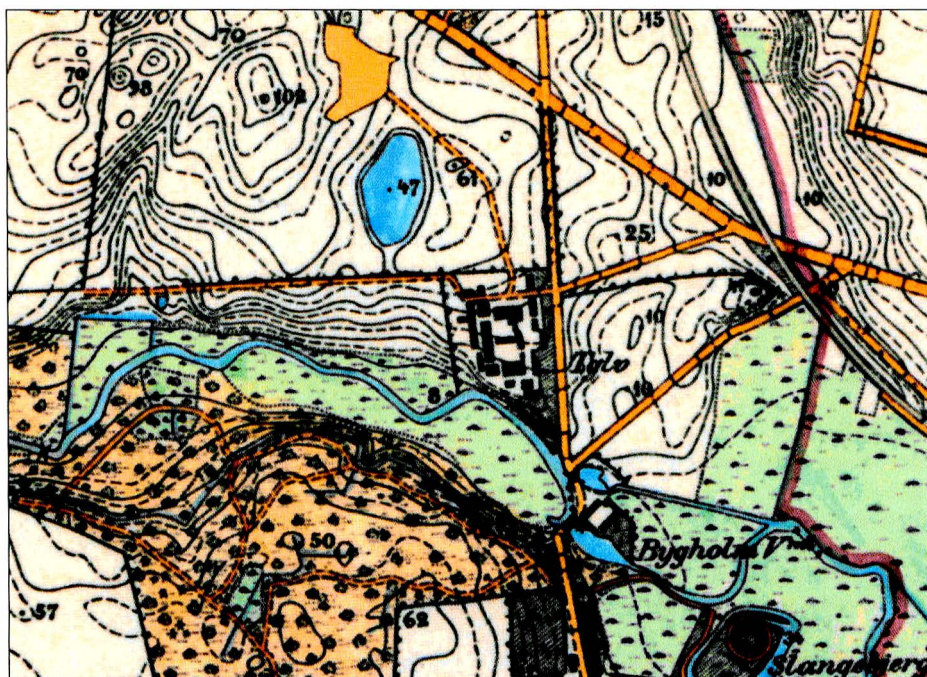
Teglværket er en del af herregården Bygholm, og ejerforholdene er identiske, indtil Horsens Kommune køber det hele i 1918. Mere interessant end ejerforholdene er det at se på, hvem der i dagligdagen drev teglværket. De enkelte menige arbejdere kendes ikke, og en sådan gennemgang vil også blive alt for omfattende. Derimod er det muligt at følge fagkyndige, bl.a. teglbrænderne, gennem årene.

Søren Teglbrænder (Christensen) var født i 1730 og boede på teglgården. Han var uden tvivl den vigtigste person på værket, idet han styrede brændingen, som krævede stor erfaring. Søren Hermansen var teglstryger, og Jørgen Sørensen var tørvebærer. Udover disse har der også været ansat

Disse to kort -
øverst fra 1819
og nederst fra
1873 - illu-
strerer ganske
godt den store
udvikling, der
skete på Byg-
holm Teglværk.
Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

omkring tre pladskarle. Det har været et teglværk, som har givet arbejde til 4-5 familier.

Efter Søren Teglblænder stoppede i 1788, kom Hans Therkelsen til. Han havde været pladskarl på teglværket, før han blev teglblænder. I 28 år bestred han arbejdet med at styre ilden og brænde teglet på Bygholm, indtil han døde i 1816, 55 år gammel. Hvem der overtog vides ikke.

Et indblik i teglværket på denne tid findes nedskrevet i 1826 fra en amtsbeskrivelse. Teglovnens størrelse kendes ikke helt nøjagtigt, men den kunne rumme mere end 40.000 sten af gangen og var dermed den største i amtet. Kvaliteten skulle have været fortrinlig, men det kneb med afsætningen.

Af herregårdens historie fremgår det, at der var krise for ejeren i 1820'erne. I flere år blev der slet ikke brændt tegl, og i 1829 kom herregården på tvangsauktion. Måske har ejeren helt opgivet at drive teglværket i de sidste år. Først med den nye ejer af Bygholm, A.T. Schütte, bringes teglværket ud af de dårlige tider. I 1835 kommer der rigtig gang i herregården og teglværket igen, og nu begynder Bygholm Teglværk for alvor at annoncere i Horsens Avis.

Hvem der var teglblænder for forpagter Gramkou vides ikke, men den næste teglblænder, der kendes, var Johan Frederik Zülov, som tiltrådte i 1837. Samme år blev han gift med Marianne Nielsdatter. Både arbejdet og ægteskabet blev kortvarigt, idet Johan afgik ved døden i oktober 1838.

Avisannoncer fra Horsens Avis 1835. I øverste annonce bemærkes, at teglprodukterne frit beforders til byens "Indvaanere". Næste annonce fortæller, at alle teglværkets produkter "af fortrinlig Godhed, udsælges ... til nedsatte Priser".

Sra Bygholms Teglværk kan faaes:
 Tagsteen af fortrinlig Godhed, Myndesteen, Steenfliser og alle Slags Muursteen. Af enhver Sort ha-
 ves et betydeligt Forraad; tillige bemærkes, at hvad der
 af Horsens Indvaanere maatte kjøbes, beforders frit
 der til Byen. **Gramkou.**

Bygholms Teglværk.
 For snarest muligt at kunne opromme et Partie
 af dette Teglværks forstjellige Slags Steen, af for-
 trinlig Godhed, udsælges samme til nedsatte Priser,
 nemlig:

Heelbrændte Muursteen à 1000 Stkr.	10 Rbd.
Halvbrændte Dito " — —	8 —
Tagsteen " — —	20 —

Myndesteen faaes ogsaa til nedsat Priis.
 Bygholm, den 12te Marts 1835.
Gramkou.

H.P. Heide senior.
Hans Peter Heide, født den 26. februar 1811 i Iller, Broager. Søn af fuldmægtig Claus Heide og Cecilie Petersen. Medstifter af Håndværkerforeningen i Horsens 1850, Banken for Horsens og Omegn 1855, Horsens Landboforening 1862 (formand herfor), Foreningen af jyske Landboforeninger 1872 (formand herfor), medlem af Folketinget 1864, ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd. Han døde den 3. maj 1895 i København. Boede på Horsens-egnen 1840-1885.
Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Efter teglbrænder Zülovs død i 1838 sker der noget skelsættende: Claus Friedrich Heide fra Iller, Broager, kommer til som både teglbrænder og forpagter af værket, og i 1840 får han sin bror, Hans Peter, til Bygholm for at overtage forpagtningen. Herefter tager tingene fart. Sjældent er det gået så stærkt på Bygholm Tegl-

værk. H.P. Heide var en driftig mand, som havde anlagt teglværker ved flere herregårde, inden turen endte på Bygholm.

Annoncerne fra Heides tid på Bygholm Teglværk giver en idé om, hvilke produkter der kunne fabrikeres: tagsten, mursten, brøndsten, gulvfliser, rendesten, sten til indmuring af bryg-

At beskære mursten var ofte et kvinde- og børnearbejde, som denne annonce fra Horsens Avis i 1848 fortæller.

Tre a fire Fruentimmer eller voksne Børn kan faae passende Arbeide ved at beskære Muursteen paa Bygholms Teglværk.

gekedler og sten og fliser til bageovne. Men i 1845 vinder Bygholm Teglværk den store gevinst.

Horsens var netop blevet valgt til at skulle huse et stort tugthus, der skulle bygges af mursten. Det var en enorm opgave, og projektet blev "sendt i udbud." Reelt havde kun ét teglværk kapacitet til at kunne levere materialer til dette projekt, og det var Bygholm Teglværk. Leverancen strakte sig over næsten fem år og må have krævet det meste af produktionen i denne periode.

At Bygholm Teglværk allerede på denne tid var et af de store værker i Danmark, ses også på antallet af sæsonarbejdere fra Lippe Detmold. I perioden 1852-61 kom årligt mellem 13-32 teglværkskyndige arbejdere i et arbejdssjak, enkelte år var der endog to sjak på samme tid.

Allerede på dette tidspunkt var der tre højovne på teglværket, hvor de fleste andre værker blot havde en enkelt højovn. Disse ekstra højovne kan tilskrives Heides udbygning af værket efter hans ankomst i 1840.

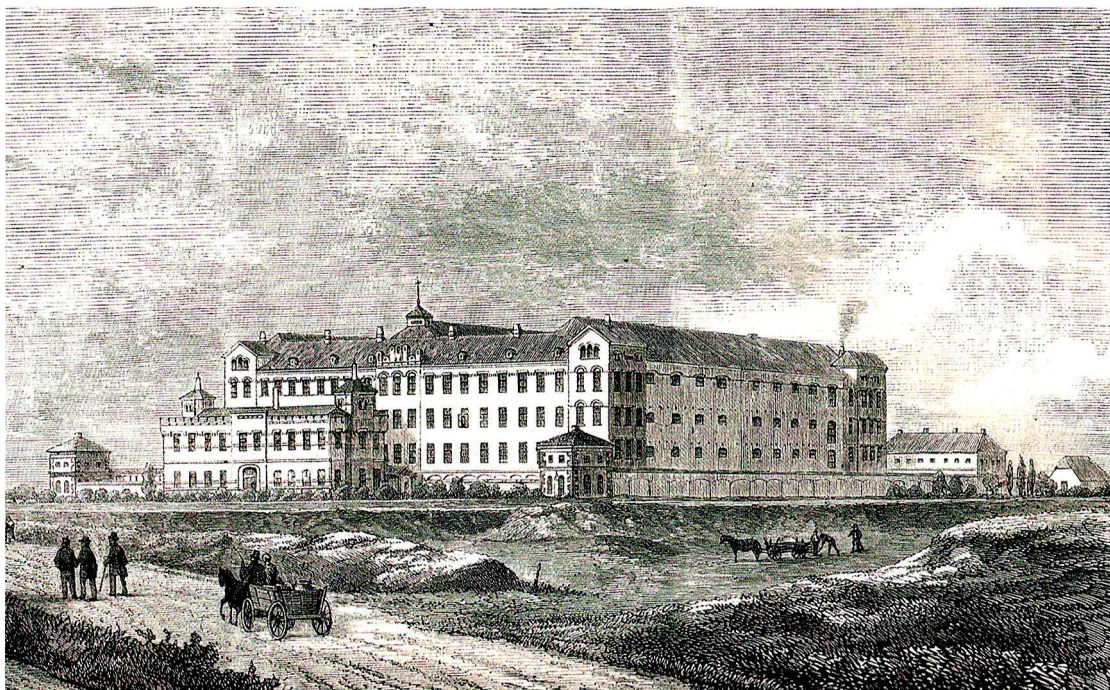
Oversigt over produktionen på Bygholm Teglværk

År	Arbejds- kraft	Arbejder		Forfærdiget	Værdi i Rdlr	Vedtegninger (forbrugt materiale) + diverse oplysninger
		Voksne	Børn			
1852	Hånd + hestekraft	60	5	1.300.000 mursten, 30.000 fliser 80.000 tagsten, 75.000 drainsrør	17.100	3.000.000 stk. tørv
1853	Hånd + hestekraft	60	5	1.400.000 mursten, 20.000 fliser 80.000 tagsten, 200.000 drainsrør	18.000	2.500.000 stk. tørv + 500 tdr. stenkul
1854	Hånd + hestekraft	38	1	1.146.000 mursten, 18.000 fliser 14.000 tagsten, 496.400 drainsrør	20.000	2.600.000 stk. tørv + 60 tdr. stenkul
1855	Hånd + hestekraft	38	0	1.200.000 mursten, 25.000 fliser 100.000 tagsten, 350.000 drainsrør	30.000	2.500.000 stk. tørv + 120 tdr. stenkul.
1856	Hånd + hestekraft	78	0	1.300.000 mursten, 60.000 fliser 110.000 tagsten, 460.000 drainsrør	35.000	3.000.000 stk. tørv.

1857	Hånd + hestekraft	84	0	1.300.000 mursten, 40.000 fliser 120.000 tagsten, 650.000 drainsrør	35.000	35.000.000 stk. tørv.
1858	Hånd + hestekraft	74	0	700.000 mursten, 25.000 fliser 120.000 tagsten, 450.000 drainsrør	23.000	25.000.000 stk. tørv
1859	Hånd + hestekraft	60	0	863.000 mursten, 20.000 fliser 125.000 tagsten, 460.000 drainsrør	18.500	2.800.000 stk. tørv
1860	Hånd + heste + dampkraft	60	0	450.000 mursten, 16.000 fliser 75.000 tagsten, 650.000 drainsrør, 18.000 div.	16.000	1.300.000 stk. tørv + 3.000 tdr. stenkul
1861	Hånd + heste + damkraft	60	4	350.000 mursten, 3.000 fliser, 75.000 tagsten, 800.000 drainsrør	14.000	1.500.000 stk. tørv
1862	Damp- kraft	50	4	300.000 mursten, 10.000 fliser, 100.000 tagsten, 600.000 drainsrør	13.000	1.800.000 stk. tørv
1863	Damp- kraft	50	4	350.000 mursten, 15.000 diverse, 120.000 tagsten, 650.000 drainsrør	12.000	2.000.000 stk. tørv
1864	Damp- kraft	30	3	350.000 mursten, 75.000 diverse 400.000 drainsrør	8.000	1.400.000 stk. tørv + 200 tdr. stenkul
1865	Hånd+ heste + damp	59	6	600.000 mursten, 80.000 tagsten, 450.000 drainsrør, 78.000 diverse	20.000	2.500.000 stk. tørv.
1866	Heste + damp- kraft	?	0	600.000 mursten, 80.000 tagsten, 500.000 drainsrør, 78.000 diverse	20.500	2.700.000 stk. tørv

Kilde: Horsens Toldkammers arkiv, Landsarkivet i Viborg

Horsens
Tugthus.
Billede:
Illustreret
Tidende, 1861

Til opførelsen af Horsens Tugthus leverede Bygholm Teglværk bl.a. 8692 tønder stenkalk, 630 tønder mur-sand, 4.209.600 mursten, 2.472.647 Flensborgsten, 78.225 div. formsten og 60.555 tagsten. Behovet for mursten var så stort, at Bygholm Teglværk ikke kunne følge med. Derfor opkøbte Hans Peter Heide mursten fra Flensborgområdet, som blev fragtet af skipperne fra Horsens. I alt producerede Bygholm Teglværk selv omkring 75 % af alt teglmateriale til opførelsen af Horsens Tugthus.

H.P. Heide driver teglværket dygtigt, men alene har han ikke gjort arbejdet. Allerede i 1845 havde han brug for hjælp i dagligdagen fra sin svoger, Henry Hygom. Henry Hygom var teglbrænder på Bygholm Teglværk, men forlod stedet i 1853 for at blive bestyrer på Kragelund Teglværk nær Århus. Dette teglværk var ejet af ingen ringere end H.P. Heide, Bygholm. Henry ender dog sine dage meget tragisk i 1854, 34 år gammel "efter 12 dages smertefult Sygeleie af et ulykkeligt fald".

Der var mange
former for
arbejde på et
stort teglværk.
Annonce i
Horsens Avis
1876.

Vaa Bygholms Teglværk
antages Arbejdere for Sommeren 1876 til Mærket
samt til Tørbeæltning og Tørbegravning i Mosen.
Sammesteds er Pladsen som Nolskarl og Rust
ledig til 1ste Maj.

Her blot nogle af de mange forskellige sten Bygholm Teglværk igennem tiderne har stemplet.

Efter 37 år på Bygholm Teglværk trækker Heide sig ved årsskiftet 1876-77 tilbage og overlader forpagtningen til sin søn H.P. Heide junior. I Heide seniors tid på Bygholm Teglværk sker der en udvikling, som gør værket til et af de helt store, men næste generation lader heller ikke tingene stå til.

Det teglværk, den unge Heide overtog, bestod af tre gammeldags højovne. Men omkring 20 år tidligere havde ingeniør Hoffmann i Berlin opfundet en ny revolutionerende teknik: ringovnen. Det var en teknik, som var kommet til Horsens i 1873, og som Heide junior af hensyn til konkurrencen var nødt til at forholde sig til. Løsningen blev, at ringovnen blev opført på Byg-

holm Teglværk i 1879. Værket var dermed fremtidssikret.

Familien Heides tid på Bygholm Teglværk varede ca. 64 år, indtil omkring 1903, hvor den 55-årige H.P. Heide junior stoppede forpagtningen. På dette tidspunkt var der omkring 40 ansatte, 15 helårs- og 25 sæsonarbejdere.

Der var også brug for folk i huset omkring 1892 - både til madlavning, malkning, håndarbejde og børnepasning m.v

Kollepige.

En dygtig og velanbefalet Kollepige, som er øvet i Madlavning, og som vil malte 3 à 4 Køer, kan faa Plads til 1ste Maj (Løn 130 Kr.) samt en ikke for ung Pige, som har Gaver til at omgaas Børn og er flink til Haandarbejde, søges til 1ste Maj.

Man bedes henvende sig til

Fru Heide,
Bygholm Teglværk.

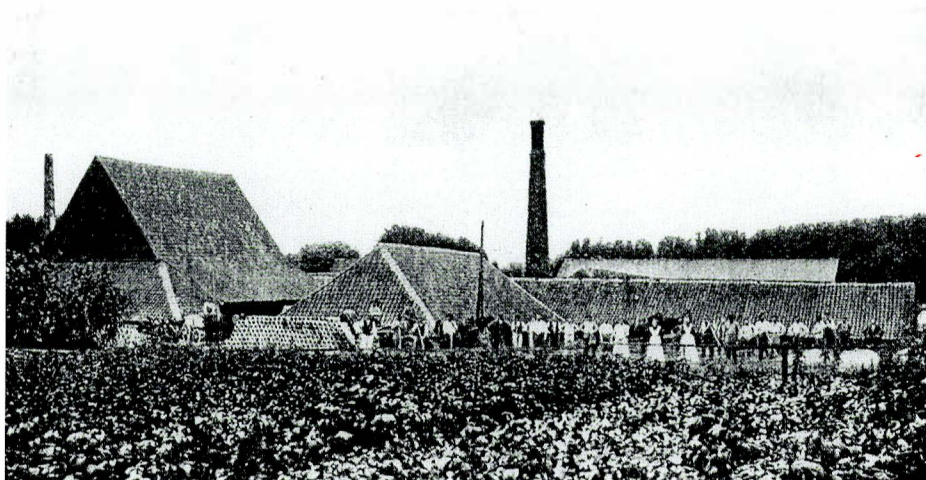
Daglønningerne har ændret sig væsentligt, siden denne annonce blev skrevet i Horsens Folkeblad i 1904

Ca. 4 Kroner

daglig Fortjeneste. 2 Mand kan strax
faa Arbejde paa 167,25

Bygholm Teglværk.

Bygholm Teglværk ca. 1906. Her ses både højovn og ringovn.
Foto: Danske Gårde 1906.

Mursten.

Røde og gule Façadesten, helbrændte flammede, Brøndsten, Klinker, Skillerumssten samt Drænrør tilbydes til

billigste Dagspriser,

levoret overalt paa Byggeplads saavel i Horsens som paa Landet samt paa Tørring- og Bryrupbanernes Stationer. 169,25

Bygholm Teglværk Imt.

I kraft af de lokale jernbaner fik Bygholm Teglværk udvidet sit opland væsentligt. Denne annonce fra Horsens Folkeblad 1904 giver netop udtryk for dette.

Bygholm Teglværk hørte stadig under herregården Bygholm, som i 1889 var overtaget af Ludvig Th. Schütte efter faderens død.

Teglværket blev i 1906 forpagtet ud til interessentskabet BYGHOLM TEGLVÆRK med Hildemar Andreas Jeppesen som leder. Denne forpagtning varede til 1921.

Hildemar Andreas Jeppesen, der stammede fra Sjælland, havde ansat en forvalter til at klare den daglige drift. Forvalteren - eller teglmesteren - hed intet mindre end Niels Peter Thorvald Wilhelm Georg Valdemar Albrechtsen. Sammen blev Jeppesen og Albrechtsen et makkerpar på teglværket frem til starten af 1920'erne.

Ligesom familien Heide havde et særligt forhold til Bygholm Teglværk, så havde Schütte-familien det til Byg-

Bygholm Teglværk Imt.

Horsens,

leverer røde og gule samt
haandstrøgne Façadesten, hel-
brændte flammede Mursten,
Brøndsten, Skillerumssten,
Drænrør samt som Specialitet

extra gode Klinker (Gulvsten).

Figurstene leveres efter Be-
stilling. — Murstenene leveres
paa alle Banestationer samt
alle Byggepladser i By og
● ● ● ● paa Landet. ● ● ● ●

For Bygholm Teglværk Imt.

Horsens: Telefon 134.

H. A. Jeppesen.

I Skanderborg Amts Vejviser fra 1907 findes denne annonce.

holm Herregård. Alligevel valgte L.T. Schütte under 1. verdenskrig at sælge Bygholm inkl. teglværk til grev Schimmelman, der i 1918 solgte det til Horsens Kommune.

Det gik godt i nogle år, men tilsyneladende stopper både forpagteren og forvalteren, og problemer begynder at sætte ind. På dette tidspunkt var produktionen omkring 3 mio. stk. tegl om året.

I vinteren 1926-27 foreslår Horsens' borgmester Axel Sørensen teglværket lukket og nedrevet. Det bliver et større debateme i den konservative Horsens Avis og i Horsens Social-Demokrat i sommeren 1927. En debat, som i fagbladet "Lerindustrien" bliver kaldt "Teglværks-Broderkrigen i Horsens". Kernen i sagen er uoverensstemmelser mellem teglværkets arbejdere og arbejdsgiveren, Horsens Byråd, ledet af den socialdemokratiske borgmester.

"Krigen" endte med, at teglværket blev reddet og forpagtet ud til De forenede Teglværker Aarhus.

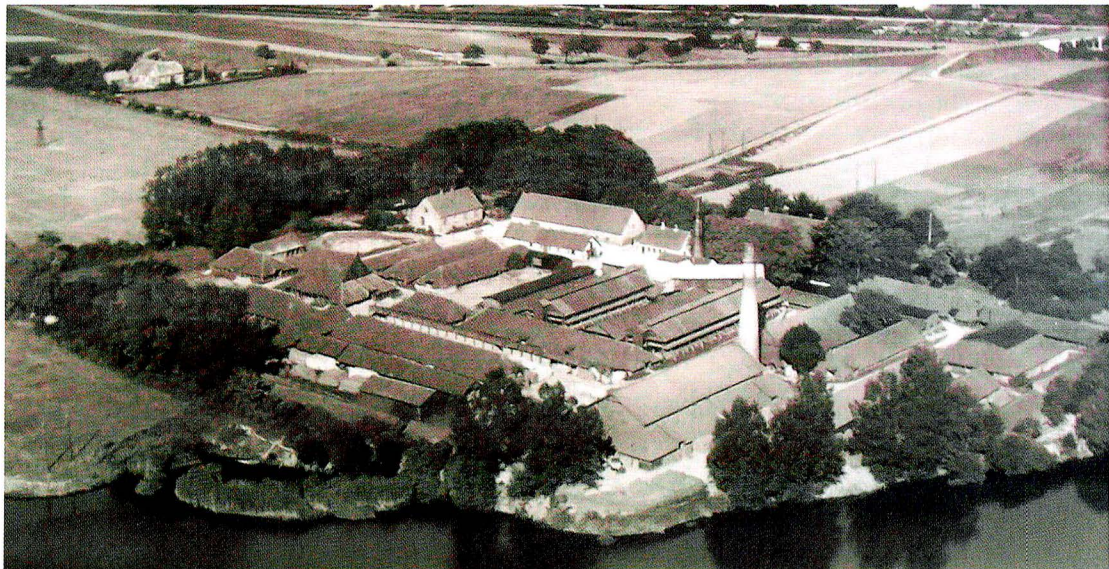
Efter urolighederne i sommeren 1927 blev der sidst på året arbejdet på at brænde sten til den nye banegård i Horsens. Den nye daglige leder var den 23-årige Sven Nymark. Efter otte år som bestyrer overtog han selv forpagtningen af teglværket.

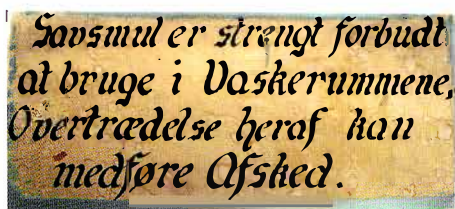
En lang række forbedringer var blevet foretaget siden 1927 for at styrke teglværket. Den tidligere maskinkraft var blevet erstattet af elektrisk kraft, en ny tørrelade var blevet opført osv.

I 1947 blev der opført endnu en ringovn, som fordoblede produktionen. Ovnbygningen brændte dog i 1956, men stod klar igen året efter. Den gamle ringovn, som var blevet opført i Heides tid, brændte i 1975 og blev så vandskadet, at den aldrig kom til at brænde tegl igen.

I 1948 købte Sven Nymark Bygholm Teglværk af Horsens kommune. Dermed var værket igen på private hænder, og for første gang nogensinde var det ikke længere en forpagter eller forvalter, der styrede værket. Det var ejeren!

*Luftfoto af
Bygholm Teglværk 1923. Foto
udlånt af Kaj
Nymark*

Disse to skilte fra Bygholm Teglværk giver et tydeligt signal om hvem der var ejer og hvem der bestemte. Foto: Horsens Industri Museum

Produktionen af mursten, tagsten, drænrør m.m. var ved overtagelsen på 4 mio. enheder, men med en udvidelse af ovne og tørrelader steg produktionen til 8 mio. Det var hovedsagelig produktion til nærområdet, som var grundlaget for Bygholm Teglværk på denne tid.

Sven Nymark var en meget driftig mand, som også ydede en stor indsats inden for selve teglværksbranchen. Han var bl.a. formand for Dansk Teglmesterforening i 1950'erne.

Efter 45 år på teglværket døde Sven Nymark, og sønnen Kaj Nymark overtog det i 1972. Produktionen blev specialiseret og efterhånden omlagt til fremstilling af flere forskellige typer formsten og figurer udelukkende til restaurering af gamle, fredede bygninger som kirker og herregårde.

Der indløb bestillinger på sten fra mange lande, f.eks. havde det daværende Øst- og Vesttyskland brug for materialer til genopbygning af kirker og slotte efter 2. Verdenskrig.

I mange år hentedes leret mellem Lovbyvej og Silkeborgvej. Her findes der stadig mange spor efter afgravning gennem mere end 100 år. Transporten foregik ved hjælp af en tovbane. Store vogne svævede af sted via en række høje master. Efter krigen blev tovbanen udskiftet med en smalsporet tog-

bane, som bestod af en dieselmaskine med fire tipvogne. Omkring 1960 blev det sidste ler gravet her, hvorefter det blev nødvendigt at hente leret længere væk, såsom i Torsted, Søvind og til sidst i Gangsted Bjerge.

Tiderne ændrede sig, og nyere metoder kom til inden for branchen. Som ringovnen tidligere havde revolutioneret branchen, kom nu tunnelovnen. Forskellige forhold gjorde, at det ville være meget svært at få anlagt en sådan ved Bygholm Teglværk. Derfor valgte Kaj Nymark efter 20 år som ejer at slå til, da et godt tilbud kom. Tilbuddet

Sven Nymark. Fotoudlånt af Kaj Nymark, Horsens

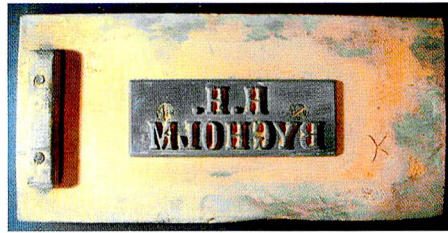

*Sådan så ring-
ovnen ud umid-
delbart før den
måtte lade livet
i slutningen af
1990'erne.*

kom fra Jysk Murer- og Entreprenørforretning, men ejerskabet endte, på grund af forskellige omstændigheder, reelt hos Lønmodtagernes Dyrtidsfond. Kort skulle tiden blive, for efter 4 år slukkedes ovnene for altid! Efter mere end 200 års brænding på stedet skulle ilden ikke mere forvandle leret til tegl! En æra var forbi i Horsens. Det var en virksomhed, som havde leveret byggematerialer til de mange arbej-

derboliger og fabrikker i Horsens og desuden givet arbejde til mange familier. Der findes i dag mange små minder fra teglværket i form af stemplede mursten og billeder m.v. Men inden de store maskiner helt fjernede de sidste rester, lykkedes det at redde nogle af arbejdsredskaberne til museumsbrug. Disse kan i dag ses på Teglværksmuseerne i Nivågård og Cathrinesminde.

Matricen til en af teglværkets mange stemp-
ler er bevaret
som et klenodie
for eftertiden.

Et af de største
flagskibe inden
for teglværks-
branchen
siden midten
af 1800-tallet
blev nedbrudt
til brokker i
september
1999 for at
skabe plads til
ejerlejligheder.

Ejere:

1313-1661: Kongemagten.
1766-1809: Lars de Thygeson
1809-30: Niels Emanuel de
Thygeson
1830-35: Kronen.
1835-89: August Theodor
Schütte
1889-1917: Ludvig Theodor
Schütte + dødsbo
1917-18: Grev Schimmelmann
1918-48: Horsens Kommune
1948-72: Sven Nymark
1972-92: Kaj Nymark
1992-96: Lønmodtagernes
Dyrtidsfond

Kilder:

Horsens Folkeblad
Horsens Avis
Lerindustrien (fagblad), forskellige årgange.
Skanderborg Amts Vejviser, 1907
La Cour, J.C.B., Danske Gårde, 1906
Kaj Nymark, Horsens
Folketællinger og kirkebøger fra
Hatting sogn
Horsens Museum
Industritællingen 1855, Rigsarkivet.
Horsens Tugthus arkiv, Landsarkivet i Viborg.
Foto af sten: Jørgen G. Berthelsen
Dalgas, C.: Bidrag til kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk henseende. 1826. Vejle Amt
Thorsted, Jørgen, Af Kragelunds historie, 1970
Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, International Institute of social history, Amsterdam

Faktaboks:

Teglværk: 2281-1
Sogn: Hatting
Matrikel nr.: 1a (senere 2a), Bygholm hgd.
Adresse: Bygholm Sørpark 19-25
Koordinat: N 55° 52.246', E 9° 49.376'
Start: Middelalder
Slut: 1996
Ovntype: højovn og ringovn.

Forpagtere:

1837-38: Johan Frederik Zülów
1838-40: Claus Friederich Heide
1840-77: Hans Peter Heide, senior
1877-1903: Hans Peter Heide, junior
1903-20'erne: I/S Bygholm Tegl-værk v/H.A. Jeppesen.
1927-35: De forenede Tegl-værker i Århus (1927-1935 bestyrer Sven Nymark)
1935-48: Sven Nymark

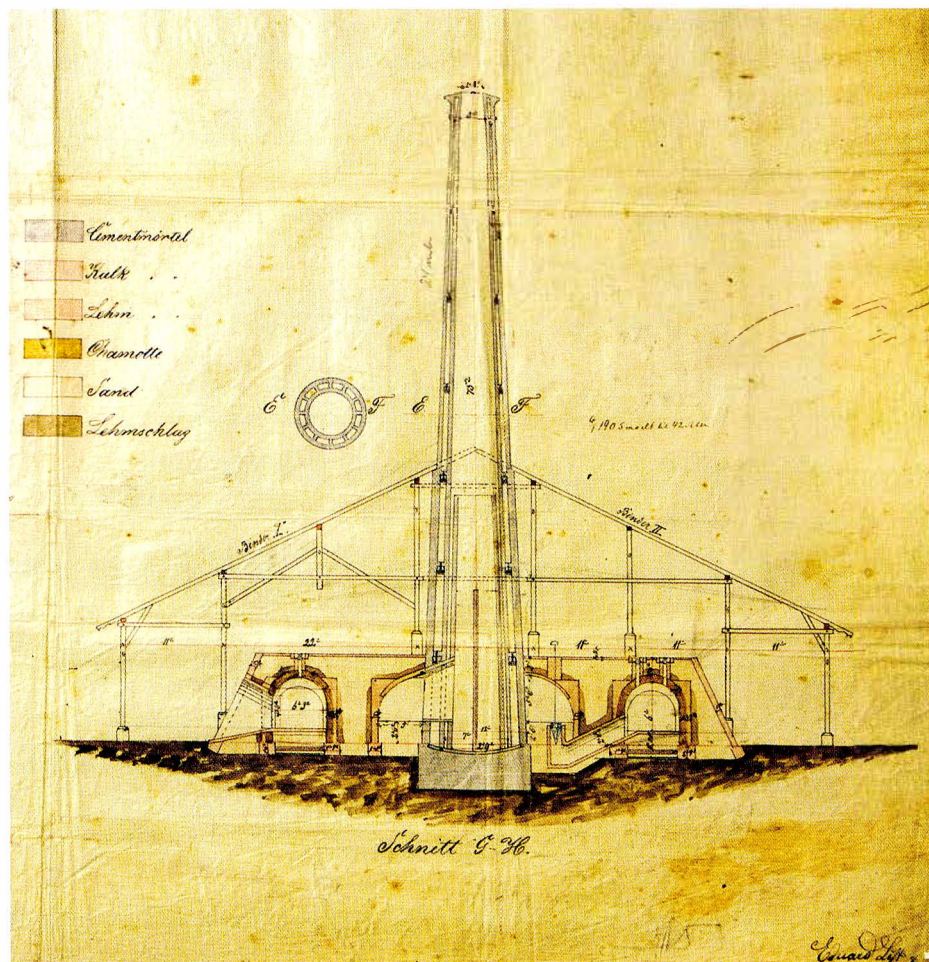
HORSENS, VOR FRELSERS + KLOSTER SOGN

Horsens Kalkværk

Horsens Kalkværk - det må da siges at være et besynderligt navn på et teglværk! Men det er såmænd ikke så mærkeligt endda, for i Horsens havde man, som så mange andre steder, kalk-

brænderi og teglbrænderi sammesteds.

Første livstegn på denne virksomheds eksistens får vi fra en annonce i Horsens Avis den 23. maj 1856, hvor R.M. Andersen annoncerer med

Som noget helt ekstraordinært og et virkeligt klenodie er stadigvæk bevaret denne originaltegning af kalkværkets ovn. Tegningen er signeret af ringovens opfinder, tyskeren Hoffmann, i maj 1872 og adresseret "Für Herrn H. Heide in Bygholm". Bygholmnavnet skyldes, at Heide på den tidvar bosat der, men ejer af kalkværket. Her vises et udsnit af originaltegningen. Foto: Horsens Folkeblad.

En Murstensstrøger eller en dygtig Karl, der har Lyst til at lære Stenstrykning, kan til Foraaret faa en belønnet Plads paa Horsens nye Kalkværk.

"Steenkalk fra mit Kalkbrænderi i Grusgraven ved Smedegadesport".

Om han har brændt tegl vides ikke, for allerede ved nytåret 1857 sælger han sin virksomhed. Køberen er ingen ringere end den ihærdige forpagter af Bygholm Teglværk, H.P. Heide, som åbenbart har både økonomi og energi til at drive en større forretning. Nu nøjes man ikke med at brænde kalk, men også tegl, for i Vejviseren for Horsens 1858 kan man læse: *"Teglbrænderiet & Kalkbrænderiet, udenfor Smedegade, har*

Næringstart". Der opføres efterhånden tre kalkovne på grunden, og da der rundt om i byen er flere af disse, opstår der stor konkurrence mellem dem.

Denne situation varer ved til 1873, hvor nogle af egnens matadorer bliver enige om at ændre på dette forhold ved at bygge en ringovn, som få år tidligere er opfundet af tyskeren Hoffmann, og som revolutionerer branchen og udkonkurrerer de gamle ovne fuldstændigt. De starter et nyt aktieselskab under navnet "Horsens

Horsens nye
Kalkværk 1906.
Foto fra "De
Danske Byer-
hverv" 1906

nye Kalkværk". De nye ejere er H.P. Heide, købmand Z.J. Levy, murermester A. Fussing, garver M. Møller og forpagter Christian Petersen.

Den nye ringovn bliver nu opført som den første af sin art på Horsens-egnen, og det er naturligvis murermester Fussing, der står for byggeriet. Den bliver anvendt til brænding af både kalk og tegl.

Værket kører nu på fuld kraft under Christian Petersens ledelse, og der er i langt de fleste år pæne overskud til aktionærerne.

I 1913 dør Christian Petersen efter at have ledet værket siden 1873. Sønnen Hans Petersen indtræder i stedet, men da er man allerede året før ophørt med at brænde mursten pga. mangel på ler.

Kalkværket fortsatte med kalkbrænding indtil 1941, og i 1948 opførte man et mørtelværk på stedet, hvortil man anvendte karbidkalk, som var et spildprodukt fra Hede Nielsens iltfabrik. Ringovnen, som i mange år havde stået ubenyttet hen, blev i 1964 nedrevet af den lokale entreprenør Marinus Linneberg og hans folk.

Lovene for Horsens Nye Kalkværk fra 1907 findes i dag bevaret på bl.a. Det Kongelige Bibliotek. Som det fremgår af paragraf 1, er formålet at drive både kalkbrænderi og teglværk. Billedet er sammensat af første og sidste afsnit i lovene.

Love

for

Aktieselskabet

„Horsens nye Kalkværk.”

1.

Aktieselskabet er stiftet med det Formaal, at drive Kalkbrænderi og Teglværk, dets Hjemsted er Horsens og det benævnes „Horsens nye Kalkværk“.

2.

Midlerne til Opnaaelse af Selskabets Formaal ere bibragte ved Sammenskud af en Kapital, stor 40,000 Kr., fordelt paa 100 Aktier à 400 Kroner, hvilke Aktier er fuldt indbetalte. Aktiekapitalen er anbragt i de Aktieselskabet tilhørende Ejendomme paa Horsens Købstads Grund, nemlig paa Horsens Bygrund:

Matr.-Nr.	955 a af Hartkort	3 Skp.	„ Fdk.	„ Alb.
—	935 a	—	2	1 ¹ / ₄ —
—	944 a	—	1	2 ³ / ₄ —
Markjorder	753 b	—	—	1 ¹ / ₂ —
Bygrund	942 a	2	—	1 ³ / ₄ —

Kun Selskabets Aktiemasse, men derimod hverken Aktionære eller Bestyrelse personligt, hefter for de af Bestyrelsen Aktieselskabet paadragne Forpligtelser.

Efter at foranstaaende Love have været underkastet Behandling paa to dertil indvarslede Generalforsamlinger — den 15. Marts og idag — hvor der var repræsenteret Aktionærer med ialt 77 Stemmer, lig Kr. 30,800 Aktiekapital, og samme ved begge Generalforsamlinger enstemmig ere vedtagne, gælder altsaa disse Love for Selskabet fra i Dag af.

A/S. Horsens nye Kalkværk, den 2. April 1907.

Hans Heide.

Chr. J. A. Nielsen.

Chr. Petersen.

Luftfoto af området fra 1956. Billedet er udlånt af Stjernholm Trælasthandel.

Som noget kuriøst er også bevaret spidsen af lynaflederen, som i sin tid afsluttede skorstenen i 27 meters højde.

Foruden mørtelværk blev der også startet et mindre cementstøberi på grunden, en oplagt idé, da murerne jo alligevel kom for at hente mørtel. Denne udvikling fortsatte, og som man har set mange andre steder i landet, man kunne lige så godt sælge de øvrige materialer, som murerne havde brug for. Således også her.

Indtil 1968 ejedes firmaet af familien Petersen, men blev derefter overtaget af Stjernholm Trælasthandel. I 1977 blev firmaet overtaget af mastodonten indenfor trælast, Det Danske Trælastkompagni, som i 2004 valgte at markedsføre sig under navnet STARK - men undertitlen er stadig Stjernholm/Kalkværket.

På kalkværkets grund ved Nørretorv ligger i dag institutionen "Bo-Horsens".

Som mange andre teglværker, har kalkværket også efterladt sig nogle historiske visitkort i form af stemplede sten.

Også matri-
cen til dette
stempel findes
stadig.

I dag minder
vejnavnet
"Kalkbræn-
derivej" om
svundne tider.

Faktaboks:

Teglværk: 2057-1
Sogn: Horsens, Vor Frelsers Sogn
Matrikel nr.: 955 Horsens Mark-
jorder
Adresse: Ane Stauningsvej 4-10
Koordinat: N 55° 52.180, E 9°
50.834,
Start: ca. 1855
Slut: 1912
Ovntype: Højovn og ringovn

Kilder:

Horsens Avis
Skøde og Panteprotokol, Lands-
arkivet i Viborg
Småtrykssamlingen, Det Kgl.
Bibliotek

Ejere:

18??-1856 J.T. Bang
1856-56 Rasmus M. Andersen
1856-74 H.P. Heide
1874-1912 A/S Horsens nye
Kalkværk

Teglværket på Spedalsø i Horsens

* Teglbrænderiet & Kalkbrænderiet, paa Spedalsø, har Næringstart

Horsens
Vejviser 1858

Længe før Horsens By voksede sig stor på den søndre side af Bygholm Å, lå der nogle forskellige små virksomheder i området ved Spedalsø. Således var der i 1850'erne både sæbesyderi, oliemølle, to kalkovne og et lille teglværk.

Starten på dette teglværk går tilbage til ca. 1858, hvor der i Horsens Vejviser står, at "Teglbrænderiet & Kalkbrænderiet paa Spedalsø, har Næringstart". Teglværket blev opført tæt ved gården Sølyst, men om ejer-

skabet var sammenfaldende, har det ikke været muligt at afklare.

Det første navn, der kan knyttes til værket, er Søren Jørgensen Kjær, som boede i området frem til omkring 1870. S.J. Kjær optræder som kontaktperson for salg af hel- og halvbrændte mursten fra "Teglværket paa Spedalsø".

Hvorvidt det har været et lille eller stort teglværk kan ikke umiddelbart påvises, men meget taler for, at det har været en meget lille virksomhed.

Muursteen

faaet, heel- og halvbrændte meget billig ved
Teglværket paa Spedalsø hos S. J. Kjær.

S.J. Kjærs
annonce fra
Horsens den
24. august
1860.

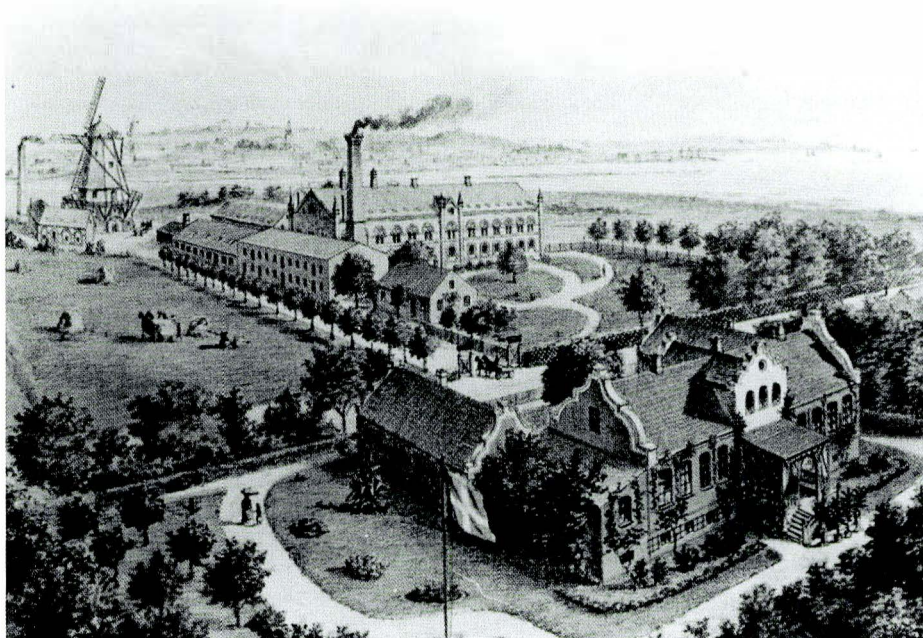
Sidste livstegn fra teglværket stammer fra Horsens Avis, som den 23. april 1861 bragte en annonce, hvor der tilbydes 8000 halvbrændte mursten samt 1000 rå mursten billigt til salg hos Søren Hansen, Spedalsø el-

ler værtshusholder Jens Bødker, Nørregade. Der er formentlig tale om sten fra Spedalsø Teglværk, men herefter fortaber sporene sig, og det formodes, at teglværket lukkede efter blot nogle få års virke.

Faktaboks:

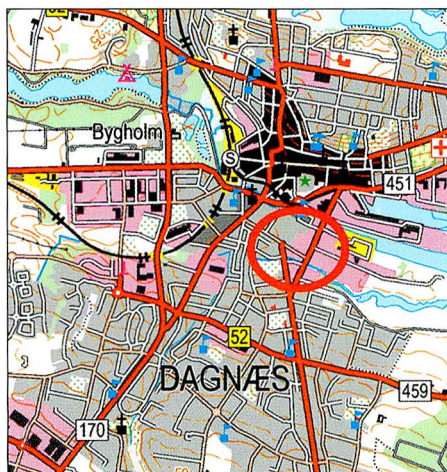
Teglværk: 2057-2

Sogn: Horsens, Vor Frelser

Start: 1858

Slut: ca. 1861

Ovnstype: højovn

Kilder:

Horsens Avis

Folketællinger, Horsens Købstad

www.horsensbilleder.dk

Horsens Vejviser, forskellige
årgange

Ejere:

Ukendt

Fabrikken Christiansholm på Spedalsø tæt ved hvor teglværket engang lå. Yderst til venstre ses den gamle oliemølle. I 1866 købte C.C. Fischer oliemøllen på Spedalsø og byggede de store fabriksbygninger midt i billedet. Olieproduktionen blev nedlagt, og Christiansholms Fabrik koncentrerede sig om kunstgødning, kradsulds- og sæbeproduktion. Længst til højre ses C. C. Fischers her-skabelige villa. Billede udlånt af Horsens Kommune + Horsens Billeder.

Teglværket i Sundmarken ved Horsens

Annoncen fra Horsens Avis den 25. juli 1856 omtaler Kalkbrænderiet i Sundmarken. Den er underskrevet S.R. Monbergs Enke og Søn, Smedegade, og J.S. Hansen, Søndergade. Det har altså været Monberg og Hansen, som har stået for salget og sikkert også driften af teglværket/kalkbrænderiet, mens N.P. Møller har haft ejerskabet.

Denne annonce fra juli 1858 er den første med N.P. Møllers eget navn, men også den som først nævner "Teglværket i Sundmarken, beliggende tæt Øst for Caroline-Amalielund.

Steenkalk
udleveres fra Kalkbrænderiet i Sundmarken førstkommande
Torsdag og følgende Dage. Bestillinger modtages af
S. R. Monbergs Enke & Søn, Smedegade:
J. C. Hansen, Søndergade Nr. 27.,
Horsens, den 24de Juli 1856.

Området i Sundmarken, der var op-hørt som bymark i 1830'erne, begyndte i 1850'erne at summe af aktivitet. Gartner Bøgh anlagde et handelsgartneri på jorderne omkring og øst for det, der i dag kendes som Bøghsgade. En del af området var ejet af godsejer Fr. W. Schütte, Grøftebjerg gods på Fyn. Han solgte i juli 1854 tre jordlodder til købmand og sadelmager Niels Peter Møller, Horsens. Arealet er det, som senere blev til Folkets Lund. Møller var på dette tidspunkt en driftig herre med en stor gesjæft på

Søndergade, hvor der var ansat ikke færre end fem svende, en lærling, en garver og tre tjenestefolk. Men den "butik" var åbenbart ikke nok, for planen med jordkøbet i Sundmarken var at anlægge et kalk- og teglværk. Hvornår der første gang brændes kalk og tegl vides ikke, men i juli 1856 er værket godt i gang, som ovenstående annonce fortæller.s

Men sadelmagemesteren kommer snart ud i problemer, for i perioden 1857-62 udstedes flere skadesløsbreve, pantebreve, forlig og 3-måneders le-

Paa Teglværket i Sundmarken, beliggende tæt
Øst for Caroline-Amalielund, kunne daglig bekom-
mes gode **Muursteen** til billige Priser. Be-
derhæftige Kjøbere gives Credit til December Ter-
min dette Aar. Mod Contant gives betydelig Ra-
bat. Handelen afsluttes med Undertegnede, hos
hvem Prøver af Steen forefindes.

N. P. Møller,
Sadelmagemester.

jekontrakter på teglværket. Det har tilsyneladende været svært at få økonomien til at løbe rundt, hvilket bekræftes af de annoncer, som efterfølgende bringes i Horsens Avis. Af de syv annoncer er blot to underskrevet af N.P. Møller selv. Ellers er det andre, som har stået for salget mv. Annoncerne giver også et indblik i, hvilke produkter der blev produceret: Stenkalk, røde og gule mursten og drænrør.

Som andre teglværker på Horsens-egnen brugte også N.P. Møller arbejdskraft fra Lippe Detmold til at klare driften på værket. Dette fandt sted i årene 1858-60, hvor der årligt kom ca. 5-7 i et arbejdssjak. Efter 1860 kendes ikke til flere "besøg" sydfra, så måske har de lært teknikken fra sig til lokale?

Oversigt over produktionen på Teglværket i Sundmarken

År	Arbejdskraft	Arbejder		Forfærdiget	Værdi i Rdlr	Vedtegninger (forbrugt materiale)
		Voksne	Børn			
1860	Hånd og dampkraft	4	0	200.000 mursten, 100.000 drainsrør	2.500	1.250 tdr. stenkul
1861	Hånd og dampkraft	4	0	200.000 mursten, 100.000 drainsrør	2.500	1.250 tdr. stenkul
1862	Hånd og dampkraft	3	0	100.000 mursten, 50.000 drainsrør	1.300	700 tdr. stenkul
1863	Hånd og hestekraft	6	0	100.000 mursten, 50.000 drainsrør	1.300	450 tdr. kul
1864						
1865	hestekraft	7	0	254.000 mursten, 235.000 drainsrør	8.000	1.200 tdr. stenkul
1866	hestekraft	7	0	580.000 mursten	9.000	1.200 tdr. stenkul

Kilde: Horsens Toldkammers arkiv, Landsarkivet i Viborg

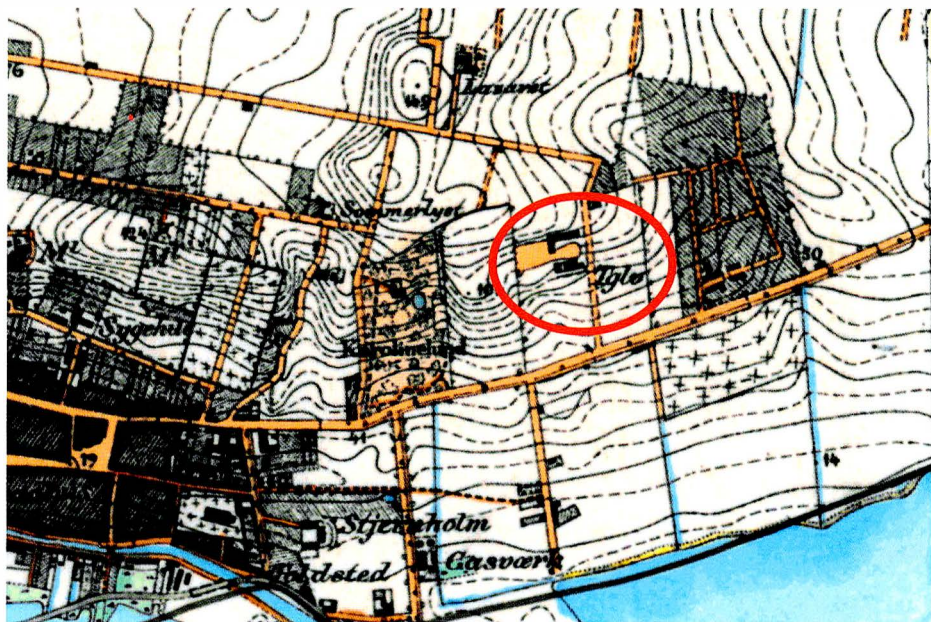
Den anstrengte økonomi blev åbenbart for meget for N.P. Møller, for i januar 1864 gik teglværket på auktion – bemærk at der ikke opgives nogen produktion for dette år i tabellen. Køberen var proprietær, cand.jur. C.L. Monberg. Men heller ikke han havde tid til at engagere sig i driften, idet han ejede både gården Petersholm i Egebjerg 1856-75 og Borupgård 1852-56. Teglværket blev derfor bortforpagtet.

I 1867 blev teglværket forsikret.

Dette var sikkert ikke første gang. Forsikringspapirerne giver et indblik i, hvor stort værket har været. En teglovn blev forsikret for en sum af 8.000 kr., en mindre ovn var just nedbrudt, men havde haft en værdi af 2.000 kr. Til erstatning for den lille ovn er der sikkert blevet opført en ny, idet der senere omtales to ovne. Der blev desuden forsikret et forhus, to tørrelader, en lermølle samt en tørrelade med beboelse. Det har altså været en større

På dette kort fra 1874 ses teglværket indtegnet. Vejen, som går fra Sundvej op forbi teglværket, hedder i dag Teglgårdsvej. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

virksomhed, der har ligget i Sundmarken i 1860'erne. Forsikringspapirerne oplyser, at de fleste af bygningerne var af bindingsværk. Beboelseshuset var dog grundmuret.

Vi ved kun lidt om, hvem der har været teglbrænder på værket. Men fra omkring 1866 kendes familien Kruse som teglværksarbejdere, og fra 1872 A. Jaunsen som forpagter. I denne

periode har der, som det fremgår af annoncen, været produceret blådempepe og gule figursten, mursten og drænrør i alle størrelser. Dette vidner om et teglværk af en vis størrelse, der også kunne producere mere avancerede produkter. Udover dette blev der handlet med både strø- og muresand, hvilket gav lidt ekstra indtjening.

Med ringovnsens indtog i Horsens

"Teglværket ved Carolinelund" lyder overskriften i denne annonce fra Horsens Avis den 19. november 1869. Her omtales "J. Kruse paa Teglværket". Krusefamilien havde flere familiemedlemmer beskæftiget ved dette teglværk.

Teglværket ved Carolinelund.

Fra Teglværket faaes alle Sorter Muursteen, saavel præssede som blaa og gule Figursteen. Drænrør i alle Dimensioner; $1\frac{1}{2}$ " sælges for 9 Rd. pr. 1000 Stk. — Strø- og Muursand kan som sædvanlig faaes, hver Dag fra Sundmarksgraven, naar man forud henvender sig enten til J. Kruse paa Teglværket eller Mikkel Riessen paa Steensballe Mark.

Teglværk til Salg eller Forpagtning.

Det i Sundmarken tæt her ved Bhen beliggende Teglværk kan med dertil hørende Bygninger og Jorder, ca. 5 Tdr. Land erholdes, til Kjøbs eller i Forpagtning fra 1ste April eller 1ste Maj dette Aar. Østhavende ville henvende sig til
Sagfører Pleßner i Horsens.

i 1873 skete der noget helt afgørende for teglproduktionen på egnen. Ringovnen var et voldsomt teknologisk fremskridt for branchen og en hård konkurrent til de gamle højovnsteglværker. Det var desuden en kæmpeinvestering, og i Horsens blev den første ringovn finansieret ved oprettelsen af et aktieselskab, Horsens nye Kalkværk, som fik bygget en ringovn med 14 kamre tæt ved Nørretorv. Fra dette tidspunkt var der skarp konkurrence i byen og på egnen.

To år senere måtte det første kalkværk give op. Mod aktier i det nye kalkværk lukkede Hammersholm Kalkværk i 1875, men fortsatte dog med teglværksdelen. To år senere var turen så kommet til teglværket på Teglgårdsvej.

Proprietær Monberg satte i januar 1877 teglværket til salg eller forpagtning i Horsens Avis, formentlig i erkendelse af den hårde konkurrence. A. Jaunsen, som var forpagter, fratrådte sin stilling d. 1. april 1877 og indrykkede i avisen at han nu solgte restlageret af mursten og drænrør mod kontant betaling. Nu begynder det at gå stærk.

Horsens Nye Kalkværk afholdt ekstraordinær generalforsamling den 1. februar 1877. Her blev det besluttet at købe teglværket i Sundmarken. Agent Z.I. Levy var manden, der skulle stå for handlen. Prisen blev 7.000 kr. for den faste ejendom, hvortil hørte tegloven, arbejderhuse og slemmemaskinen, og 1.200 kr. for diverse inventar.

Horsens Avis beretter allerede få

Mursten og Drænrør.

Da jeg fra forstkommende 1ste April fratræder min nuværende Forpagtning, realiserer jeg hele mit Restlager til nedsatte Priser mod kontant Betaling.
A. Jaunsen.

Datidens form for ophørsudsalg. Teglbrænder Jaunsen sælger ud af sine produkter til nedsatte priser mod kontant betaling! Horsens Avis februar 1877.

dage efter generalforsamlingen, at handlen nu er gæet i orden.

Det endelige skøde bliver dog først skrevet den 16. juni samme år. Her får Horsens Nye Kalkværk "fuldstændig Egenraadighed" over det købte. Kalkværket venter dog ikke så længe med at nedbryde teglværket. Allerede den 5. april afholdes der auktion over en

masse løsøre, som givetvis vedrører teglværket i Sundmarken. 9 dage senere er turen kommet til auktionen over bygninger til nedbrydning og salg/bortforpagtning af jord. Auktionskalenderen i Horsens Avis giver et godt indblik i, hvad teglværket egentlig bestod af: to teglovne, møllehus og slemmehus.

Auktionskalenderen fra Horsens Avis den 9. april 1877.

Det endelige dødsstød over teglværket i Sundmarken.

Auktion over en Jordlod samt over Huse til Nedbrydning.

Lørdag den 14de April d. A., Eftorm. Kl. 3, bliver efter Begjæring af vedkommende Ejer afholdt Auktion paa **Teglværket i Sundmarken** (tidligere Proprietær Monbergs) over de derværende **Bygninger**, deriblandt 2 Teglovne, 1 Møllehus og 1 Slemmehus, **til Nedbrydning og Bortførelse** samt over noget **Inventarium**, deriblandt 1 Slemmemaskine, 1 Kakkelovn og 1 Komfur.

Efter at Auktion herover er afholdt, vil der blive afholdt **Auktion til Salg eller Bortforpagtning** af de til Teglværket hørende **Jordlodder**, der indeholde et Areal af 5 Tdr. Land.

Auktionskonditioner m. v. ere fra i Morgen til Eftersyn paa mit Kontor.

Horsens, den 7de April 1877.

Chr. Danielson,
Overretssagfører.

Sundvejen.

- (639) Behrens, J., Gartnerelev. *Bøgh, G. J., Hølsgartner.
Hammerich, Gartnerelev.
(895) "Solyst", Christensen, Lido, Restauratør.
(712) (der gl. Teglværk.) Andersen, P. J., Arbmd. Jensen,
Chr., Arbmd. (Sørensen, J.)

Horsens Vejvi-
ser 1880, hvor
Teglgårdsvej
endnu ikke er
navngivet.

Arbejderhusene sælges ikke til nedbrydning, men følger sikkert med jorden. Denne rest efter teglværket er sikkert identisk med det, som i Horsens Vejviser 1880 står opført som "Det gamle teglværk, Sundvejen". Syv år senere er den vej, som går fra Sund-

vej op til arbejderboligerne på teglværksgrunden, navngivet Teglgårdsvej.

Selve placeringen af teglværket kan indkredses til området Teglgårdsvej 9-13, men der findes i dag ingen rester af hverken teglværk eller arbejderbo-

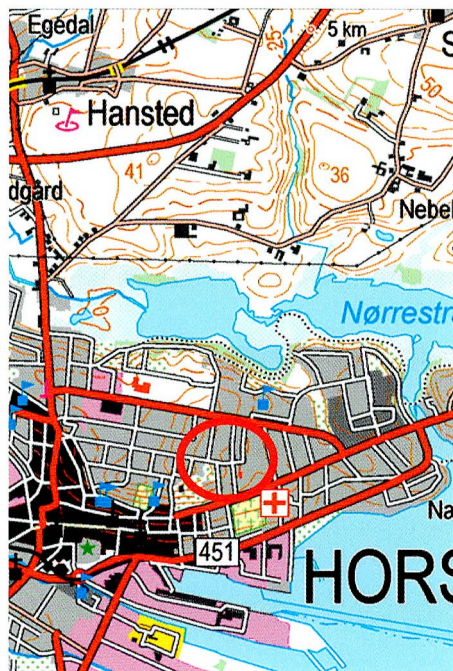

Faktaboks:

Teglværk: 2057-3
Sogn: Horsens, Vor Frelsers
Matrikel nr.: (løbenr./husnr. 712
Horsens)
Adresse: Teglgårdsvej 9-13
Koordinat: N 55° 51.904', E 9°
51.922'
Start: 1858
Slut: 1877
Ovntype: højovn

Kilder:

Horsens Avis
Folketælling 1870, Horsens
Kirkebøger, Horsens
Horsens Vejviser 1868, 1872, 1880
Skøde- og panteprotokoller samt
Brandforsikringsprotokol mv.,
Landsarkivet i Viborg.
Artikelserie fra 1978 om Teglværker på Horsens-kanten.
Horsens Avis.
Trap, J.P., Statistisk-topographisk
Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 1859
Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, International Institute of social history,
Amsterdam

Ejere:

1856-1864: Niels Peter Møller
1864-77: Christian Ludvig
Monberg
1877 Horsens nye Kalk-
værk.

Forpagter:

1872-77: A. Jaunsen.

Teglværket i Katstrup

Historien om dette lille teglværk tager sin begyndelse med Jens Michelsen Kiers ægteskab med enken Ane Christensdatter i Katstrup. Ane var enke efter Niels Rasmussen, der ejede en gård i Katstrup – Kærgården (i dag kaldet Bechsminde). Jens Michelsen Kier købte gården i 1769 og giftede sig så med enken. De var begge i starten af 30erne og havde sikkert stort mod på forandring og udvikling.

Gården var i mange år en selvejer-gård og de var dermed en anelse bedre stillet end omegnens andre bønder. Omkring 1780 fandt udstykningen sted i Katstrup, hvilket gav den driftige bonde bedre muligheder for at forbedre driften. Således begyndte Jens Michelsen Kier at så vinterhvede som en af de første på egnen. I perioden 1786-1790 var turen kommet til indhegningsdigerne, 3,5 km diger blev opført i en højde af 1,8 meter. På næsten halvdelen af digerne var der topbeplantning. Der foruden blev en større mose udgravet, og man begyndte med dyrkning af kløvergræs. For dette arbejde modtog han en belønning fra Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab i 1790. Men det var skam ikke kun Jens der kunne klare det. For Ane Christensdatter modtog året efter også en belønning

fra samme selskab. Baggrunden herfor var at hun havde fremstillet store mængder *"uldne og linnede Tøjer"* i årene forinden.

Det var således nogle aktive personer der boede på Kærgården. I folketællingen fra 1787 var der heller ikke mindre end seks tjenestefolk til at hjælpe med driften.

Alt dette var dog ikke nok for Jens Michelsen Kier. I 1791 drev han et lille teglværk med en ovn der kunne rumme 8.000 sten. Tanken var at forsyne egnen med tegl, sikkert med en mulig udflytning af gårdene i Katstrup i sigte. For denne indsats modtog Jens i 1792 en belønning på 10 Rigsdaler også fra Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab.

Meget tyder på at teglværket blev oprettet nogle år forinden, for i 1790 søgte Jens Michelsen Kier om fritagelse for mønstring af sin teglbrænder Niels Hansen Søndersted.

Hvor længe man har brændt tegl på lokaliteten vides ikke. Men fra en brandtaksation af Kærgården i 1793, fremgår det at tre af de fire længer var med murede vægge. De har sikkert været opført af egne materialer. Den store udflytning af gårde i Katstrup fandt aldrig sted og måske er værket derfor lukket efter nogle få år.

At en driftig mand som Jens Michelsen Kier også bestred hvervet som sognefoged fra i hvert fald 1784 og frem kan vel næppe heller undre.

Faktaboks:

Teglværk: 2227-1

Sogn: Kattrup

Matrikelnr.: ukendt

Start: ca. 1790

Slut: ukendt

Ovnstype: højovn

Ejere:

1791-(1792): Jens Michelsen Kier

LUNDUM SOGN

Lundum Teglværk

Når man fra Lundum kører mod Torp og har passeret Lundum Møllegård, ligger der i næste sving på højre hånd, på adressen Torpvej 82, en pæn og nydelig lystejeendom. På dette sted lå der indtil 1959 en virksomhed, der i over 100 år gav mad til mange munde, nemlig Lundum Teglværk.

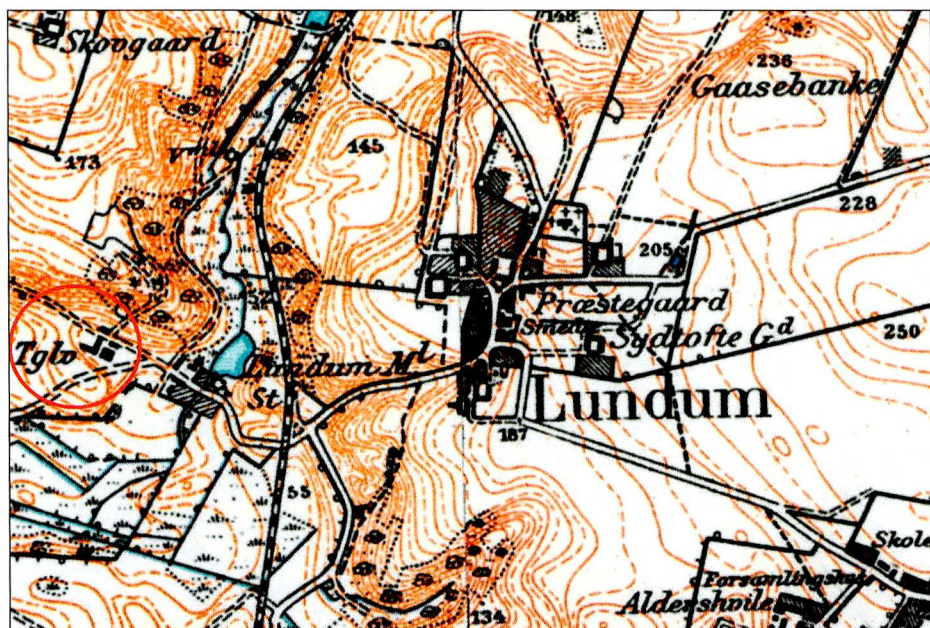
Hvornår er så værket grundlagt? Og hvem er grundlæggeren?

I Det Kongelige Landhusholdnings Selskabs beskrivelse over Skanderborg Amt fra 1843 skriver J.C. Schythe (se Åstrup Teglværk) om teglbrænderierne i amtet bl.a.: ”Til næste år agtes et

teglværk anlagt ved Stenkjær i Lundum Sogn”.

Det passer meget fint sammen med andre kilder. Bogens oplysninger er indsamlet de sidste år før udgivelsen i 1843.

I Lundum kirkebogs tilgangslistes fra 1843 støder vi da også for første gang på folk med beskæftigelse i teglværksbranchen, nemlig Mathias Carl Heinrich Stuhr, som da er 32 år gammel og født i Pløen i Holsten. Der er ingen tvivl om, at man ved grundlæggelsen af Lundum teglværk, såvel som på mange andre teglværker i Danmark

Kortudsnit af målebordsblad ca. 1930. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

på denne tid, har hentet kompetent arbejdskraft sydfra, som havde erfaring med teglbrænding

I 1844 ankommer endvidere Christen Andersen til sognet, "*tjenende i Lundum Teglbrænderi*".

I folketællingslisterne fra 1845 er Carl Stuhr nævnt igen, men nu som forpagter af teglværket. Desuden finder vi yderligere tre navne på arbejdere ved værket.

Grundlæggeren er Niels Kruuse, som i 1843 er ejer af gården Stenkær, og som i foråret dette år forsikrer teglværket for første gang. Desværre dør han allerede den 30. juli, og det er enken Johanne Marie Kruuse, der bliver ejer af gården og jorden i Lundum, hvor teglværket er startet.

Carl Stuhrs relationer til Stenkær er åbenbart i orden, for i 1846 døbes en søn af teglbrænder Stuhr, og en af fadderne er datteren fra Stenkær, nemlig som der står i kirkebogen, *jomfru Andrea Kruuse*.

Senere viden om ejere af værket får vi gennem skøde- og panteprotokollerne, der i dag befinder sig på landsarkivet i Viborg.

Enken Johanne Marie Kruuse sælger i 1848 gården Stenkær til sønnen Johan Chr. Kruuse, men grunden i Lundum, hvor bl.a. teglværket er beliggende, sælger hun til Johan Peter Frich, som får skøde den 28. januar dette år.

Frich havde allerede i 1842 købt Lundum Mølle, som lå ved siden af teglværket. Desuden ejede han gården

Rosenlund i Hvirring sogn 1830-57 og Rask Hovedgård ved Rask Mølle 1837-39.

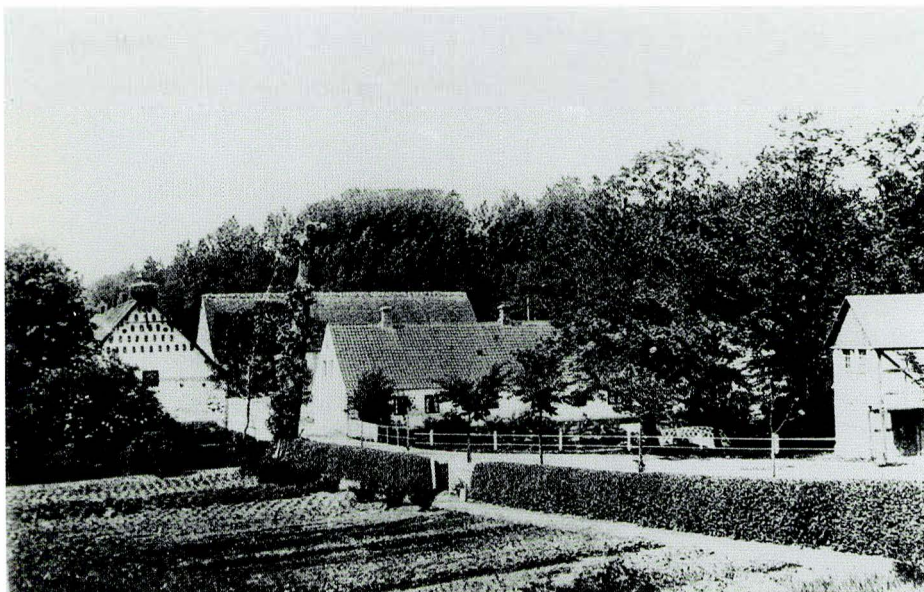
Johan Peter Frich var stænderdeputeret og blev senere landstingsmand. En af sønnerne, Søren Frich, grundlagde i 1854 Frichs Fabrikker i Århus. En anden søn blev borgmester i Skagen.

Vi er nu nået til 1855, hvor vi i skøde- og panteprotokollerne kan læse om følgende handel: "*Underskrevne proprietær Frich til Rosenlund skøder og aldeles afhænder hermed til Hr. Møllejer Jørgen Madsen i Lundum Mølle, den mig ifølge Skøde af den 28. jan. 1848 tinglyste Gård i Lundum By og Sogn ..... Da nu Kjøberen Møllejer J. Madsen har betalt mig Købesummen 5000 Rbd, så skal den fornævnte Ejendom med Bygninger, Teglværk, Skov og alt hvad derudover med Rette henhører, fra dato tilhøre ham Herligheder ... . Rosenlund pr. Horsens den 28. Juni 1855. Frich*" Det er ikke så mærkeligt, at Jørgen Madsen er køber, for ifølge den store industritælling i 1855 har han nemlig drevet teglværket siden 1851 med fire mænd, produceret 200.000 sten og dertil brugt 500.000 tørv.

Lige som mange andre teglværker (som nævnt) har også dette benyttet sig af sagkyndig ekspertise udefra til fremstilling af tegl. Det var folk fra Lippe Detmold, der i perioden 1854-57, og igen et enkelt år i 1868, som i et arbejdsjak svingende mellem 4 og 7 personer, var i Lundum.

Denne annonce fra Horsens Avis fortæller, at Jørgen Madsen allerede i 1852 er i gang med at drive værket, før han køber det i 1855.

Mursteen. Circa 100,000 Stk. heelt
brændte Mursteen'kan
faaet hos
Jørg. Madsen.
Lundum Mølle, den 21de April 1852.

*Møllegården
hvorunder tegl-
værket hørte
fra 1855-1942.
Billedet er fra
ca. år 1900 og
stammer fra
bogen Danske
Gårde, 1906.*

Ved denne handel mellem Frich og Jørgen Madsen deltager også Johanne Marie Kruise, idet der samme dag den 28. jan. oprettes en panteobligation på 3.825 Rbd til 4 % p.a. imellem "enkemadamme", som hun nu tituleres og nu boende i Horsens, og møllejer Jørgen Madsen.

Hvordan kan det nu være, at fru Kruise giver Jørgen Madsen dette lån? Jo, det er såmænd ikke så mærkeligt: Jørgen Madsen er gift med hendes datter Andrea Christine Kruise og er således hendes svigersøn.

Dette par får sammen sønnen Peter Theodor Madsen, der i 1895 ender som borgmester i Vejle. En anden søn, Hans Chr. Kruise Madsen (Kruise er nu mellemnavnet), overtager ved sin fars død i 1865 Lundum Møllegård, hvorunder teglværket altså har hørt siden 1855.

I 1871 er arbejdsstyrken opgivet til 6 arbejdere.

Hans Chr. Kruise Madsen beholder gården og teglværket indtil 1904.

Produktionen på værket er da ca. ½ mio. sten årligt. En møllebygning med overfaldshjul er opført lidt øst for gården, og kraften herfra benyttes dels til møllen, og dels til maskinerne på teglværket. Endvidere er der opført et grundmuret hus for teglværkets arbejdere.

I perioden 1904-18 er ejeren Jens Jørgen Lyshøj, og som bestyrer, i hvert fald 1907-12, er nævnt Chr. Seligmann.

Fra 1918-42 er ejeren Rasmus J. Jørgensen, som i 1919 lader den gamle og helt umoderne højovn jævne med jorden for i stedet at investere i en moderne ringovn.

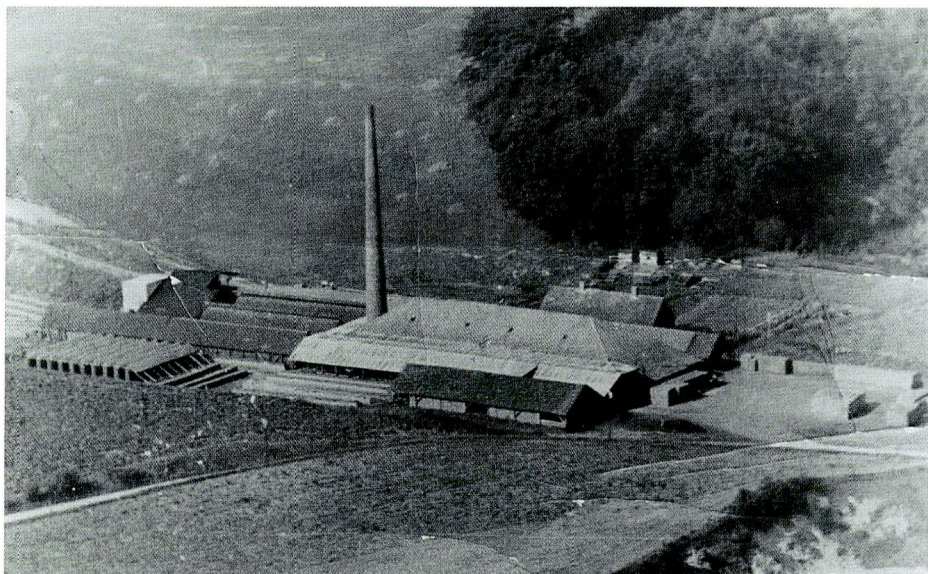
Produktionen stiger hermed til ca. 1 mio. sten og drænrør årligt.

I hans tid bliver også det primitive tovværk, som gik fra møllen til værket, erstattet af en stor petroleumsmotor, ligesom der lægges tipvognsspor til lergravene ved gården Skanhede (også kendt under navnet Skovgård).

I 1928 forpagter Rasmus Jørgen-

Ringovnen set
fra sydøst. Års-
tallet er ukendt.
Foto udlånt af
Louis Thomsen.

sen gården ud, men beholder møllen og teglværket, og, som der står i Johan Meyers erindringer fra Lundum, *"byggede et smukt hus på lærer Skydstrups grund på Møllebakken."*

Fra oktober 1937 og 4 år frem er

Teglværkernes Salgskontor i Horsens forpagter af værket.

I 1942 bliver Lundum Møllegård med teglværk solgt til Aksel Thomasen, som dog samme år frasælger teglværket.

Villaen på Møl-
lebakken.

Den nye teglværksejer er proprietær Henry Breinholt Dahm fra Sindal. Proprietærtitlen havde han bl.a. fra sit ejerskab af den store gård Gammel Vrå tæt på Store Vildmose i Vendsyssel. Han havde ikke forstand på teglværksdrift, men tilsyneladende på penge. Han leverede tørv til Sysselhavens Teglværk ved Frederikshavn, og her lærte han Adolph B. Thomsen, som var ansat der, at kende.

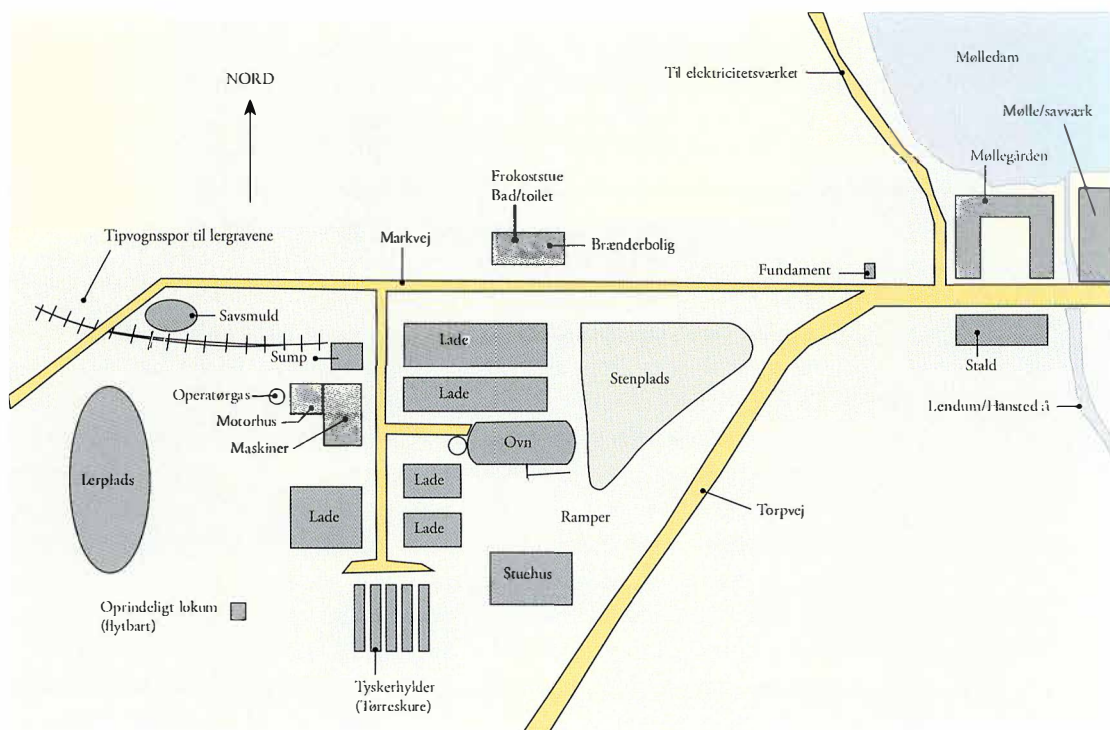
Han ansætter Adolph B. Thomsen, (et fornavn, som denne på dette tidspunkt - under krigen - var ked af, og hvis stavemåde han derfor altid pointerede, var med "ph", modsat en vis anden mand i Tyskland, som stavede sit med "f"). Adolph B. Thomsen havde erfaring som bestyrer fra tidligere ansættelser, bl.a. ved Vindø Teglværk og Hvorum Teglværk ved Hobro samt ved Prøvelyst Teglværk på Sjæl-

land. Han flytter ind i tjenesteboligen på Møllebakken (Torpvej 42), et hus som han senere køber. Venskabet med Dahm fortsætter, bl.a. optræder ægteparret Dahm senere som faddere ved barnedåb hos familien Thomsen.

I 1950 trækker Dahm sig ud af teglværksdriften, og ejerskabet af værket overtages af Teglværkernes Salgskontor på Nørregade i Horsens. Men her i Lundum, som så mange andre steder, var tiderne løbet fra små og umoderne ringovnsteglværker, og i 1959 slukkedes ovnen for sidste gang, og en over 100-årig æra var definitivt forbi.

I dag er der på grunden kun lidt tilbage af det på skitsen viste motor/maskinhus. En del forskellige fundamenter stikker op af jorden hist og her, og under græslaget er der nærmest brolagt med gamle mursten. Fra anden side nævnes nu også, at der et

Lundum Teglværk 1943-59 efter skitse af Louis Thomsen den 30. juni 2004.

bestemt sted indgik en masse ølkapsler i belægningen.

Forpagter Adolph B. Thomsens søn, Louis Thomsen, fortæller om sin barndom og drengetid tæt på Lundum teglværk. Hans beskrivelse er så interessant og giver et levende billede af værket og forholdene der, at den, med hans tilladelse, her bringes i sin helhed:

"Jeg er fra august 1943, og mine forældre (A.B. og M.K. Thomsen) var flyttet til Lundum tidligere på året, efter at Dahm havde købt værket. Min far skulle være bestyrer, og han havde gode erfaringer med at få gamle og nedslidte værker i gang igen med godt resultat. Lundum Teglværk var på det tidspunkt nærmest en ruin, men der var brugbart ler i området, hvilket min far havde næse for.

Hos min daværende barnepige, Gudrun Holly, hvis mand havde arbejdet på værket og som senere blev lam efter en arbejdsulykke som skovarbejder i Julianelystskovene, så jeg et gammelt foto af en af de master, der bar de tove, der tidligere blev brugt som kraftoverførsel fra vandmøllen til værket. Betonfundamentet til masten er der formentlig stadig. Jeg så det for 5-10 år siden.

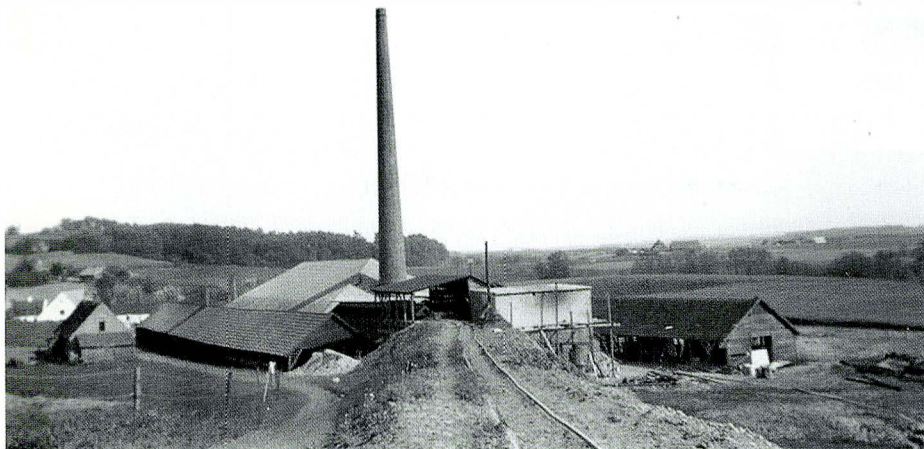
Dahm havde købt en flymotor fra et havareret tysk fly (jeg kender desværre ikke typen), og denne motor skulle nu bruges på værket. Problemet var, at den nu skulle gå på generatorgas, og der blev lavet et større gasanlæg på vestsiden af motorhuset. Det tog lang tid at starte motoren, og når den endelig kørte, var det alt for hurtigt til, at arbejderne kunne følge med, da gearingen åbenbart ikke passede. Det varede dog ikke så længe, for mo-

toren sodede hurtigt til, og man kunne så koncentrere sig om at få den startet igen.

Den motor, jeg husker, var en encylindret dieselmotor, vistnok fra et elektricitetsværk. En tilsvarende motor kan ses på Industrimuseet i Horsens. Motoren havde et stort (meget stort, syntes jeg) svinghjul, der ved hjælp af en tandkrans skulle stilles meget nøjagtig før start, der foregik med trykluft fra egen kompressor og luftflasker. Motoren løb løbsk en dag, og svinghjulet rev sig løs og brød gennem muren til motorhuset. En anden tilsvarende motor blev anskaffet, og den fungerede til værket blev nedlagt, så vidt jeg husker i 1960.

Under besættelsen blev nedkastede våben gemt på værket, hvor min far havde udhulet nogle stenstakke. Transporten fra nedkastningsstedet, formentlig i Nim-området, til værket stod værkets "faste" vognmand Hjerild i Horsens for. En af brænderne, der boede i den bygning, der stadig stærkt ombygget beboes i området, havde bemærket "noget rumsteren" om natten på stenpladsen og havde set, hvad der foregik. På trods af hans ikke altid appelsinfri tilstand holdt han heldigvis kæft med det, ellers havde jeg formentlig ikke kunne skrive dette!

Lergravene lå højt i bakkerne bag værket. En hest, der boede hos os i stalden (nu garagen) ved det stråtekte hvide hus på vejen op til Lundum by, trak de tomme tipvogne fra sumpen ved værket op til gravene. Blåler nærmest værket og rødler nærmere ved gården Skanhede. Tyngdekraften sørgede for nedtransporten, og hesten havde nogle gange svært ved at følge med. Der blev kørt stærkt den gang,

og i hvert fald én gang røg en vogn ud gennem stopbommen og ned i en af tørreladerne nedenfor, hvor min far gik og skilte sten. Det var dog en forbier.

Begge mine søskende og jeg tjente nogle lommepenge ved at skille sten. Stenene kom tre og tre fra skæremaskinen, og de skulle når de var lidt tørre, skilles, så der var ca. en cm. imellem dem for at fremme tørringen.

Ovnene var oprindeligt håndfyrede, men der blev ca. midt i halvtredserne installeret et automatisk fyringsanlæg, som dog på ingen måde gjorde brænderen overflødig. Han var så absolut stadig en nøgleperson, der ved svigt kunne spolere en stor del af brændingen. Værket havde 3-4 faste brændere hvert år.

Teglværket var en fantastisk – farlig og støvet – legeplads. Man kunne lave skinnevogne af kasserede tipvognshjul og lægter. En sådan vogn kostede mig et brækket ben og to måneder på hospitalet (sommerferien). Værket lå jo dødt om vinteren, og så var der mulig-

hed for at undersøge dele af trækkanaler og skorsten. Sidstnævnte var ret forvitret i toppen, så vi nåede ikke helt op, men overlevede.

Værket var den eneste større virksomhed i området, men var kun aktivt med 20-30 arbejdere i sommerhalvåret, da der ikke var opvarmede tørrelader.

Dahm solgte det, jeg kan ikke huske hvornår, til Teglværkernes Salgskontor i Horsens. Der var ikke afsat mange penge til vedligeholdelse, og arbejderne og min far måtte selv klare reparationerne, så godt de kunne. Værket var således meget nedslidt, og det var i sidste ende medvirkende til, at det blev nedlagt til trods for, at Lundum-sten havde et godt ry, og mange bygherrer direkte forlangte, at stenene skulle være derfra.

Ovnene og skorstenen stod længe som ruin efter nedlæggelsen. Der var risiko for, at skorstenen ville vælte, og den blev derfor sprængt af Hjemmeværnet med stor præcision. Nu er der skov, hvor ovnen lå, og blålersgraven er

også tilgroet. Rødlersgraven, som ikke var dyb, kan nu anes som en lavning i terrænet. Eneste bygninger tilbage er den tidligere brænderbolig og motorhuset, som formentlig stadig er færestald.

Som nævnt var brænderen en absolut nøgleperson. Han skulle med det blotte øje kunne bedømme temperaturen i ovnen. Var den for lav, blev stenene "halvbrændte" og kunne ikke bruges som "facadesten". Var den for høj, blev stenene til "klinker" og i værste tilfælde smeltede de helt sammen og blev til "hundene".

"Nu kan du gå i hundene" var oprindeligt et straffe-/disciplinærmiddel og betød, at den, der havde forset sig, måtte ud på affaldspladsen til alle "brokkerne" og manuelt banke de sammensmeltede sten fra hinanden. De kunne så måske bruges som klinker, men det var hårdt arbejde – som i øvrigt alt andet teglværksarbejde.

Først sent, da værket fik det automatiske fyringsanlæg, blev der købt et

termometer. Det var anbragt på toppen af en lang metalstang, som skulle sænkes ned i udvalgte fyrhuller, men brænderens erfaring med, hvordan den rette temperatur "så ud", var stadig af uvurderlig betydning.

Den hest, der trak tipvognene op i lergravene, hed så vidt jeg husker Klaus. Han var meget skikkelig, og jeg og nogle kammerater fik lov at ride lidt på ham efter arbejdstid. En gang, hvor vi skulle under en port til en af tørreladerne, vurderede jeg, at der var frihøjde nok. Det var der også, til hesten, men jeg blev skrabet af og lå på jorden et stykke tid ved siden af Klaus, som heldigvis tog det roligt og blev stående.

Senere blev han vist nok lidt træt af os efter en lang arbejdsdag og begyndte at smide os af. Så holdt vi op med ridningen.

Min far, der var uddannet feltartillerist og i tjeneste under 1. Verdenskrig, var en god rytter og kunne godt se evt. problemer med Klaus fremover,

Her er et eksempel på, hvordan det kan gå, hvis brænderen enten er meget kreativ – eller bare sover i timen og lader stenene smelte og dryppe på underboen. Vi kalder hende "Venus fra Lundum". Foto udlånt fra Louis Thomsen.

*Sidste arbejds-
hold inden luk-
ningen i 1959.
Foto: Lundum
Lokalarkiv.*

*Forreste række fra venstre: Vang Nielsen, Alfred Mortensen, Charles Hansen, Johannes Jensen fra Gedved, Jørgen Kristiansen, Holger Strand Olesen og Anker Nielsen.
Bageste række fra venstre: Karl Thorvald, Svend Pold, Ejnar Nielsen, Åge Jørgensen, Michael Liboriussen, Viggo Bjerregaard og Hans Hansen.*

så næste gang Klaus skulle fra stalden ned til værket, skulle det være med min far på ryggen. Det var Klaus ikke umiddelbart indstillet på, men efter en

længere uenighed, hvor min far uden sadde eller seletøj blev siddende, tror jeg nok, de blev enige om, hvem der satte kursen.

*De sidste sør-
gelige rester af
Lundum Tegl-
værk. Motor/
maskinhuset
samt enkelte
fundamenter
ses endnu i
2012.*

Faktaboks:

Teglværk: 2231-1
Sognet: Lundum
Matrikel nr.: 8a, Lundum by
Adresse: Torpvej 82
Koordinat: N 55° 55.603', E 9° 45.753'
Start: 1843
Slut: 1959
Ovnstype: højovn og ringovn

Kilder:

Kirkebøger og Folketællinger,
Lundum sogn
Skøde- og Panteprotokoller for
Vøer Herred, Skanderborg
Amt samt Brandforsikrings-
protokoller mv., Landsarkivet i
Viborg.
Industriforeningen i København,
Dansk Industrieretning, 1919
Fagbladet "Lerindustrien", forskel-
lige årgange.
La Cour, J.C.B., Danske Gårde
Større Danske Landbrug, 1934
Tak til Susanne Klitgård fra Lun-
dum Lokalarkiv.
Sidst, og ikke mindst, en stor tak
til Louis Thomsen for billeder
og det store indlæg.
Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, Internatio-
nal Institute of social history,
Amsterdam

Ejere:

1843-43	Niels Kruuse
1843-48	Johanne Marie Kruuse
1848-55	Johan Peter Frich
1855-65	Jørgen Madsen
1865-1904	Hans Chr. Kruuse Madsen
1904-18	Jens Jørgen Lyshøj
1918-42	Rasmus J. Jørgensen
1942-42	Aksel Thomassen
1942-50	Henry Breinholt Dahm
1951-59	Teglværkernes Salgs- kontor i Horsens

Dalsgård Teglværk

At Lundum sogn i over 100 år indtil 1959 var hjemsted for et teglværk, er mange bekendt med, men at der i sognet yderligere har været et, er nok helt gået i glemmebogen.

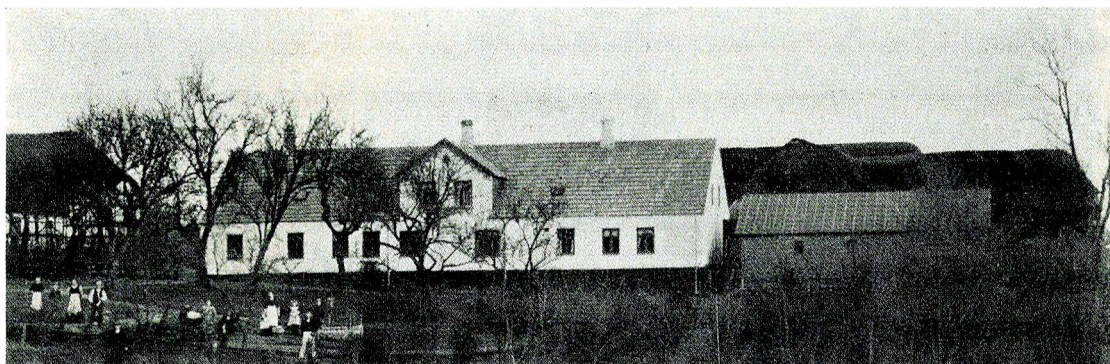
Man skal bestemt også langt tilbage i tiden for at finde spor af det. Helt nøjagtigt til 1855, hvor der finder en industritælling sted. Så får man til gengæld mange interessante oplysninger. Her fremgår det, at gårdejer Niels Jørgensen, som i 1845 havde overtaget Dalsgård, der den dag

i dag stadig ligger i byen, også drev et teglbrænderi. Han producerede i 1854 200.000 sten, og har til det haft tre mand i arbejde fra maj til november. For at brænde disse sten har han brugt 400.000 tørv ”og det fra eget tørveskjær”. Han har selvfølgelig anvendt naturlige hestekræfter, og på spørgsmålet om, hvor længe han har drevet denne virksomhed, svarer han: ”Siden Sommeren 1853, altsaa i 2 Aar”. Og på spørgsmålet om, hvorvidt noget af det årlige *produkt* gik til udlandet, svares

Denne sten markerer Dalsgårds beliggenhed i Lundum by.

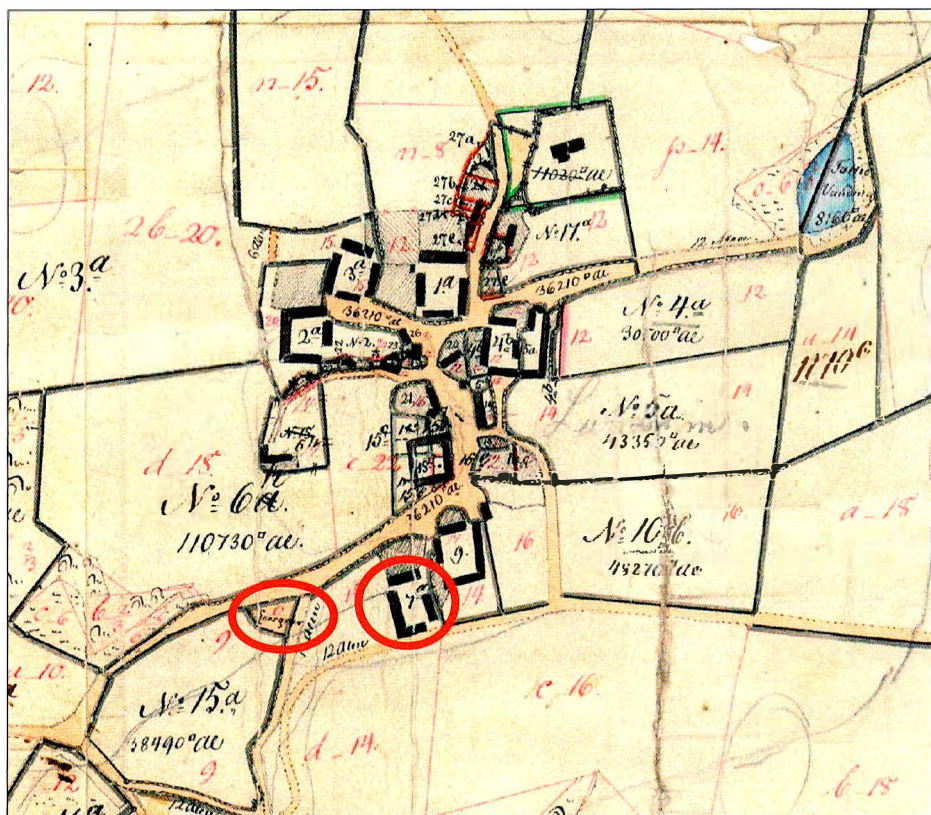
Dalsgård med stuehuset som blev opført ca. 1853 – formentlig af egne sten. Foto fra bogen Danske Gårde, 1912.

der ikke så mærkeligt: "intet, men forbruges her i landet".

Denne industritælling er mærkeligt nok den eneste kilde om dette for længst forsvundne værk, så man må gætte på, at det kun har fungeret i få år, hvilket godt kan undre, når man tager

produktionens størrelse på 200.000 sten i betragtning. Dette viser, at det slet ikke var noget lille værk – heller ikke sammenlignet med storebroderen, Lundum Teglværk, hvor Jørgen Madsen fra Lundum Mølle samme år brændte 300.000 sten.

Matrikelkort fra 1856 med Dalsgård, matr.nr. 7a, og den fælles lergrav, hvor Niels Jørgensen formentlig har hentet sit ler. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2231-2

Sogn: Lundum

Matrikel nr.: (Gården) 7a, Lundum by

Start: ca. 1853

Slut: ca. 1855

Ovntype: højovn.

Kilder:

Industritælling 1855, Rigsarkivet

Ejer:

1853-55: Niels Jørgensen

NEBEL SOGN

Christiansminde Teglværk

Oberstløjtnant Mansas kort over Horsens' nordlige opland fra 1861 viser placeringen af teglværket i Bæld.

Historien om dette teglværk starter på Fyn, hvor lotterikollektør og stempepapirsforhandler Lars Hansen i Odense havde to sønner, Jens Christian og Hans Andreas. De to brødre blev begge gård- og teglværksejere i Jylland. Jens Christian købte en gård

ca. 10 km. nord for Horsens, og Hans Andreas en gård ca. 10 km. syd for Horsens i Brä, Bjerre herred. Denne historie handler om Jens Christians gård og teglværk.

Som blot 18-årig blev Jens Christian Hansen exam.jur. og fik kort tid efter stillingen som forvalter på Nebelgård. Efter nogle år som forvalter købte han omkring 1843 en gammel gård i landsbyen Bæld. Gården lå stadig inde i byen, men Jens Christian ønskede at flytte gården ud på marken. Til det formål skulle han bruge byggematerialer, og da der på gårdens marker fandtes god lermuld med lerunderlag, var det oplagt at anlægge et teglværk – i første omgang til eget brug.

Hvornår teglværket blev anlagt vides ikke, men gården stod færdig om-

Christiansminde i starten af 1900-tallet. Foto fra Danske Gårde 1915

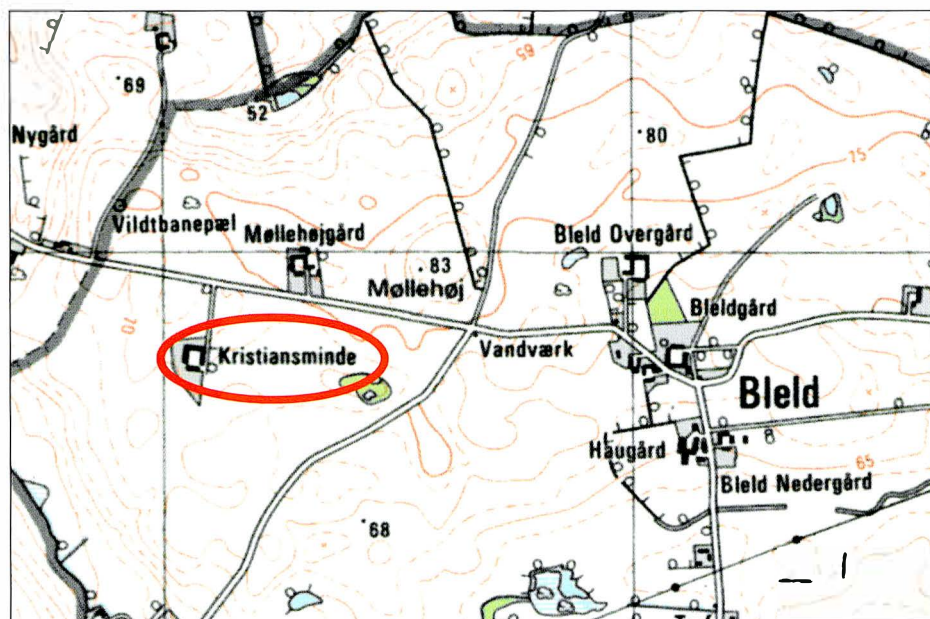

kring 1850. Ifølge en lokal overlevering var det *"et helt stort teglværk på landet"*, som gav arbejde til bl.a. teglbrænder-slægten Klerke fra Lippe Detmold. Endvidere kendes i perioden 1856-60 et arbejdsjak bestående af 2-4 mand under ledelse af H. Schierenberg fra samme område. Selve ovnens og produktionens størrelse har det dog ikke været muligt at klarlægge. Men med teglværket i gang blev der brændt sten, således at Jens Christian kunne flytte gården ud på marken.

Hvorvidt teglværket var et helt stort teglværk på landet, må nok tages med forbehold. Fra forsikringsoplysningerne kendes nemlig den forsikrede bygningsmasse, der bestod af en teglovn og en tørrelade. Det har sikkert været et almindeligt gårdteglværk,

som de kendes fra denne tid. Hverken kirkebøger eller folketællinger giver nogle spor efter teglværksarbejdere, hvilket bekræfter fortællingen om sæsonarbejderne fra Lippe Detmold. På trods af de få oplysninger ved vi, at teglværket virkede i mere end 25 år frem til 1874, hvor hele teglværket – at forstå én teglovn og én tørrelade – blev nedbrudt.

Jens Christian Hansen var, som en af de få, uddannet og nåede i sin tid at blive en fremtrædende gårdmand i sognet. Han bestred således hvervet som sognerådsformand for Vær og Nebel sogne fra 1861 til 1877. 73 år gammel solgte han gården, der senere fik navnet Christiansminde efter ham. Han havde da drevet den i næsten 50 år.

Det sidste spor efter teglværket var lergraven, som for længst er blevet jævnet og dermed ikke længere røber, at der ved gården Christiansminde engang lå et teglværk. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2234-1
Sogn: Nebel
Matrikel nr.: 6a, Bled By
Start: ca. 1846
Slut: 1874
Ovnstype: højovn.

Kilder:

Forsikringsprotokoller mv.,
Landsarkivet i Viborg.
La Cour, J.C.B., Danske Gårde,
1915
Østjysk Hjemstavn, 1955
Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, Internatio-
nal Institute of social history,
Amsterdam

Ejere:

Ca. 1848-1874:
Jens Christian Hansen.

Teglværket Engholm i Nebel

Stednavnet Nebel er et navn man finder mange steder på Danmarkskortet. På Horsens-egnen er der to af slagsen, nemlig et ved Rårup i Bjerre Herred, og et på nordsiden af Nørrestrand i Voer Herred, hvor Engholm Teglværk lå.

Denne artikel drejer sig om det sidstnævnte. Her har der også, som utallige andre steder, ligget et teglværk, selv om det unægteligt har ligget gemt i glemselens tåge i mange år. Og man skal absolut langt tilbage i tiden for at finde oplysninger om det.

Kører man nord om Nørrestrand ad Nordre Strandvej, finder man ud for nr. 36 en sten med navnet "ENG-HOLM" indhugget. Her ligger gården, som gav navn til teglværket, der blev anlagt i 1840'erne.

Ejendommen har matr.nr.8b og er udflyttet fra Nebel by.

Beliggenheden ved Fiskebækken og neden for en stejl bakke mod øst til Nebel må have givet transportproblemer. Men takket være det brugelige ler valgte man alligevel at grundlægge teglværket netop her. Markedet har været Horsens, for på denne tid var der kun det store Bygholm Teglværk på egnen.

Selv om vanddybden i Nørrestrand er lav, har man sikkert med fladbundede pramme fragtet stenene over på den anden side til Horsens. En anden del af produktionen blev kørt ad landevejen, som efter datidens standard nok har været rimelig god, da vi jo er før 1854, hvor Sundbroen blev etableret, og al færdsel øst på fra Horsens

ad denne vej gik nord om Nørrestrand over Nebel.

Ejendommens ejer, Peder Jacobsen, solgte i 1833 stedet til Cecilie Marie Preuthun, enke efter købmand Johan Fr. Preuthun, Horsens, der var død i 1830.

Hvilket år værket startede vides ikke helt nøjagtigt. Det første sikre tegn er amtsbeskrivelsen om Skanderborg Amt fra 1843 med oplysninger indsamlet i 1842 (se Åstrup teglværk). Her beskriver man "*Nebel Teglbrænderi, der leverer en stor mængde steen, og får 10 rigsbankdaler for tusinde*". Vi får også at vide, at ovnen kan rumme 30.000 sten, og at man brænder 4-6 brændinger pr. år, altså en årlig produktion på ca. 150.000 sten. Dette antal, som man i dag ville kalde ufatteligt lille, var rent faktisk det største, der blev produceret på de 27 værker, der på denne tid lå i det daværende Skanderborg Amt.

I 1843 sælger fru Preuthun til købmand Hans Brøchner Momme fra Horsens. Af efterladte papirer fremgår det, at der før dette tidspunkt allerede gennem en del år har været et vist samarbejde imellem de to familier. Således er der i årene 1836-38 betalt en forpagtningsafgift fra Momme til fru Preuthun. For hvilket vides dog ikke. Allerede i 1842 kan man dog se, at Momme sælger sten fra værket. Det er derfor temmelig sandsynligt, at det er Momme, der her har øjnet en chance for at udvide sin købmandsforretning og har startet værket på lejebasis.

Af forsikringsdokumenterne fremgår det, at der i 1844 takseres et teglbrænderi samt huset "Mommens Minde" på Nebel mark. Begge ejendomme ejes af "*Hr. Købmand Momme i Horsens*".

Af folketællingen i 1845 fremgår, at Momme nu er flyttet til Nebel - dog uden sin familie, som stadig bor i Horsens - han bor nu sammen med sin husholderske Justine Preuthun, datter af den tidligere ejer.

I gamle forsikringssager om teglværker støder man sommetider på, at bygningerne er forsikrede, men *teglloven er ej forsikret*. På landet, hvor det - modsat i byerne - var frivilligt, har man af økonomiske grunde ofte fravalgt den dyre forsikring. Men Momme havde forsikret det hele. Heldigt for ham, for den 31. juli 1847 nedbrændte værket totalt.

Mommens økonomi var elendig (herom senere), og forsikringsselskabet har nok fornemmet noget uldent ved branden. Trods diverse brandforhør lykkedes det ikke for undersøgelseskommissionen at finde brandårsagen. Hele brandforsikringssummen blev udbetalt, og værket genopført.

To måneder efter branden dør Momme den 30. september 1847.

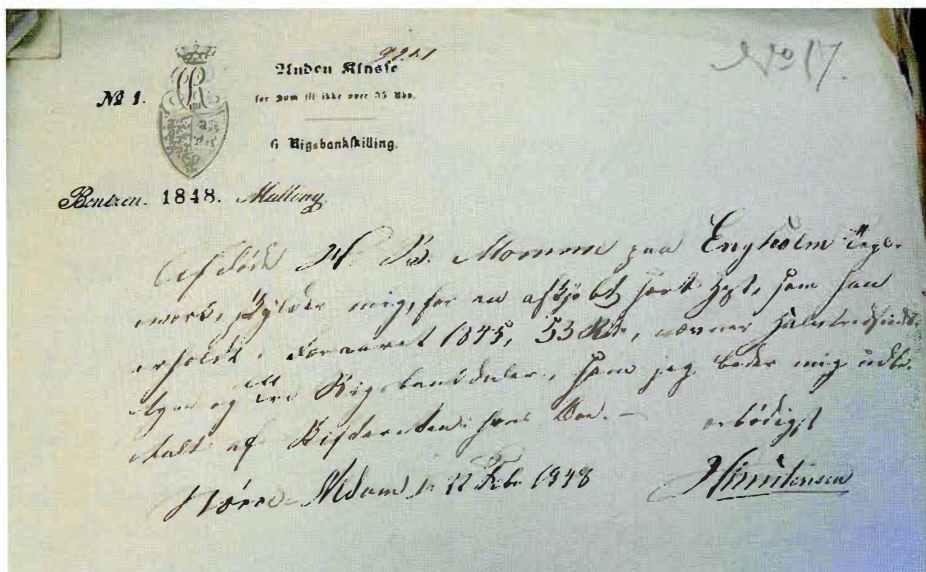
Myndighederne stod nu ikke bare med et dødsbo, men også med et fallitbo, der skulle afvikles. Og det væltede ind med alle slags fordringer - mange af ældre dato.

Ejendom og alt løsøre bliver nu solgt på tvangsauktion. På den tredje tvangsauktion den 25. januar 1848 sælges også "Engholm med Teglværk". Køberen er Peder Nielsen, Nebel.

Peder Nielsen når kun at eje værket et par år, inden det i 1850 atter nedbrænder. Heller ikke denne gang finder man brandårsagen.

Peder Nielsen er ikke selv fagmand i teglbranchen, så han annoncerer de kommende år efter en forpagter.

Sidst i 1840'erne er det Johan Fre-

I de efterladte papirer fra dødsboet findes bl.a. denne tre år gamle ubetalte regning med ordlyden: "Afdød H.B. Momme paa Engholm Teglværk skylder mig, for en afkjøbt sort Hest som han erholdt i Foraaret 1845, 53 Rbd, nævnes halvtredsenstve og tre Rigsbankdaler, som jeg beder mig indbetalt af Skifteretten i hans Bo. Nørre Aldum d. 22. Febr. 1848. Ærbødigst Christensen."

derik Ludvig Stuhr, som stammede fra Pløen i Holsten, der er teglbrænder (men ikke forpagter) i Nebel. I 1850 holder han barnedåb, og ikke mærkeligt er det teglværksejer Peder Nielsens kone, der bærer barnet, og en af fadderne er hans bror Carl Stuhr, som siden 1843 har været teglbrænder på Lundum Teglværk. Sidst i 1850'erne er det Jørgen Schmidt, der er teglbrænder i Nebel. I 1859 hyrer han en fagmand fra Lippe Detmold ved navn Fr. Duewelhenke, som blot var der det ene år. Efter 1860 finder man ikke nogen teglbrændere i sognets arkivalier.

Det er nu helt klart en svær tid for teglværksejer Peder Nielsen. I 1862 dør hans kone, og samtidig giver teglværket problemer pga. den større

konkurrence på markedet fra Horsens, hvor både Sundmarkens Teglværk på Teglgårdsvej og Hessellund Teglværk ved Sundet siden midten af 1850'erne har tilbudt mursten.

Det sidste livstegn fra værket får man fra Horsens Avis, hvor Peder Nielsen i 1861 og igen i 1862 søger en forpagter til værket. Dette lykkes åbenbart ikke, og han giver op og nedlægger teglværket.

Mommes økonomi

I Engholm Teglværks historie er der en person, der tydeligt skiller sig ud fra den grå masse og vækker opmærksomhed, nemlig Hans Brøchner Momme. Han blev født 1799 i Gammelby præstegård ved Stouby som søn af pastor

Et Teglbrænderi
paa Nebel Mark, 1 Mil fra Horsens, med Torvejord og 6 Tag Huns til Beboelse, er at faae i Forpagtning paa flere Aar. Liebhaveere henvende sig til **Eieren paa Stedet,**

I Horsens Avis den 5. december 1851 søger Peder Nielsen en forpagter.

Det er åbenbart lykkedes at finde en forpagter, for i denne annonce fra Horsens Avis den 27. august 1852 finder vi Niels Pedersen.

Peder Nielsen er igen på jagt efter en forpagter; det sker via annoncering i Horsens Avis den 9. februar 1862. Annoncen bliver det sidste livstegn fra værket.

Fra Teglværket paa Nebel Mark, $\frac{1}{2}$ Miil
fra Horsens, kunne gode Muursteen erholdes:
for heelbrændte 10 Rbd. pr. 1000 Stk.
for halvbrændte 6 Rbd. pr. 1000 Stk.,
naar man derom henvender sig til Teglværderen
Niels Pedersen.

Et Teglværk
i Nebel Sogn paa Nebel Mark, $\frac{1}{4}$ Miil nordost
for Horsens, er at erholde i Hørpagtning strax eller
til Høraaret paa meget billige Vilkaar. Ved Teglværket er en Torrelade paa 14 Hag samt 6 Hag
Huus til Beboelse. Liebhaveere bedes desangaaende
at henvende sig til Peder Nielsen paa Nebel
Mark.

Lauritz Momme. I 1827 giftede han sig med Ane Cathrine Møller, og i 1828 fik han borgerskab i Horsens. 3 år senere købte han af enkepastorinde Brønsted gården matr.nr. 31 på Søndergade i Horsens.

I hans efterladte papirer, som ligger på Landsarkivet i Viborg, findes originalskeer og lånedokumenter, der fortæller en broget historie, især om hans økonomi, oprettelse af lån og problemer med at tilbagebetale disse. Det første lån, vi får kendskab til, optager han engang før 1831 hos etatsråd Donner i Altona. Det lyder på 3.299 Hamburger Mark, og omtrent samtidig optager han også et stort lån hos kammerråd Købke i Brä.

Hos købmand N. Chr. Nielsen i *Hadersleben* optager han et lån på 3.600 Rigsbankdaler.

I dødsboet indgår endvidere et lån på kun 50 rigsdaler, som er optaget

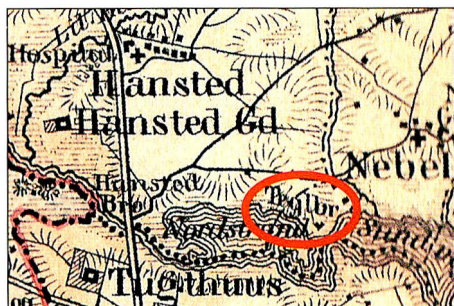
1845 hos en politiassistent Nielsen i Århus.

Fælles for lånene er, at der åbenbart ikke er blevet afdraget noget, eller i hvert fald kun meget lidt, på dem - noget der i de følgende år gang på gang holder *forligelseskommissionen* i Horsens i arbejde. Der opnås det ene forlig efter det andet, og der loves bod og bedring, uden at der sker noget.

I et af møderne for at inddrive gælden til etatsråd Donner deltager sågar ingen ringere end byfoged og borgmester Ræder, men lige lidt hjælper det.

Som det fremgår, ender hele Mommens livsværk med en tvangsauktion over både fast og løs ejendom efter hans død.

"Fortegnelse over Udleverede Steen fra Teglværket Engholm i September Maaned 1847".
Bemærk at den kendte muremester i Horsens, Andreas Fussing, har aftaget sten fra værket.

Oberstløjtnant Mansas kort fra omkring 1860-61 er det eneste, der viser teglværkets beliggenhed.

Faktaboks:

Teglværk: 2234-2

Sognet: Nebel

Matrikel nr.: 3a, Nebel By

Start: ca. 1842

Slut: ca. 1861

Ovntype: højovn

Kilder:

Horsens Avis

Folketællinger og kirkebøger,
Nebel sogn samt Horsens
Købstad.

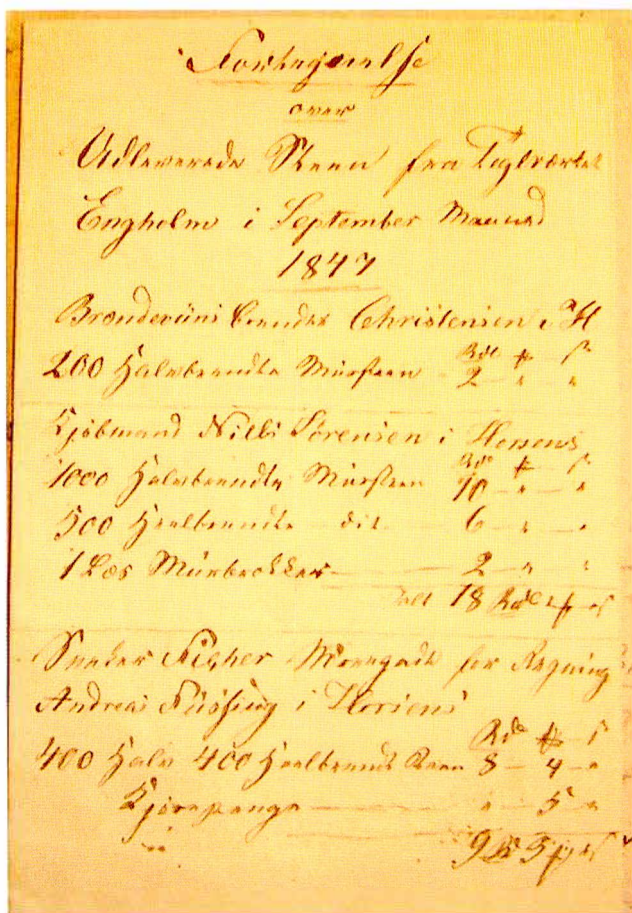
Skøde- og panteprotokoller for
Voer Herred, Skanderborg
Amt, forsikringsprotokoller mv.
samt efterladte dokumenter
fra Mommes dødsbo (Voer og
Nim Herredsfoged), Landsar-
kivet i Viborg.

Ejere:

1833-43 Cecilie Marie Preuthun

1843-48 Hans Brøchner Momme

1848-69 Peder Nielsen

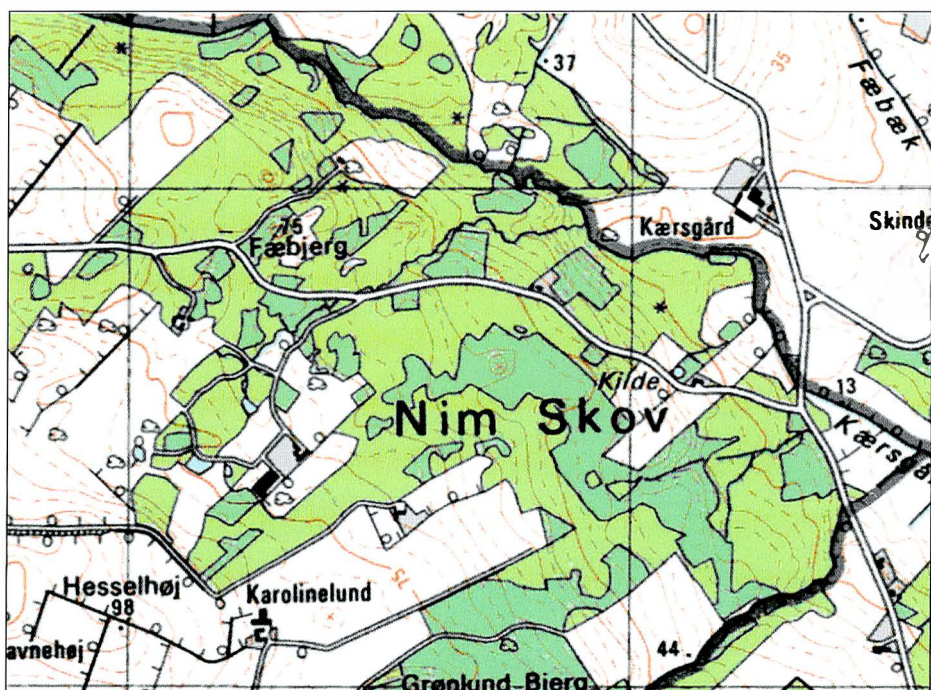
Teglværket i Nim Skov

I 1843 lå der et lille teglværk i Nim Skov. Ovnstørrelsen er opgivet til 16.000 sten med 2-3 årlige brændinger. Hvor længe dette teglværk virkede, samt hvem der ejede værket på denne tid, røbes der ikke noget om. Men ved den store industritælling i 1855 kommer der lidt oplysninger om det lille skovteglværk.

I 1853 havde gårdmand Henrick Laursen købt teglværket, og i 1854 producerede han 64.000 helbrændte, 16.000 halvbrændte og 24.000 mel-

lembrændte sten. Ud fra kendskabet til ovnens størrelse kan det fastslås, at der har været syv brændinger dette år. I månederne maj-juli har der været beskæftiget to mand til tørveskæring, som var det grundlæggende brændsel på dette teglværk. Hele teglproduktionen opgives til at blive solgt i omegnen af Nim. Den nok mest interessante oplysning er, at teglværket "nu nedlægges". Sidenhen findes ingen kilder bevaret, så det må regnes for afslutningen.

Kort over Nim Skov. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Nim L. 1/4 Februar 1855. Henrick Laurson

Udsnit af
Industritællingen 1855 med
Henrick Laur-
sens underskrift
vedr. teglværket
i Nim Skov.

Faktaboks:

Teglværk: 2242-1

Sogn: Nim

Start: før 1843

Slut: 1854

Ovntype: højovn

Kilder:

Industritællingen 1855, Rigs-
arkivet

Schythe, J. C., Bidrag til Kund-
skab om de danske Provinders
nærværende Tilstand i økono-
misk Henseende. Skanderborg
Amt, 1843

Ejere:

1853-55: Henrick Laursen

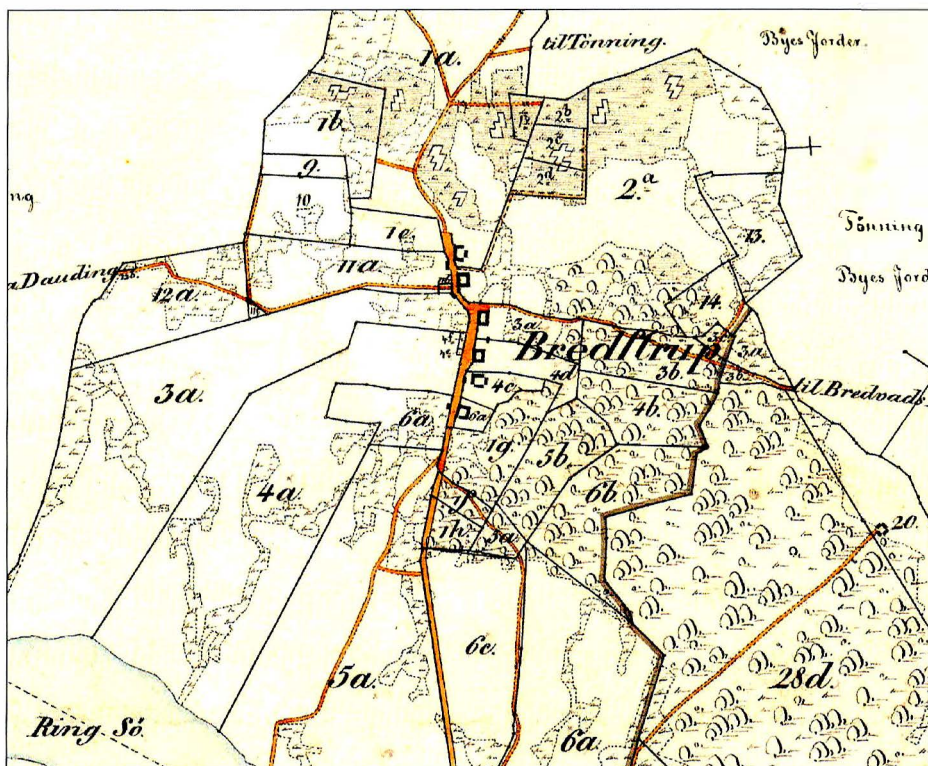
Petershøj - teglværket på Brædstrup mark

Ved Brædstrup har der ligget to teglværker: et som fungerede omkring år 1900 og et ældre, der virkede i 1830'erne. Dette er historien om det ældste og mindste af de to teglværker.

I industritællingen 1834 oplyses det, at husmand Peder Pedersen på Brædstrup mark ejede et teglværk. Den årlige produktion var på 14.000 sten, som blev fremstillet med hjælp af egnens folk og nogle daglejere. Peder

Pedersen, der findes i både folketællingen 1834 og 1840, boede i et hus kaldet Petershøj, men hvor teglværket og Petershøj lå, vides ikke. Hvor længe dette værk har været i drift, vides heller ikke, men det er højest usædvanligt, at en husmand på denne tid har haft midlerne til at drive et teglværk. Derfor formodes det, at teglværket kun har fungeret i en meget kort periode.

Kortudsnit over
Brædstrup ca.
1860. Copy-
right, Kort og
Matrikelstyrel-
sen.

Faktaboks:

Teglværk: 2198-1

Sogn: Ring

Start: før 1834

Slut: efter 1834

Ovnstype: højovn

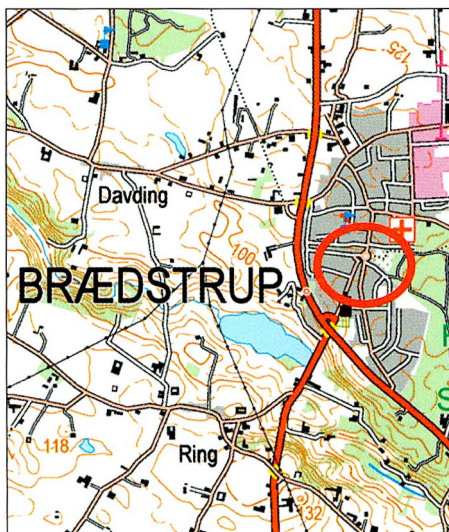
Kilder:

Industritællingen 1834, Rigsarkivet

Folketællinger 1834 + 1840, Ring sogn

Ejer:

1834: Peder Pedersen

Brædstrup Teglværk

I midten af 1800-tallet var Brædstrup en landsby nordvest for Horsens uden nogen form for storbypræg. Dette ændredes kraftigt i 1890'erne, da jernbanen mellem Horsens og Silkeborg blev projekteret og anlagt. Den lille landsby voksede og blev en væsentlig større by – bl.a. takket været banen. Historien om Brædstrup Teglværk skal dog findes nogle år før selve jernbanen fra Horsens nåede til Brædstrup, men måske har jernbanen alligevel været grundlaget for etableringen af teglværket. I 1891 blev den første jernbane anlagt fra Horsens og vestpå. Dette blev den første af en stribe baner som senere blev til *Horsens Vestbaner*.

I Brædstrup drev gårdmand Ene-

vold Jensen slægtsgården Holmsgård. Han havde måske allerede set fremtiden for Brædstrup. En jernbane mellem Horsens og den kraftigt voksende Silkeborg ville betyde meget for de små bysamfund på strækningen. Man kan forestille sig, at udsigten til, at Brædstrup med sin beliggenhed omtrent midt imellem de to byer ville få status som stationsby, fik Enevold Jensen til at begive sig ud i et teglværks-eventyr.

Samtidig med Enevold Jensens første forsøg på at brænde tegl begyndte de første Brædstrupaviser at udkomme. Netop den sjette avis, dateret den 16. juni 1893, beretter om Enevold Jensens bestræbelser:

"Nyt Teglværk. Ligsom engang tid-

*Holmsgården
i Brædstrup.
Enevold Jensen
sliber leen. Foto
udlånt af Hans-
Ulrik Riisgård.*

ligere bliver der i Aar gjort Forsøg paa at brænde Sten i Brædstrup. Gaardejer Enevold Jensen, paa hvis Mark, lige syd for Brædstrup, Leret findes, og Teglbrænder J.P. Nielsen have opført de nødvendige Bygninger til Proven, og der er allerede strøget en stor Del Sten, der i denne Tid hurtigt tørres. Viser det sig, at Stenene bliver gode, vil et Teglværk, drevet efter Nutidens Principper, have en Fremtid for sig. Alene Beliggenheden ved en god Chaussé betyder jo ikke saa lidt for Afsætningen."

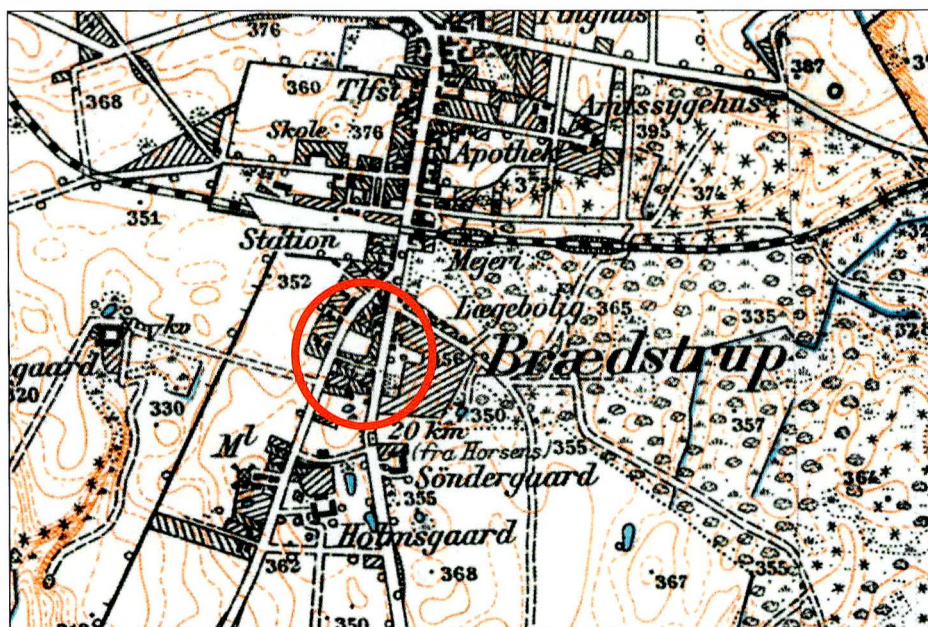
Man kan se, at Brædstrup – alene ved landevejens færdsel – har haft en vis handel allerede inden jernbanen blev åbnet i 1899.

I 1899 åbnede jernbanestrækningen med en station i Brædstrup blot 200 meter fra teglværket. Dette har Enevold Jensen sikkert fundet ideelt for afsætningen. Men ifølge erindringer overleveret fra hans datter, Cathrine Holmsgaard, blev teglværket solgt til førstemanden på teglværket. "Denne,

Et større Parti Mursten
er til Salg paa Brædstrup Tegl-
værk til billige Priser. Mod
Contant gives 2% Rabet.

der nok var en dygtig arbejder, men antagelig ikke besad lederevnen, gav op efter et par års forløb, og teglværket blev nedlagt", beretter Cathrine Holmsgaard. En gennemgang af skøder og panteprotokoller har ikke kunnet bekræfte dette. Men i datidens handelskalendere oplyser dog, at der i Brædstrup er et teglværk. Perioden er 1907-09, men oplysningerne herfra kan godt være nogle år gamle og derfor ikke særlig pålidelige. Ideen med at placere et teglværk ved jernbanen er god, men det betyder, at der også meget let kan komme konkurrenter ind udefra. Dette, samt "dårlige lederevner", har måske taget livet af teglværket i Brædstrup inden 1910 – og måske endda før.

At teglværket blev til noget, vides med sikkerhed, for senere på året 1893 findes flere annoncer, der fortæller, at der på Brædstrup Teglværk er et større parti mursten til salg

Teglværksgrunden markeret med rød cirkel – mellem Søgade og Horsensvejen. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2198-2

Sogn: Ring

Matrikel nr.: ukendt men udstykket fra 5a, Brædstrup by

Start: 1893

Slut: før 1910

Ovnstype: højovn

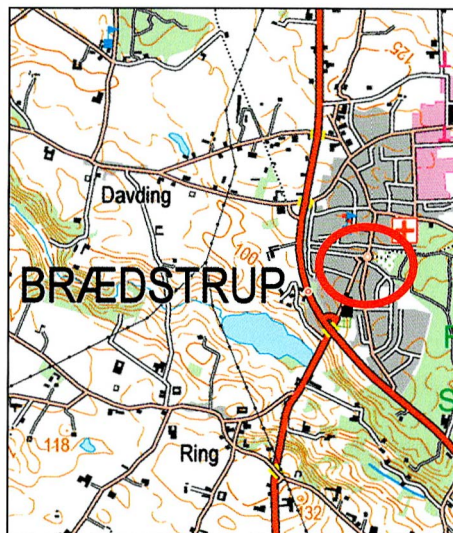
Kilder:

Brædstrup Adresse Avis 1893.

Cathrine Holmsgårds erindringer
v/dr.scient Hans Ulrik Riisgård,
Kerteminde

Forh. muremester Chr. Nielsen,
Brædstrup.

Brædstrup Lokalhistorisk Arkiv

Ejere:

1893-?: Enevold Jensen

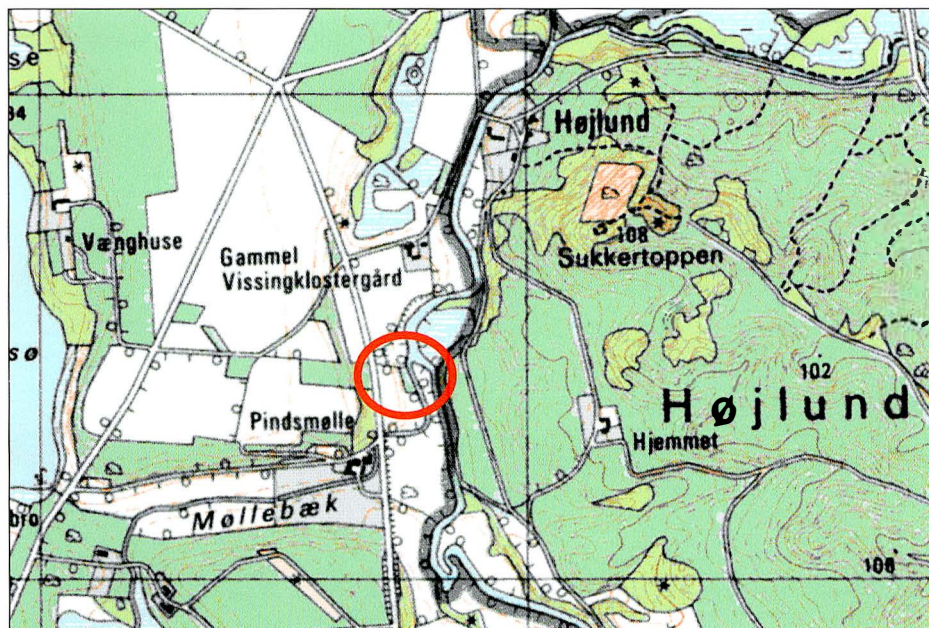
Teglovn ved Vissing Kloster

Nær Mossø ligger det kendte højdepunkt *Sukkertoppen*. Således kaldes det i dag, men dette navn var næppe brugt i første halvdel af 1200-tallet, da de sorte munke – bedre kendt som Benediktiner-ordenen – anlagde et nonnekloster tæt ved Mossø. Til opførelsen af dette kloster blev der anlagt en teglovn 200 m syd for klostret. I dag er både kloster og teglovn væk, men takket være en udgravning i 1935 kendes der lidt mere af teglovnens historie.

Indberetningen om denne udgravning findes på Nationalmuseet. Lærer Kolstrup fra Højlund Skole forestod

den første indberetning om bygningsrester. Årsagen var, at gårdejer Martin Hansen i nogle år havde pløjet brokker op af jorden. Kolstrups brev gjorde, at museets arkæolog C.M. Schmidt fik besked på at tage forbi Sdr. Vissing ved lejlighed og bese området. Lejligheden bød sig hurtigt, og i april 1935 kunne Schmidt ved selvsyn og med hjælp fra lærer Kolstrups skitser konstatere, at der var tale om en teglovn. Schmidts besøg blev i første omgang kort, men en udgravning af området blev fastlagt til senere på året.

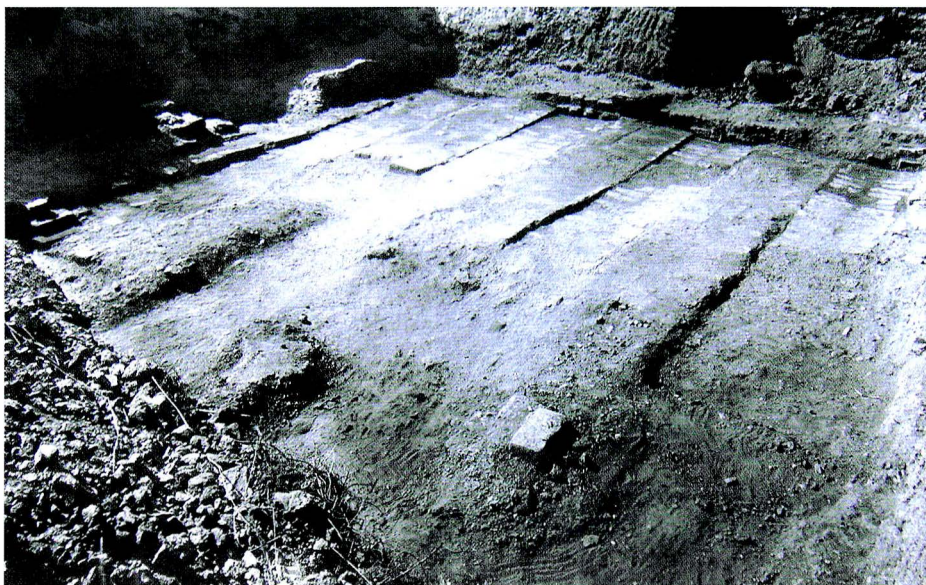
I august 1935 foretoges så en fuld-

Den røde cirkel markerer placeringen af området hvor teglovn blev fundet. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

*Teglovn set
fra nordøst.
Foto fra
udgravningen
i 1935. Foto:
Privat*

stændig udgravning af teglovn. Ruinerne var meget beskedne, men dog tilstrækkelige til, at man kunne bedømme ovns størrelse. Indvendig var målene 5 x 4,3 m og med fire indfyringskanaler. Murværket havde en tykkelse på 64-88 cm, men det stod kun tilbage i 2-3 skifters højde (ca. 25 cm.). Ved udgravningen fandtes der rester af aske og kul samt brudstykker af munketagsten, som alt sammen kan

henføres til den sidste brænding.

I slutningen af indberetningen opsummerer Schmidt, at teglovn bærer præg af middelalder og efter al sandsynlighed har hørt under Vissing Kloster. Resterne af selve klostret har da også vist sig at indeholde tegl, hvilket understøtter Schmidts tolkninger. Flere oplysninger om denne lille middelalderteglovn har ikke siden været fremdraget.

*Rekonstruktion
af teglovn
ved Vissing
Kloster.*

Faktaboks:

Teglværk: 2192-1
Sogn: Sdr. Vissing
Start: Middelalder
Slut: Middelalder
Ovnstype: højovn

Kilder:

Antikvarisk Topografisk Arkiv,
Nationalmuseet.
Kristensen, Hans Krongård, Bed
og arbejde, 1998.

Ejere:

Vissing kloster

Lervejdal Teglværk

I Addit Skov lå der for mange år siden to teglværker, nemlig Løndal Teglværk, der var begyndt at brænde sten i 1854, og Lervejdal Teglværk øst for Addit by.

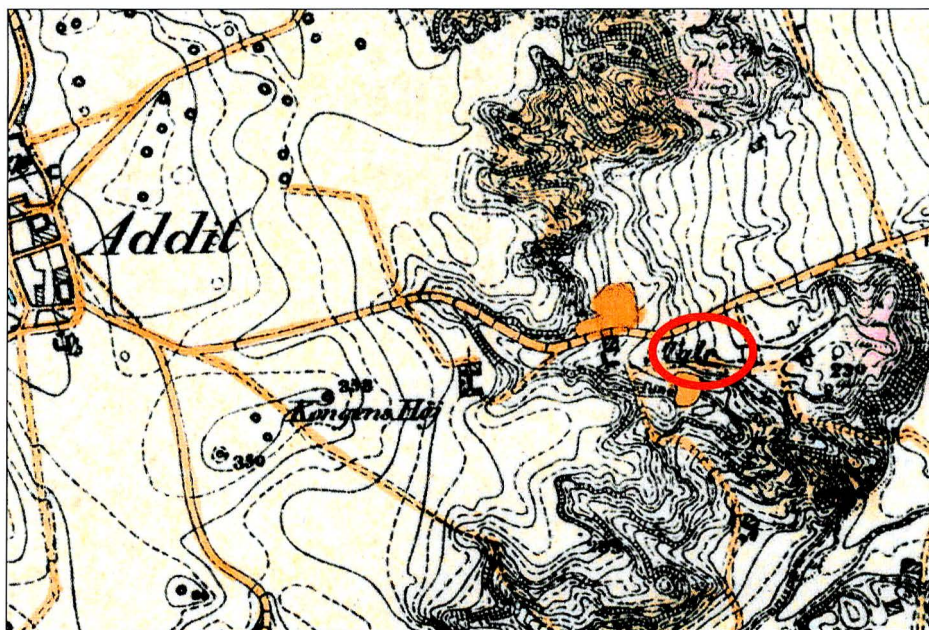
Lervejdal Teglværk blev startet i 1835 af Dines Pontoppidan Møller, ejer af Klostermølle i Voerladegård Sogn. Allerede samme år er han omtalt i industritællingen, hvor hans fem daglejere har brændt 90.000 sten. Året efter, i 1836, finder vi den første forsikring. I årene fremover kan vi takket være industritællingerne følge Pontoppidans produktion, men i 1839 sælger han værket. Teglværket omtales i amtsbeskrivelsen fra Skanderborg Amt fra 1843 (se Åstrup teglværk)

som: *"det store Teglværk i Addit-Skov, som leverer baade Muursteen og Tagsteen, er anlagt af Herr D. Møller til Kloster-Mølle, men eies nu af De Addit Bymænd"*. Vi får endvidere den oplysning, at ovnen rummede 40.000 sten. Værket blev solgt for 2500 Rdl., hvilket beløb stod som prioritet, ikke bare i den afhændede ejendom, men også i de nye ejeres ejendomme.

I arkivalierne møder vi Ib Jensen i 1837, hvor han er ankommet til Sdr. Vissing Sogn og er nævnt som teglbrænder ved *"Liværdal"*.

Da "De Addit Bymænd" overtog teglværket, indgik de også en kontrakt med Ib Jensen, som beboede skovfogedhuset, hvor værket lå, om at han

Målebordsblad fra 1872 hvor Lervejdal Teglværk er markeret i den røde cirkel. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

skulle varetage brændingen. Af kontrakten fremgår det, hvad der på den tid fandtes af inventar på et sådant teglværk. Der nævnes: *"En Æltevogn, en anden Vogn, en Mergelkasse, fire tykke Brædder, fire Hjulbøre, et Strygebord, Mur- og Tagstensforme, en Jernvogn, otte Jernplader, en Plov, en Harve, to Spader, et Teglstensbord, Beskærerknive og Vandrender, alt i brugbar Stand."*

Herefter er det Ib Jensen, der optræder i industritællingerne. I 1840 og 1841 har han brændt 150.000 sten og 5.000 tagsten, men i 1842 120.000 sten, 10.000 tagsten og nu også 3.000 fliser.

Niels Pedersen Langballe, som var en af *"De Addit Bymænd"* og altså en af de oprindelige ejere, købte i 1854 de andre ejere ud og blev således eneejer

af teglværket Lervejdal. Prisen var nu steget til 3100 Rdl.

Langballe var i forvejen den drivende kraft i værket, for af den store industritælling i 1855 fremgår det, at han udover nu at være eneejer af værket allerede havde drevet det i tre år. Som bruger er først anført *"Ib Jensen"*, men hans navn er blevet overstreget, og i stedet er der skrevet *"Henrik Ibsen"*, Ib Jensens søn. Det er da også Henrik Ibsen, der underskriver dokumentet, hvoraf det bl.a. fremgår, at der nu beskæftiges tre arbejdere, som foruden kosten også får natlogi. I 1854 er der brændt 120.000 sten *"som forbruges af omegnens beboere."*

Ved juletid 1856 køber Henrik Ibsen Lervejdal, men værkets virketid går nu nok på hæld. Ejendommen

Området er i dag ændret til total ukendelighed, og når man besøger stedet, vil der for øjet åbenbare sig et syn som billedet klart viser. Råstofudvindingen ved Lervejdal har forandret området til det rene månelandskab.

"Lervejdal", som findes den dag i dag, er ifølge de nuværende ejere opført 1860, formodentlig af "egne sten."

Da Henrik Ibsen dør i 1868, er han ikke benævnt "brænder", men derimod "boelsmand". Man må derfor regne med, at "brænderiet" er ophørt. På et målebordsblad fra 1872 findes

teglværket vist, men der er ingen sikkerhed for, at det var i drift.

Hvor Lervejdal Teglværk lå, var der foruden ler også store mængder mergel. Desuden var der enorme mængder af sand, som i dag bl.a. udnyttes af firmaet Dansand.

Faktsboks:

Teglværk: 2192-2
Sogn: Sdr. Vissing
Matrikel nr.: 11a, Addit By
Koordinat: N 56° 2.355', E 9° 37.897',
Start: 1835
Slut: ca. 1863
Ovnstype: højovn

Kilder:

Schythe, J. C., Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i økonomisk Henseende. Skanderborg Amt, 1843
Industritællinger, Rigsarkivet.
Kousgaard, Palle, "Mennesker og Landskab", 2007

Ejere:

1835-39 Dines Pontoppidan Møller
1839-54 De Addit Bymænd
1854-56 Niels Pedersen Langballe
1856-68 Henrik Ibsen

Løndal Teglværk

Af flere skriftlige kilder fremgår det, at Løndal Teglværk blev grundlagt 1839-40 af Frederik Møller. Dette er dog bestridt af forfatter og lokalhistoriker Palle Kousgaard, Them, og han har fuldstændig ret.

Oprettelsen af teglværket ved Løndal skete nemlig på godsejer Schüttes foranledning. August Theodor Schütte, der var født i Brandenburg, kom til Jylland i 1820'erne og begyndte at købe godser og jord bl.a. på Vejle/Horsens-kanten. Et af de helt store godser var Bygholm ved Horsens, hvor der i forvejen lå et teglværk. I 1850 købte han jord i Addit Skov og byggede her et teglværk, der havde sin første brænding i 1854, som det oplyses af den store industritælling i februar 1855. Heraf fremgår det, at Schütte har drevet værket ½ år. Endvidere står der: *"Dette Teglværk der nylig er oprettet, vil om kort Tid producere flere Gange saa mange Sten som nu"*. Man har det første år brændt 120.000 sten og beskæftiget tre mand, dog gøres der opmærksom på at der bruges flere, når stenene skal indsættes og udtages af ovnen. Endelig får vi at vide, at den

ene karl får kosten, mens de andre arbejder på egen kost.

De første forsikringspapirer viser, at Schütte forsikrer værket første gang i 1855. For, som der står, *"ejfør forsikret"*.

Endvidere findes i Landsarkivet i Viborg en forpagtningskontrakt imellem godsejer Schütte og exam. juris. Carl Johan Wohlsen om det nyoprettede teglværk i Addit Skov. Kontrakten er lang og udførlig med mange juridiske detaljer vedrørende værket og dets omgivelser. Det fremgår bl.a., at værket endnu ikke er helt udbygget. Wohlsen skal derfor i løbet af 1855, blandt flere andre bygninger, opføre en tørrelade til drænrør og en staldbygning. Forpagtningen skal løbe i 10 år og træde i kraft 1. april 1855. Kontrakten blev underskrevet af Schütte og Wohlsen den 3. marts 1855 på Bygholm Gods ved Horsens.

Wohlsen var åbenbart en driftig mand, for i 1866 købte han hele herligheden: teglværk, seks leiehuse, skove og jord, i alt 330 tdl.

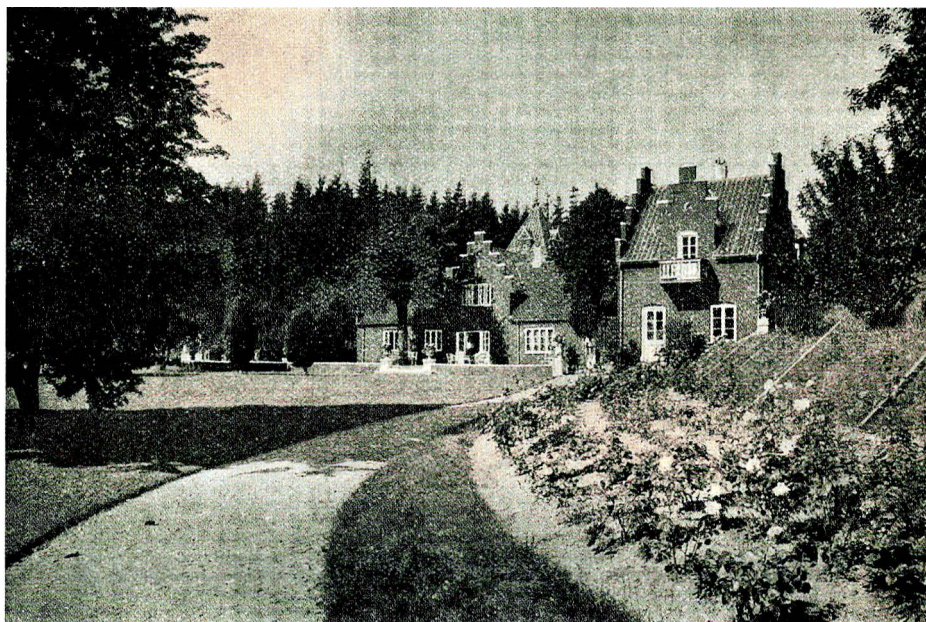
Dette område hed oprindeligt "Additskov", men i 1870 fik Wohlsen tilladelse til at bruge navnet Løndal efter

— Den Hofjægermester Schütte tilhørende Del af Addits-Ulstrup = Langballe og Binding Skove er, ifølge 'Bib. Stiftst.', solgt til Exam. juris. C. J. Wohlsen for 18,000 Rd. Til Eiendommen høre et Teglværk og 6 Liehuse. Arealet udgjør omtr. 330 Tdr. Rd.

Uddrag af
"Ugeskrift for
Landmænd"
fra 1866, som
viser handlen
mellem Schütte
og Wohlsen.

Løndal før
1906.
Dansk Gårde
1906.

højdepunktet Lønbjerg umiddelbart øst herfor.

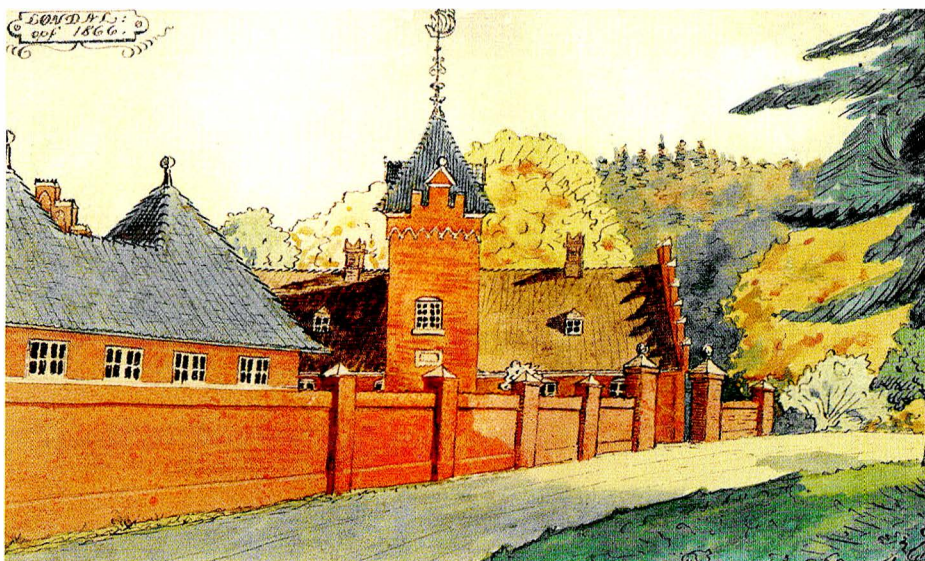
I 1872 var Wohnsen desuden ejer af Them kirke, som blev tilbygget med et sideskib, og der er næppe tvivl om, at dette blev opført – i "Løndal-sten".

Vi kan også gå ud fra, at Wohnsen har brugt egne byggematerialer til opførelsen af sin pompøse hovedbygning

med tårn og sidefløj med tårnkarnap – alt forsynet med kamtakkede gavle.

I industritællingen 1872 oplyses det, at arbejdstiden på Wohnsens teglværk er fra 5 morgen til 8 aften, dog med en pause på tre timer midt på dagen, altså en arbejdsdag på 12 timer. Til gengæld blev der kun arbejdet i de seks sommermåneder, idet værket jo lå

Stifteren af
Glud Mu-
seum, Søren
Knudsen, har
været omkring
Løndal med
sin skitsebog.
Billedet stam-
mer fra bogen
"Lykkelig jeg,
der så det..."
udgivet af
Glud Museums
Forlag 1997.

Fra Løndals Teglværk

(Middit. Epov)

kan faaes ildbrændte Mursten af Nr. 1
til 16 Kroner pr. 1000 Stkr. Prisen paa de
ringere Sorter er i Forhold dertil.

Løndal pr. Silkeborg, den 5. Novbr. 1878.

Wohnsen.

Denne annonce
fra Horsens
Folkeblad den
14. november
1878 fortæl-
ler, at Wohn-
sen sælger
"ildbrændte
Mursten" af
første klasse.

stille om vinteren - her kunne man så
ligge og snue til kl. 6.

Wohnsen ejede Løndal indtil 1887,
hvor han solgte til en forvalter Ras-
mussen, som samme år afhændede det
til forstkandidat F. P. W. Lorentzen.
Denne drev værket indtil foråret 1899,
hvor han overdrog det til fabrikant
Carl Wilhelm Jørgensen.

Værkets dage var nu ved at være
talte.

På Brædstrup Lokalkarkiv findes de
nedenfor viste anbefalinger til tegl-
brænder Peder Svingelberg. Heraf
fremgår det, at han ikke er blevet fyret.

Man må derfor formode, at værket var
ved at blive nedlagt, og at han således
er den sidste brænder på værket. An-
befalingen er underskrevet den 6. fe-
bruar 1900, så 1899 må have været det
sidste år, man brændte sten.

Løndal Teglværk var et højovns-
teglværk fra tiden, før ringovnen holdt
sit indtog. Af denne type har der
været mange hundreder i Danmark.
Der er kun bevaret et enkelt, nemlig
Bladstrup Teglværk, som er flyttet fra
Nordfyn og opført på frilandsmuseet
"Den Fynske Landsby" i Odense. Men
indtil for få år siden var der faktisk

Den gamle om-
byggede høj-
ovn. Desværre
findes denne
unikke bygning
ikke mere, men
heldigvis er der
dette dejlige
billede af den.
Oprindelig var
ovnen ikke
fritliggende,
men som andre
ovne omgivet
af en langt
større teglovns-
bygning. Foto:
Palle Kousga-
ard, Them.

Teglbrænder
Svingelberg har
også skaffet sig
en anbefaling
fra en kunde i
Brædstrup.
Begge fra
Brædstrup
Lokalhistoriske
Arkiv.

A 1028

Paa Forlangende af Hr. Teglbrænder, Peder Svingelberg, er det
mig hermed en Glæde at kunne anbefale ham i et og alt som
en meget dygtig Mand, og især med Henblik til Teglbrænderkun-
hed. Med Henblik til Stensens Form og Aktivitet er han her
i Egens vidt Kreds anerkjendt som en ligeledes dygtig Mand.

Løndal d. 6. Februar 1900.
T. Dietz.

A 1028 Meddelelse

til
Hr.

fra
S. J. Raudler.

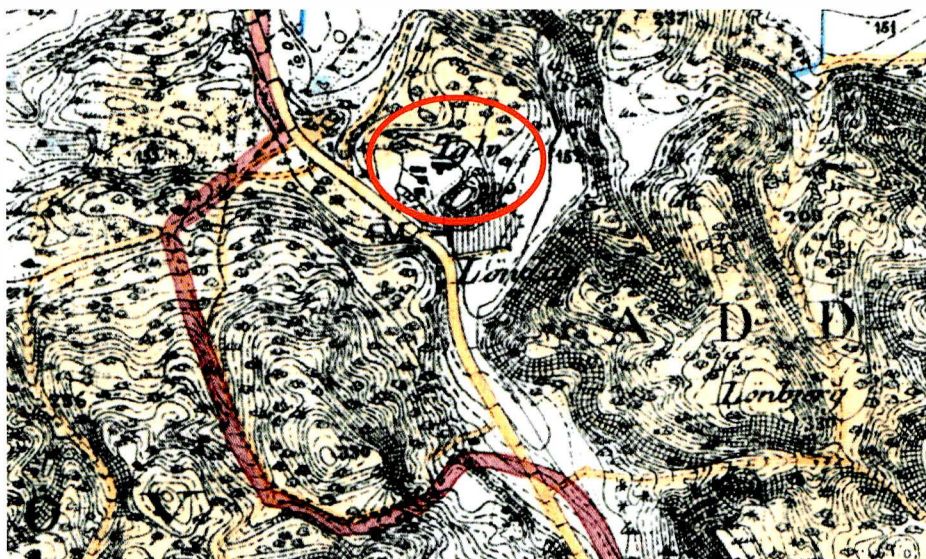
Brædstrup d. 2. 1900

Underleggende den sidste Sommer afbrøde af dæsnende Teglbræ-
der P. Svingelberg i Løndal for Adskill 30,000 Haissteen halv
og halvtredde, og det mig paa given Forbudning en Fornøjelse
at tilkjendegive, at samme har været den eneste Mand i Løndal og mig
til sidste Tilfredshed.

Brædstrup d. 2. 1900
S. J. Raudler

endnu en højovn i landet, nemlig på
Løndal. Denne var dog ikke helt ori-
ginal, idet der var bygget en etage af
træ ovenpå. Det var billedhuggeren
Viggo Jarl, søn af den tidligere ejer
Carl Johan Jørgensen, som havde for-
elsket sig i den gamle og særprægede
bygning og havde indrettet atelier der.

På et senere tidspunkt valgte man
at indrette den gamle ovn til "klænge-
stue", hvis funktion var at få fyrre og
granfrø til at falde fra koglerne ved at
udsætte dem for varme. Der blev såle-
des igen fyret i de gamle indfyrings-
kanaler.

Løndal
Teglværks
placering
markeret på
målebordsblad
fra 1872.
Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2192-3
Sogn: Sdr. Vissing
Matrikel nr.: 13b, Addit By
Adresse: Silkeborgvej 92
Koordinat: N 56° 3.155, E 9°
35.196
Start: 1854
Slut: 1899
Ovntype: højovn

Kilder:

Skøde og panteprotokol for
Thyrsting Herred, Skanderborg
Amt samt Brandforsikrings-
protokol mv., Landsarkivet i
Viborg
Ugeskrift for Landmænd
Tak for hjælp til Brædstrup Lo-
kalhistoriske Arkiv,
og til Palle Kousgaard.

Ejere:

1850-66: A.T. Schütte
1866-87: C.J. Wohnsen
1887-87: Forvalter Rasmussen
1887-99: F.P.W. Lorentzen
1899-1900: C.W. Jørgensen

Katrinehøj Teglværk

Historien om Katrinehøj Teglværk, sommetider kaldet Toftum Teglværk, startede den 17. januar 1871, hvor Jens Eriksen, som havde en gård i Toftum, købte matr.nr. 14a lige vest for det, vi i dag kender som Søvind by.

Han gik med det samme i gang med at bygge et teglværk, således at han kunne opføre sin nye gård af egne sten. Stedet, han valgte, havde gode lerforekomster, og lå for øvrigt ikke langt fra det store mergelleje, som se-

Teglværkets "dåbsattest" kan findes i denne annonce fra Horsens Folkeblad den 1. juli 1872.

**Med Teglværket i Toftum, Søvind Sogn, kan
2 Arbejdere faa stadigt Arbejde enten paa
Aflørd eller Dagløn, naar de strax melde sig hos
Jens Eriksen.**

Som en sjælden ting findes et gammelt maleri, om end meget naivistisk udført, af Katrinehøj dateret den 9. juli 1880. Teksten på billedet er: "Katrinehøj, Toftum Mark, set fra sydøst". Teglværket - bestående af ovn og tørrelader - ses til venstre i billedet. Det, der ligner træer, er røg fra en brænding, der netop er i gang. Foto: Bjarke Aagaard Nielsen.

nere i mange år via jernbanen leverede enorme mængder mergel til et stort område.

Jens havde travlt, og han var en ihærdig mand, for allerede i 1872 var værket færdigt, han forsikrede det, og i Horsens Avis søgte han folk.

Gården bliver bygget i 1874 og placeret øverst på bakken med en pragtfuld udsigt, især mod syd ned over Horsens Fjord og Vørsø.

I de kommende år producerede værket masser af mursten og drænrør, og både Søvind Mejeri og Rugballegård i Brigsted er opført af Katrinehøj-sten.

Det er især Jens Eriksens sønner, Erik og Mikkkel, der har det praktiske arbejde med værket. Således er det flere gange i 1880'erne Mikkkel Eriksen, der har annoncer i dagspressen. Dog er det broderen Erik Eriksen, der i 1887 får skøde på gården med teglværk formedelst 15.000 kr. og yder af-tægt til forældrene.

Fra gården er bevaret en gammel regnskabsprotokol med mange interessante oplysninger om bl.a. datidens priser på mursten og meget andet, f.

Som så mange andre teglværker har også Katrinehøj efterladt sig et historisk visitkort i form af stemplede mursten.

eks. ”Sommerløn til en mand 90 kr., salg af en hest 500 kr., afbenyttelse af orne 1,50 kr.” osv.

Produktionen fortsatte indtil 1889, hvor værket var blevet for gammelt og umoderne til den tids konkurrence.

En æra i Søvindts historie var hermed slut.

Teglværkets sidste ejer, Erik Eriksen, blev boende på gården, som senere blev overtaget af hans søn Jens, der var opkaldt efter sin bedstefar. Også han fik en søn, som kom til at hedde Erik Eriksen efter sin bedstefar. Denne var således fjerde generation på gården, hvor han boede hele sit liv. Han var også den sidste af slægten, der ejede Katrinehøj, idet han var barnløs og forblev ungkarl hele sit liv. Han døde i 2008, hvorefter gården blev solgt til anden side og nedrevet.

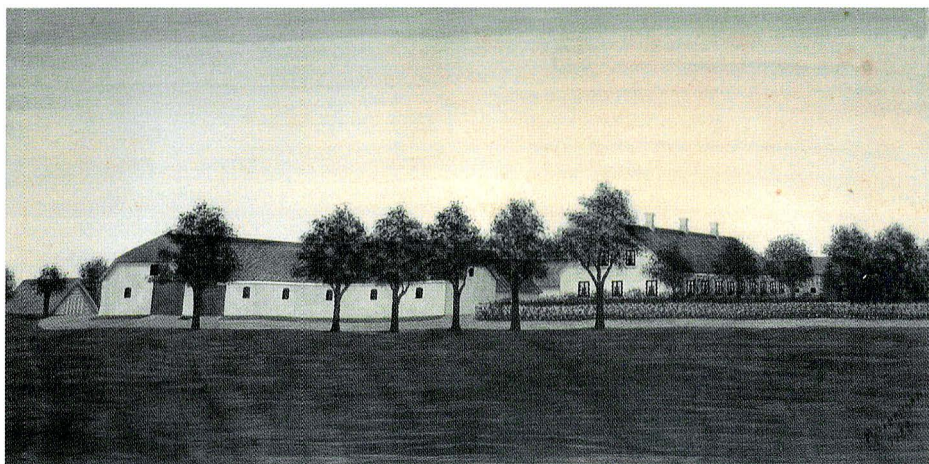
Loftum Teglværk.

Paa Grund af Driftens Ophør er til Salg: en **Hørmastlinekanon** med Former, 1½ a 8 ", ikke meget brugt, en **Murstens-Presser**, helt ny, begge fra **Stallnechts Fabrik**, en **Lermølle**, nogle **Laager** og **Rister**, en **Arbejdsfjedervogn**, saa god som ny (Vægt ca. 1400 Pd.) samt en **Del Tagsten**.
Erik Eriksen.

Teglværkets "dødsannonce" læses i Horsens Folkeblad den 27. februar 1890.

Maleri af Kathrinehøj 1928.
Teglværket er
da for længst
nedrevet.
Foto: Bjarke
Aagaard
Nielsen.

Som på så mange andre teglværker har ejerne af Kathrinehøj Teglværk heller ikke selv stået for arbejdet med fremstillingen af tegl. Dette krævede nemlig en viden, som de lokale bønder ikke havde. Til at klare denne opgave blev der ansat en teglbrænder, og på Kathrinehøj kendes navnene på enkelte af disse. Den første var Niels Chr. Jensen, der i 1873 er nævnt som brænder

for Jens Eriksen. I 1875 og 1877 nævnes en Carl Chr. Petersen og i 1882 Kristen Jørgensen.

Hvem lagde navn til Kathrinehøj?

Marie Kathrine Michelsdatter blev født den 14. juni 1825 som datter af

En enkelt
stemplet sten
havde man
indmuret over
hoveddøren i
stuehuset.

gårdmand Michel Jensen Winther og hustru Sidsel Rasmusdatter, Hundslund. Som barn findes hun opført i folketællingerne under navnet Trina, så Marie har hun givetvis ikke brugt. I 1840 blev hun konfirmeret i Hundslund Kirke og fik skudsmålet "godt" i kundskab og "meget godt" i opførsel.

Den 6. maj 1849 døde hendes mor 49 år gammel, og hendes fødegård blev overtaget af hendes yngre bror. For en tid blev hun i hjemmet og passede sin gamle far, men snart var tiden inde til at finde et passende parti.

Det skete den 30. januar 1850, da den 24-årige Kathrine blev trolovet med den seks år ældre ungkarl Jens Eriksen. Selve vielsen i kirken fandt sted den 19. februar samme år. Jens ejede en gård på Hundslund Mark, og her flyttede Kathrine ind og blev frue på gården. Her boede tillige Jens' forældre og hans 13-årige lillesøster. Der

var ingen tjenestefolk, så de måtte selv tage fat på alle hverdagens arbejdsopgaver.

Den 9. december 1850 fødte den unge Kathrine en søn, Erik. Den lille dreng var svagelig og blev i hast hjemmedøbt af præsten den 30. januar – senere samme dag døde han syv uger gammel. Dengang var børnedødeligheden høj, og der var ikke andet at gøre end at forsøge igen. Den 13. december 1851 fødte Kathrine så sin anden søn, som også fik navnet Erik. Halvandet år senere blev Erik storebror til Mikkell Carl, født den 6. april 1853. Kathrine opdrog de to sønner på gården i Hundslund sammen med to plejedøtre, så børneflokken i alt talte fire.

I folketællingen 1860 findes familien opført med mand (Jens) og kone (Kathrine) og to børn samt to plejebørn. Kathrines svigerforældre er altså

ikke længere bosiddende hos dem. Der er stadig ingen tjenestefolk ansat, så børnene, der var i alderen 7-13 år, har alle taget del i den daglige drift.

Stille og roligt lever familien på gården i Hundslund, indtil Jens køber en gård i Toftum, Søvind. Her flytter familien ind den 12. april 1869. Det bliver en omvæltning, ikke kun for

Kathrine, men for hele familien. Gården har formentlig ligget i Toftum by, og her har familien sikkert boet de første par år, inden den nye gård på bakken stod færdig. Om denne tid findes der i familien Eriksen bevaret en gammel lejlighedssang, som ganske godt fremstiller historien. Melodien er "En sømand har sin enegang":

*I Slægtens fortid vi en tur i fantasien gå:
Dengang der vest for Søvind by så gold en bakke lå,
Kun tjørn og slæen voksed' her på mergeljorden gul –
Men gav dog til en taterhule både ly og skjul!*

*En aftenstund et ægtepar her solnedgangen nød,
Der stod de, hånd i hånd, da Jens's ord således lød:
"Jeg her en gård mig bygge vil – til vor og slægtens gavn,
Og, efter dig min pige, bli'r "Katrinehøj" dens navn!"*

Gården blev opkaldt efter Marie Kathrine Michelsdatter og fik navnet Katrinehøj. Første gang navnet ses er ca. 1880. Samme år ses det i folketællingen, at familien nu klarer sig bedre

rent økonomisk. For udover to voksne, hjemmeboende sønner, der hjælper til med landbrug og teglværk, er der nu også hele to tjenestepiger i huset.

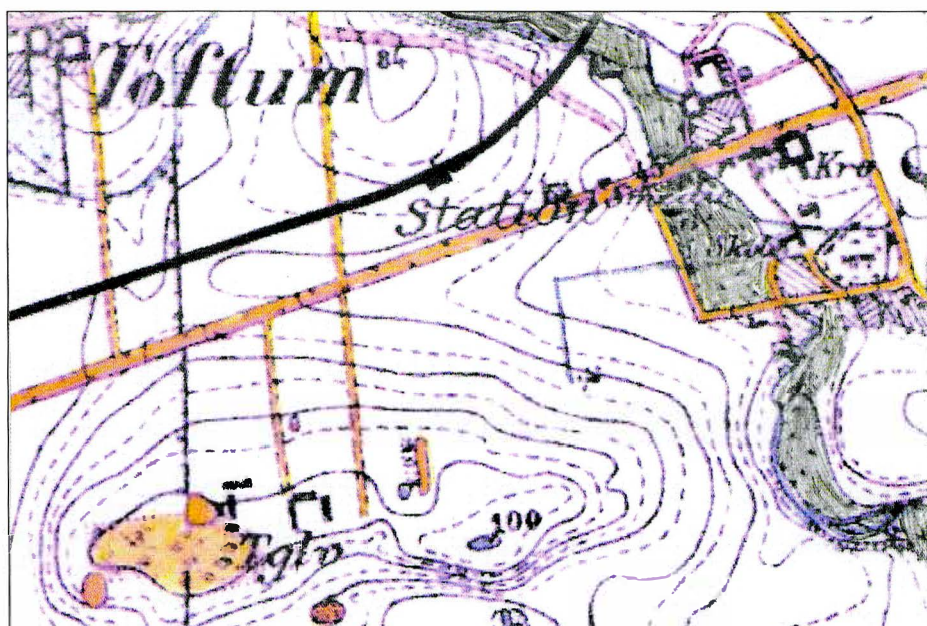
Jens og Kathrine. Foto udlånt af Jens og Bjarke Aagaard Nielsen.

I 1887 overdrager Jens og Kathrine gården og teglværket til næste generation. De går på aftægt og bliver boende på gården. Den 14. juni 1895 kunne Kathrine fejre sin 70 års fødselsdag. Det blev hendes sidste sommer, for den 31. august døde hun af leverbetændelse og blev begravet på Søvind kirkegård. Sådan ender altså historien om kvinden, der lagde navn til gården og teglværket Katrinehøj!

Gravsten på Søvind Kirkegård.

Kort over Søvind/Toftum, hvor Katrinehøj Teglværk ses nederst til venstre. Dateret 1874. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks

Teglværk: 2236-1

Sogn: Søvind

Matrikel nr.: 14a, Ørbæk By

Adresse: Haldrupvej 33

Koordinat: N 55° 53.410', E 9° 59.557'

Start: 1872

Slut: 1889

Ovntype: højovn

Kilder:

Tak for billedmateriale til Jens og Bjarke Aagaard Nielsen.

Skøde og panteprotokol for Voer Herred, Skanderborg Amt samt Brandforsikringsprotokol mv., Landsarkivet i Viborg

Horsens Avis

Horsens Folkeblad.

Kirkebøger og folketællinger, Søvind sogn samt Hundslund sogn. Lokalhistorisk Arkiv i Søvind

Ejere:

1872–87: Jens Eriksen

1887–89: Erik Eriksen

Tyrrestrup Teglværk

Det er sjældent, at man har oprettelsen af teglværker grundigt beskrevet, men det er tilfældet her. For i J.C. Schythes beskrivelse af Skanderborg Amt fra 1843 (se Aastrup teglværk) skriver han bl.a.: *I aar er ved Tyrrestrup bygget en Teglovn til 40.000 Steen; til Efteraaret skal den første Brænding gaae for sig, hvortil Steenene allerede vare formede og tørrede, da Forfatteren besøgte Stedet.*

Teglværket hørte i hele virkeperio-

den til Tyrrestrup Gods. Grundlæggeren af teglværket var Ole Johan Søltoft, der i 1827 havde overtaget godset efter faderen Chr. Søltoft.

Som så mange andre store gårdejere så han en interesse i at lave sine egne sten. Leret fandtes på hans marker, og ligeledes havde han det fornødne brændsel til ovnen, enten i form af tørv eller træ.

Ole Johan Søltoft producerede

Onsdagen den 29de Mai forfikkommende, Klotten 9 Formiddag, lader Hr. Proprietair Søltoft til Tyrrestrup ved Auction bortisælge over 50,000 Stkr. Murrsteen, nogle enkelte paa Noden staaende Ege, nemlig til Tommer og Planter, nogle Bunker Udhugst, 4 Ctr. Græskoer, 8 Ctr. overfedte Eolin, samt omtrent 50 Td St.

Mødestedet er ved Teglværket paa Tyrrestrup Mark.

Hvilket herved bekiendtgøres.

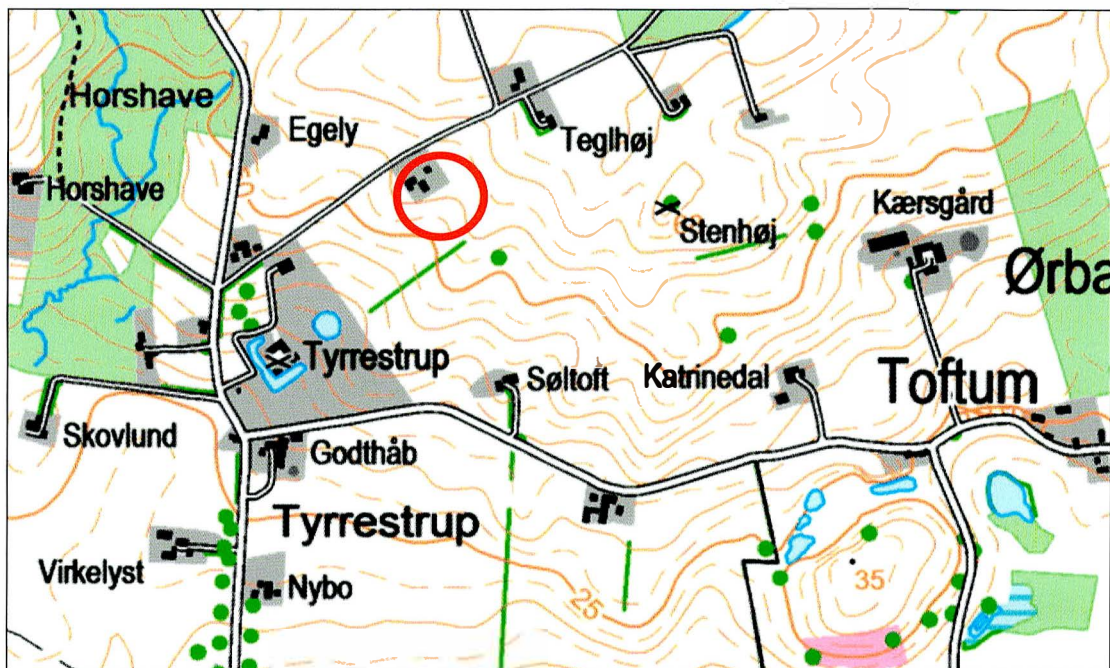
Boer og smaa Herreders Comite i Horsens, den 16de Mai 1850. Bernth.

I Horsens Avis den 17. maj 1850 annoncerer Tyrrestrup Gods med en auktion over ikke kun 50.000 mursten, men også egetræ, køer, svin og ost. "Mødestedet er ved Teglværket paa Tyrrestrup Mark" oplyses det.

Tyrrestrup Gods 2010, fotograferet i al sin pragt.

Teglværket lå som vist i ringen på kortet. I dag er der ingen spor tilbage af bygningerne. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

først og fremmest sten til eget brug. Men, som det fremgår af en annonce fra Horsens Avis den 17. maj 1850, bliver der også produceret til salg.

I 1855 finder en industritælling sted. Ifølge den er der beskæftiget tre mænd (men ingen kvinder eller børn, hvad der godt kunne have været tilfældet). Produktionen var i 1854 100.000 fuldblændte, 25.000 mellembændte og 25.000 halvblændte sten, altså i alt 150.000 stk., hvilket fortæller, at man dette år nåede fire brændinger.

Søtoft havde ingen faglige forudsætninger for at drive teglværk, så i perioden 1849-59 finder vi en forpagter af værket ved navn Lars Jensen. Fra 1860 er det Henrich Abraham Christensen, der bestyrer værket. Fra dette år er der i Tyrrestrups Godsarkiv, som befinder sig i landsarkivet i Viborg, en detaljeret kontrakt mellem ham og godsejer Søtoft, som nøje beskriver forholdet mellem de to.

Contract

1

Undertegnede Teglmester Henrich Abraham Christensen, forpligter mig til at møde med tre Mænd, foruden mig selv, paa Tyrrestrup Teglværk, saa tidlig Arbejdet tillader det, og forbliver der i Sommer, for at forarbejde Drænrør og Mursteen.

Søtoft giver mig og mine tre Mænd, Logis og Sengeleie i Huset ved Teglværket, samt Kost i Folkestuen, lige med hans egne Folk, hvor Dagens Middag og Aftensmaden nydes. Formiddags og Eftermiddagsmellemaden, tillige med Øllet, medtages fra Gaarden. Brændevin gives ikke.

For denne saaledes betingede Kost, betaler jeg daglig for mig selv, og for hver af mine Folk 20 sk. Siger Tyve Skilling, hvad enten der arbejdes for Dagløn, eller efter udstaaende accordt, ligesom ogsaa i de Dage hvor Vejret Grunde, forhindre arbejde paa Værket.

Søltoft betaler mig for Fabrikatet brændt, og opsat paa den af ham anviste Plads for:

1000 stk Muur eller Brøndsteen	2 rdl.
1000 - Skorstenssteen	2
1000 - Krybbesteen	20
1000 - Fliser eller Tagsteen	5
1000 - 5/4" Drainrør	1
1000 - 1 ½" Drainrør	2
1000 - 2" Drainrør	2
1000 - 2 ½" Drainrør	3
1000 - 3" Drainrør	4
1000 - 4" Drainrør	8
1000 - 5" Drainrør	12

For det muligt indtræffende Daglejerarbejde, 3 sk ? Mark pr. Mand.

De fornødne Tegllapperater leveres Teglmandskabet.

For Vraggoods betales kun halv Arbejdsløn. Fabrikatet maa være godt forarbejdet og godt brændt, fastsat efter Søltofts Ønske i 2 eller 3 Klasser.

Kun heelbrændte Drainrør medtages. Udleveringen af Steen og Drainrør besørger Teglmesteren uden Vederlag.

3

Søltoft leverer det fornødne Leer, Vand og Brændemateriale, paa og ved Teglværket. Vandpasning besørger Teglfolkene.

De leverede Redskaber, og Hesten maa Teglfolkene omgaas paa bedste og skaansomste maade, ligesom de til enhver Tid, holde alt i ryddelig og ordentlig stand paa Teglværket, efter bedste evne skulle de passe Søltofts Interesser.

Ifald ønskes gives Teglmesteren, et i Forhold til det udførte Arbejde, passende Forskud, som modregnes ved den endelige Afregning

5

I alt Teglværksdriften vedkommende har Søltoft at forholde sig til Teglmesteren, der staar ham til ansvar for Værkets forsvarlige Drift.

At denne Contract saaledes er afsluttet, bekræftes med hvor egenhændige Underskrifter.

Skrevet paa Tyrrestrup den 22de Marts 1860

O. J. Søltoft   H. A. Christensen

For aaret 1861 oprettes følgende kontrakt:

Accordt

1

Undertegnede Teglmester Henrich Abraham Christensen forpligter mig hermed til for Proprietær Søltoft til Tyrrestrup, i det paa Tyrrestrup Mark anlagte Teglværk., i Tidsrummet fra 1. April 1861, til første Nov. s. Aa, ifald ikke uforudsete Hindringer indtræffe, da at forarbejde og brænde 5 Ovne med Drainrør og Mursteen, og (der) maa af sidste sort ikkun indsættes i hver Ovn, saa mange som det er nødvendigt, for at Rørene kunne blive godt og tilstrækkeligt brændte, og forpligter jeg mig til, stadigt ved Værket at arbejde med 4 Mand foruden mig selv.

2

Leverans til Rørene besørger jeg Henrich selv, gravet og henkjørt fra den ved Teglværket beliggende Lergrav til Lermøllen, hvor Søltoft lader det til Rør ubrugelige Jord afrømme, Kjørslen udgrave, og en Grøft grave til at tage Vandet fra Graven.

3

Saavel Rør som Steen leverer jeg godt forarbejdede og godt brændte. Mursteenene maa holde i Bredden 4", Længden 8 ½" tommer, i Tykkelse 2 tommer, og efter Søltofts forslag i 3 Klasser. De forskellige Størrelser af Rør maa holde det nedenfor i § 5 bestemte Tommeantal i Lysningen, og 12 Tommer i Længden.

Ifølge den mig ligeledes i § 5 nedenfor tilstaaede Arbejdsløn, erholder jeg den deri fastsatte Betaling, dog ikkun for heelbrændte Rør. For Vragods af Rør og Muursteen betales mig derimod pr. 1000 stk, ikkun den halve Arbejdsløn efter samme §.

4

De leverede 2 Heste, som Søltoft græsser og giver Foder til, omgaas paa bedste og skaansomste maade, ligesom alt paa Teglværket, til enhver Tid holdes i reddelig og ordentlig Stand, og sørger for Søltofts Interesse efter bedste evne, og har Søltoft alene at henvende sig til mig, som Mester i alt hvad der angaar Teglværkets Drift, for hvilken jeg staar ham til Ansvar.

5

Søltoft betaler mig for Fabrikatet, brændt og opsat paa den af ham anviste Plads for: (som tidligere nævnt i kontrakten, red.)

For det muligt indtræffende Dag-lejerarbejde. Se Bemærkningen paa første Side, hvor efter arbejdslønnen for Mursteen (forfalder) med 24 sk. Pr. 1000stk.

3sk. (?) pr. Dag til en Karl, og 2 sk. til en Dreng.

De fornødne Teglværksapperater som Henrich efter hosføjede Optegnelse har modtaget i fuldkommen brugelig Tilstand, afleveres igen, saaledes mod et Vederlag af 5 Rdl, dog med den Bemærkning, at de Brok som maatte ske paa Rørmaskinen, Æltevognen, Lermøllen og paa Mergelkassen, istandsættes paa Søltofts Regning. Ligesaa leverer han paa Pladsen det fornødne brændmateriale af afskrællede Rødder, Tørv eller Steenkul, samt det fornødne Vand.

6

Fra 1. April 1861 til 1. Maj 1862 tilstaaes jeg Henrich og Familie, fri Hus og Ildebrændsel, af den Sort jeg vil levere, i det ved Teglværket opførte Huus, og leverer desuden til brug en Ko, som har kælvet i Marts Maaned sidste Aar, hvilken maa malkes til paafølgende 1. Okt., da den saa tilbageleveres, og leverer jeg i dens sted en anden, som ved den tid har kælvet, hvilken tilbageleveres 30. April 1862, Koen græsses uden Udgift for Henrich, saa tæt ved Teglværket som muligt, paa den ham dertil anviste Græsning, og gives ham tillige det nødvendige Vinterfoder til den, men han maa selv besørge den passet, saavel Sommer som Vinter.

7

Til en dobbelt Seng, leveres Henrich Sengeklæder og Lagner

For udleveringen af Rør og Muursteen saavel til fremmede som eget Brug betaler jeg Henrich, for hvert 1000 stk. 4 sk.

Ifald ønsket giver jeg Henrich, et i forhold til det udførte Arbejde, passende Forskud, som modregnes ved den endelige Afregning.

Den Plads der Nord for Teglværket ikke bruges til Vej, Huggeplads eller Oplag for Rør og Steen, maa Henrich afbenytte til Hauge, og desuden anvises ham et Stykke Jord til at sætte 4 Skp. Kartoffler i. Omkring paa den indhegnede Plads ved Teglværket maa Henrich lade afgræsse af Faar med Yngel.

Jeg lader Henrich med Familie og Gods, hente med 3 Vogne, hvoraf 2 med Lad og 1 fjællvogn med Sæde, og beforder jeg ham og Familie paa samme maade tilbage til hans nuværende Bopæl ved Vejle.

At denne Contrakt saaledes er indgaaet, bekræftes ved vore egenhændige Underskrifter.

Skrevet paa Tyrrestrup den 17.de Debr. 1860

OJ Søltoft

Henrik Abraham Christensen

En ligelydende Gjenpart har jeg modtaget.

Datum ut supra

Henrik Abraham Christensen

Ole Johan Søltoft, som grundlagde Tyrrestrup Teglværk. O. J. Søltofts enke, hvis fulde navn var Henriette Christiane Emilie Søltoft, som nedlagde værket i 1881. Foto: Det Kongelige Bibliotek

Man kan af tilgangslisten i Søvind Kirkebog se, at teglbrænderen den 6. april 1861 ankommer fra Jelling med kone og tre børn.

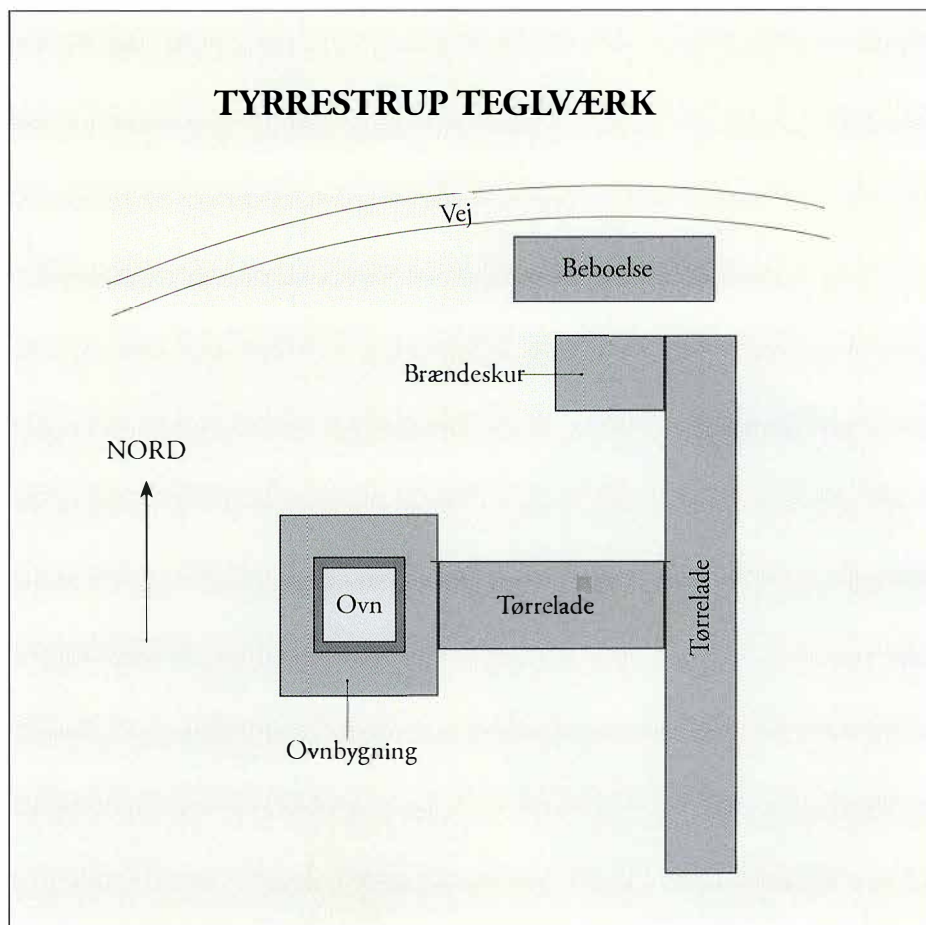
Det er således meningen, at ansættelsen kun skal gælde for et år. Men kemien mellem teglbrænderen og godsejeren er åbenbart god, og H.A. Christensen en dygtig fagmand. I hvert fald forbliver han på teglværket, til det lukker, og dør i sognet 1905, 80 år gammel. Hans søn, Jens Chr. Henriksen, går i faderens fodspor og bliver også teglbrænder paa Tyrrestrup Teglværk.

I 1878 dør Ole Johan Søltoft, og hans enke overtager gård og teglværk.

I den forbindelse sker der en nyvurdering af teglværket til brandforsikringen, og her får vi en god beskrivelse af bygningerne. Der er naturligvis en teglovnsbygning omgivet af et ovnskur, i alt 16x20 m. Selve ovnen er 8 m bred, 9 m lang og 4 m høj og med en vægtykkelse på 1,25 m. Fra ovnens overkant til tagværket er mindst 3 m. Der er endvidere 2 tørrelader, en på 23x9,5 m og en større på 61x7,5 m. Der er i en afstand af ca. 40 m fra ovnen et beboelseshus på 132 m² til to familier opført i egebindingsværk. Endelig hører der til værket et brændehus på 8x11 m.

Ved denne taksation underskriver

Ud fra gamle kort er det muligt at konstruere en grundtegning af teglværket. Ca. 1870. Tegning: Verner Bjerge.

37

Bygholms Teglværk, den 25 October 1878.

REGNING

L.T. Herr Proprietær Søltoft til Tyrrestrup
fra H. Heide.

Juli	10	1000 puds sten af p. m. 19 ^{de} No. 26.	-	-
	20	18 puds af Maaske 2 ^{de} 16.	-	-
	18	600 puds af p. m. 18.	-	-
Aug	25	6 puds af Maaske 2 ^{de} 16.	-	-
Abt. 1878. P. Heide.				

Af en arbejdsjournal, der nøje beskriver arbejdet dag for dag på Tyrrestrup Gods, fremgår det, at især hvad angår drænrør, har der været et samarbejde mellem teglværket på Bygholm og Tyrrestrup Teglværk – et samarbejde som denne regning fra 1848 bekræfter.

sønnen Chr. Søltoft, "Proprietær til Glibinggaard og Mølle" for sin mor enkefru Søltoft.

Værket har nu eksisteret i 35 år, hvor det har leveret masser af sten til egnens gårde og huse, og ikke mindst leveret store mængder drænrør til afvanding af egnens jorder. Men i lighed

med andre værker bliver også dette overhalet af mere moderne teglværker, og i 1881 er det slut.

Ogsaa dengang kendte man til genbrug, idet stenene fra nedbrydningen blev genanvendt til arbejderhuse i Toftum.

Teglværk til Nedbrydning.

Teglværket paa Tyrrestrup Mark agtes solgt til Nedbrydning i indeværende Vinter; det kan sælges enten samlet eller under Et, eller, hvad Torreladerne angaar, sagsvis. Til Salg er ogsaa en Væltmaskine med Hestegang samt en Drænrørmaskine. Ønskhavende bedes henvende sig til

Stovfoged Lars Jensen,
Tyrrestrup.

Så er det slut: "Teglværket på Thyrestrup Mark agtes solgt til Nedbrydning i indeværende Vinter". Således kunne man læse i Horsens Avis den 12. december 1881

Faktaboks:

Teglværk: 2236-2

Sogn: Søvind

Matr.nr.: 1a, Tyrrestrup Hgd.

Koordinat: N 55° 53.410', E 9° 59.557'

Start: 1843

Slut: 1881

Ovntype: højovn

Kilder:

Kirkebøger og folketællinger,
Søvind sogn.

Tyrrestrups Godsarkiv, Skøde og
panteprotokol for Voer Her-
red, Skanderborg Amt samt
brandforsikringsprotokol mv.,
Landsarkivet Viborg

Horsens Avis.

Forpagtere:

1849-59: Lars Jensen

1860-81: Henrik Abraham Chri-
stensen

Ejere:

1843-78: Ole Johan Christiansen
Søltoft

1878-83: Henriette Christiane
Emilie Søltoft

TAMDRUP SOGN

Lund Teglværk

I 1853 hed gartneren på Boller Slot Hans Wilhelm Slengerik. Netop dette år blev den 20-årige gartner gift med kammerjomfruen for lensgrevinden på slottet. I det første par år forblev de to på Boller Slot, men i 1856-57 flyttede de med deres to små børn til Lund. Her drev Slengerik i 1857 et teglværk lidt syd for landsbyen Lund. Det har sikkert været knebent med pengene, for det blev anlagt på lejet jord. Det første sikre tegn på teglværkets eksistens findes i Horsens Avis den 26. juli 1857, hvor der annonceres med hel-, halv- og mellembændte mur- og mergelsten (både røde og gule).

Der har nok ikke været den store afsætning efter den første annonce, for i september kommer næste annonce, som fortæller en hel del. For nu er der 2-300.000 sten til salg – et for den tid stort lager for et landteglværk – og der er indgået aftaler med købmand Levy, brandkaptajn Fischer og malermester Alexandersen i Horsens om at opbevare vareprøver, som folk kan bese.

I 1863 valgte Slengerik at forlade teglværksbranchen. Baggrunden herfor skal nok findes i Slengeriks politiske liv. I 1861 stillede Hans Wilhelm Slengerik op til Rigsdagsvalget, – uden dog at opnå valg. Efter salget

Ved Lund Teglværk
staaer til Salg 2 a 300,000 Stkr. Muursteen,
hvoraf Prøver ere indlagte hos Kjøbmand B. J. Levy,
Brandcapitain U. Fischer samt hos Malermester Alexan-
dersen (Smedegade), som afslutter Handel; at Partiet
ikke staaer tilbage for Proven erfareð, naar man behager
at henvende sig til undertegnede Eier.
Lund Teglværk, den 10de Septbr. 1857.
Slengerik.

Muursteen
kunne faaes ved Lund Teglværk til Nutidens bil-
ligste Priis. Slengerik.

Denne annonce fra Horsens Avis ses i september 1857 og fortæller lidt om starten af Lund Teglværk.

Mursten til nutidens billigste priser kan fåes på Lund Teglværk, annoncerer Slengerik med i Horsens Avis den 23. marts 1861.

Mindesten over folketingsmand Carl A.V. Slengerik, som i 1859 blev født på teglværket i Lund.

Han blev en af Danmarks store politikere omkring år 1900 og var med i kredsen omkring Peter Munch, Ove Rode og C. Th. Zahle, da Det Radikale Venstre blev dannet. Stenen er rejst i 1925 og står ved Slengeriksvej i Middelfart.

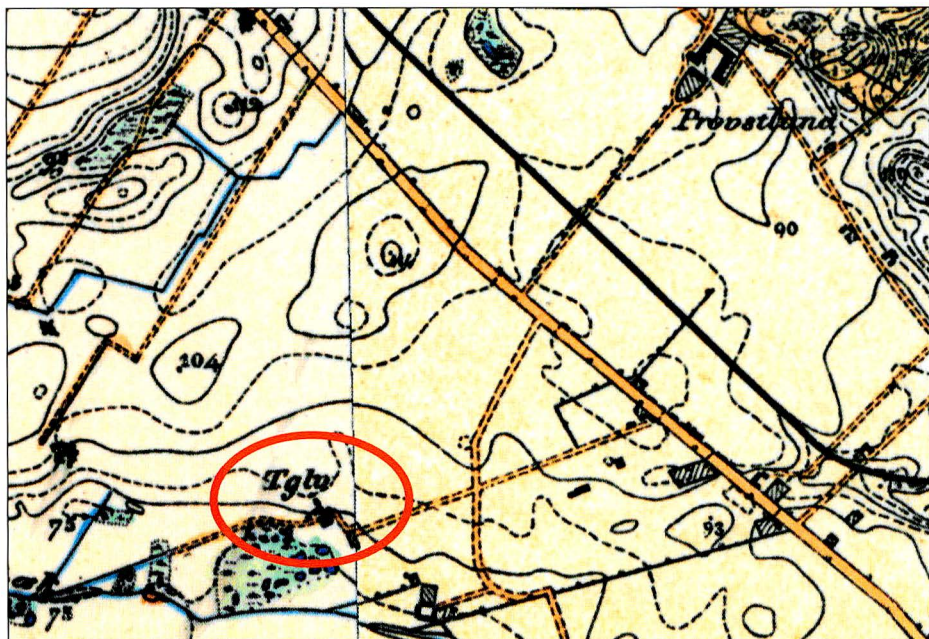
i 1863 drog familien til Stubbekøbing, hvor Slengerik blev ejer og redaktør af Stubbekøbing Avis.

Ejerne af jorden, hvor teglværket lå, var brødrene Gustav Sinding Chrisensen og Peder Christen Christensen, som i januar 1863 solgte til Christen Peder Rasmussen, som havde været teglbrænder på Torsted Teglværk. Af løsøre beskrives: *1 drænrørsmaskine med tilbehør, alle hjulbørre, 1 mergelkasse, brædder, strygebord med former, 2 heste, 2 kvier, 1 kakkelovn, gruekedel, komfur mv.* Det oplyses også, at der blev fyret med kul, hvilket på denne tid ikke var særligt udbredt på teglværker. C.P. Rasmussen købte endvidere den lejede jord, hvorpå teglværket og gården var bygget, samt nabogrunden, matr. 7f, og lagde den ind under teglværkets jord. Således blev

teglværk, gård og jord sammenbragt og ikke mindst udvidet.

Den ældste, bevarede forsikring af teglværket er fra 1867. Den giver en grundig beskrivelse af hele værket, som bestod af:

- a) Stuehus med lade.
- b) Teglovn beliggende 19 m fra stuehuset. Omkring teglovnen var et skur med tegltag, som mälte 19 m. Selve ovnen var 9 m lang, 8 m bred og 4 m høj med 1½ m tykke mure. Ovnen kunne rumme 70.000 sten.
- c) Tørrelade med strätæg, 3½ m vest for teglovnen, 15x6 m.
- d) Tørrelade med både tegl- og strätæg, 6 m øst for teglovnen - umiddelbart op til den nordre gavl af stuehuset, 20x6 m.

På dette kort fra 1874 ses "Tglv", som markerer stedet, hvor Lund Teglværk lå. I midten af kortudsnittet ses landevej mellem Horsens og Lund. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

e) Tørrelade med stråtag, 9 m syd for teglovnen, 9x6 m.

Disse oplysninger viser, at det var muligt at nå en produktion på ca. 500.000 sten om året. I de efterfølgende år drev C.P. Rasmussen både gård og teglværk, men som tiden gik, blev det sværere at skaffe arbejdskraft. Et teglværk af denne størrelse forudsatte mange

arbejdere. I Horsens Folkeblad findes i perioden 1878-84 næsten hvert år annoncer, hvor der søges teglværksarbejdere. I folketællingen fra 1880 findes ikke mindre end seks gifte mænd med beskæftigelse på teglværket. Ofte var deres børn og koner også ansat til forskellige gøremål på værket. Dermed var det en arbejdsplads, der gav mad til seks familier.

Teglværksarbejdere.

Paa Lund Teglværk kan nogle Arbejdere faa velønnede Pladser fra 1. Maj til 1. Novbr. d. A. Et Hus med god Lejlighed og Have kan faaes til Leje sammesteds. Konen og en ulønfermeret Dreng kan faa Arbejde paa Teglværket.

Lund Teglværk, den 3. Februar 1881.

C. P. Rasmussen.

Denne annonce stammer fra Horsens Folkeblad den 3. februar 1881 og er blot en af mange, hvor C.P. Rasmussen søger teglværksarbejdere.

Lund Teglværk
annonceres til
salg.

Annonce fra
Horsens Avis
den 29. april
1885.

Lund Teglværk,
ca. $\frac{3}{4}$ Mil fra Horsens, umiddelbart fra Hoved-
landevej, med et Nordtilliggende af ca. 25 Tdr.
Land, gode, tildels nye Bygninger samt Ma-
skiner, Inventarium og Bescætning, er paa
Grund af Ejerens Død til Salg paa favorable
Vilkaar. Teglværket er indrettet til en Produktion
af indtil 500,000 Mursten og Rør af god
Kvalitet.

Nærmere Oplysning erholdes hos Rancelli-
raad, Ræmmer Madsen i Horsens.

Den 28. marts 1885 døde Christen P. Rasmussen 57 år gammel. Hans enke sætter teglværket til salg i april, men det lykkedes ikke at få det solgt. Stedet blev derfor forsøgt bortforpagtet, men om det lykkedes, vides ikke. I 1888 leveredes et parti sten til opførelsen af Andelsmejeriet Åstruplund, og året efter blev der solgt et parti mellem- og halvbrændte sten via annonce i Horsens Folkeblad. Dette indikerer, at teglværket har været drevet videre, men i februar 1892 bliver teglværkets bygninger solgt til nedbrydning. Dermed er historien definitivt slut.

Gården, som hørte til teglværket, blev helt ombygget omkring 1907 og lå i mange år på adressen Lundvej 17. I dag er alle bygninger revet ned. Selve teglværket lå i sin virkeperiode langt fra Horsens bygrænser. Cirka hundrede år efter at det blev nedlagt, kom den østjyske motorvej tæt forbi, og området er i dag en del af et stort industriområde. Nærmere betegnet lå teglværket på nordsiden af det, der i dag kendes som Mossvej.

Sidste livstegn
fra Lund Teglværk er denne
annonce fra
Horsens Folkeblad den 15.
februar 1892.

Til Nedbrydning
kan en Teglovndbygning med godt Tømmer
samt en Del Teglværksredskaber saas til
Kjøbs under Haanden paa Lund Teglværk
pr. Horsens.

Faktaboks:

Teglværk: 2241-1

Sogn: Tamdrup

Matrikel nr.: 25a, Lund By

Koordinat: N 55° 53.111', E 9° 46.425'

Start: 1857

Slut: 1891

Ovnstype: højovn

Kilder:

Horsens Avis og Horsens Folkeblad

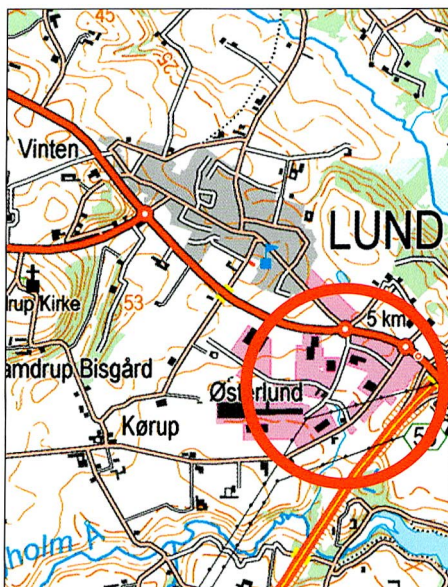
Kirkebøger og Folketællinger,
Tamdrup sogn

Kraks Blå bog 1910

Dolleris, Andreas: Danmarks
Boghandlere

www.horsensbilleder.dk

Skøde og panteprotokoll for Nim
Herred, Skanderborg Amt samt
Brandforsikringsprotokol mv.,
Landsarkivet i Viborg

Ejere:

1857-63: Gustav Sinding
Christensen og Peder
Christen Christensen

1863-85: Christen Peder
Rasmussen

1885-92: Christen Peder
Rasmussens enke

Vinten Teglværk

I 1846 anlagde gårdmand Christen Jørgensen i Vinten et teglværk på sin mark. Gården, han ejede, hed Rodengård, et navn som gården stadig har. Christen havde kort forinden købt gården og var tidligere forpagter af præstegården i Ølsted. Teglværket i Vinten var et typisk gårdteglværk, som i 1854 producerede 150.000 sten. De første par år er stenene primært anvendt til lokale byggerier, men al-

lerede i 1851 har det knebet med afsætningen, for der blev holdt auktion ved Christen Jørgensens teglværk over 100.000 mursten samt en del brøndsten. Året efter er den gal igen. Denne gang er det 170.000 mursten, der sættes på auktion. Det tyder på, at de handler, Christen Jørgensen har forsøgt at indgå, ikke har været heldige, og derfor er teglprodukterne endt på auktion.

Annonce fra
Horsens Avis
1851

Tirsdagen den 12te August næstkommende bliver efter Vedkommendes Begjæring afholdt Auktion ved Teglværket paa Gaardmand Christen Jørgensens Mark i Vinthen over circa 100,000 heele og halvbrændte Muursteen samt endeel Brøndsteen. Auktionen begynder Kl. 10 Formiddag.

Hvilket herved bekiendtgjøres.

Herredscontoiret i Horsens, den 29de Juli 1851.

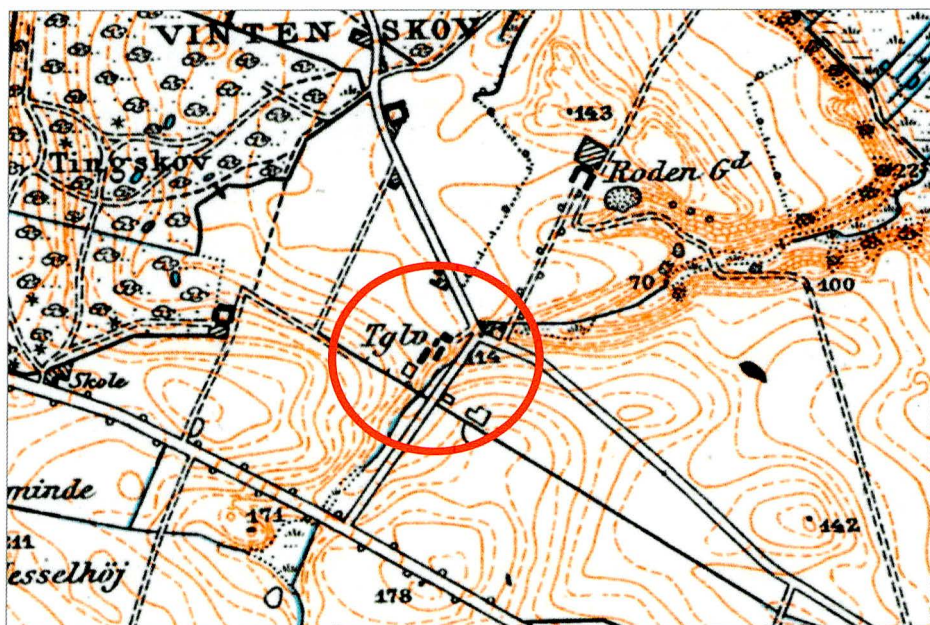
B e r n t b.

I perioden 1853-58 har teglværket ikke annonceret i avisen, enten fordi produktionen har været stillet i bero, eller fordi afsætningen er foregået uden problemer. Først i 1859 og igen i 1860 annonceres der atter med produkter til salg. Men noget tyder på,

at Christen Jørgensen havde fået nok af arbejdet med teglværket. I marts 1860 havde han 100.000 mursten til salg, og i december samme år forsøgte teglbrænderen, Jeppe Jensen, at sælge 150.000 mursten. Dette antal er i april 1861 reduceret til 90.000 mursten,

Annonce fra
Horsens Avis
april 1861

60,000 Stfr. gule og røde heelbr. Muursteen og 30,000 Stfr. mellembrændte og halvbrændte staae til Salg ved Vinthen Teglværk. — Sammenlægs staaer et Strygebord, en Øllevogn, nogle Hjulbører, en Arbeidsvogn og nogle Spader og Slovle tilsalg.
Jeppe Jensen, Vinthen Teglværk.

Kort over området ved Rodengård og teglværket. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

som stadig annonceres til salg. Men samtidig sættes også alt arbejdsmaterialet til salg: et strygebord, en æltevogn, nogle hjulbører, en arbejdsvogn samt skovle og spader. Igen er det teglbrænderen, der står for salget. Det tyder på, at afsætningen har været ringe og teglværket derfor opgivet.

Teglværket og Rodengård blev i 1863 solgt hver for sig. Rodengård blev købt af Hans Lund Friis, som i 1864 lod nye bygninger opføre til gården. Teglværksgrunden blev ligeledes solgt, og også her blev der i 1864 opført bygninger – ikke til teglværksdrift, men til drift af en mindre gård. Hvorvidt

Rodengård ca. 1900. Foto udlånt af Anker Friis.

Jørgen Hartvig Friis i starten af 1900-tallet. Foto udlånt af Anker Friis.

teglværket endnu i 1864 blev drevet og leverede sten til disse to byggerier er uvist. Men herefter indtræder en længere periode, hvor teglværket med sikkerhed ikke var i drift.

Dette ændrer sig dog i juni 1896, hvor H.L. Friis' søn Napoleon Sofus Augustin Vedel Friis overtog Rodengård og tilkøbte den mindre ejendom, hvor teglværket engang lå. Hans søn Jørgen Hartvig Friis, der er 20 år gammel, er formentlig manden, der overtaler faderen Napoleon Friis til købet, for sammen genopretter de teglværket med faderen som ejer og sønnen som forpagter. Den mindre gård kom derefter til at fungere som teglgård til støtte for teglværkets drift og kendes i dag som Vinten Teglgård.

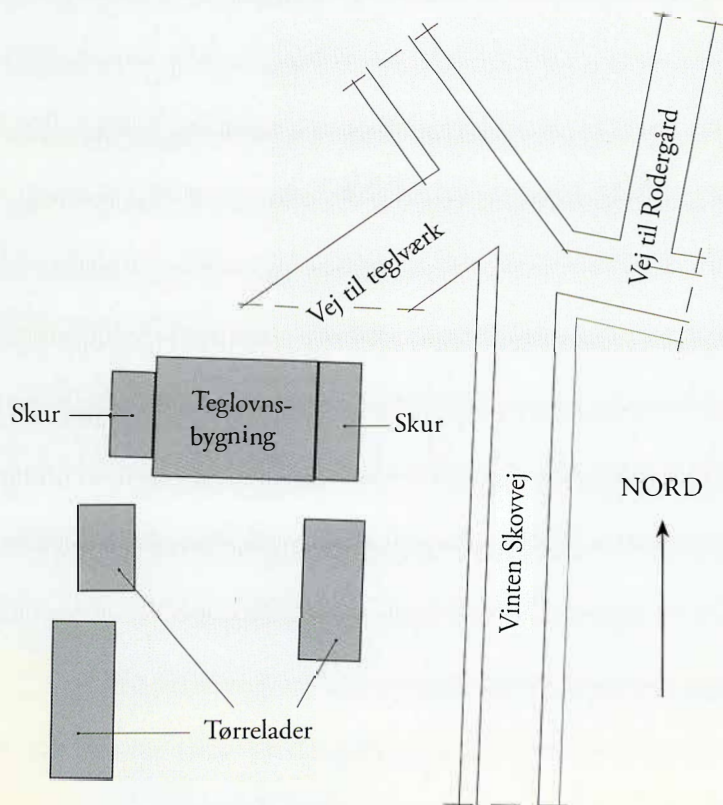
I år 1900 overdrog Napoleon Friis teglgård og teglværk til sønnen J.H. Friis. Den videre drift varede dog kun til 1908, som blev det sidste år, teglværket brændte tegl. Året efter annonceres teglværket til nedbrydning, og for sidste gang sættes alle arbejdsredskaberne på Vinten Teglværk til salg.

Manden med det store navn ligger begravet på Tamdrup Kirtegård.

VINTEN TEGLVÆRK, 1897

Oversigtstegning over Vinten Teglværk 1897.
Tegning Verner Bjerger.

Til Medbrydning.

Vinthen Teglværk med Tørrelader, straalælte, Maskinhus, Hyldefus og Oven med Tegl og saa godt som nyt Tømmer og Lægter.

Endvidere en Svendborg Murstensmaskine, 2 Hestes, med 3 Forme og Afstørrerbord. En Stalknecht Drænrørmaschine med 8 forst. Forme fra 1½" til 9". 2 jærnske Udbjævnegane, en Vergil, jærnskelet, en stor Hjulplov, en stor svenskt Harbe og en Del Riste.

Alt langt under Prisen.

120,10

J. S. Friis.
Vinthen Teglværk.

Annonce fra
Horsens Folke-
blad den 2. juni
1909.

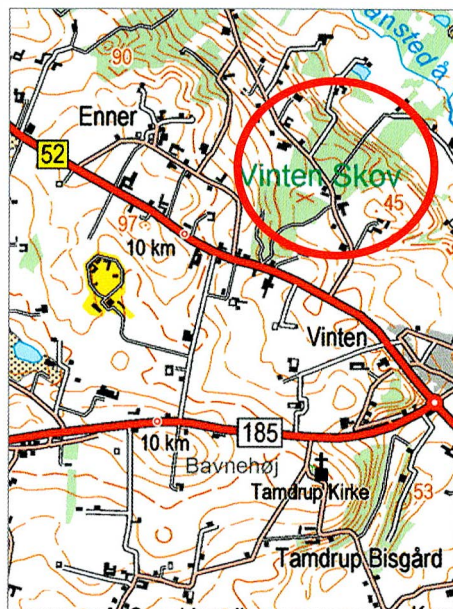

Faktaboks:

Teglværk: 2241-2
Sogn: Tamdrup
Matrikel nr.: 21a, Vinten By
Adresse: Vinten Skovvej 9
Koordinat: N 55° 54.458, E 9° 44.515
Start: 1846
Slut: 1908
Ovnstype: højovn

Kilder:

Horsens Avis
Horsens Folkeblad
Forsikringsprotokoller mv.,
Landsarkivet i Viborg.
www.vortsognshistorie.dk
Kirkebøger og folketællinger,
Tamdrup sogn
Industritællingen 1855, Rigsarkivet
Tak til Anny og Anker Friis,
Rodengård

Ejere:

1846-61: Christen Jørgensen
1897-1900: Napoleon Friis
1900-09: Jørgen H. Friis

Forpagtere:

1860-61: Jeppe Jensen (?)
1897-1900: Jørgen H. Friis

Teglværket på Vinten Mark

I 1851 startede to gårdmænd, Jens Rasmussen og Hans Enevoldsen, et teglværk på Vinten Mark. Produktionen var givetvis til brug på egnen – nye bygninger til gårde og huse mv. I industritællingen fra 1855 oplyses det, at der sidste år blev produceret 200.000 mursten, og at der til dette formål var brugt 400.000 tørv. Der var fire mand beskæftiget på teglværket. Hvor længe de to gårdmænd ejede teglværket vi-

des ikke, men i en annonce fra Horsens Avis den 29. juli 1858 er navnet Christen Nielsen forbundet med teglværket på Vinten Mark. Måske er han den nye ejer eller blot teglbrænder eller bestyrer?

Selve teglværket ses indtegnet på flere kort omkring 1860-61. Området, hvor det lå, hed Lindholm, og navnet kendes endnu som sådan i dag.

Auction over Muursteen.

Mandagen den 2den August forstkommende, Kl. 2 Eftermiddag, lader Christen Nielsen paa Vintens Mark ved Auction bortselge ca. 150.000 Stykker brændte Muursteen. Kysthavende indbydes.

Beet og Nim Herreders, Gentist i Horsens, den 26de Juli 1858.

Bernib.

På dette kort fra 1857-61 ses de to Vinten teglværker indtegnet. Det øverste (markerede) er teglværket på Vinten Mark.

Faktaboks:

Teglværk: 2241-3

Sogn: Tamdrup

Start: 1851

Slut: ca. 1858

Ovntype: højovn

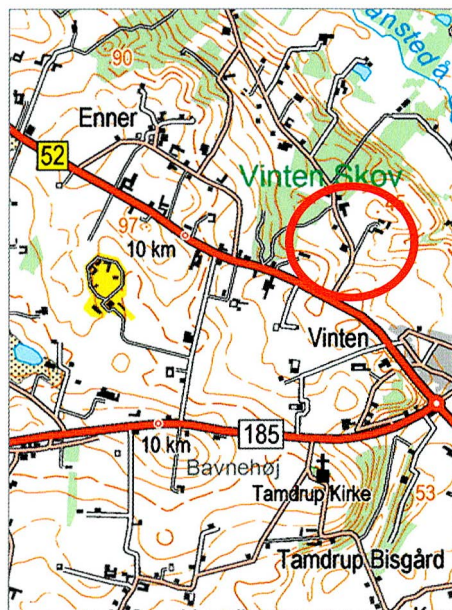
Kilder:

Horsens Avis

Industritællingen 1855, Rigsarkivet

Ejere:

1851-18??: Jens Rasmussen og
Hans Enevoldsen.

TORSTED SOGN

Torsted Teglværk

Dette er historien om det lille teglværk, der i 1860'erne lå i Torsted by, og hvis historie kun er blevet ringe overleveret i de historiske kilder.

Den første kilde, der er bevaret, og som omtaler teglværket, er Bygningsafgiftsregistret fra 1857-72. Heri står teglbrænder Jens Jensen opført med en afgift på "Den Deel af bygningen som Teglværkets arbejdere beboer". Datoen er den 1. oktober 1860. Jens Jensen var altså navnet på teglbrænderen, men navnet på forpagteren kendes også. Kilden hertil er Horsens Avis, som beretter følgende: Formedelst Fraflytning sælges 50.000 Stkr. Muursteen til billige Priser. Solide Kjøbere kunne erholde Kredit. Thorsted Teglværk 1. Mai 1862. C.P. Rasmussen.

Christen Peder Rasmussen boede i Stenderup og var forpagter på teglværket der. Hvor længe han var involveret i Torsted Teglværks drift vides ikke. Dog fortæller andre annoncer fra december 1861 i Horsens Avis, at han har valgt at fraflytte værket. Meget taler for, at han ikke har boet i Torsted, men at han enten har haft en teglbrænder på stedet til at klare styringen, eller også at han selv er gået frem og tilbage mellem Torsted og Stenderup. C.P. Rasmussen blev senere ejer af Lund Teglværk, men det er en anden historie. Hvornår teglværket i Torsted lukkede vides ikke, men formentlig er det sket ikke længe efter C.P. Rasmussen forlod værket.

Muursteen.

Formedelst Fraflytning sælges 50,000 Stkr.
Muursteen til billige Priser. Solide Kjøbere
kunne erholde Kredit.

Thorsted Teglværk 1 Mai 1862.

C. P. Rasmussen.

*Horsens Avis,
6. maj 1862.*

Faktaboks:

Teglværk: 2282-1

Sogn: Torsted

Start: før 1860

Slut: ca. 1862

Ovntype: højovn

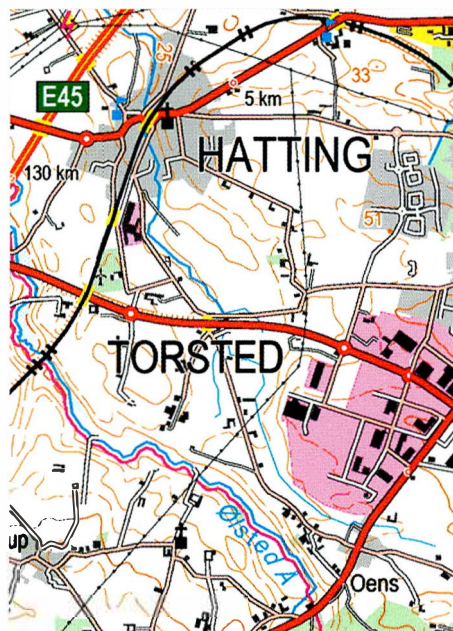
Kilder:

Horsens Avis.

Bygningsafgiftsregistret, Landsarkivet i Viborg

Ejere:

1861-62: Christen Peder Rasmussen
(måske kun forpagter?)

Teglværkerne i Ørnstrup, Torsted sogn

Den lille og gamle landsby Ørnstrup lige syd for Horsens har en meget broget teglværkshistorie. Med de sparsomme kilder, der er til rådighed, er det end ikke lykkedes at finde ud af, hvor mange teglværker der har været i Ørnstrup, eller præcis hvor de lå.

I 1800 tallet afholdt Generaltoldkammeret nogle industritællinger, og for året 1846 oplyses det, at Ørnstrup Teglværk er anlagt af en Jens Axelsen, men at teglværket nu er nedlagt og forladt. Hvor længe dette teglværk har virket vides ikke.

I 1856 blev der opført endnu et teglværk i Ørnstrup af gårdmand Hans Nielsen, der ejede gården matr.nr. 2a Ørnstrup by, Torsted, i dag Vejlevej 193. Hans Nielsen havde lært landvæsen og kom senere på Haraldslund Agerdykningsinstitut. For sin flid og gode opførsel modtog han fra Det Kgl. Landhusholdningsselskab et stipendium til en landøkonomisk rejse til Sverige, Hertugdømmerne og Tyskland. Efter nogle år som forvalter på Lyngballegård for grev Friis, kom han til Boller og Christiansminde som forvalter, stadig for greven. Det synes, at hvor han kom hen, satte han gang i om- og tilbygninger. Således også på både Boller og Christiansminde. Men

for en driftig mand var dette åbenbart ikke nok. I januar 1853 købte Hans Nielsen en gammel gård i Ørnstrup by. Gården lå inde i landsbyen, den havde et jordtilliggende på 140 tdl., heraf 6-7 tdl. skov.

Det var, ifølge Hans Nielsens egen fremstilling af historien, hensigten at bygge en ny gård, men i stedet solgte han den gamle i 1857 for det dobbelte af, hvad han havde givet for den - blot fire år tidligere. Det er også derfor, at de 160.000 mursten, som allerede var brændt til det nye gårdprojekt, blev solgt inden overtagelsen. Hans Nielsen købte en ny gård, Hørregård ved Haderslev, som han dog kom uheldigt fra bl.a. pga. en bedragerisk forpagter. Gården i Ørnstrup blev liggende inde i landsbyen, til en senere ejer flyttede den ud på marken i 1862.

Om teglværket fortsatte er uvist, for allerede i 1857 omtales et tredje teglværk i Ørnstrup - måske en forsættelse af Hans Nielsens teglværk? Fra dette teglværk kunne købes både mursten, brøndsten og fliser - røde såvel som gule. Bestyreren af teglværket var Søren Andreassen, der er søn fra gården matr.nr. 6, Østerlundbjerg, Ørnstrup. Han er med sikkerhed kendt som bestyrer helt frem til 1870.

I Horsens Avis den 19. april 1856 annoncerer Hans Nielsen efter en æltevogn og andre teglværksredskaber.

En Æltevogn
og andre Teglværksredskaber ønskes tilfjæbte af
Nielsen i Ørnstrup.

Horsens Avis
den 7. juli
1863: "En
Teglbrænder
og to Arbejdere
kunne, forme-
delst Sygdom,
faae Arbeide;
naar de
snaest mulig
henvende sig
paa teglværket
i Ørnstrup".

**En Teglbrænder og to Arbejdere
kunne, formedelst Sygdom, faae Arbeide, naar de
snaest mulig henvende sig paa Teglværket i
Ørnstrup.**

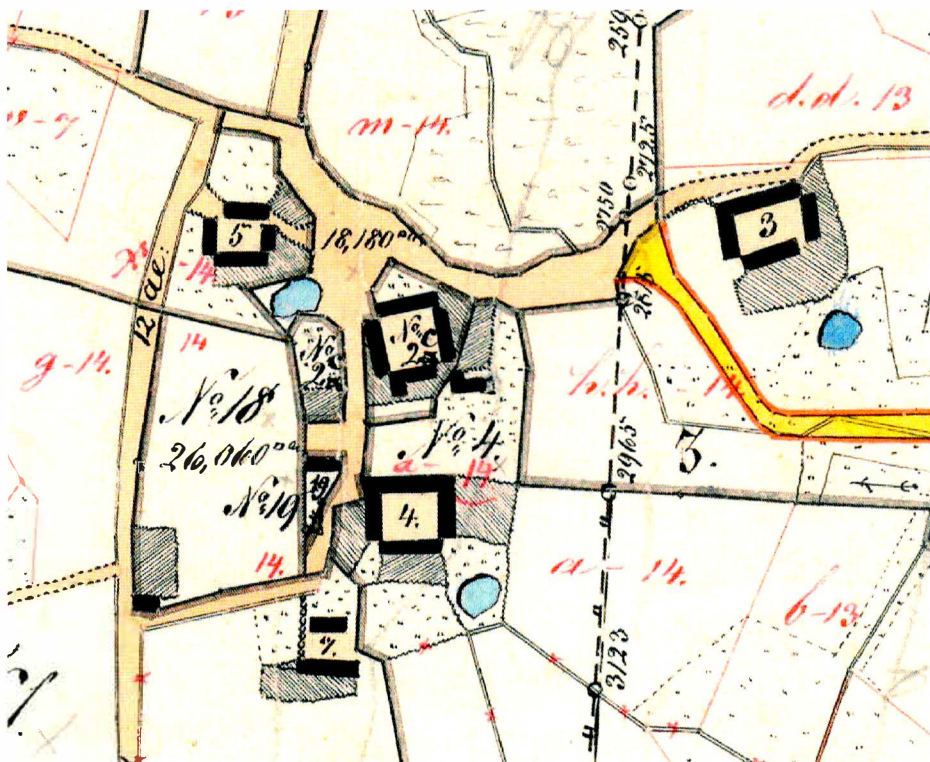
På dette Andreassens teglværk ken-
des i tiden omkring 1858-59 en tegl-
brænder Beer (eller Breer), som stam-
mede fra Lippe Detmold. Han rejste
hjem i 1859 og blev afløst af Fritz
Chaufeld og Martinus Löche, som
også begge kom fra Lippe Detmold.
Men efter nogle år søgte Andreassen
nye folk på grund af sygdom.

Hvem der afløser de to syge Lippe
Detmoldere vides ikke. Teglværket var
ejet af Søren Andreassens far, Andreas
P. Sørensen, der til tider også optræ-
der som teglbrænder. Fra en forsikring

i 1866 oplyses det at teglværket blev
kaldet »Lykkeskrog« og bestod af bl.a.
en teglovnsbygning med en ovn opført
af 100.000 sten, en drænrørslade med
en drænrørsmaskine fra Jokumsens
maskinfabrik i Horsens.

Teglværkets videre skæbne kendes
heller ikke, bortset fra at kabinets-
sekretær J. P. Trap i sit kæmpeværk:
*Statistisk-Topografisk Beskrivelse af
Kongeriget Danmark* fortæller, at der
i Torsted sogn i 1879 var et mindre
teglværk. Formentlig er der tale om
Andreassens teglværk i Ørnstrup.

Matrikelkort
over Ørnstrup
by fra 1847.
Hans Nielsens
gård, matr.nr.
2a, ses omtrent
midt i bille-
det – på dens
placering før
udflytningen.
Gård nr.
3 er Store
Ørnstrupgård,
nr. 4 er
Horsholm, nr.
5 er Karens-
minde, nr. 7
er Ørnstrup
Søndergård.
Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2282-2

Sogn: Torsted

Start: før 1845

Slut: efter 1879

Øvnstype: højovn

Kilder:

Trap, J.P., Statistisk-Topografisk
Beskrivelse af Kongeriget Dan-
mark, 1879

Horsens Avis

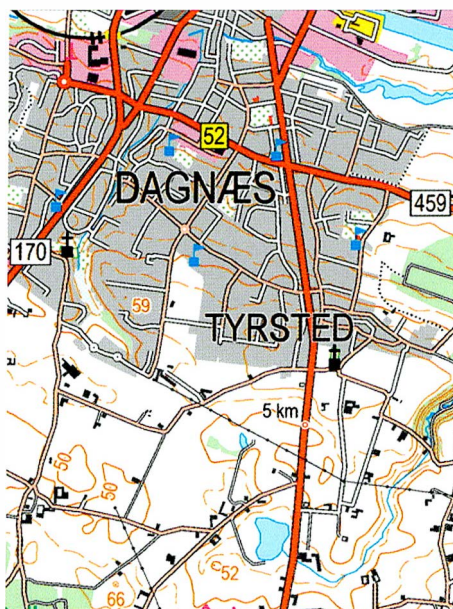
Folketællinger fra Torsted sogn.

Østjysk Hjemstavn, 1956

Industritællinger, Rigsarkivet

Skøde- og panteprotokoller for
Hatting Herred, Vejle Amt,
Landsarkivet i Viborg.

Tak til Hanne Bjørn for lokalhi-
storisk hjælp.

Ejere:

Ørnstrup teglværk 1:

1845-46: Jens Axelsen

Ørnstrup teglværk 2:

1856-57: Hans Nielsen

Ørnstrup teglværk 3 (måske
forsættelsen af Hans Nielsens
teglværk):

1858-79: Andreas P. Sørensen

Teglværkerne i Tyrsting Sogn

Hvor mange teglværker, der har været i Tyrsting sogn, lader sig ikke fuldstændigt afklare. Meget tyder på to – måske vil andre med tiden afsløre flere?

I sognet ligger Mattrup Gods, som fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet var stamhus for slægten *de Thygeson*. En af slægtens mindre besiddelser var Thyrstinggård, der tjente som bolig for forvaltere i kortere eller længere perioder. I 1840'erne var forvalteren Hans Henrik Johan Ludvig Steen, som stammede fra Holsten. Det er formentlig ham, der omkring 1843 opretter et teglværk til forpagtergårdens eller godsets drift. Første gang, vi hører om værket, er i en annonce fra Horsens Avis fra november samme år, hvor man kan købe "heelbrændte Muursteen" ved henvendelse til forvalter Steen.

Teglværket har været ejet af Mattrup Gods, for næste gang det omtales er i forbindelse med ansættelsen af teglværksarbejdere fra fyrstendømmet Lippe Detmold i 1852 og 1858. God-

set var i 1851 blevet solgt til godsejer Frederik Vilhelm Schytte, der i 1852 hyrede et sjak teglværksarbejdere, seks personer i alt, under ledelse af H. Heumann. De var rejst fra den tyske by Lage og 600 km mod nord til Tyrsting i det tidlige forår og drog hjem igen, inden vinteren satte ind. Igen i 1858 kom et hold fra den tyske by Detmold til Tyrsting. Denne gang bestod sjaket dog blot af tre mand under ledelse af A. Deckmann.

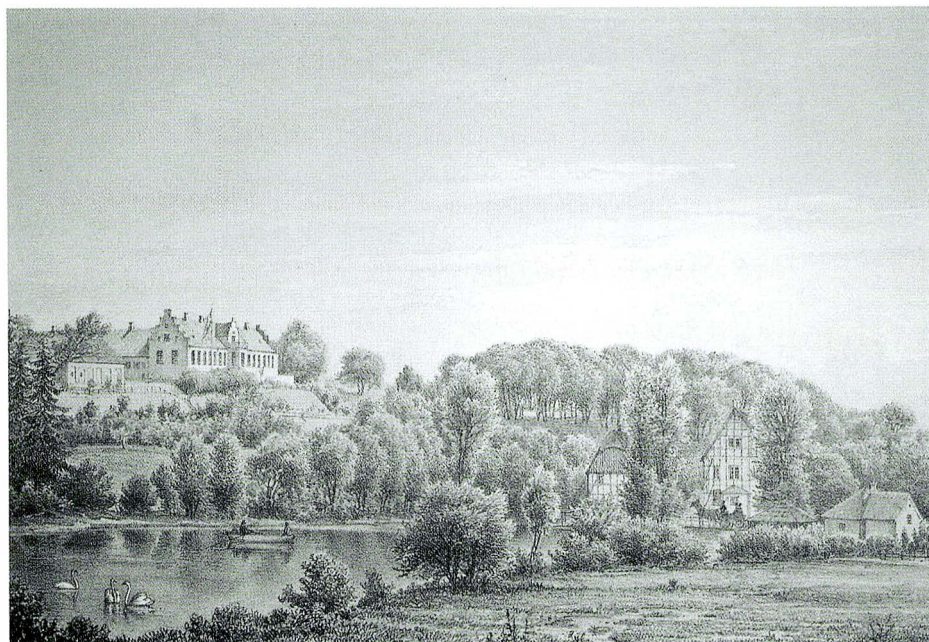
F.V. Schytte havde efter nogle få år som ejer solgt godset i 1853 til etatsråd Regnar Westenholz, der var ejer frem til 1866. Det formodes, at godsets teglværk blev nedlagt mellem 1858 og 1866.

Men historien har en krølle, for der har måske været endnu et teglværk i sognet.

I 1840'erne og 1850'erne var gården Marielyst ejet af Jens Rasmussen. Han var ifølge industritællingen i 1855 ejer af et "*aldeles brøstfærdig*" teglværk i Tyrsting. Det var et værk, han havde erhvervet året forinden. Industritæl-

Annonce fra
Horsens Avis
den 11. november
1843

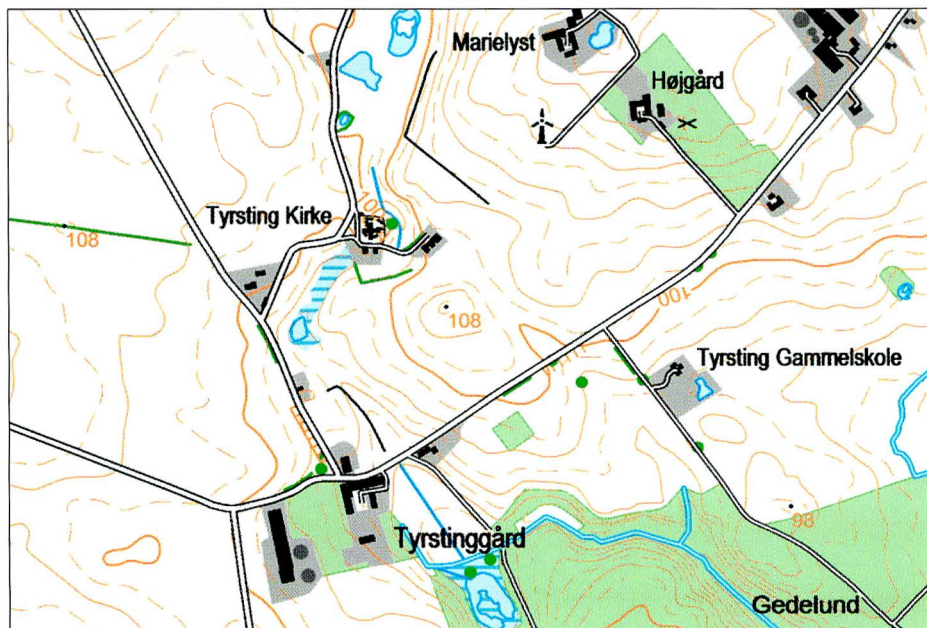
Heelbrændte Muursteen
til 6 Rbd. 4 Mk. pr. Tusinde kunne erholdes i
Thyrsting naar Vedkommende ville henvende sig til
Forvalter Steen sammesteds.

Mattrup Gods omkring 1860.

lingen giver endvidere følgende oplysning: "I Sommeren 1854 har det været drevet af Fremmede for egen Regning". Der var i alt brændt 120.000 mursten den sommer til en anslået værdi af 700 rigsdalere.

Hvad der skete med Jens Rasmussens teglværk vides ikke, men i 1863 findes en større annonce i Horsens Avis, som fortæller følgende:

Hvor de nævnte teglværker lå vides ikke. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Et fordeelagtigt Teglværk.

— Ved Gaardsalg har Eieren forbeholdt sig et Teglværk, som nu ønskes bortsolgt underhaanden. Der medfølger omtrent 15 Tønder Land god Jord, og der fodres og græsses 1 Hest og 3 Køer. Mergel til Teglværket haves bekvemt. 27 Traver Havre, som er avlet paa en $\frac{1}{4}$ af Lodden, kunne medfølge i Kjøbet. Teglværket og Beboelsen til Arbeidsfolkene er forsikret for 290 Rd., og der er en rivende Afsætning af Steen og Drainrør. Kjøbesummen er omtrent 1800 Rd. Eiendommen er beliggende tæt ved Mattrup i Thyrsting Sogn pr. Horsens. Liebhaveere til denne Eiendom ville melde sig i Horsens til Værthusholder Petersen paa Nørrebro eller til Høker Christensen i Lund.

"Et fordeelagtigt Teglværk.

Ved Gaardsalg har Eieren forbeholdt sig et Teglværk, som nu ønskes bortsolgt underhaanden. Der medfølger omtrent 15 Tønder Land god Jord, og der fodres og græsses 1 Hest og 3 Køer. Mergel til Teglværket haves bekvemt. 27 Traver Havre, som er avlet paa en $\frac{1}{4}$ af Lodden, kunne medfølge i Kjøbet. Teglværket og Beboelsen til Arbeidsfolkene er forsikret for 290 Rd. og der er en rivende Afsætning til Steen og Drainrør. Kjøbesummen er omtrent 1800 Rd. Eiendommen er beliggende tæt ved Mattrup i Thyrsting Sogn pr. Horsens. Liebhaveere til denne Eiendom ville melde sig i Horsens til Værthusholder Petersen paa Nørrebro eller til Høker Christensen i Lund."

Denne spændende beskrivelse kunne for så vidt passe på godsteglværket, men Mattrup skiftede ikke ejer mellem 1853 og 1866. Bl.a. derfor må annoncen vedrøre Jens Rasmussens teglværk, som så åbenbart er beliggende tæt ved Mattrup. Måske er der tale om et teglværk, der levede en omtumlet tilværelse. Det er dog også værd at erindre, at Jens Rasmussens nykøbte teglværk i 1854 var "aldeles brøstfærdig" og derfor må have haft nogle år på bagen. Hvordan denne historie hænger sammen, er det ikke lykkedes at finde noget entydigt svar på, men måske dukker der en dag nyt kildemateriale frem, som kan kaste lys over sagen.

Faktaboks:

Teglværk:

Sogn: Tyrsting

Start: før 1843

Slut: efter 1863

Ovntype: højovn

Ejere:

1843-51: Thyge Georg Carl Frederik de Thygeson

1851-53: Frederik Vilhelm Schytte

1853-66: Regnar Westenholz

1855?: Jens Rasmussen

Kilder:

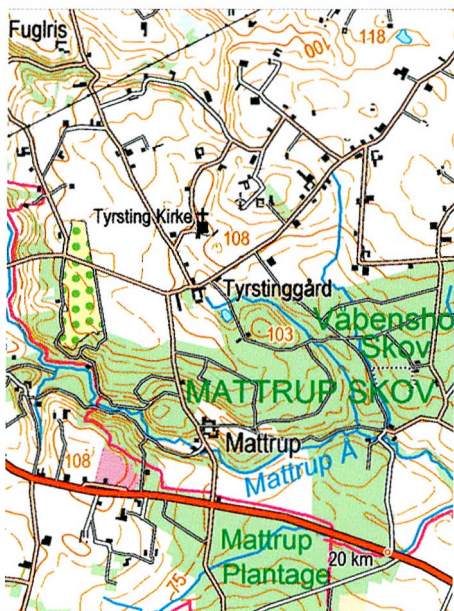
Kirkebøger og folketællinger,
Tyrsting sogn

Horsens Avis

Industritællingen 1855, Rigsarkivet

Wikiprojekt Herregårde (Matstrup Gods)

Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, International Institute of social history,
Amsterdam

TØNNING SOGN

Gammelstrup Teglværk

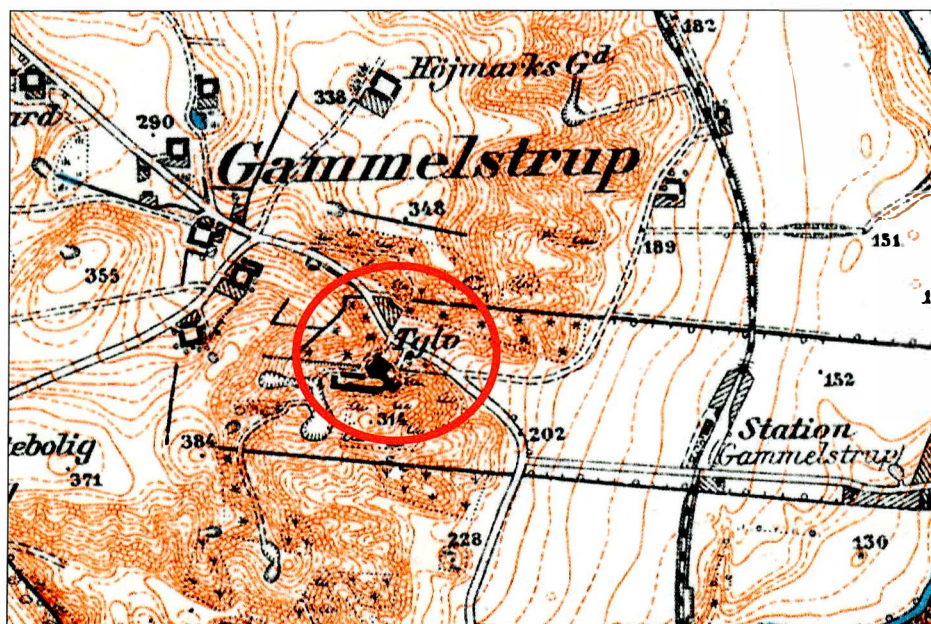
Historien om Gammelstrup Teglværk begynder allersidst i 1800-tallet, hvor Jens Dahl, som var købmand i Åle, giftede sig med Marie Thulesen. Hun kom fra et landbrugsmiljø og foretrak derfor at bo på en gård frem for ved en købmandsforretning. Parret gik med det samme i gang med at finde en passende gård, hvor de kunne slå sig ned, og de købte gården "Havevang" i Gammelstrup.

Det viste sig, at der på gårdens jorder var gode lerforekomster. Med henblik på at starte et teglværk allierede Jens Dahl sig derfor med den

dengang meget kendte arkitekt Anton Hansen fra Vestbirk og med direktør N. Daugbjerg fra Ålborg. Disse tre mænd udgjorde den første bestyrelse og grundlagde således værket som et aktieselskab, som blev stiftet den 24. oktober 1900 med en aktiekapital på 16.000 kr.

Værket blev, som de fleste gamle værker havde på denne tid, startet med en højovn. Man fandt dog hurtigt ud af, at det ikke var sagen, så allerede i 1904 blev højovnen erstattet af en moderne ringovn, en ovn med 16 kamre, som hver kunne rumme 7.000 sten.

Kort fra ca. 1930 over Gammelstrup med station og ikke mindst teglværk. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Aflysning.

**Gammelstrup Teglværk kan ikke for-
den flere Graner eller andet for Gølt paa
Grund af Trævlshed.**

Som det frem-
går af denne
annonce fra
Brædstrup Avis
den 15. april
1904, har man
også beskæf-
tiget sig med
andet end at
brænde tegl.

Økonomisk går det åbenbart rigtigt godt, for allerede i 1909 overtager man for 15.000 kroner Kathrinedal Teglværk, som var beliggende mellem Bryrup og Them, og indlemmer det i aktieselskabet, der fremover markedsfører sig under navnet "*Gammelstrup og Kathrinedal Teglværker*".

Til at forestå værket ansatte man Morten Johan Mikkelsen, som havde fået erfaringen med at drive teglværk hos sin far i Klovborg. Han indtræder da også hurtigt i bestyrelsen, hvor han sidder i mange år.

I 1934 kan man i "*Dansk Handel og Industri*" læse, at værket beskæftiger op til 20 personer. Der fremstilles hovedsageligt drænrør i størrelserne fra 2" til 9", og desuden brændes der

1,5 mio. mursten. Aktieselskabets formand er nu Morten Mikkelsen, og gdr. Chr. Dahl er forretningsfører.

Familien Mikkelsen var i det hele taget meget involveret i teglværket. Således indtræder sønnerne Åge Mikkelsen såvel som broderen Jens Mikkelsen i 1956 i bestyrelsen.

Skal man drive teglværk, kræver det mange råstoffer. Først og fremmest kræves der godt ler, og for at brænde det, store mængder energi. I den oprindelige højovn anvendte man, som de fleste andre steder, tørv til brændingen. Men da først ringovnen blev taget i brug i 1904, var det stenkul fra England, der anvendtes, og som via Horsens og den dengang værende vestbane blev leveret på Gammelstrup

KØB OG SALG.

A/S Gammelstrup Teglværk.

Paa Grund af Ejernes Alder, godt 70 Aar, er „**A/S Gammelstrup Teglværk**“, hvortil hører „**Gammelstrup**“ og „**Kathrinedal**“ Teglværker, med gode Ringovne til Salg paa gode Vilkaar, da der er særskilt Laan paa hver af Værkerne. De kan købes samlet eller hver for sig.

Man bedes henvende sig Onsdag eller Lørdag til
Arkitekt **A. Hansen,**
Vestbirk St., Jylland.

Som det frem-
går af denne
annonce fra
1927 forsøges
begge teglvær-
ker solgt, men
det lykkedes
tilsyneladende
ikke.

Arbejderne på
Gammelstrup
Teglværk 1912.
Foto udlånt
af Brædstrup
Lokalhistoriske
Arkiv.

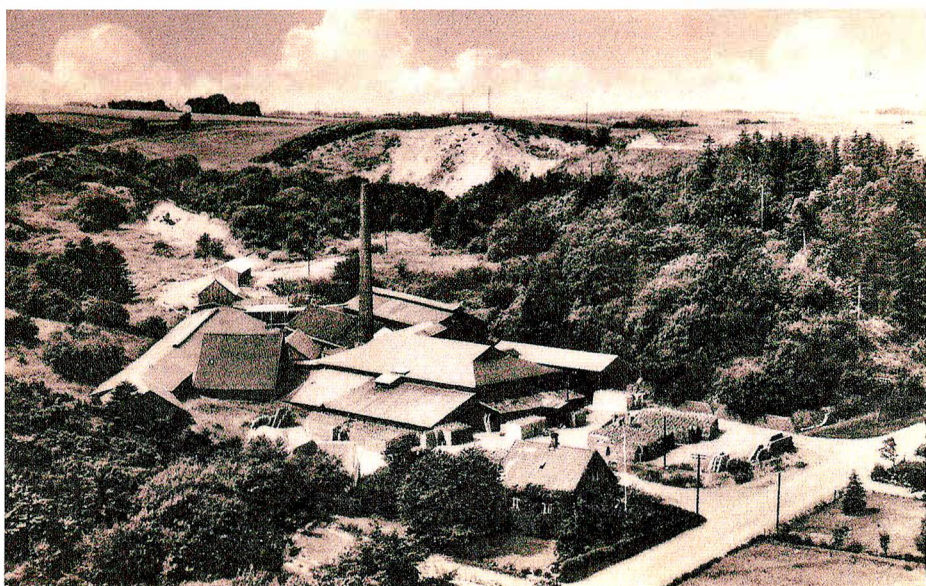

Station. Både under 1. og 2. verdens-
krig var der store problemer med at
fremskaffe brændsel, og man måtte ty
til at anvende brunkul, der blev hen-
tet fra de store lejer ved Søby syd for
Herning. Af en industritælling i 1948
fremgår det, at man året før havde

anvendt 103 ton kul/koks og 626 ton
brunkul.

De første mange år havde man rige-
ligt med ler, men i 1960'erne slap det
op, og man valgte derfor en overgang
at hente det fra Kathrinedal, som på
det tidspunkt havde nok. På længere

Værket i dets
velmagtsdage.
Foto udlånt
af Brædstrup
Lokalhistoriske
Arkiv.

03110
Gammelstrup og Katrinedal Teglværker
Telf. Tønning 21 og Bryrup 3 (Regnskab Tønning 6)

Den 15 1947

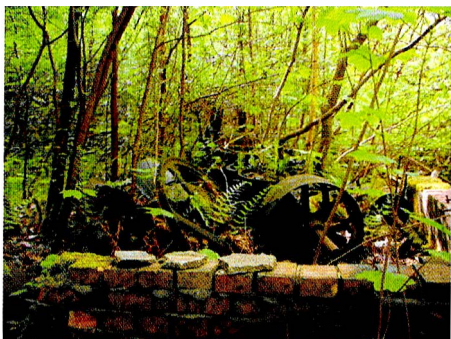
Herr *Prisliste*

Byggeplads *for 1. gang*

Købt af *Pris* udlæveret af *Pris*

Stk.	Facade nr.	Kr.	Øre
	I	250	
	II	210	
	III	180	
	Redflammede		
	Gulflammede		
	Alm. flammede	177	
	<i>for 1. gang</i>	180	
	Drenør 3" 10: 226	242 00	
	2 1/2" - 310	333 00	
	3 - 465	495 00	
	4 - 170	736 00	
	5 - 1000	1670 00	
	6 - 1500	2550 00	

sigt var det dog ikke nogen holdbar løsning, og i 1967 blev ovnen slukket for sidste gang.

1. aug 67
Vent et øjeblik
kommer igen
ca KL. 1045
Jens Mikkelsen

Nogle af de sidste livstegn.

Gammelstrup Teglwerk fotograferet i 2012, hvor det endnu ligger som en ruin. Foto: Hans Ulrik Riisgård

På Tønning Kirkegård står denne gravsten som et minde over mennesker fra en svunden tid i Gammelstrup.

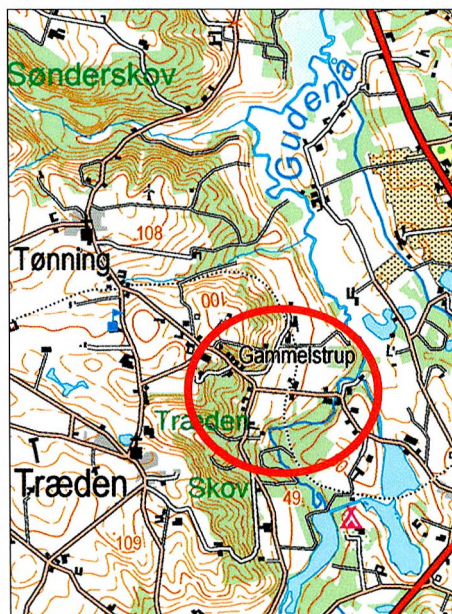

Faktaboks:

Teglværk: 2201-1
Sogn: Tønning
Matrikel nr.: 3e, Gammelstrup By
Adresse: Gammelstrupvej 18
Koordinat: N 55° 58.646, E 9° 40.850
Start: 1900. Slut: 1967
Ovnstype: højovn + ringovn

Kilder:

M. K. Gudmudsen: Dansk Handel og Industri, Bd. 4, 1934.
Greens danske Fonds og aktier, 1905, 1910, 1919
Industriforeningen i København, Dansk Industrieretning, 1909
Fagbladet "Lerindustrien"
Tak til Brædstrup Lokalhistoriske Arkiv
Tak til Jørgen Dahl som meget nøje har beskrevet værket i Brædstruppegnens Hjemstavsforenings Årsskrift 2011
Tak til Hans Ulrik Riisgård, Syddansk Universitet, for billedmateriale

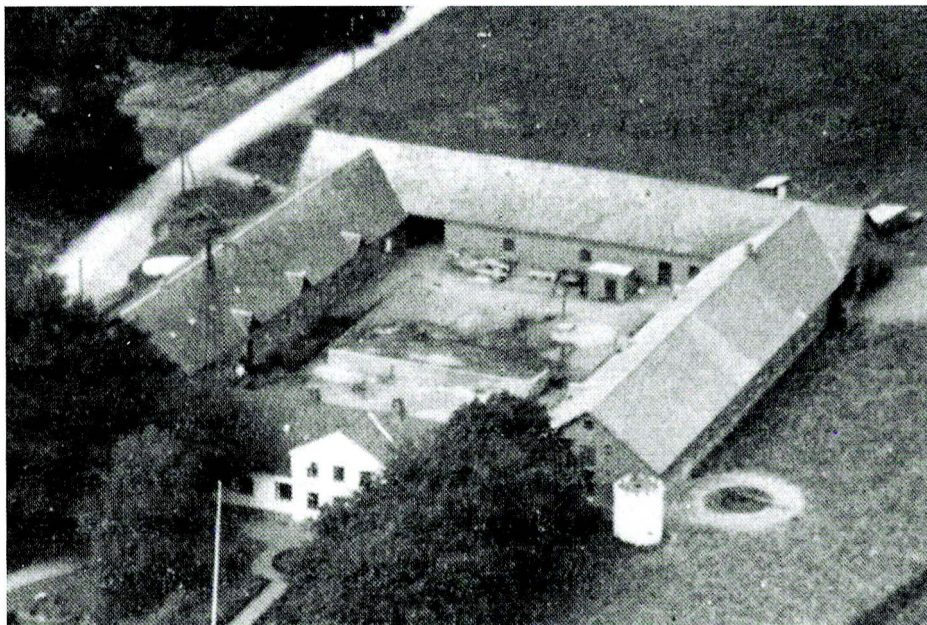

Ejere:

1900-67 A/S Gammelstrup
Teglværk

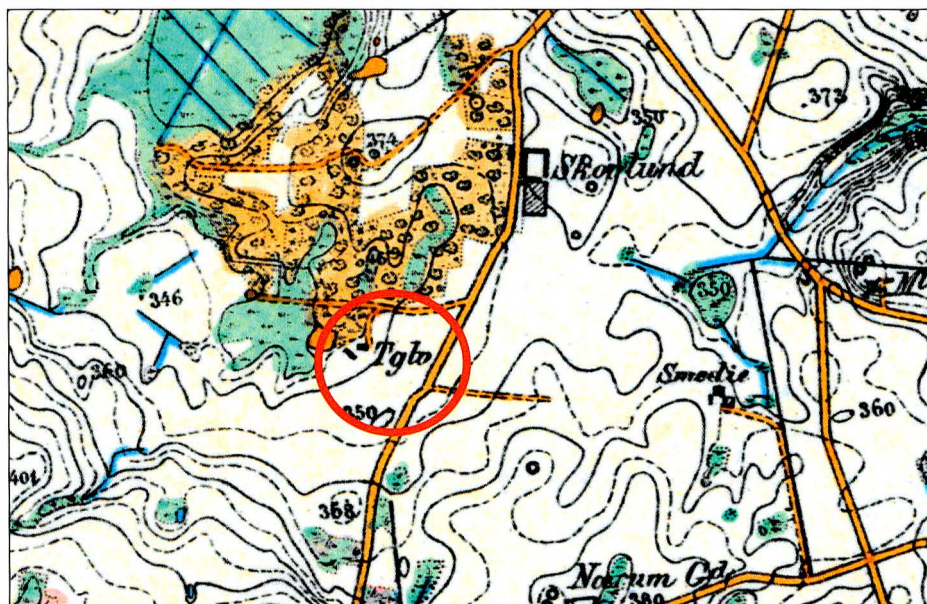
Skovslund Teglværk

Skovslund i
1940'erne

Gården Skovslund ved Troelstrup var i midten af 1800-tallet ejet af Mads Nielsen, som i 1860'erne eller starten af 1870'erne ejede et teglværk ca. 400

m sydvest for gården. På et kort fra 1872-73 ses teglværket markeret tæt ved et mindre stykke skov. I nærheden ligger også et større moseområde, så

Teglværket på
dette måle-
bordsblad er
vist sydvest
for Skovslund.
Copyright, Kort
og Matrikelsty-
relsen.

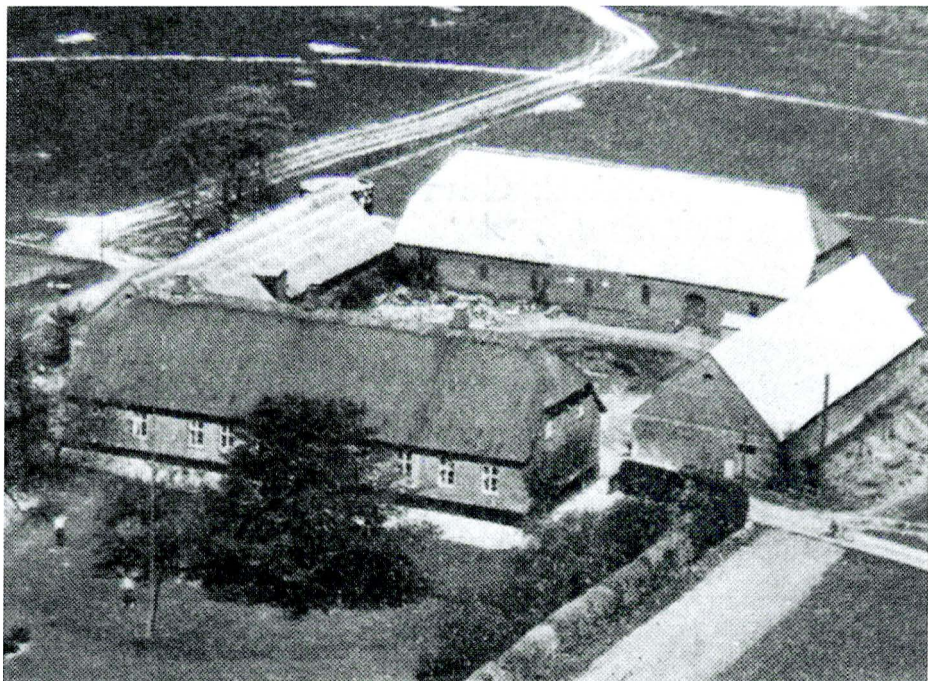
tørvt til ovnen har der været i rigelige mængder.

I 1878 deler Mads Nielsen gården i to. Selve Skovslund bliver solgt til sønnen Niels Madsen. Men et areal på omkring 70 tdl., hvorpå bl.a. teglværket lå, bliver frasolgt til svigersønnen Martin Jensen. På den udstykkede del

opførte Martin en gård af ”*håndstrøgne og hjemmebrændte mursten*”. Den nye gård fik navnet Kirstinelund, og her flyttede gamle Mads Nielsen med kone ind på aftægt.

Teglværket er formentlig nedlagt omkring 1880.

Kirstinelund blev opført af sten fra eget teglværk. Billedet fra 1940'erne.

Faktaboks:

Teglværk: 2201-2

Sogn: Tønning

Matrikel nr.. 4a, Troelstrup By

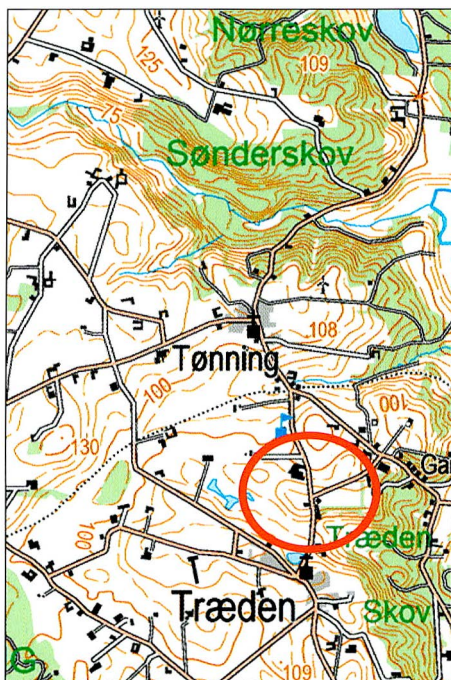
Adresse: Kirstinelundsvej 1

Koordinat: N 55° 59.377', E 9° 37.777'

Start: før 1872

Slut: efter 1878

Ovnstype: højovn

Kilder:

La Cour, J.C.B., Danske Gårde,
1912

Kirkebøger og folketællinger, Tøn-
ning sogn

Skøde- og panteprotokol for
Thyrsting Herred, Skanderborg
Amt, Landsarkivet i Viborg.

www.vortsognshistorie.dk

Ejere:

1870'erne-1878: Mads Nielsen

1878-80?: Martin Jensen.

VEDSLET SOGN

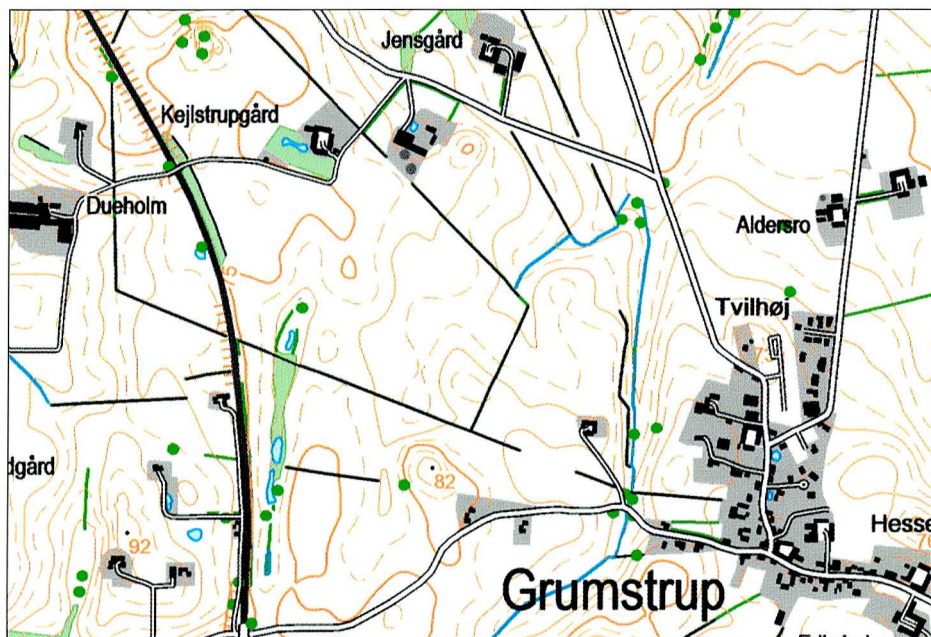
Keilstrupgård Teglværk

I starten af 1800-tallet var København stadig præget af enevælden og udfordringerne i forbindelse med Napoleonskrigene. I dette samfund var privatlærere et meget udbredt fænomen for byens rigeste. En af disse privatlærere var teologisk kandidat Peter Hansen, der lød tilnavnet Blesberg. Han havde efter sigende stået for en del af Johan Ludvig Heibergs undervisning, men kronen på værket blev tiden som privatlærer for Frederik VI's to døtre.

P. Hansen Blesberg, der var gift med Charlotte, havde fem piger og blot en dreng. Det er denne dreng,

Hans Jørgen Peter Blesberg, der skulle komme til at sætte sit præg på Grumstrup i 1840'erne. Faderen døde i 1813, da Hans Jørgen blot var 6 måneder gammel, og det blev derfor moderen og søstrene, der kom til at stå for opdragelsen af den lille dreng. Familien blev boende i København indtil omkring 1821, hvorefter de flyttede til Odense. Her blev Hans Jørgen som 15-årig i 1828 kontorist på amtstuen, inden stillingen som fuldmægtig på Brahesborgs godskontor blev tildelt ham i 1835. Efter 2 år her gik turen til København, hvor Hans Jørgen tog

På dette kort over Grumstrup, ses Keilstrupgård beliggende tæt ved jernbanen. Fra toget mellem Horsens og Skanderborg kan man tydeligt se højen nordvest for gården, hvorpå Blesberg byggede et lysthus. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

præliminæreksamen og dansk-juridisk eksamen. Som 26-årig var han altså veluddannet, men manglede en familie og en god stilling. Det skulle dog hurtigt ændre sig.

Hjemvendt til Odense i 1839 blev han forlovet med godsforvalter og kammerråd Evers datter, Kjerstine Erasmine. Dette skulle i høj grad blive afgørende for hans fremtid. Hans kommende svigerfader boede på Wedellsborg Gods, og gennem greven på godset blev der stillet de fornødne penge til rådighed for Hans Jørgen, så han kunne købe en passende gård. Den fandt han i Grumstrup, lidt nord for Hovedgård. Her købte han Keilstrupgård den 1. marts 1840. Kort tid efter blev Hans Jørgen og Kjerstine gift, og de flyttede ind på den store gård.

Familien flyttede ind på gården. Efter et par år fik Blesberg en idé. I en egenhændig beretning fortæller han følgende:

"Da mit Stuehus var opført af Grundmur og Stenene vare taget paa Gaardens Grund af den Leer, som fandtes paa Jorden, saa gav det mig den Idee, at anlægge et stort Teglværk, dog først efter jeg havde faaet nogle Steen strøgne og brændte og de fandtes at være gode. Dernæst lod jeg opføre et Kalkbrænderi og forskrev mig

Kalksteen fra Faxe og andre Kalkbrud, som jeg lod læsse i Horsens. Jeg købte mig 3 stærke Arbeidsheste og 1 stor 4re Hestes vogn, som gik til Horsens hver anden Dag med 3000 Tørv, som jeg solgte i Horsens og lod min Vogn tage Kalksteen med Hjem til Kalkbrænderiet; saaledes udvidede jeg min Virksomhed, efter at jeg var færdig med at overmerge Gaardens Jorder, og derved fik ikke saa lidt at see efter og tage ivare."

Lidt mere præcist så byggede Blesberg teglværket i foråret 1842. Særligt to ting bekræfter Blesbergs egen fremstilling af oprettelsen. For det første: i Horsens Avis den 4. juli 1842 omtales i en annonce, at teglværket blev anlagt i foråret, og at ovnen kunne rumme 50.000 sten af gangen. Der blev brændt 4-6 brændinger hvert år, dvs. en anslået årsproduktion på ca. 250.000 teglenheder. En teglovn, der kunne rumme et sådant antal, var på det tidspunkt blandt de største på egnen.

For det andet: en forsikring fra samme år:

"Et Teglværk paa Grumstrup Mark, eies af Hr. Exam. Juris. Blesberg til Keilstrupgaard.

a. Teglovnen 10 ¾ alen i kvadrat, opmuret med vintørrede Steen, et

Annonce fra Horsens Avis den 4. juni 1842: "Muursteen. Fra mit i dette Foraar anlagte Teglværk, i hvis Ovn kan rummes 50.000 Stk. Steen af Gangen, kan til billigst Priis erholdes gode Muur- og Brøndsteen, samt Fliser i større og mindre Partier. Keilstrupgaard ved Grumstrup den 1ste Juli 1842. Blesberg."

Muursteen.

Fra mit i dette Foraar anlagte Teglværk, i hvis Ovn kan rummes 50,000 Stk. Steen ad Gangen, kan til billigst Priis erholdes gode Muur- og Brøndsteen samt Fliser i større og mindre Partier.

Keilstrupgaard ved Grumstrup den 1ste Juli 1842.

Blesberg.

Overtømmer og Stentag, de omkring Ovnene værende 2de Rammer af El-tømmer, taxeret for 40 Rdb. Sedl. (rigsbankdaler i sedler)

- b. *En Tørrelade, vesten for Ovnene, 12 fag (ca. 18 meter), 9½ Alen dyb (ca. 6 meter) med derunder anbragte Ege-Stolper og Ege-stivere, Fyroværtømmer og Stentag, taxeret for 140 Rdb. Sedl.*
- c. *Et Tørvehus, nordvesten for Ovnene, 7 Fag (ca. 10½ meter), 9½ Alen dyb. (ca. 6 meter), Ege-under – Fyroværtømmer, ?, Vægge og Straatatag med ?? og Dør, taxeret for 120 Rdb. Sedl.*

Ei forhen forsikret. De anordnede Brandredskaber ere forefundne.”

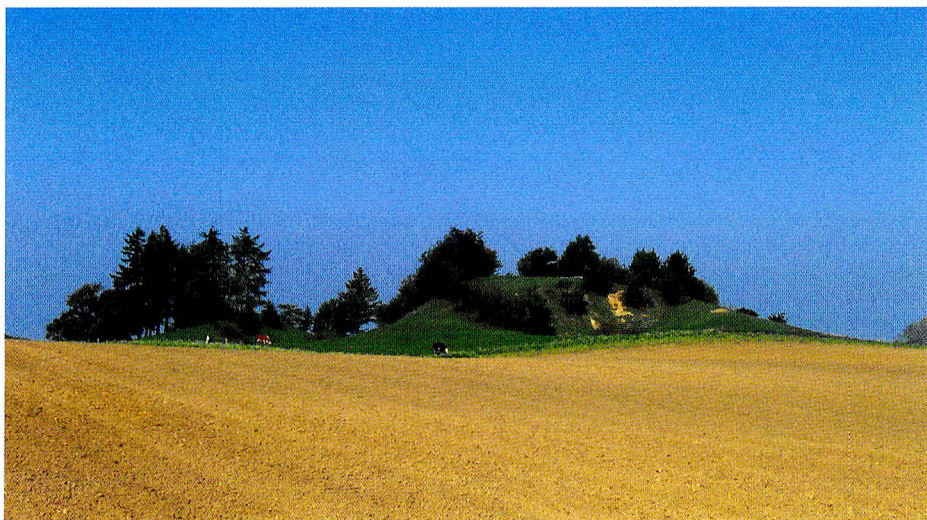
I Blesbergs egen beskrivelse af tiden i Grumstrup nævner han også opførelsen af et lysthus: ”*Da jeg havde den første Ovn med Mursteen brændte, byggede jeg et grummuret Lysthuus, som et Taarn, Taarnvinduer i, samt indvendig et rundt bord med bænke omkring, jeg lod*

i en stor Steen indhugge Prøvesteen med forgyldte Bogstaver, som var navnet på Lysthuset; det var bygget i nærheden af Teglværket og Kalkbrænderiet, paa en meget stor Høi, hvorfra der var en henrivende Udsigt; jeg byggede dette Taarn paa dette høie Pungt, for dermed at bevise, at mine Muursteen kunde trodse Veirs og Vinds Indvirkning, derved fik Bønderne Tiltroe til mine Muursteens gode Egenskaber, thi naar de kunde taale, at staa paa dette høie Pungt, udsat for Vind og Regns Indflydelse, saa kunde Bonden trygt stole paa, at de ogsaa kunde tjene til grundmurede- og Bindingsværks-Bygninger.”

Dette lysthus omtales kun hos én anden kilde, men højen lidt nordvest for Keilstrupgård, hvorpå det lå, er delvis bevaret i dag. Herfra har man kunnet se til Fyn i klart vejr. Hvor længe huset stod vides ikke, men måske har det kun holdt i få årtier, for i en beskrivelse fra 1844 ”*lavedes der slette Varer*” på Keilstrupgårds Teglværk.

I 1846 findes den anden og sidste avisannonce fra teglværket. Den giver

På denne nu delvis udgravede høj anlagde Hans Jørgen Peter Blesberg i 1842-43 et lysthus. Huset skæbne kendes ikke, men ifølge en overlevning advarede bymændene i Grumstrup Blesberg med en bemærkning om, at materialet ikke var holdbart nok.

Teglværk og Kalkbrænderie.

 Fra Blesbergs Teglværk og Kalkbrænderie paa Keilstrupgaard ved Grumstrup kan faaes gule brændte Muursteen, Fliser, Kalk samt raae Sten til Nutidens Priser, naar man snarest muligt bestiller samme hos Exam. juris G. Seidelin i Horsens eller ogsaa paa Teglværket selv.
Juni Maaned 1846.

et indblik i, hvilke produkter der blev fremstillet: ”Fra Blesbergs Teglværk og Kalkbrænderie paa Keilstrupgaard ved Grumstrup kan faaes gule brændte Muursteen, Fliser, Kalk samt raae Sten til Nutidens Priser, naar man snarest muligt bestiller sammen hos Exam. juris G. Seidelin i Horsens eller ogsaa paa Teglværket selv.” Det har altså været en større forretning, Blesberg har drevet ved siden af selve landbruget.

Men lige så visionær og driftig han kunne fremstå, ligeså bekymret var han også over krigsudbruddet i 1848. For Blesberg, der tidligere havde været formand for sogneforstanderskabet, ville ikke forholde sig passiv i denne situation. Han solgte Keilstrupgård med teglværk den 1. april dette år, og i patriotisk begejstring meldte han sig som frivillig herregårdsskytte.

Godsejersønnen fra Rathlousdal ved Odder, Viggo von Holstein-Rathlou, oprettede i april 1848 et 72 mand stort frivilligt korps, Det Jyske Skarpskyttekorps (populært kaldet Herregårdsskytterne). Horsens blev uofficiel hjemby for dette beredne skyttekorps, og mange af dets medlemmer stammede da også fra området: Bygholm, Rosenvold, Boller, Rathlousdal, Ser-

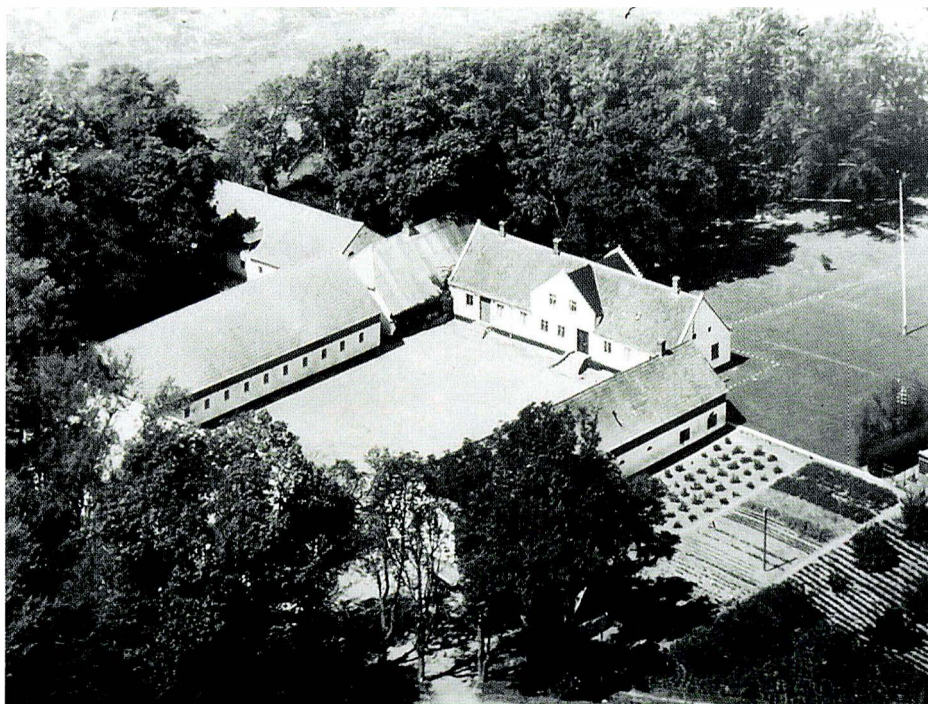
ritslevgård, Mattrup, Williamsborg, Bjerre, Nørre Snede osv. Herregårdsskytterne deltog i forskellige træfninger og løsning af opgaver med stort mod og megen iver. I juli/august trak general Hedemann den danske armé mod nord til Vejle-kanten for bedre at kunne modstå et angreb. For at overvåge fjendens bevægelser blev der afsendt patruljer mod Kongeåen. Til at varetage denne opgave var bl.a. en halv snes Herregårdsskytter udtaget, heriblandt Blesberg. Han overlevede forskellige slag i krigen og drog fra ”slagmarken” i oktober 1848 – efter godt et halvt års tid.

Mens han deltog i krigen, boede hans hustru og børn hos familie og venner. Blesberg købte i 1854 Lottenborg, som var et kendt traktørsted i nærheden af Lyngby nord for København. Her drev han gæstgiveri med ringere og ringere udbytte. Til sidst boede han i et lille hus, Theasminde, inde i Lyngby, hvor han døde i maj 1895.

Blesberg solgte Keilstrupgård til cand.theol. J.T. Holm. Denne havde ikke megen tiltro til Blesbergs idé om teglværket – måske fordi han kunne se den manglende kvalitet i produktet. I

*Luftfoto af
Keilstrupgård.
År ukendt.
Foto udlånt af
Werner Kürzel,
Keilstrupgård*

november 1849 nedbrød Holm teglværket og oprettede i stedet et mejeri, hvor mælken fra gårdens 35 malkekøer kunne forædles. Gården blevet

drevet af Holm indtil 1875, hvor den blev solgt til Hans Rudolf Therkelsen, i hvis slægt gården forblev frem til 1990'erne.

*Fotografi af
det gamle
stuehus på
Keilstrupgård.
År ukendt. Foto
udlånt af Jytte
Therkelsen,
Grumstrup.*

Faktaboks:

Teglværk: 2226-1

Sogn: Vedslet

Start: 1842

Slut: 1849

Ovnstype: højovn

Kilder:

Kirkebøger og folketællinger,

Vedslet sogn

Lund, Erik Hauberg, Ryttergårde
og grønne tofter, 1989

Valentiner, Aage, Herregårdsskyt-
terne i 1848, 1898

Brandforsikringsprotokoller mv.,
Landsarkivet i Viborg

Werner Kürzel, Keilstrupgård

Jytte Therkelsen, Grumstrup

Horsens Avis

Ejere:

1842-48: Hans Jørgen Peter

Blesberg

1848-49 J.T. Holm

VOERLADEGÅRD SOGN

Kroggård Teglværk

I Voerladedgård sogn ligger en gammel slægtsgård med en stor krogget historie. Gården ligger højt og smukt med udsigt over den kønne og skovrige egn ved Mossø. I midten af 1700-tallet blev gården købt af Hans Thomsen Krog, og siden har gården været i slægtens eje. Hans' tipoldebarn, Maren Rasmussen, blev i 1906 gift med Jens Carl Sørensen, gårdmandsøn fra Purup.

Jens Carl Sørensen var meget afholdt på egnen og på mange måder en foregangsmand. Da han kom til Krog-

gården, var det en ældre gård i bindingsværk med stråtag. Dog var der 14 år tidligere blevet opført en vindmotor på ladens tag. Der var således nok at tage fat på for det unge par, Maren og Jens Carl. Vindmotoren blev afløst af en petroleumsmotor til drift af alle gårdens maskiner. Det næste, der fik Jens Carls interesse, var muligheden for selv at fremstille tegl. I 1911 begyndte arbejdet med at bygge et teglværk i lavningen sydøst for gården i nærheden af Dalagergård. I Dansk Industrieretning 1912 fortælles, at

Dette billede af Kroggården er taget ca. 1912. Bemærk den gamle vindmotor på taget. Personerne er fra højre: Landposten, enken Sidsel Marie, Maren Rasmussen, Jenny Marie og så Jens Carl Sørensen. De øvrige kendes ikke.

På billedet fra ca. 1912 ses stående fra venstre: Jenny Marie, Maren Rasmussen og Jens Carl Sørensen. Ved stenbørene ses teglværksarbejderne. Bemærk de allerede brændte stabler af mursten og drænrør til venstre. Tørreladen – fyldt med sten – ses bag arbejderne.

teglværket blev taget i drift i 1912, og at det beskæftigede fem mand. Drivkraften var en 20 hk råliemotor, og den årlige produktion var sat til 400.000 sten (formentlig en ovnstør-

relse på 50.000 sten). De samlede anlægsomkostninger opgives til at være 12.000 kr., hvilket i dag (2012) svarer til omtrent 700.000 kr. Teglværket var forsikret for 6.000 kr.

Således så Kroggårdens nye stuehus ud i 1920'erne.

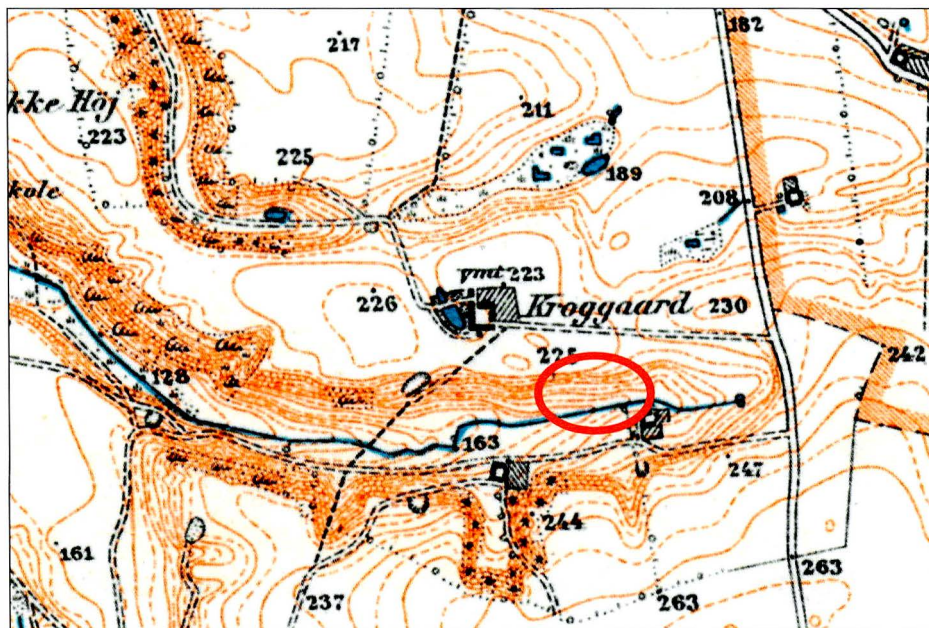
Teglværket har givetvis produceret drænrør til afvanding af markerne i omegnen, men også sten til opførelsen af nye bygninger i området. Således fik nogle af nabogårdene nyt stuehus på denne tid, og enkelte huse i Voerladedgård tilskrives tegl fra netop Kroggårdens Teglværk. I 1914-15 byggede Jens Carl selv et nyt stuehus til Kroggården

Til teglværket hørte også en tipvognsbane ud til lergraven, men selv de bedste idéer kan møde problemer. For Jens Carl var problemet, at det gode ler efter knap seks år begyndte at slippe op. Hvornår teglværket stop-

pede produktionen vides ikke, men en ældre lokal borger, født i 1914, erindrer, at hun som barn legede i ruinerne af teglværket. Dette passer ganske godt med, at det sidste tegn på teglværkets eksistens findes i Nordisk Handelskalender fra 1918.

I dag ejes Kroggården af Maren og Jens Carls barnebarn Ejvind Nørskov Andreassen. Han er således syvende generation på gården og kan fortælle, at lergraven forlængst er opfyldt og de sidste rester af teglværkets fundament fjernet. Men en ting er dog sikkert – teglværk, det har der været.

På dette kort fra ca. 1930 ses placeringen af teglværket markeret. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2193-1
Sogn: Voerladedegård
Matrikel nr.: 1a, Kroggård
Start: 1912
Slut: ca. 1918
Ovnstype: højovn

Kilder:

Dansk Industrieretning 1912
La Cour, J.C.B., 1912, Danske
Gårde
Billeder udlånt af Kirsten og
Ejvind Nørskov Andreasen,
Kroggård

Ejere:

1912- ca. 1918: Jens Carl Sørensen

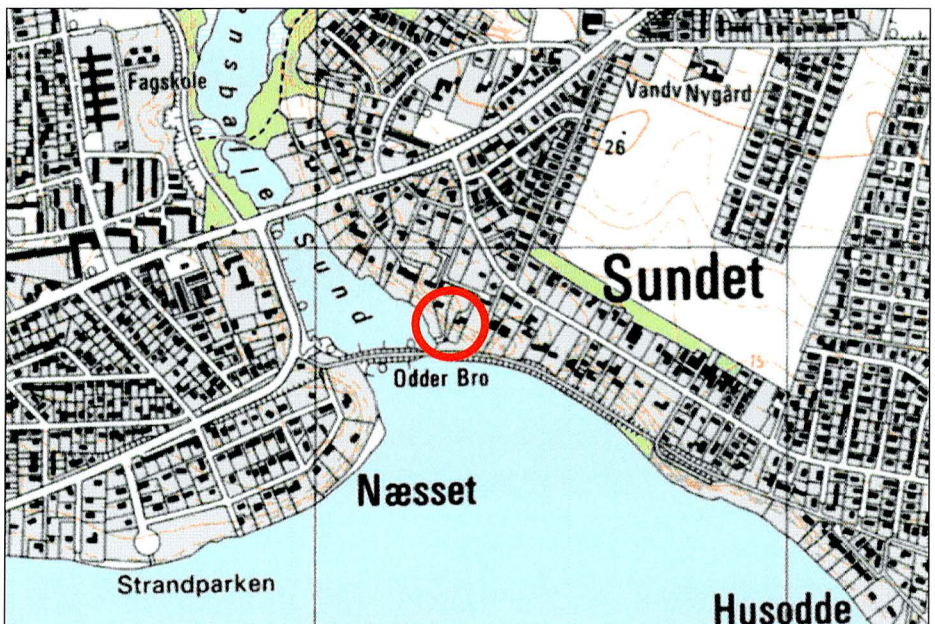
Stensballe Teglværk

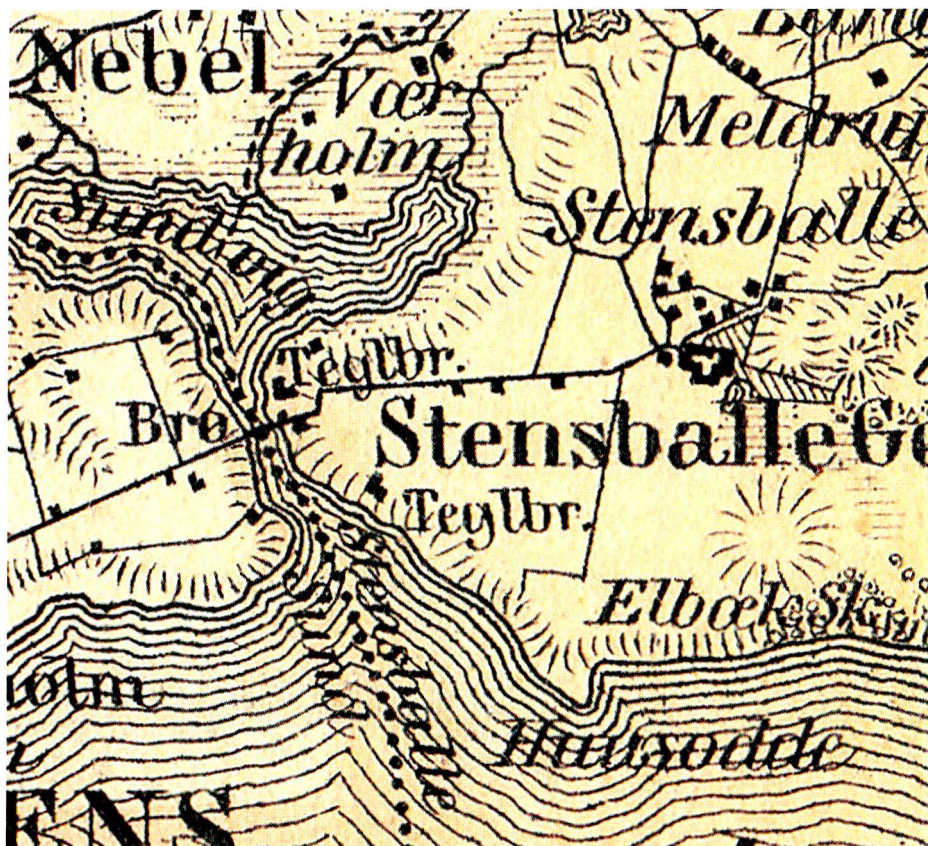
"Før sundbroen blev etableret i 1854 var Stensballe i ordets egentlige forstand "en afkrog af verden". Ganske vist var der i lige linje kun 5 km til Torvet i Horsens, men Sundet lå imellem, og der var ingen bro. De gamle i Stensballe svor højt og helligt, at der aldrig ville komme en bro over "så stort et vand". Den eneste kørevej til Stensballe fra Horsens var ud ad Smedegade, over Hammersholm, ad den gamle Hads Herredsvej (i dag Nordre Strandvej), gennem Nebel, forbi Vær Kirke og ned ad Værvej, hvor det sidste stykke i Stensballe i dag bedder Agervej. Gennem Stensballe kom i gamle dage kun

folk, der havde særligt ærinde eller ville skyde genvej til landsbyer nordpå ved at lade sig færgе over Sundet. Var man ridende, kunne man selv komme over ved lavvandstide, men ellers lod man hesten svømme bagefter færgébåden."

Sådan omtrent står der skrevet om broen ved Sundet i det lokalhistoriske skrift fra Stensballe, Persillekræmmere. Da broen kom, ændredes livets gang i Stensballe sig for altid. I løbet af blot nogle få år kom der ikke bare ét, men hele to teglværker tæt på broen – begge på Stensballe-siden!

Kortudsnit med markering af, hvor Stensballe Teglværk formodes at have ligget i området omkring Tunet, der er en sidegade til Stensballe Strandvej. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Oberstløjtnant Mansas kort fra 1860-61. Der ses tydeligt to teglbrænderier. Det øverste er Hesselund Teglværk og det nederste Stensballe Teglværk.

Samme år som broen blev færdig i 1854, begyndte to gårdmænd fra Ser-ridslev, Niels Stouenberg og Jørgen Nielsen, at bygge deres eget teglværk på Stensballe Mark. Allerede året efter, i 1855, stod værket klar med teglovn, en tørrelade samt et stenhus til beboelse. Grunden, hvor de to gårdmænd anlagde teglværket, har givetvis været lejet i første omgang. Først den 27. august 1856 køber de teglværksgrunden, matr.nr. 10b og 11b beliggende ned mod sundet tæt ved Sundbroen. I gammel tid lå Horsens vinterhavn her, så de gode muligheder for at laste skibe er måske en af årsagerne til, at teglværket blev anlagt netop her. For udover leret var transportmulighederne meget væsentlige for anlæggelsen

af datidens teglværker. Transport på dårlige grusveje med hestevogn gjorde, at der højst kunne transporteres 500-1000 mursten ad gangen. Derfor var et godt alternativ at benytte søvejen. At Stensballe Teglværk var placeret tæt ved vand, ler og landevejen til den hastigt voksende købstad Horsens, var ideelt for afsætningen.

Et af de få livstegn om selve værket, stammer fra en database over teglværksemigranter fra Lippe Detmold, hvoraf det fremgår at N. Stouenberg har et arbejdssjak på fem mand i 1857. Selv et lille teglværk som dette har benyttet arbejdskraft fra Tyskland.

Fra 1855-59 var ejerskabet delt mellem Jørgen Nielsen og Niels Stouenberg. Men den 15. april 1859 solgte

Niels Stouenborg sin andel af jord og teglværk til Jørgen Nielsen, som således blev enejer. Det har givetvis knebet lidt for Jørgen Nielsen at betale alle pengene, for der blev ved samme lejlighed oprettet et gældspantebrev mellem de to. Et uddrag af dette gældspantebrev lyder: *"med derpaa opførte Huus og indrettede Teglværk, sæd, avl og afgrøde af Jorderne. Teglværkets produkt saa længe samme paa Pladsen befindes."* Jørgen Nielsens tid som enejer varede blot tre år, idet han afgik ved døden den 21. marts 1861, 61½ år gammel. Enken har sikkert med hjælp fra familien drevet teglværket videre, indtil svigersønnen Mikkel Nielsen købte

det den 13. januar 1863. Af skødet, der først blev tinglyst i 1869, fremgår det, at der på jorderne stadig er hus og teglværk. Mikkel Nielsen, der var gårdmand ved Stensballe Sund, var ejer af teglværksgrundene indtil sin død i 1898. Teglværket var på dette tidspunkt for længst lukket – formentlig allerede før 1870.

Ved gennemgang af gamle protokoller findes deklARATIONER og servitut-ter på grunden, hvoraf det fremgår, at stamhusbesidderen på Stensballegård havde ret til at inddæmme Sundvig, som er den østlige ende af Nørrestrand, hvilket man i dag kan glæde sig over ikke skete.

På dette billede ses stedet hvor teglværket engang lå.

Faktaboks:

Teglværk: 2233-1

Sogn: Vær

Matrikel nr.: 10b+11b, Stensballe

By

Start: 1855

Slut: efter 1863

Ovnstype: højovn

Kilder:

Skøde- og panteprotokoller for
Voer Herred, Skanderborg Amt
samt Forsikringsprotokol mv.,
Landsarkivet i Viborg.

Kirkebøger og folketællinger, Vær
Sogn

Stensballe Lokalhistoriske Arkiv,
Persillekræmmeren 2003,
Sundbroen.

Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, International
Institute of social history,
Amsterdam

Ejere:

1855-59: Niels Stouenberg og
Jørgen Nielsen

1859-1861: Jørgen Nielsen

1861-18??: Mikkil Nielsen

Hessellund Teglværk

I 1852 var hoveriet på Stensballegård blevet ophævet – vistnok som et af de sidste steder i landet. Sammen med etableringen af Sundbroen til Stensballe i 1854 førte det til en dynamisk udvikling i området. I juni 1855 købte ”tømmersvend” Jens Pedersen matr.nr.

16b lige nord for Sundbroen. Hvilken plan han havde med arealet vides ikke, men allerede året efter blev der på grunden lavet en købekontrakt. De nye ejere var købmand P. Jensen, Smedegade, købmand W.R. Nielsen, Mælketorvet og exam. jur. N.C. Nielsen, som

Hessellunds Kalk- & Teglværk.

Da undertegnede Interessenter i Kalkværket paa Hessellunds Eiendom pr. Stensballe, samt i det paa samme Sted paabegyndte Teglværk, har overdraget vor Medinteressent Kjøbmand W. R. Nielsen Bestillingen som Bogholder og Kasserer, saa bedes Enhver, som staaer i Debet til eller i Mellemregning med nævnte Anlæg, at afgjøre dette med ham.

Horsens, den 22de October 1856.

Paa Medinteressenters og egne Vegne:

N. C. Nielsen.

*

*

*

I Henhold til Ovenstaaende har jeg paataget mig Bestillingen som Bogholder og Kasserer ved ovennævnte Kalk- & Teglværk, og bedes saaledes Vedkommende, der staae i Debet eller Credit til samme, at henvende dem til mig om Berigtigelse.

Horsens, den 22de October 1856.

W. R. Nielsen.

Avisannonce fra Horsens Avis den 24. oktober 1856: Hessellund Kalk- og Teglværk. Da undertegnede Interessenter i Kalkværket paa Hessellunds Eiendom pr. Stensballe, samt i det paa samme Sted paabegyndte Teglværk, har overdraget vor Medinteressent Kjøbmand W.R. Nielsen Bestillingen som Bogholder og Kasserer, saa bedes Enhver, som staaer i Debet til eller i Mellemregning med nævnte Anlæg, at afgjøre dette med ham. Horsens, den 22de October 1856. Paa Medinteressenters og egne Vegne: N.C. Nielsen. I henhold til Ovenstaaende har jeg paataget mig Bestillingen som Bogholder og Kasserer ved ovennævnte Kalk- og Teglværk, og bedes saaledes Vedkommende, der staae i Debet eller Credit til samme, at henvende dem til mig om Berigtigelse. Horsens, den 22de October 1856, W.R. Nielsen.

overtog grunden den 4. juli 1856. De tre herrer var gået sammen i et selskab, som de valgte at kalde *Kalkbrænderiet og Teglværket Hessellund* (også omtalt som Interessentselskabet Hessellund Kalkbrænderi og Teglværk). Navnet rummer flere interessante oplysninger. Den første er selve navnet Hessellund, som formentlig har været brugt før – dækkende området – men som de tre forsøgte at tinglyse til ejendommen i marts 1857. I en avisannonce fra juli 1856 bruges navnet allerede aktivt om teglværket. Med både et kalkbrænderi og et teglværk har de tre initiativrige herrer lagt godt fra land. Men bånden kom hurtigt til at gynges, og den første person røg snart ”over bord”. I december 1856 gik købmand P. Jen-

sen fallit og udtrådte naturligt nok af virksomheden. Jensens andel blev købt af exam. jur. N.C. Nielsen. Om investeringen havde været for meget for P. Jensen vides ikke, men det var ikke nogen helt lille virksomhed, de tre startede. Selve teglovnen kunne rumme 85.000 sten, svarende til en årsproduktion på 6-700.000 mursten. Det var på den tid det næststørste teglværk på Horsensegnen – Bygholm Teglværk var stadig størst.

I nogle år går det tilsyneladende rimelig godt for de to tilbageværende interessenter, men i januar 1861 kniber det igen. Denne gang går købmand W.R. Nielsen fallit. Behandlingen af fallitboet varer frem til 27. februar 1863. De to fallitboer skaber en masse

Oversigt over produktionen på Hessellund Teglværk

År	Arbejds- kraft	Arbejder		Forfærdiget	Værdi i Rdlr	Vedtegninger (for- brugt materiale)
		Voksne	Børn			
1857	Hånd + hestekraft	10	0	800.000 mursten, 20.000 drainsrør	10.000	1.600 tdr. stenkul
1858	Hånd + hestekraft	8	0	550.000 mursten, 100.000 drainsrør	6.500	1.300 tdr. stenkul
1859	Hånd + hestekraft	10	0	480.000 mursten, 20.000 drainsrør	4.480	1.500 tdr. stenkul
1860	Håndkraft	2	0	350.000 mursten, 75.000 drainsrør	4.250	1.100 tdr. stenkul
1861	Håndkraft	14	0	250.000 mursten, 250.000 drainsrør	6.000	1.500 tdr. stenkul
1862	Hånd + hestekraft	12	0	200.000 mursten, 230.000 drainsrør	4.800	1.100 tdr. stenkul
1863	Hånd + hestekraft	14	0	400.000 mursten, 120.000 drainsrør	5.000	1.000 tdr. stenkul
1864	Hånd + hestekraft	6	0	50.000 mursten, 20.000 drainsrør	860	250 tdr. stenkul
1865	Hestekraft	7	0	520.000 mursten	7.400	2.500.000 stk. tørv

Kilde: Horsens Toldkammers arkiv, Landsarkivet i Viborg

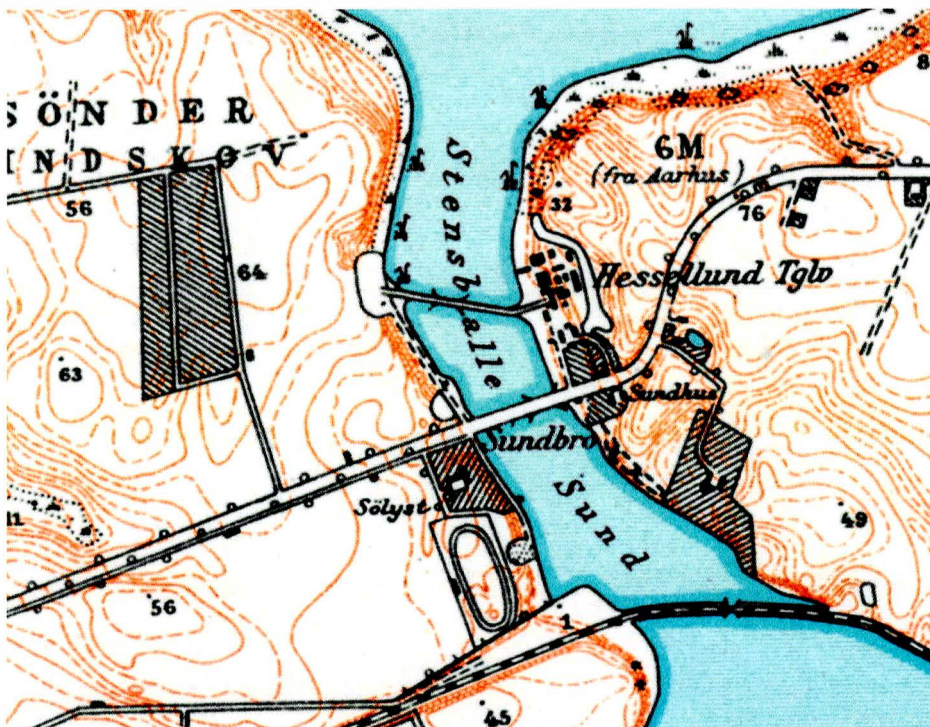
dokumenter i retsprotokollerne, skadesløsbreve, pætegninger, skifteretsdokumenter, afholdelse af fire auktioner mv. som igen giver overordentlig mange detaljer, men det hele ender med, at N. C. Nielsen, der nu tituleres købmand og proprietær, får udlægsskøde på teglværksejendommen Hessellund. Måske var det hans held, at han har kunnet købe de to medinteressenters andele billigt, således at han i 1863 blev enejer af det store teglværk ved sundet.

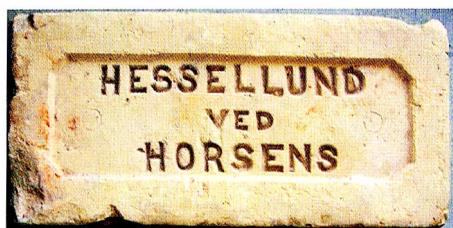
Fra forsikringsprotokoller vides, at teglværket i 1865 bestod af kalkovn, teglovn, en tørrelade samt en drænrørslade. Dette billede ændrede sig hurtigt og markant. For allerede to år senere var kalkovnen væk, drænrørsladen var erstattet af en ny, der var opført en lermølle til æltning af leret, en beboelse og en stald. Årsagen til denne

byggelyst hænger bl.a. sammen med ejerskabet, for i februar 1866 solgte N.C. Nielsen herligheden til Johan Henrik August Mentze, ejer af teglværket Egelund ved Rårup samt forpagter af Møgelkær Teglværk. Mentze var født i det tyske fyrstendømme Lippe Detmold og vidste præcis, hvordan man skulle drive et teglværk. Han havde været i Danmark siden 1858, hvor han ankom til teglværket på Tønballegård som almindelig arbejder. På mindre end 10 år havde han ved sparsommelighed, flid og sikkert også en god portion forstand, arbejdet sig op til at kunne købe dette store teglværk. Ikke så mærkeligt fortsatte han med at bruge folk, i sjak på 3-9 arbejdere, fra Lippe Detmold frem til 1869.

Mentze opførte et stuehus til sin familie og flyttede fra beboelseshuset, som derefter blev hjem for arbejderne,

Kort ca. 1930 over sundet mellem Horsens og Stensballe. Bemærk de tre broer: den nederste er jernbanebroen, den mellemste er den almindelige vejbro, og den øverste bro blev anlagt mellem teglværket og lergraven, som lå på hver sin side af sundet. Her bragte tipvogne leret til forarbejdning på værket. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Også Hessel-
lund Teglværk
har sat sin
signatur i nogle
sten.

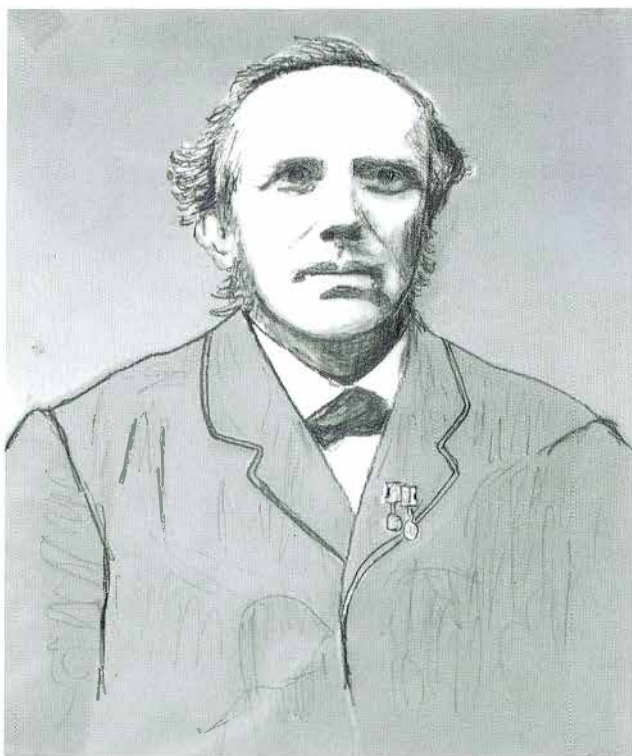
der før boede i selve teglovnsbygningen. En af grundene til denne flytning af beboelse var en brand i selve denne bygning den 4. november 1866.

Johan Mentze drev teglværket videre, men konkurrencen på egnen strammede stille og roligt til. Hesselund Teglværks ovn var en stor gammeldags højovn, og både Horsens Kalkværk og Bygholm Teglværk havde med indførelsen af den nye ringovnsteknologi i 1870'erne taget føringen inden for branchen. I 1889, da Mentze var 60 år gammel, forpagtede han teglværket til sønnen Frederik Mentze. Men allerede efter tre år endte det galt, for den 17. september 1892 gik det hele på tvangsauktion. Situationen forblev uafklaret i mere end et år, men teglværket blev dog drevet videre af teglbrænderen A. Skipper. Først den 15. december 1893 får kgl. agent Carl Johan Pødenphant fra Horsens auktionsskøde på Hesselund. Hermed indledes en familieæra på Hesselund, som skulle vare næsten 100 år, indtil enken efter Pødenphants barnebarn flyttede derfra som den sidste i slægten.

Carl Johan Pødenphant var en mand, der var engageret i mangt og meget, selvfølgelig også i teglværkets drift. Noget af det første han gjorde efter overtagelsen var at købe en "stationær Lokomobil Dampkjedel", som Crome og Goldschmidts Fabrikker tidligere havde brugt. "Dampkjed-

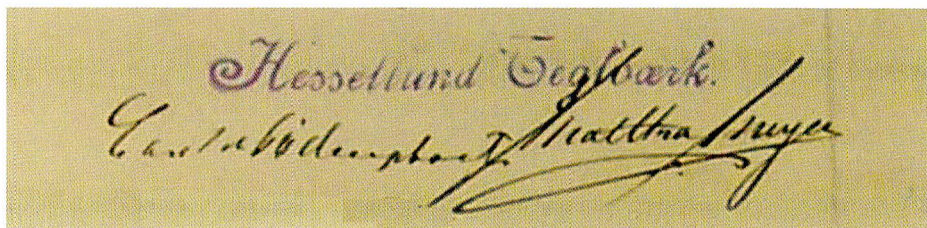
len" opgives dog efter få år. Et andet af Pødenphants engagementer var i Teglværksforeningen for Jylland, som blev stiftet i 1898. Her fik han sæde i den første bestyrelse, men udtrådte allerede i november 1900, hvor han havde fået en ny idé. I februar 1900 var Bygholm, Hammersholm, Stenderup, Løsning, Ølsted og Hesselund teglværker blev enige om at oprette et fælles salgskontor i Horsens, formentlig efter Pødenphant oplæg. Men efter kort tid lukkede Hammersholm Teglværk, og måske har Pødenphant overvejet, om det kunne gå at forsætte

Carl Johan
Pødenphant.
Foto: Privat

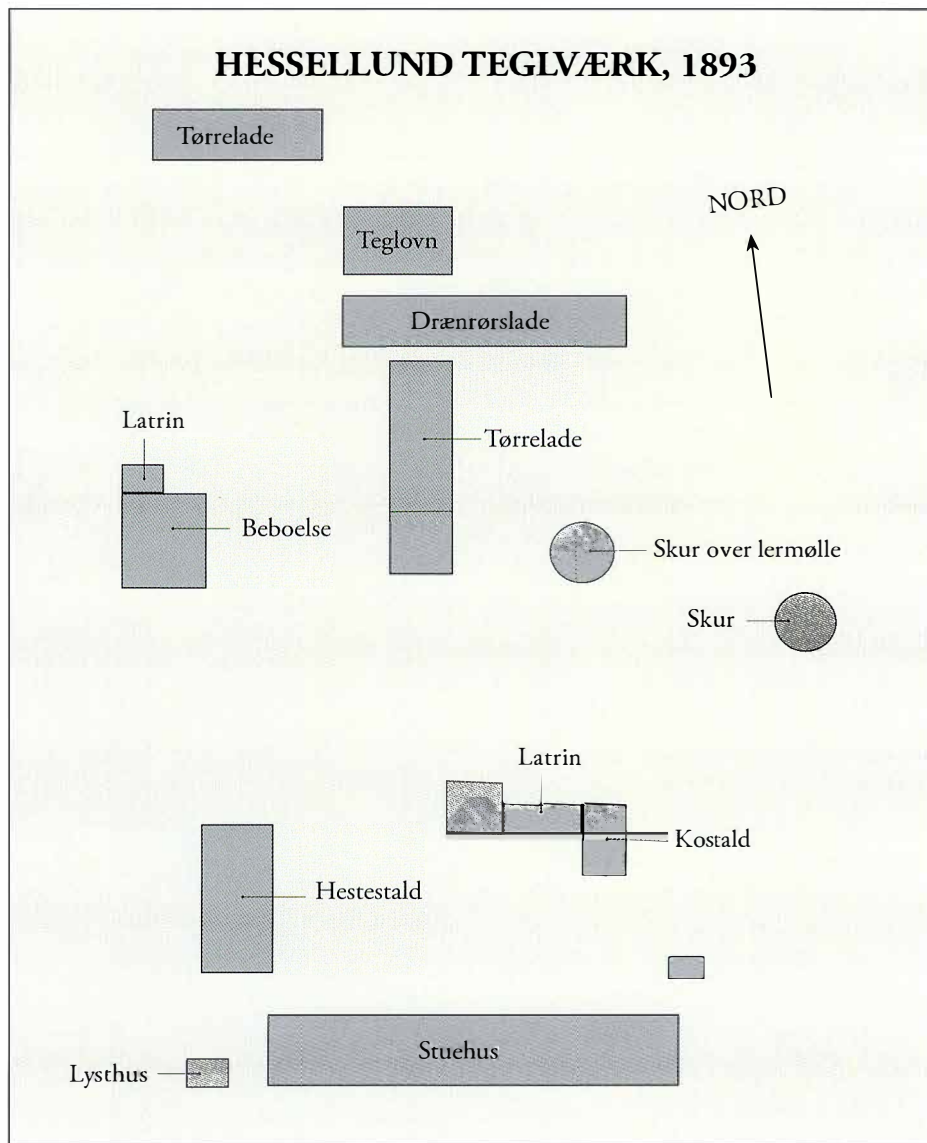
Historisk signatur: Hessellund Teglværks stempel og underskrifter af C. Pødenphant og Maltha Meyer (svigerfar og svigersøn). Underskrift i forsikringsprotokol 1905.

driften af Hessellund Teglværk. Le-ret var nemlig ved at slippe op. Både i 1901 og 1902 forsøgte han at sælge

teglværket – uden held. I avisannoncerne findes en ganske god beskrivelse af, hvad der fandtes på værket: 2 høj-

Tegning af Hessellund Teglværk fra forsikringsprotokol september 1893. Bygningsmassen udgør omkring 1200 kvm.

Hessellund
Teglværk og
Sundbroen
omkring 1910.
Skorstenen
fortæller, at
billedet er taget
efter 1905, hvor
ringovnen kom
til Hessellund.
Foto: Horsens
Billeder

ovne (der var altså kommet en ekstra til på et tidspunkt), en muffelovn (til glasering af sten), tørrelader, folkebygning, beboelse, 1 gammel dampmaskine, 8 tipvogne (til at hente ler med), slemmeri mv. Årsproduktionen var ca. 2 mio. sten. Af jord var der 8 tdl. på Stensballe- og 13 tdl. på Horsens-siden af sundet – samt en bro mellem disse to arealer. Det lykkedes ikke at få solgt teglværket. I stedet fandt han en anden løsning. Han indgik i et partnerskab med sin svigersøn, Maltha Christian Wissing Meyer, der siden vielsen havde været inspektør på teglværket.

Det betød, at den 21. februar 1902

blev Hessellund Teglværk igen et I/S. Dermed kom der atter lidt mere drift i teglværket, og da *Den Jydske Industri- og Landbrugsudstilling* i 1905 åbnede i Horsens, var Hessellund da også med. Teglværkets speciale var facade- og glaserede sten.

Men Pødenphant var ved at blive en ældre herre. I 1906 ophævedes interessentselskabet, og Maltha Meyer blev eneejer. Pødenphant døde efter knap tre år – og fik senere Carl Johans Gade opkaldt efter sig til minde om et særdeles aktivt liv i Horsens.

Maltha Meyer gik ligesom svigerfaren ind i bestyrelsen for Teglværkforeningen for Jylland og var aktiv

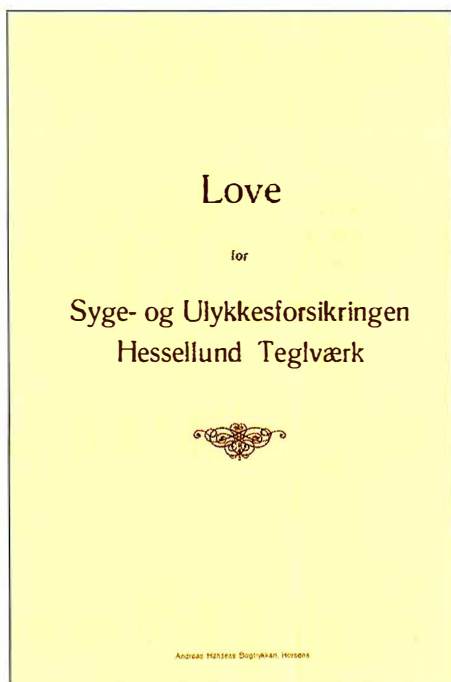
Avisannonce
fra Horsens
Avis den 28.
juli 1909:
Hessellund
Teglværk. Efter
Anskaffelsen
af nye Forme
og Maskiner
anbefales eks-
tragode røde
Drænrør fra
1½-6 Tommer.

Hessellund Teglværk.

Efter Anskaffelsen af nye Forme og Ma-
skiner anbefales ekstragode røde Drænrør
fra 1½–6 Tm. 167,2

Der findes på Det Kgl. Bibliotek et eksemplar af lovene for teglværkets syge- og ulykkesforsikring. Loven indeholder 13 paragraffer, således står der i § 9: Pengehjælp ydes ikke for Drankersygdomme eller for Sygdom der hidrører fra Slagsmål, som er foranlediget af Medlemmet selv, for Alderdomssvaghed ydes ingen Pengehjælp.

der 1915-21, men lokalt skete der så sandelig også fremskridt. De to umoderne højovne var omkring 1905 blevet erstattet af en effektiv ringovn,

som satte produktionen kraftigt i vejret og samtidig øgede behovet for ler. På Stensballesiden var leret opbrugt, og man var allerede nogle år før begyndt at grave ler neden for Sønder Lindskov på Horsens-siden af sundet. Herfra bragte man det over den dertil anlagte bro med tipvogne. Denne drift blev udvidet med tiden, og på begge sider findes i dag tydelige ar i landskabet efter lergravning. Med udvidelsen af kapaciteten blev der også behov for flere ansatte, og i 1928 samledes teglværksarbejderne i "Syge- og ulykkesforsikringen Hessellund Teglværk".

På årets sidste dag i 1932 afhændede Maltha Meyer teglværket til sin søn Carl Johan Meyer. Han deltog aktivt i næsten alt indenfor teglværker og var bl.a. forretningsfører for det tidligere omtalte Teglværkernes salgskontor i Horsens (1935-1960'erne), direktør for Skovbankgård Teglværk i Tørring (fra 1939), formand

Maleri af Hessellund Teglværk fra 1914. Privateje.

*Relief af
stenstrygeren,
udført på den
tidligere di-
rektørbolig på
Hessellund.*

for Teglværksforeningen for Jylland (fra 1950), medlem af bestyrelsen for Kalk- og Teglværksforeningen af 1893 (fra 1941) og meget mere. Men alt dette har krævet tid væk fra Hessellund. Til at klare driften blev der derfor hyret tre brødre. Brødrene kendte

en del til branchen og havde desuden en særlig tilknytning til Hessellund. De tre brødre hed nemlig Skipper til efternavn, og den familie havde stået for driften, da Carl Johan Pødenphant købte teglværket i 1893.

Men tiderne skifter, og efter 2. ver-

*Navnet Hes-
sellund, som
de tre driftige
herrer, Jensen
og 2 x Nielsen,
valgte tilbage i
1850'erne, er i
dag gået over
i historien som
navnet på det
lille stykke vej,
der fører ind til
det gamle tegl-
værksområde.*

På de større teglværker var der et enormt behov for mange hænder til at løse de vidt forskellige opgaver der var forbundet med det at fremstille tegl. Det kunne være alt lige fra børn til at vende stenene så de bedre kunne tørre, kvinder, som kunne skære stenene

rene inden brænding, til en kusk som kunne bringe de færdige sten ud til kunderne. Hessellund Teglværk bragte i Horsens Avis og Horsens Folkeblad mange annoncer hvor disse stillinger blev opslået. Her er et lille udpluk fra tiden 1888 til 1910

2 Koner

kan faa let og stadigt Arbejde for Sommeren.
Man bedes henvende sig paa **Hessellund Teglværk.** 78,25

2 Koner kan faa let og stadigt Arbejde for Sommeren.

To Mand

kan strax faa Arbejde paa Teglværket ved Stensballe Sund. **Frederik Menke.**

To mand kan straks faa Arbejde paa Teglværket ved Stensballe Sund.

En ældre, gift Mand, helst uden Børn, og som vil følge et Spand Heste, samt hvis Kone vil malke 2 Køer, kan faa Plads til Oktober Flyttedag. 220,15
Hessellund Teglværk.

En ældre, gift Mand, helst uden Børn og som vil følge et Spand Heste, samt hvis Kone vil malke 2 Køer, kan faa Plads til Oktober Flyttedag.

En dygtig Arbejdsmand og en konfirmeret Dreng kan faa Plads for Sommeren paa Teglværket.

Teglmester **A. Stipper,**
Stensballe Sund.

En dygtig Arbejdsmand og en konfirmeret Dreng kan faa Plads for sommeren.

Pladsen som Maskinpasser

paa **Hessellund Teglværk** er ledig.
9,14 **Walter Meyer.**

Pladsen som Maskinpasser er ledig.

En yngre Karl kan faa Plads til 1ste Maj paa **Hessellund Teglværk** ved Stensballe Sund. **F. A. Menke.**

En yngre Karl kan faa Plads til 1ste Maj.

Stenstrygere og Teglværksarbejdere.

2 Stenstrygere, 1 a 4 Arbejdere og 1 konfirmeret Dreng kan strax faa Arbejde paa **Hessellund Teglværk** ved Horsens ved Henvendelse paa Teglværket først. Søndag Formiddag eller Mandag. **A. Stipper.**
10130

2 stenstrygere, 3 eller 4 mand samt 1 konfirmeret dreng kan få arbejde.

En gift Teglværkskusk

kan faa Plads fra 1. Novbr., eventuelt strax. **Meyer,**
237,33 **Hessellund Teglværk, Horsens.**

En gift Teglværkskusk kan få plads straks.

3 a 4 Mand kan til 1ste Maj faa Arbejde paa Teglværket ved Stensballe Sund, helst nogle, som tidligere har været ved Teglværksarbejde. **Menke.**

3 eller 4 mand kan for plads på Hessellund Teglværk – helst med kendskab til teglværksarbejde.

En Haandstryger

kan antages til god Akkord ved Henvendelse til
Teglmester A. Peter Petersen,
53,20 **Hessellund Teglværk.**

En Haandstryger kan antages til god Akkord.

denskrig gik det ikke længere for Hessellund. I 1948 ophører produktionen, og Carl Johan Meyer forsøger at realisere værdierne. Bygholm Teglværk køber ringovnen til nedbrydning for ikke at risikere, at andre skulle anvende den

til forsat produktion. Dermed slutter værkets historie. I dag findes blot to bygninger fra den tid, nemlig selve ejervillaen samt en mandskabsbygning – og selvfølgelig lergravene.

Faktaboks:

Teglværk: 2233-2

Sogn: Vær

Matrikel nr.: 16b, Stensballe By

Adresse: Hessellund 1-3

Koordinat: N 55° 52.228', E 9° 53.544'

Start: 1856

Slut: 1948

Ovntype: Højovn senere ringovn.

Kilder:

Kirkebøger- og Folketællinger,
Vær Sogn

Det Kongelige Bibliotek

Skøde og Panteprotokol for Voer
Herred, Skanderborg Amt samt
Brandforsikringer mv., Lands-
arkivet i Viborg

Horsens Folkeblad samt Horsens
Avis

Jørgensen, Holger, Horsens Nør-
restrand, 1997

Byarkivar Bodil Møller Knudsen,
Horsens

Grethe Guldager Møldrup, Hes-
sellund.

Lucassen & Lourens Lippe
Detmold-database, Internatio-
nal Institute of social history,
Amsterdam

Ejere:

1856-56: Kalkbrænderiet og
Teglværket Hessellund
(P. Jensen, W.R. Nielsen
og N.C. Nielsen)

1856-61: Kalkbrænderiet og
Teglværket Hessellund
(W.R. Nielsen og N.C.
Nielsen)

1861-63: W.R. Niensens fallitbo
og N.C. Nielsen

1863-66: N.C. Nielsen

1866-92: J.H.A. Mentze

1893-1902: Carl Johan Pødenp-
hant

1902-06: Hessellund Teglværk
I/S (C.J. Pødenphant og
Maltha C.W. Meyer)

1906-32: Maltha C.W. Meyer

1932-48: Carl Johan Meyer

Hovedgaard Teglværk

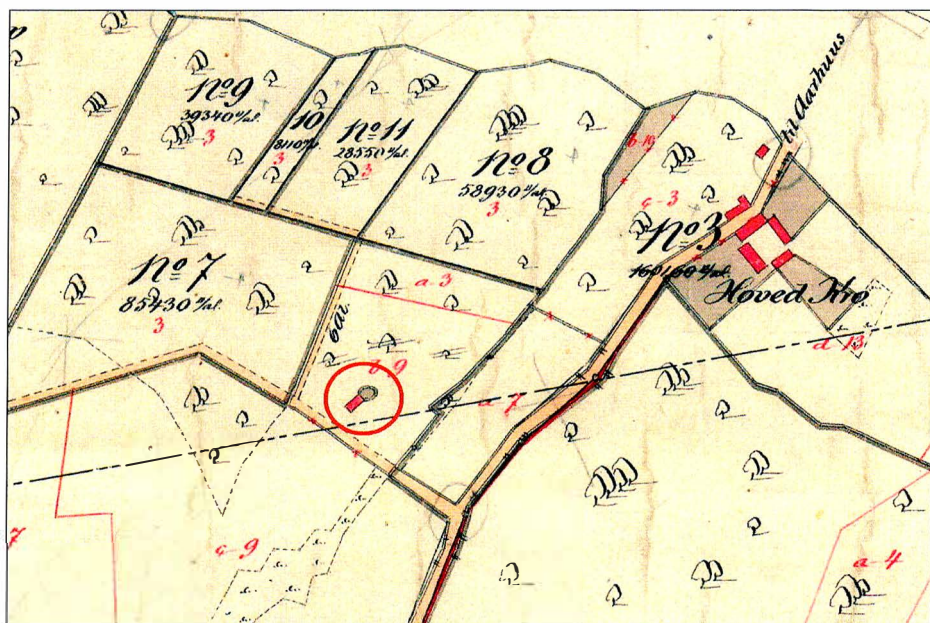
Ved Nørre Hovedskov har der engang ligget et teglværk. Kom man kørende fra nord mod Hovedgård, skulle man have kunnet se teglværkets skorsten allerede fra Vedsletbakken som et var-tegn på den driftige og virksomme by, der lå forude. Mellem byen og teglværket kunne man også i gamle dage se damplokomotivet tøffe igennem det smukke landskab. I dag er den store skorsten for længst revet ned, og der er kun nogle få spor tilbage af virksomheden.

Forskningen har ikke kunnet kaste lys over, hvornår det første ler er blevet

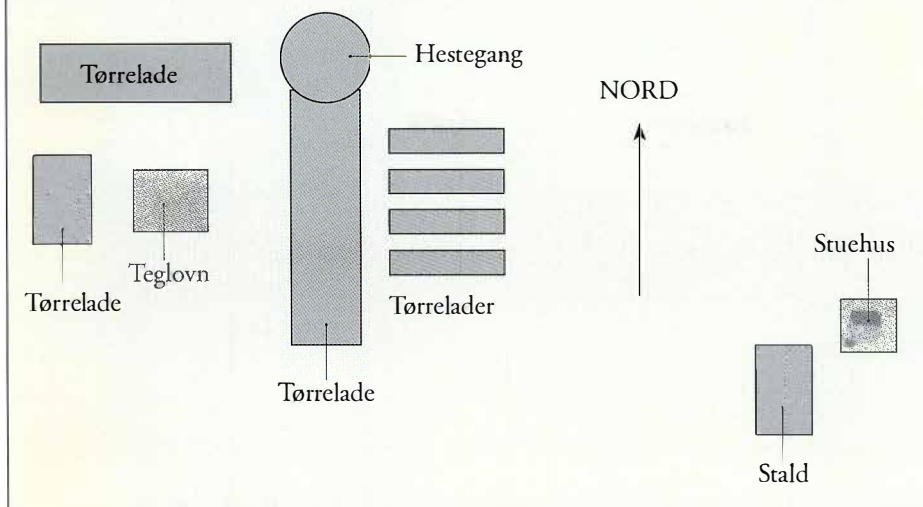
brændt i skoven, men den sidste teglmester, Jørgen Vilh. Pedersen, erindrer, at 100-års jubilæet blev afholdt omkring 1955. Dermed burde historien gå tilbage til 1850'erne.

Ingen samtidige eller senere kilder har kunnet bekræfte, at teglværket er grundlagt i 1855, men netop i dette år gik en gruppe bønder fra Gangsted sammen om at købe den grund, som i dag lokalt kendes som teglværksgrunden. Det er dog ikke givet, at det var dem, som anlagde det første teglværk. Et matrikelkort fra omkring 1862 viser et teglværk i nærheden af det se-

Et udsnit af matrikelkortet fra ca. 1862. Den gamle Hoved Kro (i dag Peterslund) samt hovedvejen Århus-Horsens ses tydelig indtegnet. Vejen, som førte op til teglværket, er den samme som på kortet. Det sidste teglværk lå på matr.nr. 7, inden det blev revet ned omkring 1990. Mellem hovedvejen og matr. nr. 7 ses det første teglværk på den grund, som tilhørte St. Hovedgaard. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

HOVEDGÅRD TEGLVÆRK, 1900

Plantegning
af Hovedgård
Teglværk år
1900. Tegning:
Verner Bjerge
og Lene Bruns-
gård.

nere kendte teglværk. Grunden, hvorpå dette teglværk var anlagt, tilhørte gården Store Hovedgaard, og det er måske mere sandsynligt, at det første teglværk har været tilknyttet gården ligesom andre steder, hvor de store gårde havde deres eget teglværk. Dog er det ingen steder nævnt, at gården har haft et teglværk.

De lidt slørede forhold omkring teglværket ændres radikalt med anlæggelsen af jernbanen omkring 1867-68. For med etableringen af en station i Hovedgaard er der sikkert opstået et større behov for mursten til anlæggelsen af en by omkring den nye station. Der findes ikke bevis for denne teori, men udviklingen af teglværket i skoven sker eksplosivt i årene fra 1870'erne og frem til 1. verdenskrig.

I 1867 køber teglværksejer Hans Andersen fra Hundslund matr.nr. 7. Han ansætter Søren Jensen (også omtalt under navnet Søren Jacobsen) som

teglværkskarl – der må altså nu være oprettet et teglværk på grunden. Hans Andersen og familien bosætter sig ikke i skoven, men bliver på teglværket i Hundslund. Til at klare arbejdet på Hovedgaard-værket har han ansat forskellige teglbrændere. F.eks. er Peter Petersen ansat som teglbrænder og bestyrer i perioden 1869-74. Andre teglbrændere kendes, men de har kun været ansat i kortere perioder.

Efter Hans Andersens død i juni 1878 overtager hans enke, Anne Jensen, teglværket, men efter blot ni måneder afhænder hun det til Anders P. Andersen.

Anders P. Andersen, der var 46 år gammel ved overtagelsen, var selv teglbrænder, men blev ikke længe på teglværket, for i 1882 fungerede Mads Andreas Skipper og Anton Chr. Jensen som teglbrændere. Allerede på dette tidspunkt formodes det, at ejeren, A.P. Andersen, var frafflyt-

I dag er
den gamle
formandsbolig
den ældste
bygning fra
teglværkets tid.
Foto: Else Vang
Jensen

tet teglværket. Teglbrænder Skipper blev senere en central person på teglværket. Han kom til Hovedgaard fra Tebstrup, hvor familien Skipper havde ejet Tebstrup Teglværk, som de var gået konkurs med i 1881. Endvidere var han 1889-98 forpagter af Egebjerg Teglværk.

Det er sandsynligvis i Anders P. Andersens periode, at der blev opført en bolig til bestyreren. Boligen blev senere omtalt som *formandsboligen*.

Anders P. Andersen afgik ved døden i 1898. Atter er det en enke, der kommer til at sidde som ejer. Det varer dog ikke længe, før hun sælger teglværket til Peter Jørgensen Høj.

P. Jørgensen Høj var teglbrænder og drev selv teglværket. Han var gift med Karen Johanne Andersen. Efter knap to år sælger de teglværket igen i 1899.

Teglværkets nye ejer var foromtalt Mads Andreas Skipper. Han stammede fra en teglarbejderslægt fra Sønderjylland, men var dog selv født på Skaføgaard Teglværk sydøst for Randers i 1861. Udover ham selv var tre af hans fire brødre beskæftiget på teglværker på Horsens-egnen.

Mads Andreas Skipper var en driftig mand. Foruden at udvide teglværket i skoven, nåede han også at blive far til ikke mindre end 13 børn, hvoraf de fire døde som små. "Skipperen" var

I Horsens Folkeblad den 10. februar 1898 findes denne annonce, hvor teglbrænder Jørgensen, Hovedgaard, søger en teglværksarbejder – en flink og ædruelig karl!

Teglværksarbejder.

En flink og ædruelig Karl, som har lyst til Teglvrærksarbejde, kan faa Plads til April eller Maj hos Teglbrænder Jørgensen, Hovedgaard.

84,20

Foto af Hovedgaard Teglværk omkring år 1900. Yderst til højre ses det, som senere blev til formandsboligen. Teglværket var indtil ca. 1915 et højovnsteglværk. Den store bygning, som ligger mellem to lader, er højovnen. Foto udlånt af Andreas Skaarup Gejel, København

teglbrænder på Hovedgaard Teglværk omkring 1882 og ejer af samme i 14 år, men alligevel vides meget lidt om familiens efterkommere på egnen i dag.

M.A. Skipper solgte teglværket til Bonde Hansen kort før 1. verdenskrig. Den nye ejer, der var købmand i Kattrup, forpagtede teglværket ud til en hr. Mayland. I sommeren 1914 var teglværket udsat for en brand, hvor både stuehus og avlsbygninger nedbrændte. Årsagen var ifølge lokalaviserne et eksploderet kogeapparat. Ved en hurtig indsats blev kvæget reddet, men indboet gik tabt. Lidt tankevækkende er det, at teglværket var sat til salg en måned forinden, men dette skulle vise sig blot at være den første blandt mange mistænkelige og dramatiske begivenheder. Det delvist nedbrændte teglværk blev købt af Andreas Skaarup Gejel i 1915. Navnet siger stadig den ældre generation i Hovedgård noget, da familien blev på egnen indtil ca. 1930. Det er dog ikke som teglværksejer, han hovedsageligt

huskes. Han købte nemlig kroen ved stationen og ejede den i ca. 15 år.

Alligevel var Andreas Skaarup Gejel ikke udpræget kromand - han brændte mere for leret end for brændevinen. Han effektiviserede og moderniserede teglværket ved bl.a. at udskifte den gamle, utidssvarende højovn med en moderne ringovn.

Der går en enkelt historie om Skaarup Gejel som handelsmand, som dog ikke har kunnet bekræftes:

På et tidspunkt, hvor han ejede både kroen og teglværket, foregik murstenshandlen ofte i krostuen. Her er handlen sikkert gået lettere igennem til Skaarup Gejels fordel ved hjælp af en bid brød og en dram.

I 1917 solgte han teglværket og blev kromand på fuld tid. Men Skaarup Gejels trang til at drive teglværk forsvandt ikke, for i 1930 købte han Juelsminde Teglværk, som han beholdt til sin død i 1963.

De nye ejere af teglværket i Hovedgård oprettede Hovedgaard Teglværk

Billedet her er taget i forbindelse med rejsegildet på den nye ringovn, som blev bygget ca. 1915.

Det var et stort fremskridt for teglværket at få en ringovn, som kunne øge produktion og indtjening. Det lavere træskelet, som ses på begge sider af hovedbygningen, er tørrelader.

Foto udlånt af Andreas Skaarup Gejel, København

I/S. Mændene bag var Harald Olrik, senere kolonibestyrer på Grønland, og S.P. Anker Heegård. Olrik var gift med Anker Heegårds søster, og de to herrer satte et ganske specielt præg på området i skoven.

Den nyligt opførte ringovn har sikkert kunnet sikre et godt afkast på driften, for de herrer Olrik og Anker Heegård byggede en villa til teglværket som erstatning for den gamle

bolig, der stammede fra ca. 1880-1890'erne. De ønskede en standsmæssig bolig og fik derfor fat i arkitekt Viggo Norn fra Horsens. På dette tidspunkt tegnede Norn i den tids populære stil "Bedre Byggeskik". Han har bl.a. tegnet adskillige berømte bygninger i Horsens så som det nuværende Industrimuseum, forsamlingsbygningen Kilden, Horsens Museum, Lille Amalienborg, vandtårnet, Statsskolen

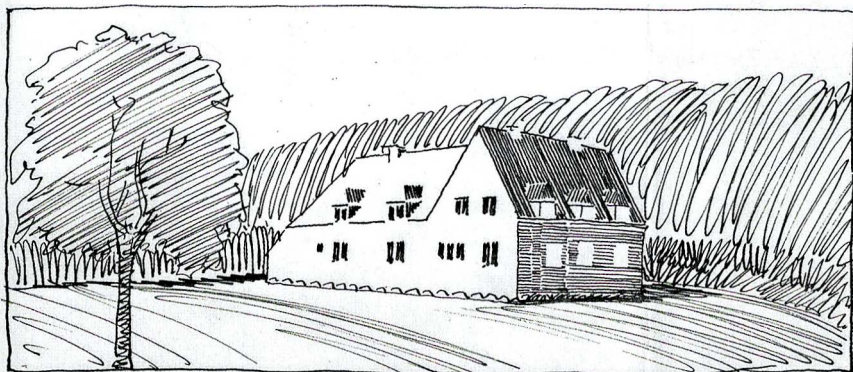
Annonce fra Horsens Folkeblad den 20. juni 1917, hvor det offentliggøres, at Olrik og Heegaard har overtaget Hovedgaard Teglværk.

Efter at vi i April Maaned har overtaget

Hovedgaard Teglværk,

skal vi herved meddele, at vi fra Dags Dato er fuldt leveringsdygtige af saavel prima røde Færdigsten som flammede Sten.

H. Olrik. Anker Heegaard

set fra Syd.

*Horsens d. 12. 11. Maj 1917.
V. Norn*

Den berømte arkitekt Viggo Norn tegnede villaen ved Hovedgård Teglværk i 1917. Byggeriet varede i 5 måneder og kostede 75.000 kr. Mursten og teglkom – selvfølgelig – fra Hovedgård Teglværk. Tegning udlånt af Horsens Museum

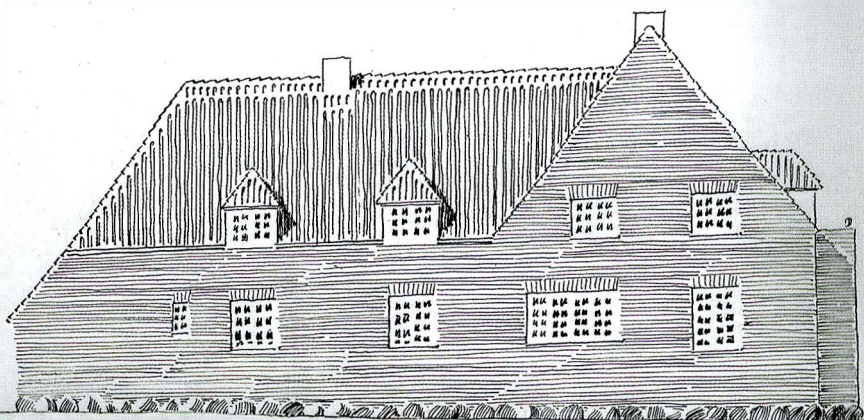
og meget mere. Den nye villa ved teglværket blev ligeledes opført i "Bedre Byggeskik".

Ifølge Dansk Industrieretning fra 1917 havde de nye ejere til hensigt at fabrikere tagsten, men der gik heller ikke mange år med Olrik og Anker

Heegård som teglværksejere. De har formentlig ikke selv haft forstand på driften og afhændede i 1919 teglværket til fem spekulanter.

De fem var en blanding af købmænd og proprietærer fra Bjerringbro- og Viborg-egnen. Ved købet af

*De Herrer Olrik og Anker Heegård
Bolig ved Hovedgård Teglværk.*

Arbejdshold
på teglværket
ca. 1925, hvor
en af stolthe-
derne var Ford
T'en, som ses
på billedet.
Teglværket var
en af Hoved-
gaards største
virksomheder.
På billedet ses
13 mænd, en
arbejdsdreng
og tre børn. På
dette tidspunkt
er omkring
6-8 familier
arbejds-mæssigt
tilknyttet tegl-
værket.
Foto: Viggo
Jørgensen

teglværket fik de *Sparekassen for Årup og Omegn* på Fyn til at godtage et pant på omkring 200.000 kr. Men godt gik det ikke, for konstellationen holdt kun i to år. I 1921 gik flere af de fem mænd konkurs. Det skabte en svær situation for den fynske sparekasse, som i et forsøg på at sikre sine penge måtte overtage teglværket.

Sparekassedirektøren havde næppe selv den store indsigt i teglværksdrift, og det har også knebet med at finde en bestyrer. Efter at have ligget stille i to år, gennemgik teglværket nogle store reparationer, og driften kom atter i gang i 1922. Bestyreren, som blev ansat til at drive teglværket, var Niels Peter Pedersen Munk. Han fik en kort tid på teglværket, idet han blot en måned efter ankomsten omkom i en arbejdsulykke den 7. september 1922. Horsensaviserne beretter alle om det, men Horsens Social Demokrat gør det på den mest dramatiske måde:

"Paa Hovedgaard Teglværk er der i Gaar sket en Ulykke, der kostede Bestyre-

ren P. Munck Livet under meget uhyggelige Omstændigheder. Om denne Ulykke erfarer vi følgende af et Øjenvidne: Bestyrer Munck arbejdede ved Strygemaskinen sammen med en Arbejdsmand. Pludselig raabte han, at man strax skulde standse Maskinen. Denne Ordre blev fulgt og Arbejderne strømmede til. Munck sad da i Klemme mellem et Kamhjul og en Bjælke i Huset. Det tog vel godt 10 Minutter med at faa Munck befriet. Man maatte brække en Axel itu for at faa ham løs. Da han var befriet havde han tabt Bevidstheden og det var klart for alle, at han var Dødens sikre Bytte. Munck var blevet frygtelig tilredt. Hans ene Ben var klemt helt fladt og blodige Kødtrævler hang paa Tandhjulet og hans Klæder var gennemvædet af Blod. Ogsaa hans Bækkenparti var blevet Knust. Læge Nannestad, Hovedgaard, kom hurtigt tilstede, men der var intet at udrette. Munck var død af det store Blodtab. P. Munck var fra Fyn. Han kom til Hovedgaard for ca. en Maanedes Tid siden for at sætte Teglværket i Gang igen efter

Teglværket ved Hovedgaard og den fynske Sparekasse.

**Der var bundet godt 200.000 Kr., og det
kostede hele Reservefonden.**

Aarup Sparekasse paa Fyn er, som med-
delt, blevet lukket af Inspektoratet. Kassen
har i nogen Tid haft Vanskeligheder, og ved
et Møde er de fynske Sparekasser gaaet med til
en Ordning, der sikrer Sparerne fuld Dækning.

De betydelige Tab, som har faaet Grund-
laget for Sparekassen til at vakle, falder, med-
deler Fyns Tid., i Hovedsagen paa et enkelt
Engagement, nemlig Hovedgaard Teglværk!

*at det har staaet stille i ca. 3 Aar. Munk
efterlader sig Hustru og 3 Børn."*

Efter ulykken blev Jørgen Marius
Nielsen bestyrer. Han blev afløst i
1925 af Lorents Lassen Nielsen, som
blev forpagter.

Forpagter L.L. Nielsen stoppede ca.
1932 og blev afløst af forpagter Helt.
Helt blev kun et års tid, og i 1933
lå teglværket stille. Den manglende
produktion og forrentning samt den
generelle krise skubbede voldsomt til
Sparekassen for Aarup og Omegns øko-
nomi. Alene i 1933 måtte der afskri-
ves ca. 100.000 kr. på teglværket. Året
efter var det nødvendigt at afskrive et
tilsvarende beløb, og dermed var spa-
rekassens pengetank tom, og der var
endda et underskud på ca. 100.000 kr.
Sparekassen måtte lukke, og de andre
fynske sparekasser overtog resterne.
Pantet på 200.000 kr., som var blevet

indskudt i 1919, blev solgt for 60.000
kr. i 1934. Omregnet til 2012-priser
svarer tabet på pantet til ca. 5 mio. kr.!
Det lykkedes sparekasserne at få solgt
teglværket på kort tid. Den nye ejer,
Anders Vilhelm Pedersen, købte tegl-
værket med villa den 23. juli 1934 for
55.000 kr.

Familien Pedersen

Den efterfølgende historie er blevet
til ud fra en artikel, som familien Pe-
dersen selv har skrevet om deres tid
på Hovedgård Teglværk, trykt i bogen
"Hovedgård – Stationsby med vokse-
værk" fra 2009:

Anders Vilhelm Pedersen var i en
alder af kun 16-17 år startet som for-
valter på Knabstrup Teglværk i 1897.
Derefter var han bestyrer på Mullerup
Teglværk efterfulgt af en årrække som
bestyrer på Dronningmølle Teglværk.

Ethvert teglværk med respekt for sig selv stemplede sine mursten og tegl. Her ses en mursten fra Hovedgård Teglværk fra ca. 1928, som er indmuret i et hus i Gjesing.

I 1924-34 havde han forpagtet Kragelund Teglværk og stod nu overfor valget imellem at købe Kragelund Teglværk for 110.000 kr. eller Hovedgård Teglværk for 55.000 kr.

"Ikke ti vilde heste kan få mig til at flytte ind i villaen på Hovedgård Teglværk" – sagde konen Kristiane efter at have beset stedet. Villaen var alt for mørk.

Det lykkedes dog, uden brug af vilde heste, at få overbevist hende om, at det skulle være Hovedgård, blandt andet ved at love at sætte et nyt og større vindue i spisestuen, så huset blev mere lyst. Kristiane indvilgede, og de købte stedet den 19. juni 1934.

Teglværket var omgivet af skove og marker og lå som en lille landsby et par kilometer nord for Hovedgård. En karakteristisk teglrød vej, hvor huller og ujævnheder var fyldt med knuste røde tagsten, førte fra Gl. Århuslandevejen til værket. Kørte man lige frem ad alléen, rejste skorstenen sig i 40 meters højde over teglværkets karakteristiske tagryg. Seks familier og et hav af børn boede fast ved teglværket, og omkring

20-25 teglværksarbejdere kom der fast i sæsonen, seks dage om ugen.

Ved overtagelsen i 1934 bestod teglværket, udover selve maskineriet, af en 10-kammers ringovn, syv tørrelader, et møllehus med en 25 meter høj vindmølle, en herskabsvilla på over 400 m² kaldet *Villaen*, en formandsbolig med to lejligheder, og en vinkelbygning med tre lejligheder samt en stald. Derudover er der en vognpark med to lastvogne, en to-personers Ford A, 1929, med kaleche og bagklap, flere kaner og adskillige andre hestetrukne køretøjer. Jordtilliggendet var på ca. 22 tdl..

A. Vilh. Pedersen igangsætter som noget af det første en ny 70 meter dyb brøndboring, ny brønd og vandværk og støber samtidig en 9 m³ stor vandbeholder. Før 1947 var det vindmøllen, der producerede el til belysning (110 volt) og drev vandpumpen. Selve teglværksmaskinen blev trukket af en dieselmotor. I 1947 blev der indlagt kraft fra Hovedgård/HOH, der bygges en transformator og opstilles en stor elmotor til at trække maskineriet.

Ejerens kendskab til produktion af tegl og den begyndende opblomstring i byggeriet efter det store krak i 1929 udmøntede sig i en række år med godt salg og overskud. Produktionen op gennem 1930'erne og 1940'erne lå på 1,5-2 mio. mursten om året.

Hovedgård Teglværk havde friluftstørring. Sæsonen startede i slutningen af april, og produktionen af våde sten kørte indtil Mikkelsdag (29. september), hvor der atter var risiko for nattefrost. Arbejderne, der blev hyret ved sæsonstart, var normalt gengangere fra året før. De boede på teglværket eller i omegnen. I løbet af sommeren vekslede produktionen mellem røde og gule mursten, savsmuldssten, 2" til 8" drænrør og vingetagsten.

Frem til 1950'erne graves alt ler på

Hovedgård Teglværk med håndkraft. Tre-fire mand gravede med svære grebe ler af brinken og læssede det på tipvogne, der kørte ad togspor tæt op ad brinken. Ler-graverne læssede omkring én kubikmeter ler i hver tipvogn. Et læs vejede cirka 1,5 ton og gav råstof til produktion af cirka 600 mursten. To jyske arbejdsheste trak de fyldte tipvogne ind til værket i træk på to vogne. I gennemsnit blev der gravet og kørt ca. 18 træk dagligt svarende til 54 ton til produktion af cirka 21.000 sten. I 1950'erne, da de begynder at grave med gravko, kunne den daglige produktion nogle gange være på 30.000 sten.

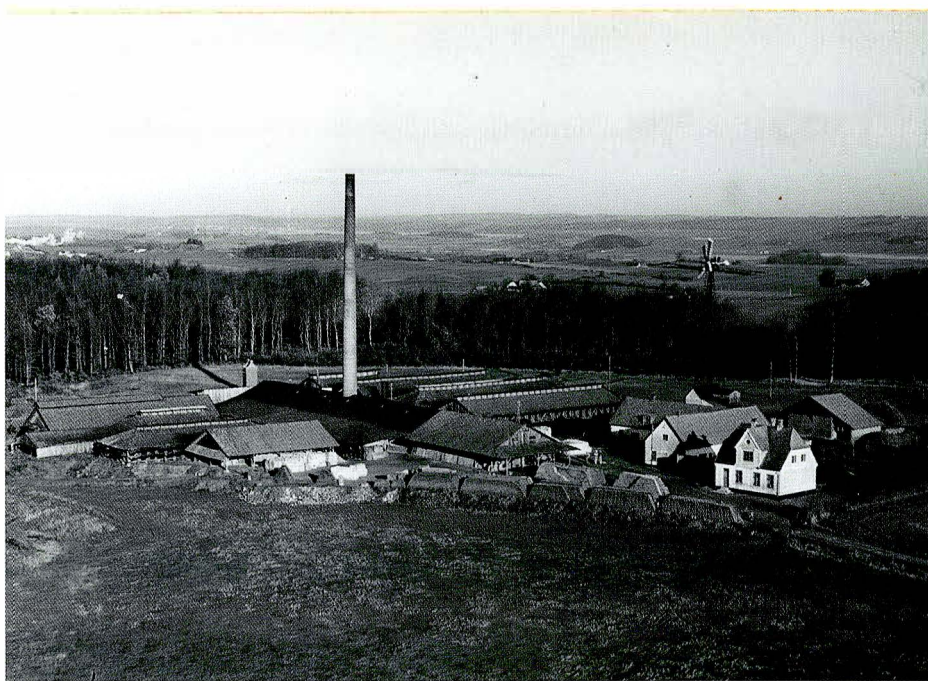
For at udvide tørrekapaciteten byggedes i 1940 "rørladen", hvor de små 2", 2½" og 3" rør kunne ligge på hylder

*Den gule
lergrav ved
Hovedgård
Teglværk.
Foto: Familien
Pedersen.*

Luftfoto af
Hovedgård
Teglværk ca.
1952. Foto:
Familien
Pedersen.

og tørre uden at skulle vendes. I 1947 kom der en "tagstenslade" til. I starten af 1950'erne forcerede man klampning af tørre sten og udvidede på den måde sæsonen. Et lager af klampede sten betød at ovnen kunne brænde i længere tid, nogen gange helt frem til februar. På den måde blev den årlige produktion øget til ca. 3 mio.

Da A. Vilh. Pedersen døde 73 år gammel i oktober 1952, fortsatte Kristiane driften af teglværket med sønnen, civilingeniør Erling H. Pedersen, som administrator og Frederik Wøhler som formand og daglig leder. Som medlem af Teglværkernes Salgskontor i Horsens faktureredes salget i Horsensområdet fra Salgskontoret, mens alt salg i Århusområdet faktureredes fra Hovedgård Teglværk.

I december 1960 døde Kristiane Pedersen 87 år gammel, og Erling H. Pedersen, der på dette tidspunkt var konstitueret stadsingeniør i Århus,

arvede teglværket. I februar 1964 tiltrådte Erlings søn, Jørgen W. Pedersen, som teglmester.

Jørgen W. Pedersen beretter om tiden:

"Som formand ansættes Viggo Jørgensen, ældste søn af tidligere formand Laurits Jørgensen. Viggo har i adskillige år været ansat på teglværket som chauffør. Viggo får som formand hævet produktion og kvalitet, så vi i 1964-65-66 kan sælge mere, end vi producerer. For ikke at sige nej til kunder begynder vi at opkøbe mursten fra andre teglværker. I starten hovedsagelig fra Egersund, Fyn og Randers teglværkerne. Et heldigt sammenfald fordi vi ikke kan skaffe folk nok til det tunge arbejde, og vores bank siger nej til at finansiere teglværkets fornyelse. En kort overgang i 1967 lysner det. Vi ansætter syv tyrkiske arbejdere. De er hurtige at lære op, vil gerne og kan gøre arbejdet. I oktober 1967 må vi sende de tyrkiske arbejdere hjem med et brev om,

Bemærk fragtomkostninger

FACADESTEN		AB værk	m/OMS 12 1/2 %
		Kr.	
Gule maskinsten	A facadeklinker	290.—	36.—
-	B lysegule	235.—	29.—
-	C lyse m. spil	220.—	27.50
-	II	205.—	25.50
-	Haveklinker	265.—	33.—
-	m. sorte råbrændinger	260.—	32.50
Røde	Facadeklinker	290.—	36.—
-	mørkerøde, usortet	260.—	32.50
-	I	230.—	29.—
-	II	200.—	25.—
-	Haveklinker	260.—	32.50

Til udvendig puds eller fundamenter

Gule maskinsten	III	170.—	21.—
Røde	III	170.—	21.—
Alm. klinker		185.—	43.—

Til indvendig brug, isolation m.v.

Alm. bagmur		160.—	20.—
Porøse bagmur		170.—	21.—
6" massiv bagmur		260.—	32.50

Prægsten, børstede sten tillæg 10 kr. $\frac{1}{100}$

Til alle priser tillæg for kørsel, se næste side.

Salg sker for tiden kun med forbehold for prisændringer.

Foruden de i prislisen opførte varer kan vi tilbyde røde og gule blødstøgne sten, sten med vendt facade, tagsten, rygningsssten, dobbeltvingede tagsten og andre teglværksprodukter. Vi fremskaffer gerne andre værkers produkter til dagspriser.

Prisliste fra
Hovedgård
Teglværk
gældende fra
den 13. februar
1967.

at de er sikret arbejde, når Hovedgård Teglværk skulle starte igen til foråret. Dertil nåede vi aldrig. 1967 blev det sidste år Hovedgård Teglværk producerede. Da vi gjorde regnskabet op, havde vi sendt 25 kr. med ud til kunderne, hver gang vi solgte 1000 sten.

Efter 1968 gik Hovedgård Teglværk over til at være en ren handelsvirksomhed og opkøbe og videresælge sten fra andre teglværker. Vi forhandler sten fra over hundrede danske, flere tyske og enkelte hollandske teglværker.

Efter min fars død i 1979 arver jeg teglværket og driver det videre frem

til den 31. december 1982, hvor jeg på grund af det faldende salg må dreje nogle om og sælge stedet."

Sådan slutter familien Pedersens beretning om deres tid på Hovedgård Teglværk og dermed også historien om selve produktionen på værket.

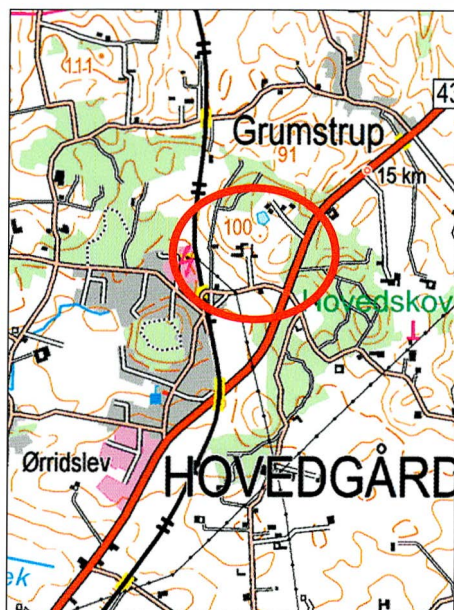

Faktaboks:

Teglværk: 2228-1
Sogn: Ørridslev
Matrikel nr.: 7, Hovedgaard ejerlav
Adresse: Gl. Århusvej 45-49
Koordinat: N 55° 57.280', E 9° 58.250'
Start: ca. 1855/1867
Slut: 1969
Ovntype: højojn + ringovn

Kilder:

Viggo Jørgensen, Hovedgaard
Jørgen W. Pedersen, Østbirk
Skøde- og panteprotokol for Voer
Herred, Skanderborg Amt samt
Brandforsikringsprotokol mv.,
Landsarkivet i Viborg
Folketællinger og kirkebøger, Ørridslev Sogn
Familien Skaarup Gejel
Tegningsarkivet, Horsens Museum
Hovedgård – Stationsby med vokseværk, 2009

Ejere:

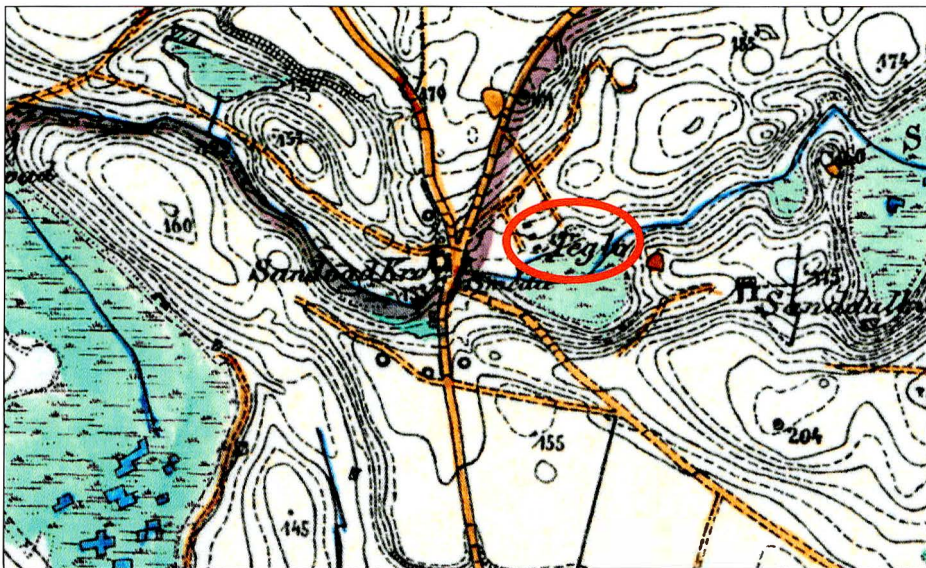
1850erne?: Bymænd fra Gangsted?
1867-78: Hans Andersen
1878-79: Hans Andersens enke
Anne Jensen
1879-98: Anders P. Andersen
1898-99: Peter Jørgensen Høj
1899-1913: Mads Andreas Skipper
1913-15: Bonde Hansen
1915-17: Andreas Skaarup Gejel
1917-19: Hovedgaard Teglværk
I/S (H. Olrik og S.P.
Anker Heegaard)
1919-21: G. Nielsen, P. Fischer,
R. Andersen, N. Bach
og R. Dahl
1921-34: Sparekassen for Årup
og Omegn.
1934-52: A. Wilhelm Pedersen
1952-60: Kristiane Pedersen
1960-67: Erling H. Pedersen
1979-82: Jørgen W. Pedersen

Teglværket ved Sandvad kro

Historien om teglværket ved Sandvad Kro har vist sig svær at udrede, men det er dog lykkedes at skabe en nogenlunde oversigt over teglværkets historie.

I 1854 var Johan Christopher Gotfredsen kromand på Sandvad Kro. Han havde en fortid som kromand og teglværksejer i Grædstrup, men det er en anden historie. Gotfredsen solgte som 65-årig den gamle kro med tilhørende gård til den 35 år yngre Iver Hansen, der tidligere havde været kromand i Søvind. Med til kroen hørte også rettigheden til et mindre udsalg. Kro- og udsalgsbevillingen giver et indblik i, hvad der måtte sælges: *Mælk,*

fløde, æg, brød, smør, ost, mel, gryn, ærter, kød, flæsk, fisk, salt, brændolie, tran, lys, svovlstikker, brænde, tørv, træsko, tjære, sæbe, koste, kaffe, cikorie, the, sukker, sirup og tobak. Men Iver Hansen fik snart endnu en indtægt ved at udleje den tilhørende gård, som lå på den anden side af landevejen. Lejeren hed Frits Christensen, og det var ham, der i 1857 opførte et teglværk bestående af teglovn og en tørrelade ved gården. Præcis hvem Frits Christensen var, har det ikke været muligt at opspore, men han drev teglværket fra 1857 og frem til 1867, hvor forsikringsprotokollerne fortæller, at samtlige teglværksbygninger blev nedrevet. Dermed kunne

På dette kort ses teglværket og Sandvad Kro på hver sin side af landevejen. De to gule pletter er ler- og sandgrave. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

denne historie godt være endt, men det er faktisk først nu, at den rigtig begynder.

Efter nogle år genopførte Iver Hansen teglværket på gården - i hvert fald findes en teglværksbygning samt to tørrelader omtalt i bygningsafgiftsregistret i 1869. De nærmere detaljer tyder på, at det var et nyt og større teglværk, end det Frits Christensen havde anlagt. Formentlig var Frits Christensen selv brænder på teglværket, men efter hans exit findes i 1869 omtalt en Mads Andersen som teglbrænder i Sandvad. Hvor længe han bestred jobbet, vides ikke, men den næste teglbrænder støder vi først på omkring 1887. Efter kort tid overlod kromand Iver Hansen teglværksdriften til sønnen Hans Peter Iversen, som lod en del nye bygninger opføre på gården. Dette har sikkert været rigeligt arbejde for den unge kromandsøn, men efter ca. ti år var faderen Iver Hansen blevet 60 år, og jobbet som kromand overgik til næste generation. Måske har det knebet med tid til at klare både gård og teglværk ved siden

af krodriften. I hvert fald blev gården - og dermed også teglværket - solgt fra kroen i 1881.

Den nye ejer var den 31-årige Knud Hansen, som samme år var blevet gift med den jævnaldrende Ane Laursen. Ane gik omkring på den nye gård ved juletid og var højgravid. Hun fødte i januar 1882, men døde i barselssengen. Knud valgte at opkalde gården efter hende, således at gården den dag i dag hedder Anelyst. Allerede 1½ år efter giftede han sig igen, denne gang med Karen Sofie Sørensen.

I 1887-88 sker der en udskiftning blandt dele af arbejderstaben, som det fremgår af Horsens Folkeblad.

I folketællingen 1890 står Knud Hansen opført som *Teglvarefabrikant*, en titel der ikke er helt typisk for denne branche.

Det sidste livstegn fra teglværket stammer fra Barløse Handelskalender, en af datidens udbredte handelskalendere, hvor Knud Hansens Teglværk er nævnt i 1892. Herefter fortoner historien om teglværket ved Sandvad Kro sig.

Sandvad Kro blev genopført i 1865 efter en brand - sikkert af sten fra "Frits Christensens Teglværk"

En Stenstryger
kan strax faa Arbejde paa Sandvad Teglværk
pr. Østbirk.
Teglbrænder Mikkil Eriksen.

Horsens Folkeblad den 11. maj 1887, hvor teglbrænder Mikkil Eriksen søger en stenstryger til Sandvad Teglværk.

Teglbrænder søges.
En Teglbrænder kan faa Plads, naar man henvender sig til Knud Hansen, Sandvad Teglværk, Østbirk, Horsens.

Året efter er Mikkil Eriksen, der for øvrigt stammede fra Katrinehøj Teglværk ved Søvind, åbenbart stoppet. Knud Hansen søger ny teglbrænder i Horsens Folkeblad den 26. marts 1888.

Faktaboks:

Teglværk: 2221-1
Sogn: Østbirk
Matrikel nr.: 7, Purup by
Koordinat: N 55° 58.876', E 9° 43.556'
Start: 1857
Slut: ca. 1892
Ovntype: højovn

Kilder:

Horsens Folkeblad
Forsikringsprotokol mv., Landsarkivet i Viborg
Barløse Handelskalender 1892.
Kirkebøger og folketællinger, Østbirk Sogn
Gedved Egnarkiv

Ejere:

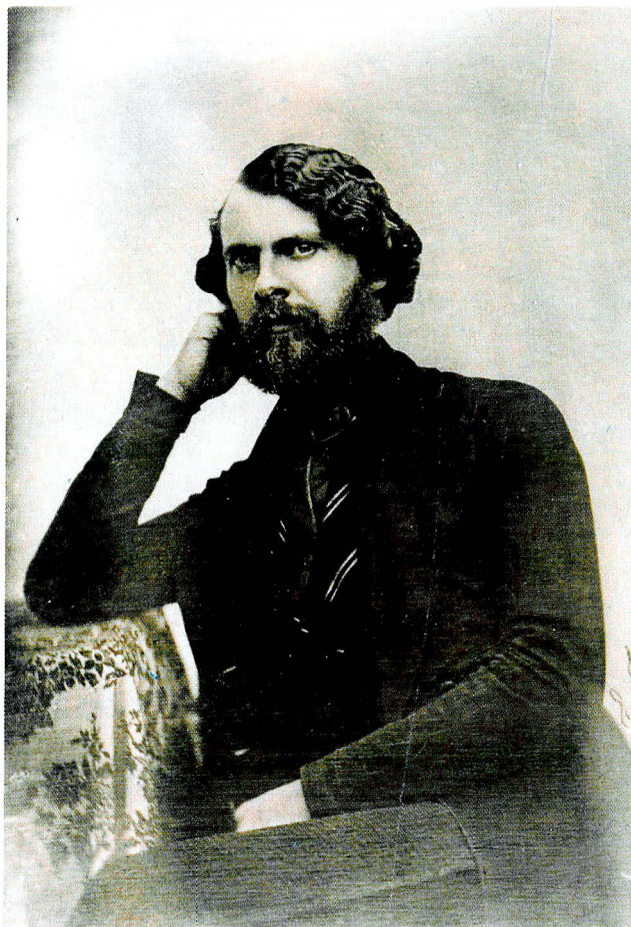
1857-67: Frits Christensen (på lejet jord)
1869-81: Iver Hansen (på et tidspunkt er sønnen Hans Peter Iversen ejer af teglværket)
1881-92: Knud Hansen

Vestbirk Teglværk

"Uden mange penge på lommen kom en ung mand ved navn Christian Fischer til Vestbirk-egnen i slutningen af 1840'erne. Han ville bruge Gudenåens kraft til at trække maskinerne i en ny trikotagefabrik. Det lykkedes, og en generation senere fik omkring 80 mennesker mad på bordet ved at arbejde på fabrikken. Vestbirk Garn- og Tricotagefabrik blev det første industrielle anlæg langs Gudenåen mellem Tinnets Krat og Mossø.

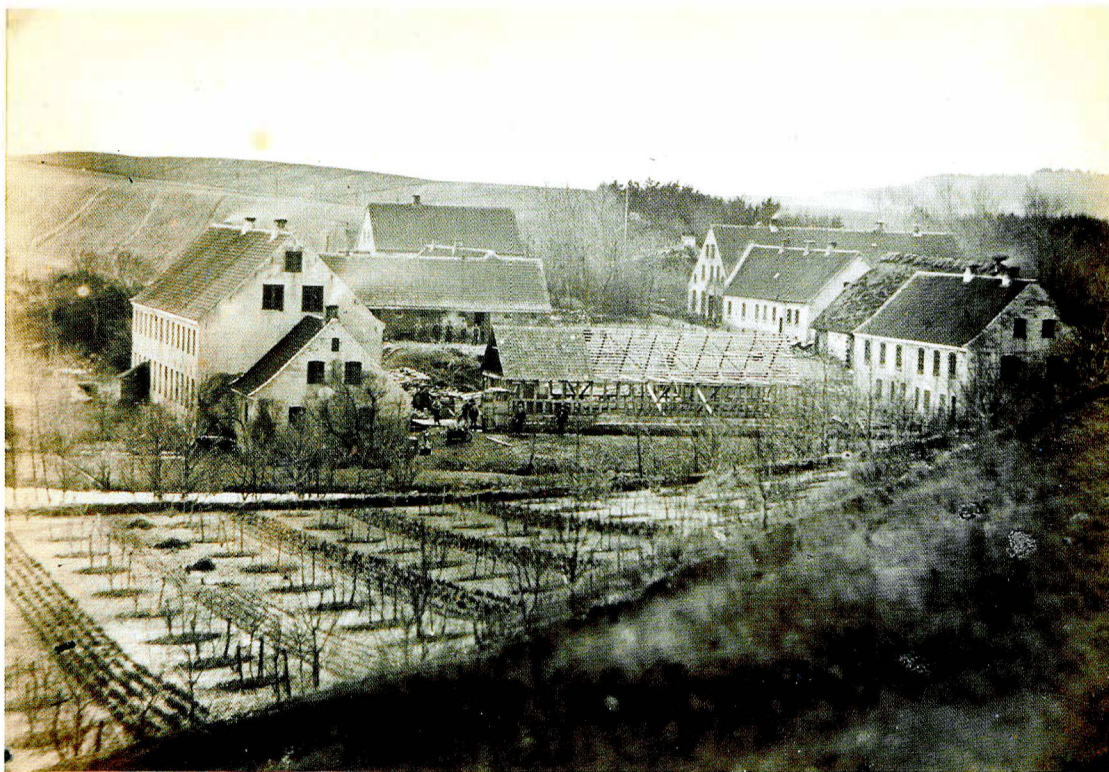
Hans fulde navn var Christian Arnold Peter Fischer. Foto udlånt af Gedved Egnsarkiv.

Christian Fischer havde prøvet ikke så lidt af hvert, inden han slog sig ned i Vestbirk. Som 23-årig rejste han i 1839 til Hamborg efter at være blevet handelsuddannet i Vejle. Han blev i hansestaden et par år og har sikkert været ansat i et af byens store handelshuse, der på denne tid gjorde Hamborg til Nordvesteuropas vigtigste handelshavn."

Efter 5 års rejse rundt i Europa til især Spanien, vendte Fischer hjem til Danmark i 1846. På dette tidspunkt havde han fået den praktiske viden, der var nødvendig, til at begynde sin egen virksomhed. Men der skulle også rejses penge, og her lykkedes det at gøre nogle købmænd i Horsens samt godsejer Strange på Julianelyst ved Østbirk interesserede. Således var de første udfordringer klaret, og næste opgave blev at skaffe tegl til fabrikken. Fischer havde også her en plan, nemlig at bygge sit eget teglværk. I 1848 begyndte opførelsen af teglværket ved Gudenåen, og året efter var det klart til at brænde de første sten. Hastigt gik teglproduktionen de næste par år, indtil klæde- og garnfabrikken stod klar i 1851, og to år senere strømpefabrikken. Herefter er der sikkert blevet bygget arbejderhuse nær fabrikken, men ellers har teglproduktionen givetvis været med salg for øje.

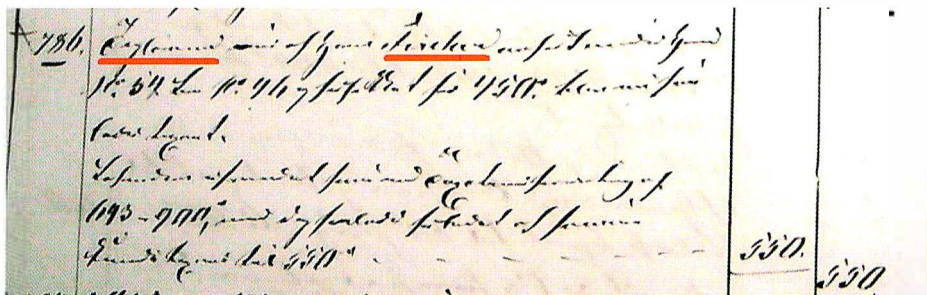
I industritællingen fra 1855 oplyses det, at der er tre mænd ansat til at varetage produktionen af de 45.000 mursten, som blev fremstillet dette år. Ikke just nogen kæmpe årsproduktion

- formentlig blot to brændinger - men Fischers behov for mursten var også mættet på dette tidspunkt. Teglværket har selvfølgelig været forsikret, men tilsyneladende kun selve ovnen, som kunne rumme omkring 22.000 mursten ad gangen.

Ud fra forsikringsprotokollerne kan det antages at teglværket i det mindste fungerede frem til efter 1871. Men hvornår det lukkede og dets nøjagtige placering, vides ikke. Det har været klædeproduktionen, der har haft Fischers fokus, og efterhånden er teglværket ophørt med at producere.

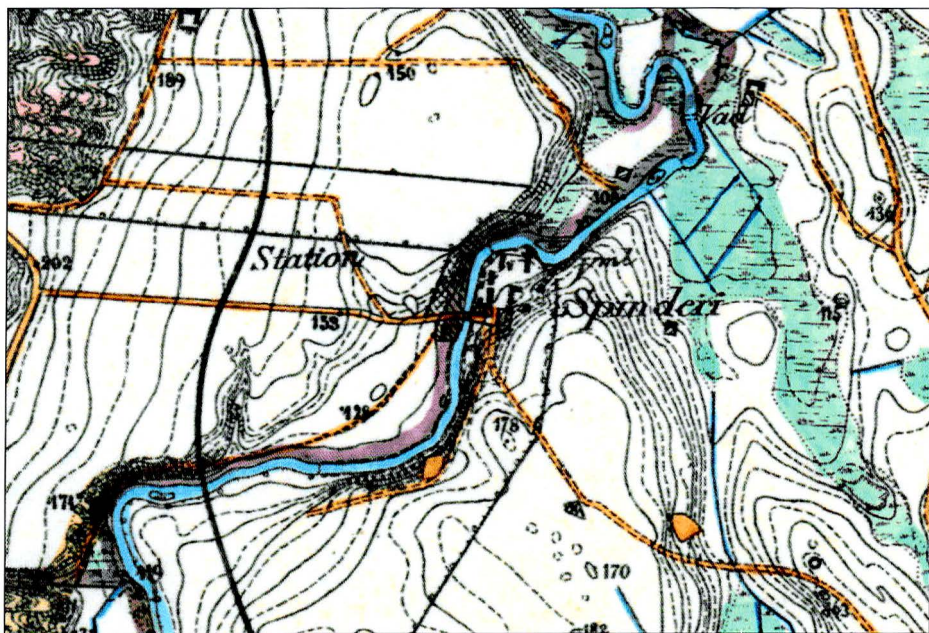
Vestbirk Garn- og Tricotagefabrik ca. 1870. I midten af billedet er håndværkerne i gang med at opføre et kombineret brænde- og kulskur. Foto udlånt af Gedved Egnsarkiv.

Udsnit af Taksationsprotokol 1851-66. Det er svært læseligt, men det fremgår, at der forsikres en teglovn, der er ejet af Fischer.

Kort over spinderiet, som klæde- og garnfabrikken også blev kaldt. De gul/orange pletter nederst på kortet indikerer ler-, sand- og mergelgrave. Måske har teglværket ligget tæt ved af en disse grave? Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Faktaboks:

Teglværk: 2221-2

Sogn: Østbirk

Start: 1849

Slut: ca. 1871

Ovntype: højovn

Kilder:

Frandsen, Allan Leth, Vand, Kraft & Værker - 900 år med Gudenåens arbejdskraft, 1994 (indledningen til artiklen er uddrag af A.L. Frandsens bog)

Frandsen, Allan Leth, Vestbirk Garn- og Tricotagefabrik, Trykt i Brædstrupegnens Årsskrift 1991

Industritællingen, 1855, Rigsarkivet

Forsikringsprotokoller mv., Landsarkivet i Viborg.

Gedved Egnssarkiv

Ejer:

1849-71(?): Christian Arnold
Peter Fischer.

Teglværket ved Urup

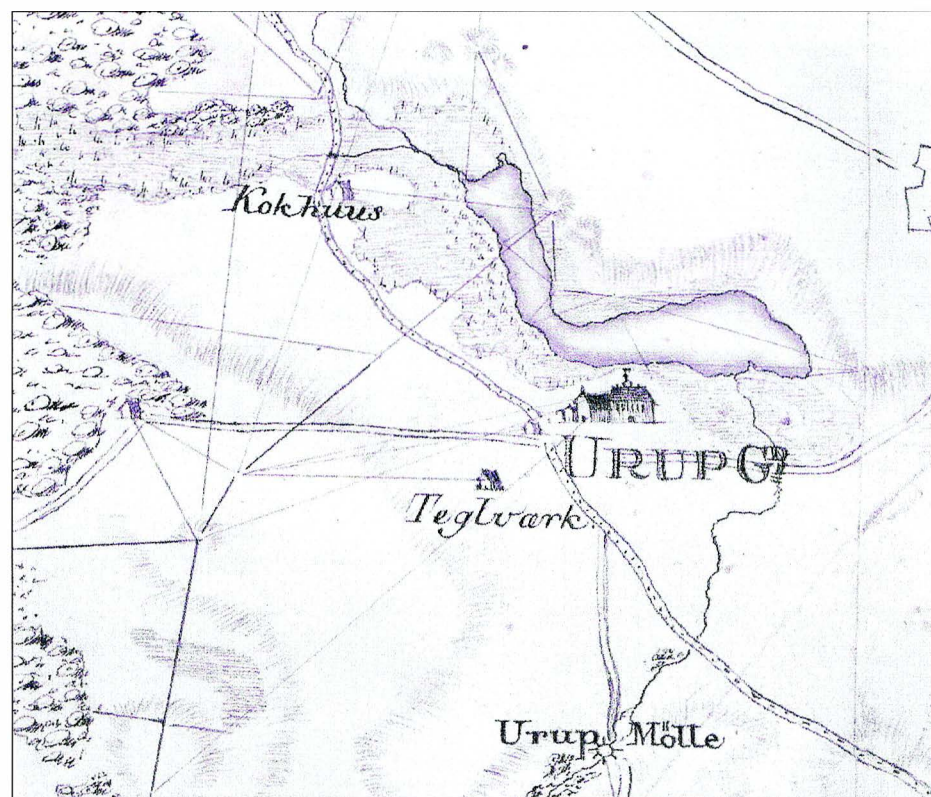
Kører man ad landevejen fra Horsens mod Østbirk, kommer man forbi den gamle herregård Urup. Mange retter givetvis blikket mod herregården og ser ikke vejen overfor, som er markeret med to søjler og fører til Julianelyst. Her lå tidligere et herregårdsteglværk ca. 150 meter inde på marken. Historien er for længst gået i glemmebogen, og selv i den senest udkomne bog om Urups historie er teglværket ikke nævnt. Det skyldes sandsynligvis, at kilderne om dette teglværk er så sparsomme, at det kun ved et tilfælde er kommet frem i lyset.

Teglværket er formodentlig opført af landsdommer og etatsråd Caspar

Caspar Peder Rothe. Foto: Privat.

Udsnit af konceptkort fra Videnskabernes Selskab 1781.

Maleri af V.A.C. Abel, dateret d. 27. september 1783. Yderst til højre skimtes teglværket med tegltaget, hvorfra røgen stiger op. Foran højovnen ses en tørrelade med stråtag. Bindingsværks-huset, hvorfra der også kommer røg op, kunne være teglbrænderens bolig. Billedet findes i dag på, og er udlånt af, Hørsens Museum.

Peder Rothe kort tid efter, at han købte Urup i 1777. Rothe var en driftig og visionær herremand med sans for udvikling. Han fik anlagt et stort holdlænderi (datidens mejeri) som i 1782 i alt talte 272 malkekøer. Foruden dette oprettede han også et hestestutteri med henblik på at levere heste til Den Kongelige Livgarde. Disse ideer har sikkert skabt et behov for nye bygninger på Urup. Her er det, at teglværket kommer ind i billedet. Det første tegn på teglværket er fra 1781, hvor Viden-skabernes Selskab er i gang med at op-tegne landet. Det sker ved opmåling og udfærdigelse af konceptkort. Her er teglværket indtegnet.

Måske har Rothe som noget af det første efter købet af Urup opført et teglværk, så han kunne komme videre med sine planer om at gøre Urup til en moderne og driftig herregård.

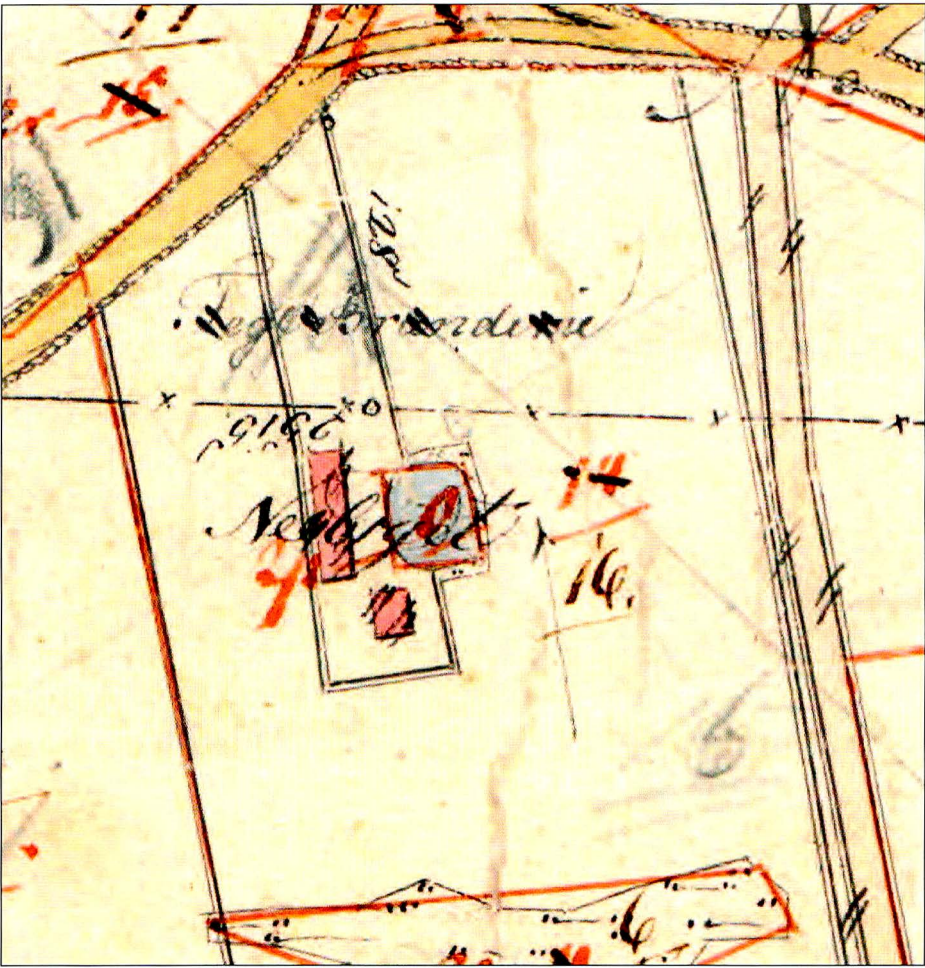
Det er også fra tiden med Rothe som ejer, at det fornemste vidnesbyrd om teglværket stammer. Det drejer sig om et maleri af Urup, hvor teglværket kan skimtes.

Efter Rothes død i 1784, drev enken herregården videre, indtil hun efter tre år solgte til den berygtede 26-årige generalkrigskommissær Ulrich Chri-

stian Schmidt. Når han var så berygtet, skyldes det i høj grad, at han i fællesskab med svigerfaderen opkøbte og slagtede ejendomme for indhold, for derefter at lade dem videresælge. Den unge Schmidt, der var blevet adlet under navnet von Schmidten, drev teglværket videre i nogle år.

Om det var Schmidt eller det næste hold ejere, kancelliråd Jørgen Kiær og købmand Israel Karl Wulff, der rev teglværket ned, vides ikke. Men markeringer på de gamle matrikelkort tyder på, at det er blevet lukket inden 1821.

Matrikelkort fra 1791 som viser teglbrænderiets bygningsmasse: En højovn, en tørrelade samt en lergrav. På et tidspunkt er kortet blevet opdateret og højovnen er overstreget. De efterfølgende kort viser i mange år frem, at tørreladen fik lov at blive stående. Måske har den opfyldt en anden funktion for herregårdsdriften. Højovnen kan ud fra kortmateriale anslås til at have målt 12 x 9 m og tørreladen 33 x 8 m. Copyright, Kort og Matrikelstyrelsen.

Johan "Teglbrænder" Andersen boede med sin hustru Anne Pedersdatter i et hus nær Urup omkring 1787-

1804. De var blevet gift ca. 1778 og Johan har måske virket som teglbrænder fra oprettelsen af teglværket. Om-

Kol. 1. familie	Johan Andersen	Mand	48 år	Begge ægtefolk	Huusmand med jord og teglbrænder
	Anne Pedersdatter	Hans kone	57 år		
	Røgtter Johansen	Deres søn	12 år	ugift	

Folketælling fra 1801 som viser teglbrænderens husstand:

Kolhuset, 1. familie	Johan Andersen	mand	48 år	Begge ægtefolk	Huusmand med jord og teglbrænder
	Anne Pedersdatter	Hans kone	57 år		
	Røgtter Johansen	Deres søn	12 år	ugift	

Østbirk Kirke, der var ejet af herremanden på Urup, gennemgik omkring 1789-90 en større renovering og tilbygning af bl.a. våbenhuset, som er opført i mursten, der givetvis stammer fra Urups eget teglværk.

kring 1804 flyttede han til Egebjerg med kone og børn. Her nævnes han som husmand og teglbrænder frem til 1809. Johan har måske gået frem og

tilbage mellem Urup og Egebjerg for at passe arbejdet.

Som nævnt blev der opført et hollænderi og et hestestutteri, begge dele

Luftfoto fra 1972 som viser spor efter teglværket. Den mørke plet er stedet, hvor højovnen eller lergraven lå, små 200 år før billedet blev taget.

sikkert i tegl. Men der kendes også andre bygninger på egnen, som med rimelig sikkerhed er opført i tegl fra herregårdsteglværket. Østbirk Kirke, der på denne tid hørte under Urup, blev omkring 1789-90 om- og tilbygget. Her kan bl.a. materialer til våbenhuset med rimelighed tilskrives teglværket ved Urup.

Julianelyst med avlsgård blev opført i første halvdel af 1790'erne under navnet Sophienlyst. Disse bygninger er muligvis også opført med byggematerialer fra bl.a. Urups teglværk. Til dette byggeri har behovet for tegl sikkert været enormt i forhold til, hvad

der kunne brændes. Et meget forsigtigt gæt vil være, at der årligt kunne brændes 1-200.000 teglenheder på dette teglværk.

Efter de store leverancer til modernisering af driften på Urup, til Østbirk Kirke og sidst men ikke mindst til opførelsen af Julianelyst, er spørgsmålet: Hvilke byggeprojekter har herefter krævet materialer? Fra midten af 1790'erne til teglværket blev nedlagt må teglprodukterne være blevet solgt til andre formål som f.eks. udflytning af lokale gårde fra landsbyerne. Hvad end det var, fortøner teglværkets historie sig i glemslens tåger.

Faktaboks:

Teglværk: 2221-3

Sogn: Østbirk

Matrikel nr.: 2a, Urup Hgd.

Koordinat: N 55° 56.768', E 9°

46.378'

Start: før 1781

Slut: ca 1821?

Ovntype: højovn

Kilder:

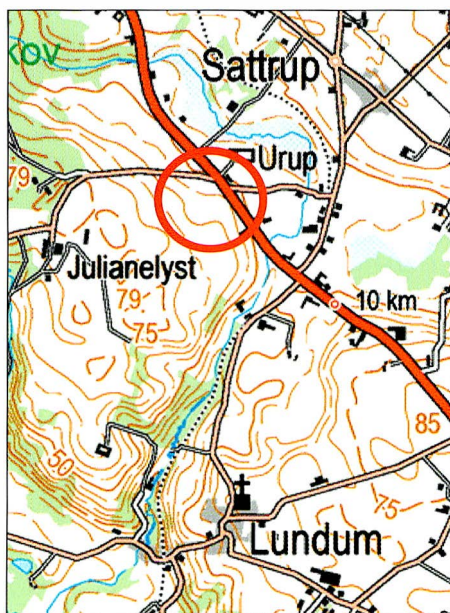
Gedved Egnsarkiv

Markvad, Jørgen, Urup – en herregård og dens ejere, 2009,

Kirkebøger og folketællinger,

Østbirk sogn

Horsens Museum

Ejere:

1777-84: Caspar Peder Rothe

1784-87: Edel Katrine Severine
Soelberg gift Rothe

1787-1805: Ulrich Christian
Schmidt

1805- 12: Jørgen Kiær og Israel
Karl Wulff

1812-21: Jørgen Kiær

Teglovnene ved Østbirk

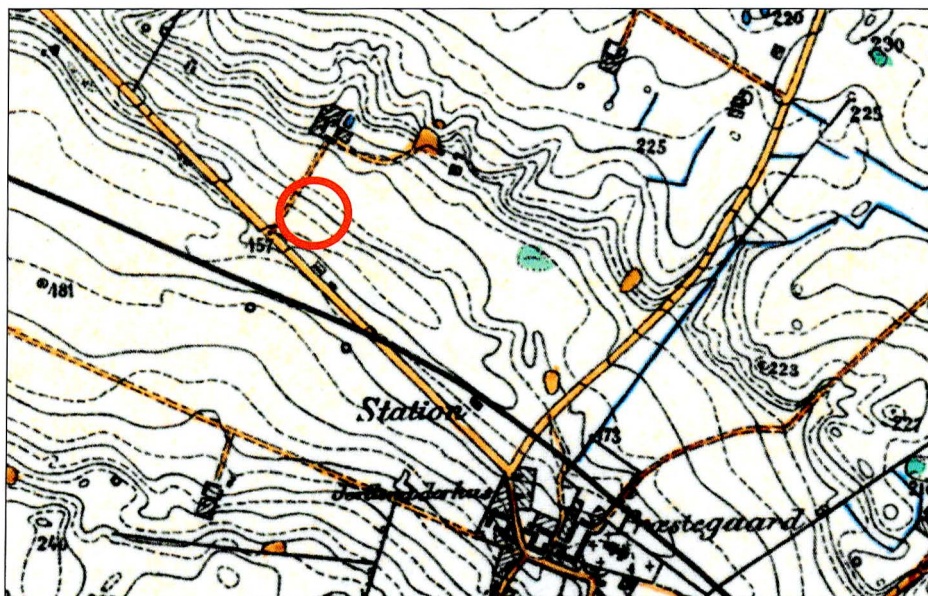
Foto fra
udgravningen
i august 1970.
Foto: Århus
Stiftstidende.

I starten eller midten af 1800-tallet lå ved Nydamsgård (matr.nr. 7) en teglovn, har tidl. museumsinspektør Bent

Ousager, Horsens Museum, konkluderet. Under nedgravning af kloaker i august 1970 fandt entreprenører solidt

Kort over Østbirk fra midten af 1800-tallet. Markeringen viser, hvor teglovnene blev fundet i 1970 i umiddelbar nærhed af Nydamsgård. Kort og Matrikelstyrelsen. Copyright Kort og Matrikelstyrelsen.

murværk i jorden. Fundet blev udgravet og afslørede en teglovn med målene 4,40 x 3 x 12 m. Det har således ikke været en stor teglovn. Den har

formentlig været anvendt til at brænde tegl til gårdens eget brug i en årrække. Yderligere oplysninger findes ikke.

Faktaboks:

Teglværk: 2221-4

Sogn: Østbirk

Matrikel nr.: 7 Østbirk By

Koordinat: N 55° 56.768', E 9° 46.378'

Ovntype: Højovn.

Kilder:

Horsens Museum

Register

A

Abel, V.A.C. 204
 Addit By. 17, 144ff
 Addit Skov 144, 147
 Afsætningsproblemer 16f, 144
 Agervej, Stensballe 206
 Aktieselskab 21, 96 100, 107, 188f, 192
 Aldrup Munkedal (hest). 77
 Alexandersen, malermester. 167
 Andelsmejeri 40, 170
 Andersen Anders P. 221f, 232
 Andersen, Hans 221, 232
 Andersen, Johan 241
 Andersen, Karen Johanne. 222
 Andersen, Mads 234
 Andreasen, Ejvind Nørskov 204f
 Andrcasen, Søren 182
 Anclyst 234
 Arbejder (teglværksarbejdere). . . . .
     19f, 27, 61, 80, 84, 90, 106, 114f, 119, 127, 145,
     169, 179, 182, 184, 212, 228, 230
 Arentzens Minde, Horsens. 23f
 Axelsen, Jens. 181, 183

B

Ballum, Niels Nielsen 43f
 Bechsmind, Katstrup 111
 Bedre Byggeskik. 224f
 Beer (Breer) 182
 Benediktinerorden (klosterorden). 13
 Berg, Johan Peter Clausen 49f
 Beringsvænget, Horsens 29f
 Berlin 87
 Bestyrer . . 50f, 86, 90, 115ff, 160, 177, 221f, 226f
 Besættelsen 118
 Bjerre Herred 126, 129
 Bjerregård, Viggo 121
 Bjerringbro 225

Bladstrup Teglværk. 149
 Bled 19, 126ff
 Blesberg, Hans Jørgen Peter 196ff
 Blesberg, Peter Hansen. 196
 blå (ler) + gul ler 12, 61, 118f
 Bolig. 14, 23f, 29f, 92, 109, 217, 222ff, 240
 Boller Slot 167, 181, 199
 Borupgård. 105
 Brahesborg 196
 Brand (nedbrændt/udbrandt) . . 130, 213, 223, 234
 Brigsted 153
 Brunkul. 27, 190
 Brædstrup. 11, 22, 136ff
 Brædstrup Kommune 11
 Brædstrup Lokalarkiv. . . 42, 51f, 140, 150f, 190ff,
     238
 Brædstrup Mark. 136
 Brøndsten 46, 83, 161, 181, 197
 Brønsted, enkepastorinde 132
 Brä, Stenderup sogn 126, 132
 Burgårde 55f
 Bygholm 13, 15, 78ff, 147, 199
 Bygholm Teglværk 11, 18f, 21f, 26, 29, 45, 78ff, 96,
     129, 211, 213
 Bygholm Å. 101
 Bødker, Jens 101
 Bøgh, gartner 104
 Bøghsgade, Horsens 104

C

Carl Johans Gade, Horsens 215
 Cementmursten 76, 98
 Chaufeld, Fritz 182
 Christensdatter, Ane. 111
 Christensen, Frits 233f
 Christensen, Henrich abraham. 160f
 Christensen, L.C. 64
 Christian IV 79
 Christianholms Fabrikker. 103

Christiansminde 19
 Clausen, J.C., civilingeniør 19, 126ff, 181
 Crome og Goldschmidts Fabrikker 213

D

Daglejer 39, 43, 49, 54 136, 144, 161
 Dahl, Chr. 189
 Dahl, Jens 188
 Dahm, Henry Breinholt 117, 122
 Dalsgård 123ff
 Damgård (Burgårde) 55f
 Damp (kraft) 20, 85, 105, 213, 215, 220
 Dansand (firma) 146
 Dansk Handel og Industri (fagblad) 189, 192
 Dansk Teglmesterforening 91
 Danske Gårde (bogværk) . 7, 36, 38, 44, 54, 88, 94,
 115, 124, 126, 128, 195, 205
 Daubjerg, N. 188
 Dauding 17, 43ff
 Dauding Nygård 43
 De Forenede Teglværker i Århus 27ff, 94
 de Thygeson, Lars 80f, 94, 184
 Deckmann, A 184
 DEFTA 29
 Den Fynske Landsby 149
 Den Jydske Industri- og Landbrugs-Udstilling i
 Horsens, 1905 . . . . . 25, 215
 Den Kongelige Livgarde 240
 Det Kongelige Bibliotek 83, 97, 100, 163
 Det kongelige Danske Landhusholdningsselskab
 31, 111, 113, 181, 219
 Donner, etatsråd i Altona 132
 Dronningmølle Teglværk 227
 Drænrørsmaskine 25, 182
 Duewelhenke, Fr. 131

E

Egebjerg 11, 20, 22, 57ff, 242
 Egebjerg Mølle 67
 Egebjerg Teglværk 26, 57ff, 222
 Egebjergvej 65
 Egelund 34f

Egelund Teglværk 34f
 Egersund 230
 Egersund Tegl 29f
 Enevoldsen, Hans 177f
 Enggården 61
 Engholm 17, 129ff
 England 17, 27, 189
 Englandskrigene 16
 Eriksen, Erik 153, 158
 Eriksen, Jens 152ff
 Eriksen, Mikkel 153, 235
 Eskesen, Thomas 52
 Estrup, H.J.F., arkitekt 23
 Evers, Kjerstine Erasmie 197

F

Fabrik . . 11, 18ff, 92, 97, 102f, 114, 182, 213, 236
 Facadesten 29, 120
 Fallit 211, 219
 Faxe Kalkbrud 197
 Figursten 91, 106
 Fischer, Brandkaptajn 167
 Fischer, Chr. A.P. 18, 236ff
 Fiskebækken 129
 Flensborg 7, 14, 18
 Flensborg Mursten 86
 Fliser 46, 83f, 145, 161, 181, 197, 199
 Folkets Lund, Horsens 104
 Folketælling(er) . . . 18, 50, 74, 114, 127, 130, 155,
 169, 234, 241
 Folmersdatter, Marianne 36
 Formsten 13, 78, 86, 91
 Forpagning/forpagter 21, 27f, 39,
 46, 59, 76, 83, 87, 89f, 94, 96f, 105ff, 110, 114ff,
 130f, 147, 166, 172, 176, 179, 181, 222f, 227f
 Forsikring/police 37, 47, 62, 64, 105, 127, 130, 147,
 164, 168, 182, 197, 212, 219, 233, 237
 Frandsen, Morten . . . . .
 Frederik VII 31
 Frederik VI 196
 Frederiksen, Rasmus Bech 64, 66
 Frich, C.C. 114
 Frich, Johan Peter 114, 122

Frich, Søren	114
Friis, Anker.	173ff
Friis, greven på Boller.	181
Friis, Hans Lund	173
Friis, Jørgen Hartvig.	174
Friis, N.S.A.V.	174ff
Fussing, Andreas, murermeister.	97, 133
Fyn	7, 29, 49, 104, 126, 198, 226ff
Fyns Tegl	30
Fyrhuller.	120
Føvling	31ff

G

Gammel Vrå.	117
Gammelby Præstegård ved Stouby.	131
Gammelstrup	12, 22, 26ff, 188ff
Gangsted	11, 36ff, 220
Gangsted Bjerge.	91
Gedved	11, 22, 121
Gedved Egnssarkiv	235f, 238, 243
Gedved Kommune	11
Gejel, Andreas Skaarup	223ff
Generaltoldkammeret.	53
Gjesing.	228
Gl. Århuslandevej.	228
Glasserede sten.	215
Glibinggård	165
Glud Museum	148
Gods.	16, 18f, 46f, 104, 147, 159, 184, 197
Gotfredsen, Johan Christoffer	39, 233
Gramkov	82
Gravko	229
Groth, Finn	65
Grumstrup	196ff
Grædstrup	17, 26, 39ff, 52ff, 233
Grædstrup Kro	39
Grædstrup Stål.	41
Grøftebjerg.	104
Grønland	31, 224
Gudenåen.	11, 13, 18, 236
Gårdteglværk	17ff, 40, 53, 127, 172

H

Haderslev	14, 181
Hagensen og Åen (sagførerfirma).	59
Halle Sø	39f, 45, 50
Halle Teglværk	16, 18, 39, 45ff
Hamborg	236
Hammersholm	72, 107, 206
Hammersholm Teglværk	20, 25, 69ff, 213
Handelsgartneri	104
Hansen Søndersted, Niels.	111
Hansen, Anton	188
Hansen, Bonde.	223
Hansen, Charles.	121
Hansen, Hans.	121
Hansen, Hans Andreas.	126
Hansen, Iver	233f
Hansen, J.S.	104
Hansen, Jens Chr.	126ff
Hansen, Jens Julius.	34f
Hansen, Knud.	234
Hansen, Lars	126
Hansen, Laurs Kristensen.	35
Hansen, Martin	141
Hansen, P. Egebjerg Teglværk	59
Hansen, Peder, Nørholm Teglværk.	51
Hansen, Søren	101
Hansted Mark	73
Hansted Skov.	61
Hansted Sogn.	70f
Hansted Å	71, 117
Haraldslund Agerdykningsinstitut	181
Harsdorff, C.F., Kgl. Bygningsinspektør.	14
Hatting.	11
Hatting Kirke og præstegård	15
Havevang, Gammelstrup	188
Hedemann, general.	199
Heegård, Anker S.P.	224f
Heide, Claus Friederich	83
Heide, H.P. junior.	21, 87f, 95f
Heide, Hans Peter, senior	21, 25, 83ff, 95f
Helms Apotek	14f
Helt, forpagter i Hovedgård	227
Henriksen, Jens Chr.	164

Hermansen, Søren 80
 Herregård 80ff, 239ff
 Hessellund Teglværk 131, 207, 210ff
 Hestedamsgade, Horsens 71
 Hestegang 40, 221
 Hestestutteri 240, 242
 Hestevogn 61, 207
 Heumann, H 184
 Hiernøe, Jens, billedhugger 14
 Hjerrid, vognmand 118
 Hoffmann, ingeniør 8, 21, 87 95f
 Holly, Gudrun 118
 Hollænderi (mejeri) 16, 80
 Holm, J.T. 199
 Holmsgård, Brædstrup 138f
 Holmsgård, Cathrine 139f
 Holst, J.P.C. , Overkrigskommisær 18, 45ff
 Holstein-Ratlou, Viggo von 199
 Holsten 113, 131, 184
 Horsens Byarkiv 46
 Horsens Fjord 11, 153
 Horsens Kommune 7ff, 31, 67, 80, 90, 103
 Horsens Museum 79, 224f, 243ff
 Horsens Ny Kalkværk 95ff, 107f
 Horsens Socialdemokrat 226
 Horsens Trælasthan 29
 Horsens Vestbaner 138
 Horsens Vinterhavn 207
 Hostrup-Schultz 47
 Hoved Kro 220
 Hovedgård 11f, 20ff, 197, 221f
 Hovedgård Teglværk 20, 24, 59, 220ff
 Hoveri 43, 210
 Hunde (og kaldet grise - fejlbrændninger) 65, 120
 Hundslund 155f, 221
 Hundslund Mark 155
 Hundslund Teglværk 221
 Hvirring sogn 114
 Hvornum Teglværk 117
 Hygom, Henry 86
 Høj, Peter Jørgensen 222
 Højovn . . 8, 12, 20ff, 58, 61, 72, 84, 107, 115, 149f,
 188f, 213, 216, 223, 240

Højvang 65
 Hørregård, Haderslev 181

I

Ibsen, Henrik 145f
 Iller, Broager 83
 Illustreret Tidende 68, 86
 Indfyringskanaler 8, 150
 Industribetretning . . . 56, 122, 192, 202, 205, 225
 Industrimuseet, Horsens 22, 118, 224
 Industrietalling . . 42ff, 46, 49, 52ff, 94, 114, 123ff,
 134ff, 144ff, 160, 176, 178, 181, 183f, 187, 190
 Interessentselskab 75, 89, 94, 210ff, 224, 232
 International Institute of Social History , Holland
 19, 48, 63, 68, 94, 110, 122, 128, 187, 209, 219
 Iskov, Ingvar 59
 Island 31
 Issøler 12
 Iversen, Cathrine Marie 52
 Iversen, Hans Peter 234f
 Iversen, Peter 50ff

J

Jacobsen, Peder 130
 Jacobsen, Søren 221
 Jarl, Viggo 150
 Jaunsen, A. 106ff
 Jelling 164
 Jensen, Anne 232
 Jensen, Anton Chr. 221
 Jensen, Else Vang 30, 222
 Jensen, Enevold 138ff
 Jensen, Ib 144f
 Jensen, Jens 179
 Jensen, Jens Winther 64, 66
 Jensen, Jeppe 172, 176
 Jensen, Johannes 121
 Jensen, Knud 71
 Jensen, Lars 160, 166
 Jensen, Markus 76
 Jensen, Martin 194f
 Jensen, Niels Chr. 154

Jensen, P.	210f	Klerke, Lippe Detmold.	127
Jensen, Søren	221	Klinker	120
Jernbane . . 8, 11, 20, 22, 25, 27, 89, 138f, 153, 196, 212, 221		Kloster, Klostre	11ff, 141ff
Jochumsen, smedemester	17	Klostermølle	144
Juel, P.C.K.	71ff	Klovborg.	189
Juel, Rasmine	76	Klængestue	150
Juelsminde	223	Knabstrup Teglværk	227
Juelsminde Teglværk.	223	Knudsen, Søren	148
Julianelyst	118, 236, 239, 243	Koks	190
Jydsk Murer og Entreprenørforretning.	92	Kolhuset, Østbirk sogn.	241
Jydsk Tegl	29	Kolstrup, lærer	141
Jylland.	17, 29, 126, 147	Konceptkort	80, 239f
Jørgensen, Carl Johan	150	Kongeaen	199
Jørgensen, Carl Wilhelm	149	Konkurs	59, 222, 226
Jørgensen, Christen	172, 176	Kousgård, Palle.	147, 149
Jørgensen, Kristen.	154	Kradsuldproduktion	103
Jørgensen, Laurits.	230	Kragelund Teglværk	228
Jørgensen, Niels	123ff	Krig (1+2. Verdenskrig mv.) 22, 26f, 90f, 117, 120, 190, 219, 221, 223	
Jørgensen, P.	222	Kro	39f, 220, 223, 233f
Jørgensen, Peder	36	Kronen	79
Jørgensen, Rasmus J.	115	Kronshage, Ejnar	59, 61
Jørgensen, Viggo.	226, 230	Kruse Madsen, Hans Chr.	115
Jørgensen, Vilhelm	47	Kruse, Andrea Christine.	115
Jørgensen, Åge	121	Kruse, familie	106
Jørgensens hotel	15	Kruse, Marie Johanne.	114

K

Kalk og Teglværksforeningen af 1893.	217
Kalkbrænderi	96f, 101, 197f, 211
Kalksten	197
Kalkværk.	21f, 26, 69, 73, 95ff, 107, 210, 213
Kammerovn (se under højovn).	
Katrinedal Teglværk	26
Katrinchøj Teglværk.	152ff
Kattrup.	16, 111f, 223
Keilstrupgård	196ff
Kier, Jens Michelsen	111f
Kirke. . . 8, 11, 13, 15f, 28, 36, 39, 45, 79f, 91, 148, 155, 206, 242f	
Kirstinelund	194
Kjær Jørgen.	240
Kjær, Søren Jørgensen.	101

L

Lage, Tyskland	184
Landboreform	11, 16, 43
Landbrug	11, 76, 156, 199
Landevej.	11, 73, 139, 169, 207, 228, 233, 239
Langballe, Niels Pedersen.	

Lange, Erik	79	Lønmodtagernes Dyrtidsfond	92
Larsen, Chr.	50	Løsning	25
Laue, Simon	58	Løsning Teglværk	213
Laursen, Anders	47	M	
Laursen, Ane	234	Madsen, Jørgen	114f, 124
Laursen, Henrick	134	Madsen, Marie	34
Laursen, Niels	43f	Madsen, Niels	194
Lerforkomster	62, 69, 152, 188	Madsen, Peter Theodor	115
Lergrav 22, 46, 48, 52, 70f, 74, 115, 117f, 124, 127, 162, 204, 212, 219, 229, 241f		Madsen, Victor, statsgeolog, dr.phil.	12
Lerindustrien (Fagblad)	90	Mansa, Oberstløjtnant	37, 50, 126, 133, 207
Lerkastning	46	Marielyst	184
Lermølle	51, 72, 105, 162, 212, 214	Mattrup (Hovedgård)	16, 18, 45, 184f, 186, 199
Lerunderlag	11, 36, 126	Menze, Frederik	213
Lervejsdal Teglværk	17, 144ff	Menze, Johan Henrik August	212f
Levy, Købmand	97, 167	Mergel	12, 153, 186
Levy, Z.I.	107	Mergelkasse	145, 162, 168
Liboriussen, Michael	121	Mergelsten	167
Lichtenberg, Gehrdt de, godsejer mv.	14	Meyer, Carl Johan	216, 219
Lille Amalienborg, Horsens	24, 224	Meyer, Johan	116
Lind, Georg	61	Meyer, Maltha Chr. Wissing	214ff
Lindholm, Tamdrup sogn	177	Michelsdatter Mette Karthrine	154ff
Lippe Detmold	19, 50, 57, 67, 84, 105, 114, 127, 131, 182, 184, 207, 212	Mikkelsen, Jens	189
Lorentzen, F.P.W.	149	Mikkelsen, Morten Johan	189
Lovby	14, 79	Mikkelsen, Søren	43f
Lovbyvej	91	Mikkelsen, Åge	189
Lund	19, 167, 186	Minkhal	62
Lund Teglværk	167ff, 179	Momme, Lauritz	132
Lund, John Vilhelm Chr.	75	Monberg, C.L.	103, 110
Lund, L.C.A.	74	Monberg, S.R.s enke og søn	104
Lund, Lauritz August	74	Mortensen, Alfred	121
Lundum Mølle	114, 124	Morænelandskab	11f
Lundum Møllegård	113ff	Moræneler	12
Lundum sogn	113, 123	Mossø	141, 202, 236
Lundum Teglværk	27f, 113ff, 131	Mullerup Teglværk	227
Lundvej	176	Munk, Niels Peter Petersen	226
Lübeck	8, 14	Munkebjergby	74
Lyngballegård	181	Munkesten	78
Lyshøj, Jens Jørgen	115	Murstensstryger	64, 80, 217f, 235
Løche, Martinus	182	Mælketorvet	71
Lønbjerg	148	Møgelkær Teglværk	212
Løndal	47, 148	Møller, Ane Cathrine	132
Løndal Teglværk	18, 27, 144, 147ff	Møller, Dines Pontoppidan	144
		Møller, Frederik	147
		Møller, Jens Heegård	67

Møller, Niels Peter	104
Målebordsblad	65, 146

N

Napoleonskrigene	196
Nationalmuseet	141
Nebel	129ff
Nebel By	129
Nebel sogn	127
Nebel Teglblænderi	18, 129ff
Nedenskov	45
Nellemann, S.	47
Nielsen, Anker	121
Nielsen, Bjarke Aagaard	152, 154, 156
Nielsen, Christen	177
Nielsen, Hans	181f
Nielsen, J.P.	139
Nielsen, Jørgen	207f
Nielsen, Jørgen Marius	227
Nielsen, Lorentz Lassen	227
Nielsen, Mads	193f
Nielsen, Marinus	227
Nielsen, Mikke	208
Nielsen, N.C.	210ff
Nielsen, Peder	130ff
Nielsen, Vang	121
Nielsen, W.R.	210f
Nim Herred	133, 171
Nim Skov	134f
Nimdrup	49ff
Nordre Strandvej	69, 129
Norn, Viggo, arkitekt	24, 224f
Nydamsgård	244f
Nymark, Kaj	90ff
Nymark, Sven	28, 90ff
Nyråd Teglværk	61
Nørre Aldum	131
Nørre Snede	199
Nørrestrand	12, 18, 69, 75, 129f
Nørretorv, Horsens	107

O

Odense	126, 149, 196f
Ohlsen, C.	58
Olesen, Holger Strand	121
Oliemølle	17, 101, 103
Olrik, Harald	224
Opmåling (til forsikring)	57, 64, 67, 240
Ousager, Bent	244

P

Palæet i Horsens	14, 80
Pantebrev (inkl. Gældpantebrev mv)	75, 104, 208
Pedersdatter, Anne	241
Pedersen, Anders Vilhelm	227
Pedersen, Erling H.	230
Pedersen, Frederik Chr.	46
Pedersen, Henrik	46
Pedersen, Iver	55
Pedersen, Jens	210
Pedersen, Jens, høker i Gedved	22
Pedersen, Jørgen Vilh.	220, 230
Pedersen, Kristiane	228, 230
Pedersen, Niels	132
Pedersen, Niels Otto	40f
Pedersen, Ole	59
Pedersen, Otto Peder	39f, 46
Pedersen, Peder	61, 136
Pedersen, Rasmus	58
Persillekræmmeren (lokalhistorisk skrift)	206
Peterhøj	136f
Petersen, Carl Chr.	154
Petersen, Cecilie	83
Petersen, Peter	221
Petersholm	105
Peterslund	220
Plantegning	60, 72, 164, 175, 214, 221
Pløen	113, 131
Pold, Svend	121
Preuthun, Cecilie Marie	130
Preuthun, Johan Fr.	130
Prøvelyst Teglværk	117
Pødenphant, Carl Johan	213ff

R

Randers.	222, 230
Randers Tegl.	29
Rask (Hovedgård)	16, 45, 114
Rasmussen, Christen Peder	168, 179
Rasmussen, forvalter, Løndal Teglværk.	149
Rasmussen, Jens	177, 184, 186
Rasmussen, Niels	111
Rasmussen, Rasmus Møller	58f
Rasmussen, Søren.	51f
Rathlousdal.	199
Rendesten.	83
Ringovn . . . 7ff, 20ff, 61, 72, 76, 87, 90f, 95ff, 106f, 115ff, 149, 188f, 213, 216, 219, 223f, 228	
Risgård, Hans Ulrik	140, 191f
Rodengård	172f
Rodvigsballe	46, 50
Rosenlund.	114
Rosenvold.	199
Rothe, Caspar Peder.	239
Rugballegård.	153
Ræder, borgmester	132
Rødler.	12, 61, 118, 120
Rårup	129, 212
Råstof.	12, 25, 145, 189, 229

S

Sandvad	18, 233ff
Sandvad Kro.	233ff
Savsmuldssten.	229
Schierenberg, H.	127
Schimmelman.	90
Schmidt, C.M.	141
Schmidt, Jørgen	131
Schmidt, Ulrik Chr.	240
Schythe, Jørgen Chr.	31ff, 45,
Schütte, A.T.	82, 147
Schütte, Fr.W.	104, 184
Schütte, L. Th.	89f
Sdr Vissing sogn.	144
Seidelin, G.	199
Sejrøgade, Horsens.	102
Seligman, Chr.	115

Serridslev	207
Serridslevgård.	199
Silkeborg	22, 47, 138
Silkeborgvej	79, 91
Sjælland	7, 74, 89
Skadeløsbrev.	104, 212
Skaføgård Teglværk	222
Skanderborg	45, 79
Skanderborg Amt. . . 11, 31, 45, 113, 130, 144, 159	
Skanderborg Kommune	11
Skandhede (se under Skovgård)	
Skipper, A.	58f, 213
Skipper, Mads Andreas.	221ff
Skipper, T.	64
Skorsten	8, 28, 51, 98, 119, 215, 220
Skorstenssten	161
Skovbankgård Teglværk	27, 216
Skovgård.	65, 115
Skovslund	193f
Slemmemaskine	107f, 215
Slengerik, Carl A.V.	168
Slengerik, Hans Wilhelm.	167f,
Slengerikvej, Middelfart.	168
Slesvig.	7, 50
Smalsporet togbane	22, 91
Smedegade, Horsens.	96, 104, 206
Sognefoged.	43, 49, 112, 199
Spanien.	236
Spedalsø, Horsens.	18, 24, 101ff
Stallknechts Fabrik.	22
Stationsby.	11, 138, 227
Stavnsbånd	43
Steen, H.H.J.L.	184
Stemplede Mursten	92, 99, 153, 228
Stenbjerggård	36ff
Stenderup	25, 27, 179
Stenderup Teglværk	179
Stenkalk	86, 105
Stenkjær	113
Stenkul/Steenkul . . 17, 27, 84f, 105, 162, 189, 211	
Stensballe	12, 19, 206ff
Stensballe Strandvej	206
Stensballegård.	208, 210
Store Hovedgård	221

Stouenberg, Niels	207f	Teglgården, Grædstrup	39
Strange, godsejer.	236	Teglgården, Halle	40, 45ff
Strygebord	145, 168, 173	Teglgårdsvej, Horsens	106ff, 131
Strøsand	106	Teglværefabrikant	74, 234
Stubbekøbing	168	Teglværkernes Salgskontor S.m.b.A	25, 27f, 116f, 123, 230
Stubbekøbing avis.	168	Teglværksforeningen for Jylland	7, 213, 217
Stublade	51	Teglværksmuseerne Nivå Ringovn og Cathrins- minde Teglværk	7, 9, 92
Stuhr Johan Frederik Ludvig	131	Teglværksvej	7, 57
Stuhr, Mathias Carl Heinrich.	113f, 131	Theasminde, Lyngby	199
Sukkertoppen	141	Therkelsen, Hans	82
Sundbroen	129, 206f, 210, 215	Therkelsen, Hans Rudolf	200
Sundet	12, 18, 25, 131, 206f, 212, 215f	Therkelsen, Jytte	200
Sundmarken	104	Thielke, Heinrich	67
Sundmarkens Teglværk	18, 20f, 104ff, 131	Thomassen, Aksel	116
Sundvig.	208	Thomsen, Adolph B.	117f
Svingelbjerg, Peter Kristian Nielsen	51, 149	Thomsen, Louis	116ff
Syge- og ulykkesforsikringen for Hessellund Teglværk	216	Thorvald, Karl.	121
Sysselhavens Teglværk	117	Thulesen, Marie	188
Sæbesyderi	101	Thy	30
Søby	190	Thygesen, Søren	57f
Søtoft, Chr.	159, 165	Tinnet Krat	236
Søtoft, H.C.E.	163	Tipvogn	62, 91, 118, 120, 212, 215f, 229
Søtoft, Ole Johan	159ff	Tipvognsspor	12, 22, 115, 117
Sølyst	101	Toftum	152 156, 165
Sønder Lindskov	216	Toftum Teglværk (se under Katrinehøj Teglværk)	
Søndergade, Horsens	15, 104	Torp	113
Sørensen, Axel	90	Torpvej, Lundum	113, 117
Sørensen, Caroline	58	Torsted	91
Sørensen, Jens	49f	Torsted By	179
Sørensen, Karen Sofie.	234	Torsted sogn	179
Søtransport.	8, 11	Torsted Teglværk	20, 168, 179
Søvind	11f, 18, 91, 152ff, 164, 233	Torvet, Horsens	13, 80, 206
Søvind Mejeri.	153	Tovbane	91
T		Trap, J.P.	102, 182
Tabelkommissionen	53	Troelstrup	193
Tagstensform	145	Trævarefabrikken Bastian, Horsens	23, 25
Tebstrup	222	Tunet, Stenballe	206
Tebstrup Teglværk	222	Tunnelovn.	9, 28, 91
Teglgården	7	Tvangsauktion	17, 47, 75, 82, 130, 132, 213
Teglgården, Bygholm	80	Tyrsting	18f
Teglgården, Egebjerg	57ff	Tyrsting Herred	11
		Tyrsting Kirke	45

Tyrstinggård	184
Tyskland	19, 28, 30, 67, 91, 117, 181, 207
Tønballegård Teglværk	212
Tørv . 8, 17, 45f, 84f, 114, 117, 123, 159, 162, 177, 189, 194, 197, 211, 233,	
Tørvebærer	80
Tørveskæreri	46, 134

U

Udflytning	48, 37, 43, 53, 111, 129, 182, 243
Udlægsskøde	47, 212
Udskiftning	80
Urup	15f, 239ff

V

Vandværkssøen	67
Vandværksvej, Egebjerg	65
Vedsletbakken	220
Vejle	25, 115, 147, 163, 199, 236
Vejlevej, Horsens	181
Vejvisere og Handelskalendre 40, 89, 96 101, 109, 204, 234	
Ventebæk	64f
Verdensudstillingen i London, 1851.	25
Vestbirk	18, 188, 236f
Vestbirk Garn og Tricotagefabrik	236
Vestre Kirkegård, Horsens	79
Viborg	114, 132, 147, 160, 225
Videnskabernes Selskab	80, 239
Vilholt	46
Vindø Teglværk	117
Vingetagsten	13, 78, 229
Vinten Mark	177
Vissing Kloster	13, 141f
Voer Herred	11, 71, 129
Voerladegård	11, 22, 144, 202ff
Vordingborg	61
Vorsø	153
Vær Kirke	206
Vær sogn	206

W

Wedelsborg Gods	197
Weiss, C.F., jernstøber	17
Wessel, Simon Frederik Barholdt (Lippe Detmolder)	50
Westenholz, Regnar	184
Willamsborg	199
Wohnsen, Carl Johan	147ff
Wulff, Israel Karl	240

Z

Zarfamilien (det russiske hof i Horsens)	14
Zülov, Johan Frederik	82f

Æ

Æltemaskine	40, 60, 72
Æltevogn	145, 162, 173, 181

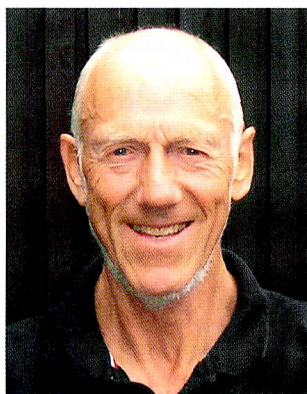
Ø

Ødis	49
Ølsted	213
Ølsted præstegård	172
Ølsted Teglværk	25
Ørnstrup Teglværk	181ff
Østbirk	11, 244
Østbirk Kirke	15, 243
Østerlundbjerg	181

Å

Ålborg	188
Åle	188
Århus	7, 12, 27ff, 86, 114, 132, 230
Årup Sparekasse	226
Åstrup	31

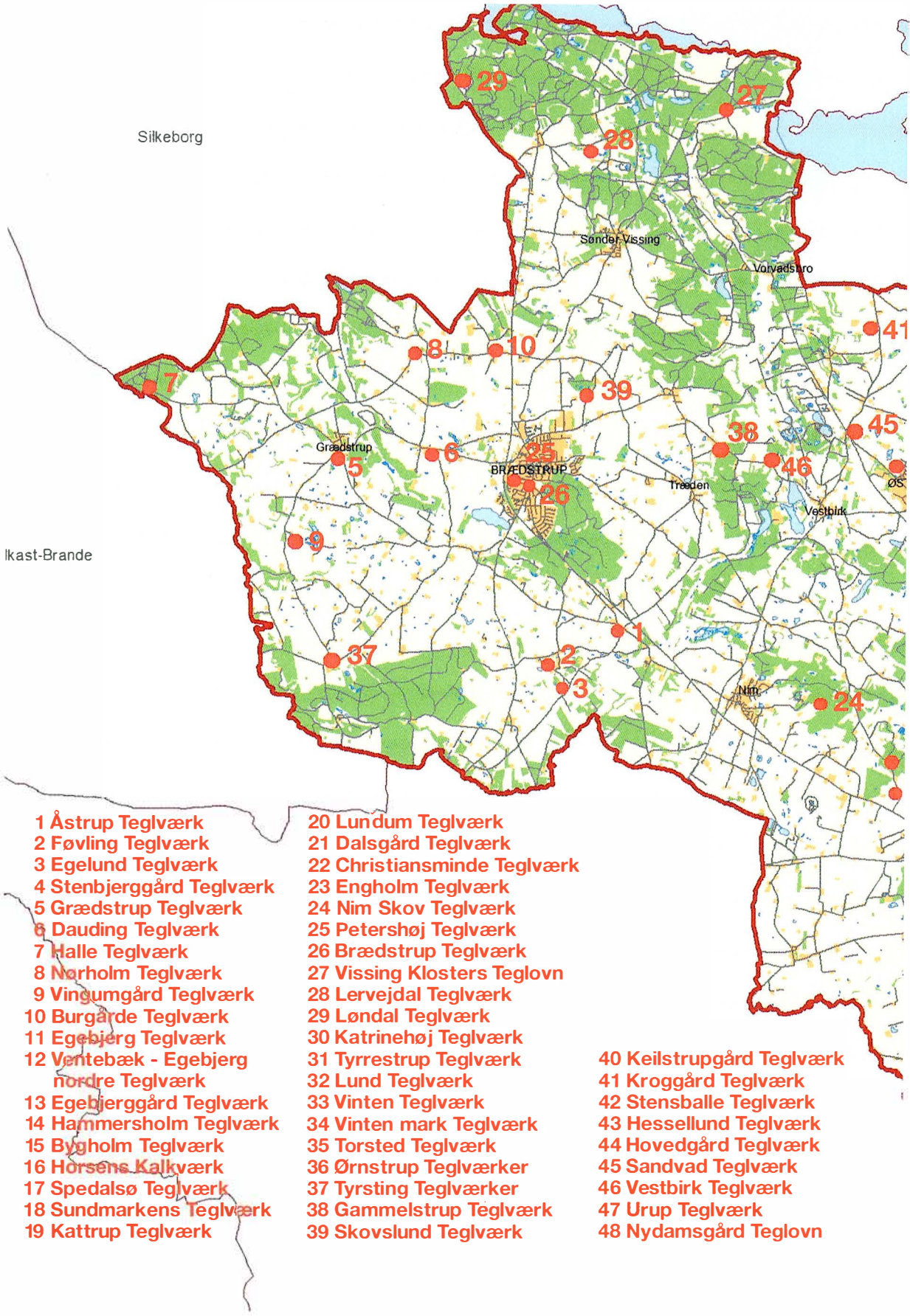
Verner Bjerger er født i Struer i 1942. Her blev han udlært som murersvend og blev efterfølgende bygningskonstruktør i Horsens. Blev senere salgskon-sulent i trælastbranchen og stod for kontakten til murersektoren og teglværkerne. Verner Bjerger har således hele sit voksenliv beskæftiget sig med tegl og har et stort kendskab til teglværkerne og deres produkter. I dag er det `historien` om de gamle teglværker der har hans store interesse. Han har således en stor samling af teglprodukter med navnestempel, og har lavet et arkiv over mere end 2700 danske teglværker, der danner grundlag for hans database " Danske Teglværker". Er sammen med Jørgen G. Berthelsen forfatter til bogen "Stemplede mursten og gulvtegl" som udkom 2006. Har end-videre skrevet flere artikler og holdt mange foredrag om lokale teglværker.

Jacob Hanquist Petersen er født i 1982 og opvokset på Elmegården i Battrup nær Solbjerg, Århus. Han er uddannet Bachelor i Historie fra Århus Universitet i 2008. Arbejdede i en årrække som frivillig medarbejder på Solbjerg Lokalhistoriske Arkiv, hvor den historiske interesse blev yderligere skærpet. Har siden 1997 skrevet forskellige artikler om garderbevægelsen i Danmark, landsbylove samt om emigranter. Slægtsforskning har særlig interesse og han har arbejdet med denne genre siden 1994. Det er blevet til flere private slægtsbøger - den første blev til i 1997. Som en naturlig konsekvens af denne interesse boede han en periode i Utah med henblik på at udforske Mormonernes arkiver. Siden interessen for teglværker blev vakt i 2009 er det blevet til flere artikler i lokalhistoriske bøger om emnet. Fra 2010 og frem til dato har han i samarbejde med Verner Bjerger stået bag en større artikelserie i Horsens Folkeblad om teglværkerne på Horsens-egnen.

Silkeborg

Sønder Vissing

Vorvadsbro

Grædstrup

BRÆDSTRUP

Træden

Vestbirk

Nim

Ikast-Brande

- 1 Åstrup Teglværk
- 2 Føvling Teglværk
- 3 Egelund Teglværk
- 4 Stenbjerggård Teglværk
- 5 Grædstrup Teglværk
- 6 Dauding Teglværk
- 7 Halle Teglværk
- 8 Nørholm Teglværk
- 9 Vingumgård Teglværk
- 10 Burgårde Teglværk
- 11 Egebjerg Teglværk
- 12 Ventebæk - Egebjerg
nordre Teglværk
- 13 Egebjerggård Teglværk
- 14 Hammersholm Teglværk
- 15 Bygholm Teglværk
- 16 Horsens Kalkværk
- 17 Spedalsø Teglværk
- 18 Sundmarkens Teglværk
- 19 Katstrup Teglværk

- 20 Lundum Teglværk
- 21 Dalsgård Teglværk
- 22 Christiansminde Teglværk
- 23 Engholm Teglværk
- 24 Nim Skov Teglværk
- 25 Petershøj Teglværk
- 26 Brædstrup Teglværk
- 27 Vissing Klosters Teglovn
- 28 Lervejdal Teglværk
- 29 Løndal Teglværk
- 30 Katrinehøj Teglværk
- 31 Tyrrestrup Teglværk
- 32 Lund Teglværk
- 33 Vinten Teglværk
- 34 Vinten mark Teglværk
- 35 Torsted Teglværk
- 36 Ørnstrup Teglværker
- 37 Tyrsting Teglværker
- 38 Gammelstrup Teglværk
- 39 Skovslund Teglværk

- 40 Keilstrupgård Teglværk
- 41 Kroggård Teglværk
- 42 Stensballe Teglværk
- 43 Hessellund Teglværk
- 44 Hovedgård Teglværk
- 45 Sandvad Teglværk
- 46 Vestbirk Teglværk
- 47 Urup Teglværk
- 48 Nydamsgård Teglovn

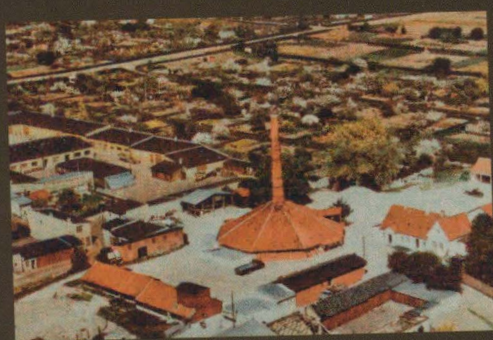

Skanderborg

Odde

ISBN 978-87-89984-34-6

Vare nr. 204

Kr. 200,-

Danmarks Teglværker udgives af Museum Sønderjylland Cathrinesminde Teglværk i samarbejde med bevaringskredsen *Teglværksinitiativerne*. Dette bind om de historiske teglværker i Horsens Kommune er forfattet af Verner Bjerger og Jacob Hanquist Petersen.